ИСТОРИЈА
СРБИЈЕ

списаније

С. МИЛУТИНОВИЋА С.

БЕОГРАД

1888.

Професорски савет

пожаревачке гимназије награђује овом књигом

Живадина Јовановића

ученика IV. разреда

за врло добро учење и примерно владање.

Бр. 473.

2. јуна 1898. г. Директор

Пожаревац. пожарев. гимназије

Мих. [illegible]

[illegible]

Добросављевић

[illegible]

СКУПЉЕНИ СПИСИ СИМЕ МИЛУТИНОВИЋА САРАЈЛИЈЕ

I.

ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

ОД ПОЧЕТКА

1813е ДО КОНЦА 1815е ГОДИНЕ.

СПИСАНИЈЕ

СИМЕ МИЛУТИНОВИЋА САРАЈЛИЈЕ.

Бистрим оком
Вила повјесткиња
Сматра свијет
И сва у њем' људства;
Свише л' дарком
Кано т' збиљосткиња
Слича цвијет,
И плод храни Србства.

ДРУГО ИЗДАЊЕ

У БЕОГРАДУ

печатано у штампарији Краљевине Србије

1888.

ПРЕДГОВОР К ДРУГОМ ИЗДАЊУ.

У овоме издању задржане су све особине језика, акцентуације и интерпункције, које се налазе и у првом издању, а само је замењен стари правопис новим.

Драгутин С. Милутиновић
професор Велике Школе.

16. Јуна 1888. год.
у Београду.

ЈЕГО СИЈАТЕЛСТВУ

СВЕМИЛОСТИВОМУ ГОСПОДАРУ

ЈОВАНУ

ТЕОДОРОВ-ОБРЕНОВИЋУ

МОРАВСКО-ПОДРИНСКОМ

ВОЈЕНЕ КОМАНДЕ

ДИВИЗИОНОМУ ГЕНЕРАЛУ

И

СУЛТАНСКОГА ОРДЕНА

НИШАН-ИФТИХАРА КАВАЛЕРУ

ВИСОКОШТЕДРОМУ БЛАГОДЈЕТЕЉУ

С ПУНИМ УСЕРДИЈЕМ ПОСВЕШТЕНО.

Ваше Сијателство

свемилостиви Господару!

Послије сретнога и важно-полезнога за сву Србију на Дубљу боја и разбитија душмана ви одређени бивши Господаром братом Вашим на Мораву итићи с неком частју србске војске за предусрести Марошли-Али-Пашу и његову силу, и мене узмете тада из сред голаћске дружине и команде себи за писара уђенувши ми међу пиштоље опета и дивит а по истога Господара препоруци и одобрењу. Од онда је у мојој нутрости к Вашему духу и лицу особито се почитаније и привржење заврглo, те сам се једнако и са свега срца и душе Богу молио, да ми се смилује дати згоду и прилику, да објавим и млозини а и.дањини к'о и данашњини људства Вашу врлост, остроумност, врсноћу, и к мени благопризреније: пак ево ми је свеблаги Бог подарио, те сам и по толикоме времену доживио и улучио прежељену прилику принијети на посвету Вашему Сијателству а од Вашијех славнијех дјела и успјеха, достојнијех свагдашњега спомена и угледа, историческо списаније. Колико ми је икада икоји најсретнији тренутак мојега жи-

вота бити могао, толико ми је сад ев' ови добро дош'о! А то с тога и за то, што се вјерно и крјепко уздам, да ће и Вашему Високоме лицу исто свеусрдно приношеније на радост и удовољствије пристати.

С истиним високопочитанијем и с озбиљском и вјечном преданостју за чест и срећу држим бити и остати

Вашега Сијателства
свемилостивога благодјетеља

свепокорњејши слуга
Симеон Милутиновић Сарајлија.

У Бечу 6. Декемв.
на Никољдан лицем.

ПРЕДУВЈЕД.

Поприје три године, кад' но су Срби Тимочку крајину и друге околне предјеле, Србији свагдапринадлежавше, од Турције повратити доизтрудили, те сприједининити доживјели, позове Књаз Милош својим писмом из Његотина ове исте Историје списатеља у Крагујевац, и ту му наложи особити те изненадни посао, а то је овај: „Да Историју Србије напише.“ Он му благодаривши на такоме особиту довјерију и налогу, извињавао се да нити ће моћи ни умјети он то, а Књаз му придода: „Како можеш и умијеш, и што те и како те Бог учи, тако је и напиши. Јер ако се данас она за нашега живота и времена ненапише, и то неким савременикoм и очевидцем и сотрудитељем Србином, а оно ти нам је поготову послије нејма како ваља ни од кога другога, већ' да инородци а и душмани наши којешта наплету и донагатају, што се неби чоеку, ни у сну снило ни уобразило, како што су о нашим' старима, које сама добра једва су мало или нимало споменули.“ — А када му још навјести списатељ, да и он писати нејма

шта друго, до новога србскога времена происшествија, и да он како свременства својега описиватељ другачије никако једнога слова написати не може, ако неће совјестну истину, јер му се опростити неће ни у Бога, како ни у људи; тадај му Књаз исти овако просто-искрено и одговори, а и свесрдно прикричи: Разумијем те шта ми заушћаш рећи; али ти ја велим ово а овда за вазда: „Никога се за своје небој и неустручавај, свак себе гледа, па и Србин себе, нити чиј хатар у томе пази! Него ћеш и о мени самоме без икаква пристрањавања или лацкања написати добро и зло, паметно и безумно како и све сретно и несретно, где ти год што на реду причања удеси се и пристане, па тако и за свакога другога; јера смо и ми Срби људи, како и сви остали, па и мучимо се за своје добро и људскије живљење, како и за то боље стање нашијех потомака, и нашег' отечества и земље. За што ли небисмо и ми постанули у напредак што бољи и сретнији? Што ли ће нам којеко други пришивати свакојаке закрпе, и различне нам ненаше ствари наметати, то је боље и најбоље, да сами себе управ и по чистој истини опишемо, а фала Богу једином! те се то барем данас како ваља може, кад но имаде већ Србинство пођекојега књижника својег; и ја то ево захтијевам од истога тебе, који си доста и сам

служио и радио, више и виђао и чујао, и све готово народа овога мучење и трудење, пред очима имаш и у памети, па како но те сами Бог учи, а ти све онако, јера ћеш и самоме Богу озбиљски одговарати, које но је и грешније и страшније од свакога људскога и жапа и суда.“ Овакова препорука и својски налог, шта и колико чини Књазу истоме на свагда особите чести, толико и у списатељу пробуди усрдија, и проживотне му силе душевне, те смисли предузети тек оно понајприје описати, и од заборава и мрачине спасти, што се год њему самоме учинило из свеколике нове Србске Историје понајважније и сохраненија понајдостојније, колико за свеобште-људску споразумљавну зајамност, е толико и за истога нашега Србинства садашњост и напредашњост. Србије дакле ужасно паденије, чрезвичајно разореније, безчеловјечно страданије, и безнадеждно поработење у 1813-е году изашло му је одма пред очи духа његовога у свему својему цигловетно-грозноме виду и облику, са свима смрт и гибељ муку и несрећу свеобште-људску предуготовљававшима свуда по Европи па и Србији обстојатељствама, но и свечелична необходне и безумитне судбине десница из тога му се поизмоли свега, додајући му собом и она иста своје перо а са својим дневником заједно, и то прими он за дар и знак милости безконеч-

по своему благоусмотрѣнію. Но дабы сіи гарнизони недѣлали Сербамъ никакихъ притѣсненій въ противность правъ, подданнымъ принадлежащихъ; то Блистательная Порта, движимая чувствіемъ милосердія, приметъ на сей конецъ съ народомъ Сербскимъ мѣры, нужныя для его безопасности. Она даруетъ Сербамъ, по ихъ прозьбамъ, тѣ самыя выгоды, коими пользуются подданные ея острововъ Архипелажскихъ и другихъ мѣстъ, и дастъ имъ возчувствовать дѣйствіе великодушія ея, предоставивъ имъ самимъ управленіе внутренныхъ дѣлъ ихъ, опредѣливъ мѣру ихъ податей получая оныхъ изъ собственныхъ ихъ рукъ, и она распорядитъ на конецъ всѣми сими предметами обще съ народомъ Сербскимъ." Печатано у Будиму 1828. год.)

међу осталима точкама понајприје сву Србију оставља и препоручује великодушију и снизхожденију Султана; но тога после великодушија довлетскога, и снизхожденија султанскога к својој накиподјармивајућој се раји немогне у Порте бити још и због Турцима јањичарски толкованога Ћитаба њихова, јер га још овда небијаше ни у живоме Алкорану њихову, Шеислам-ефендији. Турци дакле по својему свагдашњему обичају и приуцн навале на Србију и Србадију са свију страна харати, сјећи, насртати, робити, жећи, и односити што им годе до руке дође, и у своје ордије свлачити и натрпавати. Ово је тако све трајало и узајмице се чинило и враћало читаво исто љето, до под саму јесен. Нека

народа част, која је била под командама мањих ол' и већих старјешина, којима се оно тајно наумије обште-славенске одбранити се, и англйско-европејске политике Бонапарта се избавити, ал' по необходности удовлетворити свакојако поменутоме с Портом трактату, није повјерити могло ни смјело, јуначки се успирала Турцима на свакоме шанцу и богазу, очајано се свуда с душманима отечества својега клала и крвила с јавним и крепким намјерењем и прегнућем одбранити се, или славно и поштено изгинути спасавши барем спомен имена и правичну вољу, ако не живот имање и отечество; премда цијело љето исто нитко никоме у праву и озбиљску помоћ није отићи смјео, ни на то заповјести од најглавнијега началства и команде и тко добио, него гди се тко застао, ту се је и држао, док је сам хотјео и могао, или док му је војске и џебане трајало. Осим тога је то сво љето вожд навлаш сакривен био од народа, и што више, гласови се разнели по свој земљи државе србске, па и у саме војске и крајине, да је он одавно и умр'о. То је све у м-ру Враћевшници самоме вожду графом Ивељићем присовјетовано на скупштини у јесен 1812а года држаној, гди се сваки старјешина изнова на слијепо послушаније вожду заклео, и на чисту артију сваки се подписао и печат свој приложио, на коју је Ивељић послије написао, што је год хоћео, и ово је : свеобећање старјешинско и вождово, да ће удовлетворити том' и плану и трактату, које и сам собом вожд подписати морадне, те му га даде и цару га однесе свом' и тур-

ском за увјерење — а кад му је реко вожд, да он то несмије србскоме народу ни проглавити, јербо ће и њега истога убити камењем, а он му рече: „Нужда је крајна Росији, каква није била њој, од како је, па неће Турчин мира, док му се непреда Србија, да му буде, како је и била подложна, него ти обмани народ, обмани! Бог ће ти опростити, а Русија признати, те никада незаборавити ни твоју заслугу, ни србскога народа жертвоприношење таково. Ако ли нећеш, ето све силе турске на тебе, и ми јој морамо свачим помоћи, пак ће опета то исто бити морати, како су два цара закључила, за које си ти већ и сам Рушит-Паши писао да на све пристајеш и ти, и народ србски, што два цара учине; пак сада неимаш када никуда, но ево вако, што ти ја вељу: „обмани народ, и предај султану, а ти хајде у Њемачку и у Росију, с твојом свитом па што Бог да —!“ А кад га на то упита и каже му, како би он учинио то, и да хоће неумије; тад му каже граф нека послуша њега он, и пита дипломата руског, који ће га ласно научити. Те тако и буде измишљено, творено и говорено, све оно што је само и свакојако народа дух искрађивало, жар и ревност, усрдије и слогу и послушаније к началству, како но ти спасавајуће подпоре свакога дјела и људства, угашавало, тровало, замршавало, и тим све србско политическо суштествовање пожелателно се уништожавало и подваљивало; како год што је на против тога свеколико турско тима истима способима на-

чинима и средствама расло и напредовало, и тако само све преуспјети дати навјерно обнадеждавало се, што им је годер дати, вратити, а и подложити било уговорено и подписано у реченоме трактату букурешском.

Овако су се Турци то исто љето нешто својим силама, но највише и најсигурније онијех умирникâ испотајним помоћима истија и помало у Србију са свих страна увлачили дубље и дубље; него је тако исто провукло се и то љето понајлак и неопажно, док и јесен с обично рђавим својим временом наступи, а Турци још у половину посла по Србији; пак и на Лајпцигу пошљедним Бонапарт'-Гиганта судбоискушењем преморати срећу опета његовом и то за довјека постанути, спремало се је и приближило, што само једини Бонапарт и самцати султан жељети могао није, а други свак и сви, т. ј. свеконечно и свекрајње разбиће и уништожење европејско-диктаторске и вселенско-деспотске војске силе и главе. Али да се против тога и благонаклоном показујућој се судби умиљенија знак и смиренија служба учини, и да њу сходна и сообразна и несумнителна пособија и предупреждевија сретају и дочекивају свуда и овдар, ваљало је да се доврши са Србијом што је у вишњему сајму закључено, т. ј. још пред доизнуждавани конац благополучија Србије да се жив покаже народу и војскама својима Карађорђе, пак да ончас како свјетлица ноћна између њи утече, изчезне и нестане га, па без обзира у Њемачку да замакне, а да тако и тим напрасним случајем тресне у на-

род и гром несреће, очајања, издаје, и глас ужаса, недоумјенија, и смутежа, те да му се о један пут све силе прекину и одамру, и сва надежда спасенија и одбране утрне и погаси, пак да тако и тада ономе трактату, ако баш и неби хотјели Срби, свакојако удовлетворе, безотежно и посве се Турцима подложивши. То ти тако и буде: На Петку дошавши Турци, стану и улогоре се, но и Срби на Куличу и ушћу Мораве, и уз Мораву два три сахата уфатили скеле и бродове, и туда шанцеháградили, да им Турци ништа нијесу могли ни смјели; у та доба, ето ти нам ту доспјене и вожд с влад. Леонтијем, што се до тад' и свега тога љета готово никуда и никоме није помолио, до мало прије тога на Шабац, па оданде на Мораву сада, гди је у најгорњем и у најбољему Младенову шанцу био одјахо, па изишао с неколика момка своја и с владиком низ Мораву шанце и бродове разгледати, куда могу Турци ноћу амо пријећи, па тако сиђе и до ушћа у војв. смед. Вула шанац, и ту га вече застане. У тај мах дође из Њемачке ту и Симо писар совјетски, којега је Младен прије два дни с писмом на командиренда темишварскога послао и то све устмено њему наложио, што је у писму било, јер му га је исти Симо и написао био; пак му сад и одговор на то доносаше, него устмени те и од некога другога пограничнога ђенерала, кога је онај оставио на своје мјесто у Новој Паланци према Турцима за стражара и за додавача јестивнијех ствари, којима се тад' сва иста турска војска крајно и страшно

нуждавала. Вуле тог писара одмах пријави вожду, и он га зовне преда се, и познавши га узме за руку: „Ајдмо амо којекуда, синовче!“ те ближе под нашијех топова табље у заклон, да га претурају турски топови; ту чучне он под једну величачку суху тополу, и стане питати Сима, шта му је одговорио ђенерал за Турке и за њихово стање и умишљај, па кад чује поздрав од истога да од реченијех Турака никаква веће страха се нема, клонули су од глади, и од јесењега времена, и бјегају сваки дан куд ко, натраг и дома, теке их делије што фатају неке, и враћају опета у ордију; а да хоће Срби једну ноћ Мораву пријећи тајно, и Турцима се привући, па озго с брда у ордију неколико плотуна оборити, све би једва дочекало да побјегне, што и јавно говоре млоги, те је то и он сам (ђенерал) чујао, сваки дан к везиру прелазећи: „та камо ти Срби, и тај Карађорђе, да нас очима гледну само, па џаба им све, дома да идемо! Ми сиротиња нити смо царовали ни пашовали ни досада, него узалуд гинули! и проч.“ На ове ријечи вожд цично х'мкне, и рекне Сими: „Тако да! Ову ћемо ноћ, којекуда, сви попајлак пријећи Мораву, пак у прозорје плотун у Турке оборити а халак и јуриш учинити, те их, с божјом помоћу, тако разбити, како никада јоште, нек познаду да је јоште жив Карађоко, и његови Срби.“ Устане за тим и пођe отале, и Симо му ходом пољуби руку, притврђујући га у томе: „Никако другачије, Господару, ако Бога знаш!“ У томе промакне за браник Вулову чадору, и одмах зовне владику, те пођу од

куда су и дошли, али владика Леонтије позастане, и Вулу на питање, шта ће се већ чинити, каже али тако истија, да који су ту близу десили се, како Симо писар и Живко Шљивић могао је свак ласно чути: „Топове и каре с ђулетима у Дунав или у Мораву отисни, пак запали шанац, и за нама у Смедерево ли у Београд ли, те у Њемачку, куда но ће и сами вожд ову исту ноћ, и за то је узео и мене са собом; јер нам цар, наш покровитељ тако пише и заповједа, па није друга кад за даље смо божја и његова брига.“ Па и он отиде за вождом уз Мораву до Младенова шанца, него на сред пута тога стајала је војвод. Илије Чарапића у једноме малешну шанчету команда мала, коју отле дигнути рекне вожд, а да се и то у Вулов шанац стрпа, но за што и то, идемо да видимо. Амо се Вуле одмах разгоропади како бијесан лаф, ником ништа незборећи, псовао је грдио и ружио у вјетар, а бацати ставши собом најприје по неко ђуле и кубуз у Дунаво преко бранике, док се смркне, и ноћ преузме тишином сву хуку и муку, у то буде и пред зору, ал' ти нам ту ето гласа и ужаса: „Око по ноћи побјег'о вожд с Леонтијем у Београд, па и Младен хуче а спрема се бјежати, јербо је сва сила турска на дубравичком броду сву ноћ прелазила, и напунила луг сав, и проч.“ И без икакве шале како заплави зора, почну грохтати пушке по лугу, док и загустише с обе стране; београдски капетани опазили их најприје, и одмах се пустили у бој, незнајући за други и даљи план, да су они туда и тада презвани вождом и владиком.

тајно; него им барута нестајати почне, и пошљу Београђанина свога, (те истога Симе писара отца) старца Милутина, да од Младена иште неколика сандука фишекâ, да им се пошаљу одмах с нешто мало помоћи војском, пак да се нико ништа небоји, навјерно ће се ти барем сада разбити Турци, и куд који прснути, док им, ка' и Србима нестане џебане; али се Младен сав спремио, у топове запрего коње, и само да узјаше, него да бјежи к Београду, а да остави шанац и све: па кад му Милутин заиште џебану, и рече му да и оне топове што су готови на исте Турке у луг повуче и опали, те да ни стали неби Турци ту, то ли се више пушкарали, а он му: „Море старче, одлаз' отоле, море, пак ради што и остали свијет, који видиш сам очима својима, ће побјеже сав; ил' ћу сад' ев' ође из тебе изциједити восак.“ И овако је зборио, а и сам капију отворио, и рекао испод руке војсци, нека иде куд ко зна; како што и сам наскоро опружи с момцима својима, те и прије топова, и мимо пети Београд у Њемачку; у Београд сврате тобџије, и у његову конаку оставе топове запаливши у каре фитиље, када већ видли, да сав Београд ватром гори, а град јазом отворен и празан стоји, па ни тога Младена, како и ни другогаког старешине ту нејма, ни да се надвири на тај град. — Ево ти дакле, мој Србине, сав онај тајни план, који но се још у Мироча 1808-е тајном' састанку скројио и чрез Милоја новцима купљенога на Каменици први свој корак учинио, та к раслабљавању Србије, да не може се ни одржати

самȁ, то ли куд напредовати, него да се мора прегнути у ползу плана и трактата рускога, које но су све Руси предвиђали, да ће им скоро бити од крајње потребе и нужде, пак се тако испотајно и премудро, али све што боље поиздаљега спремали. Истина је дакле, да је на питање Вулово Карађорђе одговорио: „Ту када ти навале Турци, одержати се мучно ћеш моћи, за што ће они пријећи Мораву, па те и обколити, а горњи шанац далеко, него ти то ноћас у јутру ли рано, како ударе Турци, запали, пак у Смедерево, како но ћу и ја у Београд, и тамо се затворити у њи, или запалити и њи, па шума ти мати, али Бог и пут, куд ко зна и како се може.“ — Ово је овако Вуле и у Араду а послије и у Бесарабији Србијанке списатељу казивао; него тад' му Карађорђе и није друкчије и јасније могао говорити, што ли му је остануло непоњатно, то му је изјаснио Леонтије на питање истога Вула, и ту на тај час, како је већ повише испричано по совјести. Тако ти се одмах то јутро по нареку вожда и побјегне без обзира с Мораве куд ко, и Вуле само што запали у Смедереву џебану, па у Њемачку пресалдуми, како и вожд с владиком и с руским дипломатом и архим. Филиповићем и са својим Јањом секретаром из Београда преко Саве што преплovне.

СВЕКОЛИКО

збитије на Морави у 1813ом году са Србима и Турцима ев'описано, а које се за боље објасненије свега осталога овога причања овди придодаје.

Турска је војска с Делиграда десном страном ријеке Мораве, а србска све лијевом низ Мораву исту до к Дунаву ишла; но Турци са ордијом својом уставе се неколико у селу Трњанима иза Пожаревца, Срби пак сишав одмах пеки на скели моравској (пута смедеревскога к Пожаревцу) уставе се, а други на само ушће Мораве код зидурина Кулича сљегну и намјесте се, како ти војвода смедеревски Вуле Илић, и војвода грочански Илија Чарапић; а горје, два сата уз воду хода на реченој скели стане с осталим војводама собом Младен Миловановић, који је истога љета на томе крају био и војеним главним началником над свим срб ским војскама и старјешинама. Срби по свом свагдашњем обичају начине себи одмах и овди шанце, како на ушћу, тако и виш' скеле; ограде батерије, бранике и саме пушкарице свак у своме шанцу. Између та обадва шанца велика је још прострuга стојала празна, на које празнине доњој половини за добар пушкомет од ушћа и Кулича) за нужно

се нађе и закључи и заповиди истоме војводи Чарапићу, да онди једно шанче неголемо али потврдо начини, и ту он својех неку стотину војника да постави која да Вулове промјенују. За један пак сахат даљине од ушћа уз воду скела је дубравичка преко Мораве, гди се могло и возити а и газити кад је мања и љетна вода, (како је изнајпре и овијех дана била) и ту Срби нити су метнули што војске нити какво шанче да су начинили, него само Вуле Илић, како је дошао, ето ту је метнуо једну стражу, за десетину момака, и то све новодошљака Бугара, у којима је (како се чинило и виђело) још сав грозни страх турски био, нити су се још и с оружјем упознали, а камо ли барут и крв омирисали, а и Младен трпио их је ту зар и с намјерењем, или уздајући се што је тај дубравички брод мало поближи к њему те да је довољно сачуван, но и ред догађаја најбоље и најјасније доказује истину намјерења његова и вашега. Наскоро за тим до неколика дана и Турци од Пожаревца сви помакну се, и на Петку (село украј Дунава) логор велики поставе, но и топове и кубузе одмах пошаљу с неколико добре војске на исто ушће Мораве према србскоме шанцу, гди за ноћ начине и они мало шанца и табље за топове, па одпочну зором и озбиљом те по вазда̂н у Србе амо пушкарати плотуном понеколика топа оборив, па за њима одмах кубузе, а тек Морава што их је растављала; него су тако исто и одовуда Срби на њих пуцали, те би им понеки топ замуко, док би га зар оправили, или промјенили, како и Турци амо у србском

шанцу што су сваки час понешто штете чињели, кад једним топа јадром један пут седам јашаћијех коња истога војводе Чарапића проскрозну и претуре. Чувши Карађорђе да се на Морави тако већ стануло, узапрло, и с обје стране се безшалично лубарда, дође амо и он собом а поведав и владику Леонтија уза се, како по ти архипастира по и сопланисту, а да види шта је ту и како. (и докле је плап успјео) шта ли још ваља за подмирити га: и дошав у горњи шанац најприје, тамо и одјаше, и с Младеном ту преноћи, па у јутру издавши једну општу заповјест свјема војводама и војниц'ма, да с малином прелазе сваки са свога мјеста и наручности Мораву, и да тамо нападају и разгоне оне Турке само, које узпалазе по селима оближњима, те харају и сгорјевају којешта, а да у велику ордију турску за овда ништа педирају и ненападају великога везира, док он отиде на Дрину, и док се отуда поврати, пак ће се онда ш њима поиграти он собом, како буде боље знао и могао, и како но ће се морати чудит' и сами Турци, тко их то и како разби и награди, да се никада већ и заникада неопораве. — Тако су ови ту дакле и чинили четама коњичким и пјешачким тумарајући до половине нахије пожаревачке а све около турске ордије, и доста су глава турскијех, и свакога шићара доносили, него су тим истим поступцима у громилу се своју Турци боље сабирали и чвршће држати морали, те нијесу бјежати смјели натраг и дома, ако је и хотео млоги од њих, што је сиротиња и голотиња била по вишој части, а јесен и

ском за увјерење — а кад му је реко вожд, да он то несмије србскоме народу ни прогласити, јербо ће и њега истога убити камењем, а он му рече: „Нужда је крајна Росији, каква није била њој, од како је, па неће Турчин мира, док му се непреда Србија, да му буде, како је и била подложна, него ти обмани народ, обмани! Бог ће ти опростити, а Русија признати, те никада незаборавити ни твоју заслугу, ни србскога народа жертвоприношење таково. Ако ли нећеш, ето све силе турске па тебе, и ми јој морамо свачим помоћи, пак ће опета то исто бити морати, како су два цара закључила, за које си ти већ и сам Рушит-Паши писао да на све пристајеш и ти, и народ србски, што два цара учине; пак сада неимаш када никуда, но ево вако, што ти ја вељу: „обмани народ, и предај султану, а ти хајде у Њемачку и у Росију, с твојом свитом па што Бог да —!“ А кад га на то упита и каже му, како би он учинио то, и да хоће неумије; тад му каже граф нека послуша њега он, и пита дипломата рускога, који ће га ласно паучити. Те тако и буде измишљено, творено и говорено, све оно што је само и свакојако народа дух искрађивало, жар и ревност, усрдије и слогу и послушаније к началству, како но ти спасавајуће подпоре свакога дјела и људства, угашавало, figтровало, замршавало, и тим све србско политическо суштествовање пожелателно се уништожавало и подваљивало; како год што је на против тога свеколико турско тима истима способима на-

шао био сада, да репортира своме војводи шта је и како тамо, и да прими ако буде какав налог нов и лозинку) па им рече кратко а јасно: „Нека тамо, којекуде, стоје Вулови војници на тој дубравичкој скели, како су и прије, он зна боље своје људе, какви су му.“ Те тако и учине исти час, Лазо врати своју дружину натраг у ово малешно шанче, виш' ушћа Чарапићево, а Вуле пошаље тамо десетину својијех опет истијех новљака Бугара. — Шта је ту Карађорђе а и владика још које с киме говорио, не може се сада свашто знати, а ни вјеровати све, што се њихових ријечи послије од које кога причати, па суображати чему слуте слушало; али ово се разумије послије њихова исто вече отале одлазка, и кроз горњи Чарапића шанчић пролазка, да је и шта је говорио Карађорђе: „што ће овди шанац овај украј онога, одкуда ев' ође и пушка дотурити може, а то ли топ, него је овди доста и добра стража.“ А на то је послије Леонтије владика, по свој прилици, ту надоставио даље и другима још некима, како и друкуда што но је чинио, и што је сад овде и некоме Максиму Миријевцу (зрелу око 50 година кмету чоеку) пришаптавао, да се пролазе свега војевања и шанаца, но да трче дома, те сиротињу своје жене и дјецу да спасавају од турскијех коња и копита, које ће их сутра постигнути и погазити, а тако му браде, за коју се руком често те за боље увјерење прифаташе, и то боље њоме заклињаше. Ово се није имало кад, (вели ми...!? овај мој сообштитељ) овда истраживат' и осведочавати, а то ли судити, јер...? исти

вожд Карађорђе с Леонтијем отале уз Мораву тога часа отишавши горје к Младену заиште и нађе опета једнога шубараша Бугарина, те га пошље тад' одмах преко Мораве (тобож) за уходити Турке, који му и брже отиде, а још брже врати се, колик' да је како и јесте, до на исту скелу и стражу турску према србској на Дубравицу само ишао и вратио се, а теке казати Карађорђу, да им је објавио те од истога њега стране, гди ће ту сву ноћ и слободно и колико више могу да прелазе, премда је амо јавно пред вождом и другима говорио, да су Турци у врло рђаву стању, глад и голотиња, једни хоће и бјеже дома, а други желе ударити на Мораву јуриш, и пр. Хеле ту ноћ и Карађорђе с владиком отале (на колима) одмах и тако pођe и отиде, да је у Београду освануо, а на Морави при полазку опета рекавши, да он иде довести још из Београда војске и лахки топовâ, с којима ће моћи Мораву пријећи, те на те Турке тако нагло и силно ударити, да их разбије навјерно; него и Турци ту исту ноћ а на истој дубравичкој скели наиспрелазе у србску т. ј. смедеревску страну, и напуне тудашњи луг до зоре, уз које и у које пристану одмах и удобно и они Вулови стражари, јербо су то били Читаци и Помаци (Бугари потурченици) који су под видом христјанâ и добјежљакâ, познати били коме је само, како се види, о њима и знати требало, те су и потајна чинили сношенија и доувјерија о Србима својој браћи, како и ту исту ноћ ови на скели тој, па и онај од Карађорђа посилани, што доизвјешћавају ово све и утврђују, дје-

лом и поступцима својима, како и налозима! — А и Карађорђеви узроци за што у Београд одлази сад отале, притворни су, јербо су сви Београђани до женâ и дјеце ту већ у војсци били, а и топова лахкијех и коњ'ма вученијех ту је барем имао Младен и Вуле неколика, што но би доста и довољно а и згодно било за мними план и снамјер Карађорђев, т. ј. пријећи ту исту ноћ Мораву тако, како су и Турци амо, па ударити громко и ненадно на Турке; него му се ваљало измаћи за Саву и Дунав, и час му је наступио, како је Турчину показан и допуштен корак преко Мораве овда, те ев' овде барем без невоље икакве домаће или војшчане. — У јутру пак зором изађе војв. Чарапић к ономе свом шанчету, да га обиђе, и брижећи све за ону Вулову стражу пошаље сад одмах својега буљубашу Лазу опета с неколика момка онамо, да види ту стражу, и да код ње и он остане чувати ту за сад, а њему амо да јави чрез једнога момка, шта је и како тамо; кад ли овај онамо, ал' ту на истој скели и стражи мложтво с обје стране Мораве Турака, који како те Србе опазе, познаду их па халакну на њих, проспу ватру из пушака и обране од њих једнога, те ови бјегом и с рањеником својим натраг: и овај догађај увјерава, да су они Вулови назови-Бугари стражари не само ту пристати морали у Турке, него да су им и довјерни путеводци бити морали, а са знањем србскијех и турскијех великаша тајним и сагласним. Колико ту сада Турци придаду вику и пукот зачују и Срби у горњем Младена шанцу, од куда

куда су и дошли, али владика Леонтије позастане, и Вулу на питање, шта ће се већ чинити, каже али тако истија, да који су ту близу десили се, како Симо писар и Живко Шљивић могао је свак ласно чути: „Топове и каре с ђулетима у Дунав или у Мораву отисни, пак запали шанац, и за нама у Смедерево ли у Београд ли, те у Њемачку, куда но ће и сами вожд ову исту ноћ, и за то је узео и мене са собом; јер нам цар, наш покровитељ тако пише и заповједа, па није друга кад за даље смо божја и његова брига.“ Па и он отиде за вождом уз Мораву до Младенова шанца, него на сред пута тога стајала је војвод. Илије Чарапића у једноме малешну шанчету команда мала, коју отле дигнути рекне вожд, а да се и то у Вулов шанац стрпа, но за што и то, идемо да видимо. Амо се Вуле одмах разгоропади како бијесан лаф, ником ништа незборећи, псовао је грдио и ружио у вјетар, а бацати ставши собом најприје по неко ђуле и кубуз у Дунаво преко браника, док се смркне, и ноћ преузме тишином сву хуку и муку, у то буде и пред зору, ал' ти нам ту ето гласа и ужаса: „Око по ноћи побјег'о вожд с Леонтијем у Београд, па и Младен хуче а спрема се бјежати, јербо је сва сила турска на дубравичком броду сву ноћ прелазила, и напунила луг сав, и проч.“ И без икакве шале како заплави зора, почну грохтати пушке по лугу, док и загустише с обе стране; београдски капетани опазили их најприје, и одмах се пустили у бој, незнајући за други и даљи план, да су они туда и тада презвани вождом и владиком

ал' он да каже Карађорђу и владици, да је све урађено, како се хотјело; тако ти опета је ту већ и Јањићије стигао био из Шабца с равним гласом и урадом и сврштетком свег' својега поштења и отечества, те ти Карађорђе тај дан да чим год омете људство, а и да своје прикрије даље намјерење, (субота је била и 20а Септемв.) рече бубњати добошару крога сву варош уз дуж и попријеко: „Да је свак, и ром и кљак и стар и млад, у јутру зором готов на војску поћи, куда но ће ш њима и господар исти, браћи својој у помоћ, и на Мораву; а тко би ту иза овда остао, те за господаром својим непошао, главе на њему нејма! Ха! то сватко добро да чује и да разумије и упамти! Нејма изговора! Нејма прочке, тко сутра ово непослуша!!!“ Али овоме позиву баш напротив у јутру зором недјељном Карађорђе с осталим својим руководцима и сувјерцима мучке и крадом у лађу сједне, па у Земун 21а Септемв. старога 1813е год. пријеђе а оданде на рахатлук у Фенек отидне. —

Сад се пита још и само, за што се то морало међу се тако искрађивати варајући се, а да се Турцима све предаде? По на исто питање опета одговара доказује и увјерава сами ред свих Србије догађаја и обстојателстав, али особито и највише и понајбоље ев' овај. У почетку 1813-е год. Јануарија мјесеца сазове Карађорђе у Крагујевац скупштину свијех војвода, и објави им: „Да је покровител Рус од Бунапарте принуђен био сад учинити мир с Портом Отоманском, и да за Србију ништа боље и више није могао свершити, него да се ми

самȁ, то ли куд напредовати, него да се мора пређнути у ползу плана и трактата рускога, које но су све Руси предвиђали, да ће им скоро бити од крајње потребе и нужде, пак се тако испотајно и премудро, али све што боље поиздаљега спремали. Истина је дакле, да је на питање Вулово Карађорђе одговорио: „Ту када ти навале Турци, одержати се мучно ћеш моћи, за што ће они пријећи Мораву, па те и обколити, а горњи шанац далеко, него ти то ноћас у јутру ли рано, како ударе Турци, запали, пак у Смедерево, како но ћу и ја у Београд, и тамо се затворити у њи, или запалити и њи, па шума ти мати, али Бог и пут, куд ко зна и како се може." — Ово је овако Вуле и у Араду а послије и у Бесарабији Србијанке списатељу казивао; него тад' му Карађорђе и није друкчије и јасније могао говорити, што ли му је остануло непоњатно, то му је изјаснио Леонтије на питање истога Вула, и ту на тај час, како је већ повише испричано по совјести. Тако ти се одмах то јутро по нареку вожда и побјегне без обзира с Мораве куд ко, и Вуле само што запали у Смедереву џебану, па у Њемачку пресалдуми, како и вожд с владиком и с руским дипломатом и архим. Филиповићем и са својим Јањом секретаром из Београда преко Саве што преџловне.

к великом везиру и цару, да се тамо погађа о миру за Србију, али ништа немогне ова тамо ни започети а то ли свршити, кромје што Турци од њих а силом истог' новога с Русима трактата искаху оружје и градове, пак да ће се онда и за остало све поугодити ласно; или ће они дођи војском, те то све и сами узети, како но су и најприје, и како но би већ и довда подавно, а да нијесу имали Руса за вратом. Ето дакле и опета за што! За угодити посве и безоколишно истоме трактату, из којега Турци овда барем ништа нехоћаху (ако су имали шта и од куда) друго више и боље разумјети (јербо им је тако угодно дошло на руку то) него да приме Србију натраг у пређашње и савршено поданство, ал' да Руси ни пошто и никако нејмају за овда посла војенога ни на коју страну другу, окром против Наполеона. — Пак и вожд исти није собом и напречачке могао, а није ни смјео принудити, да се предаду тако сљепимично сад они Турцима на милост и безусловност, који су већ одумили Турке служити, а научили топрв како ваља озбиљом и својски Турке бити и разбијати; него их је морао ен' онако преварити и собом предати Турцима и то све за љубав Руса, и у ползу и помоћ истоме, а да с временом и он Србина пригледа и незаборави, кад њему опета Бог помогне. Ев' овако рука руку мије, пак и образ обадвије. —

За вождом својим не само старјешине млоге, и повеће, него и народ гомилама навали преко Саве и Дунава бјежати, и мучно би когођ живи

се нађе и закључи и заповиди истоме војводи Чарапићу, да онди једно шанче неголемо али потврдо начини, и ту он својех неку стотину војника да постави који да Вулове промјењују. За један пак сахат даљине од ушћа уз воду скела је дубравичка преко Мораве, гди се могло и возити а и газити кад је мања и љетна вода, (како је изнајпре и овијех дана била) и ту Срби нити су метнули што војске нити какво шанче да су начинили, него само Вуле Илић, како је дошао, ето ту је метнуо једну стражу, за десетину момака, и то све новодошљака Бугара, у којима је (како се чинило и виђело) јоште сав грозни страх турски био, нити су се још и с оружјем упознали, а камо ли барут и крв омирисали, а и Младен трпио их је ту зар и с намјерењем, или уздајући се што је тај дубравички брод мало поближи к њему те да је довољно сачуван, но и ред догађаја најбоље и најјасније доказује истину намјерења његова и вишега. Наскоро за тим до неколика дана и Турци од Пожаревца сви помакну се, и на Петку (село украј Дунава) логор велики поставе, но и топове и кубузе одмах пошаљу с неколико добре војске на исто ушће Мораве према србскоме шанцу, гди за ноћ начине и они мало шанца и табље за топове, па одпочну зором и озбиљом те по ваздан у Србе амо пушкарати плотуном понеколика топа оборив, па за њима одмах кубузе, а тек Морава што их је растављала; него су тако исто и одовуда Срби на њих пуцали, те би им понеки топ замуко, док би га зар оправили, или промјенили, како и Турци амо у србском

шанцу што су сваки час понешто штете чињели, кад једним топа јадром један пут седам јашаћијех коња истога војводе Чарапића проскрозну и претуре. Чувши Карађорђе да се на Морави тако већ стануло, узапрло, и с обје стране се безшалично лубарда, дође амо и он собом а поведав и владику Леонтија уза се, како по ти архипастира по и сопланисту, а да види шта је ту и како, (и докле је плап успјео) шта ли још ваља за подмирити га: и дошав у горњи шанац најприје, тамо и одјаше, и с Младеном ту преноћи, па у јутру издавши једну општу заповјест свјема војводама и војниц'ма, да с малином прелазе сваки са свога мјеста и наручности Мораву, и да тамо нападају и разгоне оне Турке само, које узналазе по селима оближњима, те харају и сгорјевају којешта, а да у велику ордију турску за овда ништа не дирају и ненападају великога везира, док он отиде на Дрину, и док се отуда поврати, пак ће се онда ш њима поиграти оп собом, како буде боље знао и могао, и како но ће се морати чудит' и сами Турци, тко их то и како разби и нагрди, да се никада већ и заникада неопораве. — Тако су ови ту дакле и чинили четама коњичким и пјешачким тумарајући до половине пахије пожаревачке а све около турске ордије, и доста су глава турскијех, и свакога шићара доносили, него су тим истим поступцима у громилу се своју Турци боље сабирали и чвршће држати морали, те нијесу бјежати смјели натраг и дома, ако је и хотео млоги од њих, што је сиротиња и голотиња била по вишој части, а јесен и

студен опажна, окром глад и сваки други јад, што их је стао нападати. У то се до неколика дана са Дрине поврати опета Карађорђе на Мораву, и код Младена, где но је и неки дан, одјаше с истим владиком Леонтијем, којега водити је зар и морао уза се, за свједока себи предписаног плана и довршетка точнога, па и као грехопростител,а, који да га чува неослабнути или неколебнути се с пута и начина поступања предузетога. Придоцне дошавши ту и преноће обојица код Младена, пак у јутру по доручку дигну се иста обојица заједно с неколика своја момка, те низ Мораву полахко све нешта разматрајући обалом, док сиђу и у шанац војводе Вула на Кулич, и ту пребуду до близу сумрака с Вулом пођешто, али највише њих два сами шапћући у чадору Вулову, под којим су безопасно сједити могли од ватре и топова турскијех, за што је пред њим уздигао био Вуле повисок и подебео браник поприје два три дни, кад му је турски кубуз чадорски стожер пребио, и софру му чадором преклопио, а и њега с војводом Ивом Момировићем за мал' неутуко, да је само пукнуо, него се угасио сам собом. Овди Карађорђу каже и управ потужи се Вуле на Чарапића, да овај некакву сумњу и подозрење показује на истога Вула и његове војнике, па да је за то јуче истога стражаре са дубравичке скеле дигнуо, и својега бул,убашу великоселца с неколика момка онде како на тврду и мртву стражу поставио; ово кад од Вула чује Карађорђе, оштро погледа на Чарапића и на Лазу, (који је ту од онудъ са страже речене до-

шао био сада, да репортира своме војводи шта је и како тамо, и да прими ако буде какав налог нов и лозинку) па им рече кратко а јасно: „Нека тамо, којекуде, стоје Вулови војници на тој дубравичкој скели, како су и прије, он зна боље своје људе, какви су му.“ Те тако и учине исти час, Лазо врати своју дружину натраг у ово малешно шанче, виш' ушћа Чарапићево, а Вуле пошаље тамо десетину својјех опет истијех новљака Бугара. — Шта је ту Карађорђе а и владика још које с киме говорио, не може се сада свашто знати, а ни вјеровати све, што се њихових ријечи послије од које кога причати, па суображати чему слуте слушало; али ово се разумије послије њихова исто вече отале одлазка, и кроз горњи Чарапића шанчић пролазка, да је и шта је говорио Карађорђе: „што ће овди шанац овај украј онога, одкуда ев'ође и пушка дотурити може, а то ли топ, него је овди доста и добра стража.“ А на то је послије Леонтије владика, по свој прилици, ту надоставио даље и другима још некима, како и друкуда што но је чинио, и што је сад овде и некоме Максиму Миријевцу (зрелу око 50 година кмету чоеку) пришаптавао, да се пролазе свега војевања и шанаца, но да трче дома, те сиротињу своје жене и дјецу да спасавају од турскијех коња и копита, које ће их сутра постигнути и погазити, а тако му браде, за коју се руком често те за боље увјерење прифаташе, и то боље њоме заклињаше. Ово се није имало кад, (вели ми...!? овај мој сообштитељ) овда изтраживат' и осведочавати, а то ли судити, јер...? исти

вожд Карађорђе с Леонтијем отале уз Мораву тога часа отишавши горје к Младену заиште и нађе опета једнога шубараша Бугарина, те га пошље тад' одмах преко Мораве (тобож) за уходити Турке, који му и брже отиде, а још брже врати се, колик' да је како и јесте, до на исту скелу и стражу турску према србској на Дубравицу само ишао и вратио се, а теке казати Карађорђу, да им је објавио те од истога њега стране, гди ће ту сву ноћ и слободно и колико више могу да прелазе, премда је амо јавно пред вождом и другима говорио, да су Турци у врло рђаву стању, глад и голотиња, једни хоће и бјеже дома, а други желе ударити на Мораву јуриш, и пр. Хеле ту ноћ и Карађорђе с владиком отале (на колима) одмах и тако пођe и отиде, да је у Београду освануо, а на Морави при полазку опета рекавши, да он иде довести још из Београда војске и лахки топовâ, с којима ће моћи Мораву пријећи, те на те Турке тако нагло и силно ударити, да их разбије павјерно; него и Турци ту исту ноћ а на истој дубравичкој скели наиспрелазе у србску т. ј. смедеревску страну, и напуне тудашњи луг до зоре, уз које и у које пристану одмах и удобно и они Вулови стражари, јербо су то били Читаци и Помаци (Бугари потурченици) који су под видом христјанâ и добјежљакâ, познати били коме је само, како се види, о њима и знати требало, те су и потајна чинили сношенија и доувјерија о Србима својој браћи, како и ту исту ноћови на скели тој, па и онај од Карађорђа посилани, што доизвјешћавају ово све и утврђују, дје-

лом и поступцима својима, како и налозима! — А и Карађорђеви узроци за што у Београд одлази сад отале, притворни су, јербо су сви Београђани до женâ и дјеце ту већ у војсци били, а и топова лахкијех и коњ'ма вученијех ту је барем имао Младен и Вуле неколика, што но би доста и довољно а и згодно било за мними план и снамјер Карађорђев, т. ј. пријећи ту исту ноћ Мораву тако, како су и Турци амо, па ударити громко и ненадно на Турке; него му се ваљало измаћи за Саву и Дунав, и час му је наступио, како је Турчину показан и допуштен корак преко Мораве овда, те ев' овде барем без невоље икакве домаће или војшчане. — У јутру пак зором изађе војв. Чарапић к ономе свом шанчету, да га обиђе, и брижећи све за ону Вулову стражу пошаље сад одмах својега буљубашу Лазу опета с неколика момка опамо, да види ту стражу, и да код ње и он остане чувати ту за сад, а њему амо да јави чрез једнога момка, шта је и како тамо; кад ли овај онамо, ал' ту на истој скели и стражи мложтво с обје стране Мораве Турака, који како те Србе опазе, познаду их на халакну на њих, проспу ватру из пушака и обране од њих једнога, те ови бјегом и с рањеником својим натраг: и овај догађај увјерава, да су они Вулови назови-Бугари стражари не само ту пристати морали у Турке, него да су им и довјерни путеводци бити морали, а са знањем србскијех и турскијех великаша тајним и согласним. Колико ту сада Турци придаду вику и пукот зачују и Срби у горњем Младена шанцу, од куда

потрче одмах београдски капетани са својим командама на Турке, а тако и оздо Чарапић из онога свога шанчета, и с оно војшчице што је ту имало потрчи на Турке, и побију се ш њима ту по лугу том добро и позадуго, до пред подне; али мложтво Турака и уфатили сав луг, те узбију Чарапића и допрате до ушћа пушкарајући, гди нађе све сметено, и бјежи се из шанца на врат на нос куд ко прије може, јербо шајке турске навалиле уз Дунаво с топовима и војском, а да надиђу тај шанац, којега опета изпреко Мораве из оних турских батерија удвојена ватра свега слути засути ђулетима, кубузима и картачем, пак и војвода Вуле поприје четири сата, т. ј. како се чете појавиле, и амо горје пушке припуцале, он ти појах'о Дамјана Смедеревца коња, и сам отиш'о из шанца тобоже вићети собом тко је горје тај бој заметнуо, те ти је и он тако под истим видом и изговором утекао, а све оставио никако, безглавно те и злосретно. Тада и Чарапић нејмавши куд камо, ни могавши што друго, но пушку по сриједи, па с десетинудванест ли момака нагни за осталом свјетином издирати кроз луг између Турака, без свега својега и друштва и пртљаге и окрута, тек и овда му још буљубаша његов Јован Дрвар својега коња јашаћега даде говорећи: „Та за мога живота негледам те пјешице уз мога коња, нити те остављам ту!“ А бог зна иначе и он отале како би утекао сам здраво и живо. Међу тим је Младен послао, како су се Турци појавили на овој србској страни Мораве, одмах Хећим-Тому, (тобоже дома одпуштен)

ал' он да каже Карађорђу и владици, да је све урађено, како се хотјело; тако ти опета је ту већ и Јањићије стигао био из Шабца с равним гласом и урадом и свршетком свег' својега поштења и отечества, те ти Карађорђе тај дан да чим год омете људство, а и да своје прикрије даље намјерење, (субота је била и 20а Септемв.) рече бубњати добошару крога сву варош уз duž и попријеко: „Да је свак, и ром и кљак и стар и млад, у јутру зором готов на војску поћи, куда но ће ш њима и господар исти, браћи својој у помоћ, и на Мораву; а тко би ту иза овда остао, те за господаром својим непошао, главе на њему нејма! Ха! то сватко добро да чује и да разумије и упамти! Нејма изговора! Нејма прочке, тко сутра ово непослуша!!!“ Али овоме позиву баш напротив у јутру зором недјељном Карађорђе с осталим својим руководцима и сувјерцима мучке и крадом у лађу сједне, па у Земун 21а Септемв. старога 1813е год. пријеђе а оданде на рахатлук у Фенек отидне. —

Сад се пита још и само, за што се то морало међу се тако искрађивати варајући се, а да се Турцима све предаде? Но на исто питање опета одговара доказује и увјерава сами ред свих Србије догађаја и обстојателстав, али особито и највише и понајбоље ев' овај. У почетку 1813-е год. Јануарија мјесеца сазове Карађорђе у Крагујевац скупштину свијех војвода, и објави им: „Да је покровител Рус од Бунапарте принуђен био сад учинити мир с Портом Отоманском, и да за Србију ништа боље и више није могао свершити, него да се ми

Срби сами с Портом понагодимо, и са свим њојзи на милост предамо и покоримо, те да се за овда свакојако умиримо ш њом; али сад од нас Турци све оружје и градове ишту, па да буду наши господари, како су и одприје били, нити они помишљати се виде о каквим с нами погодбама, но како своме вожду да њему сад ови сви сложно и кажу и одговоре шта хоће и воле, или се Порти на милост предати, или се опет с Турцима тући у напредак, па док се може и куда изађе." На то све војводе и остале старјешине одговоре, да се они предавати нити хоће нити могу, него да се погађају Срби оружани с Портом, недирајући у околне Турке и земље ништа бојем и војском, али себе од њих добро чувајући; на то пак и војвода Вељко ту придода и одговори, а да он исти сам собом воли погинути сто пута, него се Турчину опета покорити, оружје му дати, па и врат у јарам прегнути свој ришћански, а душману вјере и крста Турчину, па свима другим' Србима како им годен драго нека раде, и сам вожд нека угађа свакојако, тек да буде: „Башка џин, башка шејтан! или: Шака и парчин." — Сви од реда на то већ у себи и сами готови бивши повторе вожду да се воле сви бити и бранити од Турака до последње капље крви, него л' им се посве и наново предати, а да он међу тијем како господар земље и народа угађа и погађа се с Портом о миру и о начину помирења бољега, а не онаквога. — С тим се уговором разиђу, чувати свак свој крај и подручје, а Карађорђе пошаље одмах и депутацију фента ради, своју

к великом везиру и цару, да се тамо погађа о миру за Србију, али ништа немогне ова тамо ни започети а то ли свршити, кромје што Турци од њих а силом истог' новога с Русима трактата исканху оружје и градове, пак да ће се онда и за остало све поугодити ласно; или ће они доћи војском, те то све и сами узети, како по су и најприје, и како по би већ и довда подавно, а да нијесу имали Руса за вратом. Ето дакле и опета за што! За угодити посве и безоколишно истоме трактату, из којега Турци овда барем ништа нехоћаху (ако су имали шта и од куда) друго више и боље разумјети (јербо им је тако угодно дошло на руку то) него да приме Србију натраг у пређашње и савршено поданство, ал' да Руси ни пошто и никако нејмају за овда посла војенога ни на коју страну другу, окром против Наполеона. — Пак и вожд исти није собом и напречачке могао, а није ни смјео принудити, да се предаду тако сљепимично сад они Турцима на милост и безусловност, који су већ одумили Турке служити, а научили топрв како ваља озбиљом и својски Турке бити и разбијати; него их је морао ен' онако преварити и собом предати Турцима и то све за љубав Руса, и у ползу и помоћ истоме, а да с временом и он Србина пригледа и незаборави, кад њему опета Бог помогне. Ев' овако рука руку мије, пак и образ обадвије. —

За вождом својим не само старјешине млоге, и повеће, него и народ гомилама навали преко Саве и Дунава бјежати, и мучно би когођ живи

сам својевољно у своме сад и грмачно пренесретноме завичају остао и задржо се, да турске војске ненагрезоше низа Саву из Босне, и уз Дунав и по суху из Руменлије, те око Београда, па пребјећи још недоспјевше из осредине земље Србове и народ раставе од границе Њемачке, од воде и скелâ, и зауставе их у шумама и по збјеговима, а већ су их наумили били Турци умирити и предати на свеобште Султана проштење и милост, паче ли с хртовима и вижладма и хајком како дивину половити, и разпирити ка' холуја пљеву са гувна, те га по свему турскоме развијати царству, да тога већ под србскијем именом мйлета (т. р. народа) једном и посве дотраје, који но се усудио само сам свему Изламству како и Османству, хоџи и кадији, јаји и хатлији, топу и кумбари и самоме довлетском налету (т. р. клетва), та божјој војсци Турцима и њиховој њејчистијој вјери објавити војну и отворити рат, и толико ненадне бриге муке и труда и једа задати једноме већилу божјему Султану турскоме од којега сав бијели свијет (ђоја) стрепи, угађа му, и поклања му се челом до црне земље, а да од њега благодатну лучу сунашца, и трпезну мрвицу хљебца свемилостиво дароване прима, преко и осим којега Хак-Дин-Иман-Довлета ни то не би толико имати могао ђаурлук, а некмо ли да би Хактала за њега и чути и знати хотио и марио. Турци су о Србима тад' овако умовали, све исто мозгали, и то све намјеравали чинити, како се напрштено-гордо у свијет одзивали, па што су год од истовога и свакога наума и памети могли,

јесу доиста и урадили преко сваке мјере и разлога, преко људскога начина и здравога природног разума те у дому и на очи Европе цијеле... христјанске, ближње-и чоеко-љубске? —

Ево дакле шта су ти Турци на Врачар изишавши па и у Београд сједавши чинили, а теке да би се то боље видла и разумјела она стара пословица: „чоек нагађа, а Бог погађа, или: „чоек намјерава, а Бог досмјерава.“ — Ово је свуда у свакога и свакада у свака доба и времена само-чиста истина, те и овди сада. Колико су гођ срб-ски сви јавни а и потајни душмани ради били да Србе, већ ослобођене и по себи остати слутивше и могавше, потекар ујарме, погазе и поработе изновке Турци, и колико су се сви ови веселили и торжествовали када су то постигли доживјели, дотрудили се и Србијом опета и посве завладали, толико је напротив сваки Србин (Србкиња и Србче) мучки жалио, јадио, и кришом уздисао, и тужио, и к самоме Богу крвавим' сузама плакао молећи се њему како јединоме свевидцу и свемогућцу, да их он још цигли незаборави и непотури. Сватко е Србин и тад' одмах и потекар а свесилно познао и опазио, што је своја дика и влада, што ли је својега отечества и народа самосталност и независност, за које су толико неоцјењивне крви и различна труда и свакомјерна жертвовања стратили, па да им се тако на адан мах чудновато, ненадно и само-издајно све измакне своје, дика, слава, и правица. Но и толика турска војска и сила, кад у Врачар изиде, зачуди се и удиви, што Београд

нађе пуст и јазом отворен, и сву варош и њезине засеоке такођер празно све, похарано, и запаљено. Ово је само простачнима и пријеким Турцима мило и повољно било, који но су обикли по једној својој жељи слућети, доумљати се и велерјечити, те и сад овди, да их одиста Срби ни у таковоме гласовито-тврдоме граду дочекати и успријети се нијесу смјели, и већ су се ђекоји од јавносретнијех фет-етеџија тијех почели надимати и према Немцекомшијама, и бректати њима како год и хаинђаурима Шумадије; ал' они њима тек' ласкали и угађали за вријеме и то крађушно. Да нијесу тако ни мислили ни зборили паметни Турци, и са̂ми главноначалствујући Рушит-Паша јасно је видио сумњавно стање воинства својега, и помишљао је на себи довјерену тајну препоруку и страшно велико предпријатије: „У пучину вселенско-европејскога метежа и крвежа час прије запловити усудит' се морати.“ Он је пак обзирао се и на исту нову себи подложну страну, и налазио поље свако развијано и погажено, град и село свако без житеља̂ и без хљеба и остале потребе, а јесен мртва и глибава наваљује, и зима се како бритка сабља примиче, а нигди љуцкога конака дочека ни огрева једне цјепље; што ли је ваљало по истоме Београду и вароши, похарали су и сажегли све србски бећари, куд ли прошли и доклена допрли Турци то су исто у вилаету починили, нити још престају од палежа и разуравања, нити заповјести слушају, нити се икакве нужде и невоље своје ка' ни туђе сјећају и опомињу, која бити може и бивати мора

отуда — што је: „зло рађење готово суђење", — и која би им заиста и највећма код свега њихова оружја и јунаштва и власти, и среће и славе, досадити могла, и све им на један пут злобе и пакости глупости и грубости осветити и сувишком заплатити. Осим тога још мало се који Србин предаје, и на очи и у руке турске излази из гуште и гудуре; важнија их је пак половина још у Њемачку пребјегла и бјежи једнако безпретржно, и тамо се одмах у Фрајкор набира и записује, рогатима пушкама се снабдијева, и с топовима царске мајсторије поваздан сваки муштрају се у Сријему и у Банату, нити се дознаје, нити објављује куда ће то и на кога ће. А сувише чују се још са Засавице и Шабца плотуни ситнији и крупнији србски и турски, пак истекар најгоре испуњивно сваки час очекују се из Цариграда, довлетска заповијест, да се неотлагавно и решително кидише преко Саве и Дунава по царскоме Бонапарта захтевању и по свевјерно-дружеском султана (Махмута) обећању и савјету; окром и тога свега са премучивим љубопитством понајприје и понајскорије и од истога мнимославнога добра и претруднога намјеравања очекује се извјестије из Лајпцига, да је био већ и пошљедни обштесвјетски бој ту, и што Мусломанству понајмрже и понајжалије, како и свима другим варварским крволоцима, њиховим судружницима свеконечно и крајње побјеждење тога премлогодосадившега свијету и свему људству Наполеона Бонапарта, турскога извјестна љубимца и самоме Мухамеду особита и новога наперсника, по и

свему разврату и разхору људскому јединственога од вијека завјерника, пособитеља и посвећеника, нити је заостало мјере ни прилике да би га итко икада у свему реченоме превазићи могао. Тако се још и потекар допревершује србске судбе грозност и неодклона безмитност свирјепија, но и Турцима се радости пехар и свеуслажденија кондир прељевати дочиње, премда продиру већ и Бошњаци озго низа Саву, разбив и последњи србски шанац Засавицу, гди млоге србске јунаке погубише, али никакав им се ни предаде, нити га заробише силом, тек што ђекоји Срб одатле жив са главом и животом изадре, и то ђекоји онај само, којега је сама свемогућа рука и свепремудри промисао спасти отале, и за будућности новије и важније сачувати закључио био. Засавички је шанац био повише митровачке скеле на самој обали савској у једноме куту испод узине дринске и савске отоке (у пољу сеоца Равња, или Рамња) која се зове Засавица, и на скели се именованој опета у Саву саљева; од рита и глиба једва се може ту према Рамњу на једноме броду и то кад но кад љети газити, а морали су је у јесен већ сада разбијени војници србски пријећи или пливајући или се лађом превозећи; јербо је туда шиб и врбак, те их је нешто заклањало од турскога погона и огња, но и преко тога колико их је знало пливати оли колико се у једноме смртњаку (чуну) дешеноме превести могло ту? А низа Саву до саме скеле и ћупријеваља два сахата равницом и чистином ићи, и од војске се турске бранити; зато су гинути

морали Срби и на сваку страну овда, како ти они што бјежати принуждени, тек их већина у баретини оној нађу, што нијесу од Турака и њихна оружја, своју смрт и гроб, а препливавша је мала малина њих у пресјечки према Равњу други србски шанац умакну, како што је и сами Стојан Чупић једва учинио голишав и само с јатаганом у руци препливавши. Ту пак у истоме засавичком шанцу остане и погине бинбаша Шишо Петроније и капетан Зеко сваки са свјема својима војницима, обустављајући сву силу турску док измакне сва србска војска; осим остали србски старешина ту је био и прото ваљевски, и једва жив изадро како и сви, ал' се добавивши некако и туђега коњица, те и за благовременства спасао се. Тек незнавшега пливати, а и с коњ'ма се својима раставшега, ипак топит' се нехотјевшег у воду и глибину, него и погинути на сред чиста поља од Турака узмичући али бранећи се вољевшега Милоша војводу овда Бог једини сам собом заклони и учува, премда га низа сву савску обалу до на скелу допрате турска пушкарања и халакања, но и опета ненасрћући баш сљепимично, што их је ватра дочекивала и одустављала; него га се и тако једва Турци прођу и окане, кад им умакне преко ћуприје митровачке, и уграби је прешав он' час оборити, те већ заовда немогну Турци за њиме преко Засавице. Исти се дакле Србин, рудничке нахије бивши тад' војвода, Милош Теодоров Обреновић са својом свом командом ту на Засавици десио, и пошто никојако не могну Срби тај шанац одбранити и одржати, е тако

се и он отале спасе, тако и сви други, те и добро је могао.

Сутра дан зором навру Турци и навале сухим и водом низа Саву, гди на ушћу Засавице од својих лађа начине ћуприју другу на мјесто оне Милошем јуче сваљене, те тако управо трагом и без икакве сметње за разбијенима Србима сађу и они сви под Шабац. Одавно се није толико србске и турске војске ту састало, да и Кулин-капетан и Карађорђе негда мање су је ту имали уза се. Овда је пак сераскир турске војске био ту Сулејман-паша Скопљак, а од србске свеколике подринске и посавске војске, која се ту већ и сва била слегла, кнез Сима Марковић из Борка села у београдској околини, што но је и совјетником извјестан, и у Русију на годину прије тога членом депутације србско-народње био. — У град шабачки дакле одреди он исти, да Лука Лазаревић са Стојаном Чупићем и с неколико свак своје момчади улезе и затвори се с намјерењем јавним ћоја ту све Турке забавити до саме зиме, која је већ близу, и која би их отле и сама дигла и вратила; него му поступак доказује, да их је ту остављао само зато, да се Турци неколико забаве око града, док би он измакнуо све отале своје. Него и ту се у пољу још једно петнаест дана подрже Срби и с Турцима пропушкарају, више се пута у сред поља шабачкога на чистини и равни били и прегонили, немогавши једни друге с мјеста потиснути; и без сваке сумње неби Турци ту овда продријети могли, него би озбиљом принуждени били одатле

у Босну вратит' се како и неби никада ради били, ал' да непукну глас у војску србску, да су оздо у Београд продерали Турци и све покорили и освојили, и да их сила велика иде и на Шабац у индат Бошњацима, пак још да је и вожд и совјет србски са мложтвом и другога народа већ утекао у Њемачку, и да у Шабац србској војсци нејма од куда доћи помоћи, а и она би залуду била дошла, и доцне сада према толикој у земљу се већ завукавшој сили турској. Све србске ту бивше старјешине тада навале љутит' се на кнеза Симу, изгрде га укорима шта је свршио у Русији за своју браћу и народ, и напсују га се, што им није цебану на Засавицу раније, а војску при себи имавшу кроз Мачву Бошњацима за плећи послао, те да их одмах и одавно и навјерно разбију, и у Дрину сађерају, па сад и пред оне к Београду да слободно пођу, ништа немарив ако је и вожд исти утекао, и Турци у празан град уљегли и засјели. Руднички војвода Милош ту му између осталога свакојака разговора придода још и ово: „Кнез Сима, браћо, и Младен тако бране своје отечество, како ће га таман предати Турцима! Ено их је онај већ отуда у Београд, а ево овај у Шабац довео.“ На што му прота ваљевски Матија Ненадовић намигне, да се већ прође кнеза истога, напоменувши му к'о из шале мали божић, и скупштину обично тада бивавшу, о којој све војводе рачун дају од својих послова и ријечи, па пођетко ту и пегве на ноге, и лисице на руке, а и гривне на врат добије, да их се без чуда и муке

избавити и опроститн неможе. пак би то све могло и њега нелишити а за ту само чисту правду. На к..је Милош и њему: „Е мој прото! Бог зна о божићу гди ћемо који бити.“ Још е такијех и друкчији буде ту међу њима зборова и укора и подсмјеха, но и угрожавања и њима од кнеза и од њих ка кнезу, док на један мах. како пански ужас. то исто те у томе инату приближивше се вече очајња и хук преузме војску србску те прсне куд ко хтео и знао. нити ко могне ни смједне кога устављати, него и тко неби одустао града. логора, окрут и топове, морао је с осталом за уш узевшом свјетином без трага стрмоглавити. Одатле и Милош са својим самим Димитријем низа Саву те к Забр.жју. да очима види. што је од ондашњега шанца и логора и Јакова било, није ли ту он барем у шанцу, како ли је што. У тој гунгули стигне и позна Јефрема Јаковљева сина тадашњега војводу ваљевскога. који га, пошто пропутовали неколико те ноћи заједно, сврати к Миладину у село Третеник ваљевске Посавине, својему сроднику, а ту близу пута боравившу, да се мало ту одморе, и ракије пипувши да што заложе. али онај Срб их овако предусретне: „Хајте ми с очију издатељи народа, своје браће, док вам отрова нијесам дао! До шта доведосте сиротињу, па сада је остављате? коме ли? како ли? Бог вам судио!!“ Ни часак им стати недадне, него пођу одмах отале на Забрежје. Но ту се нађе народа и сиротиње пуно поље и шанац, али се нескупило ни опремило да се ту брани, него се на врат на нос превози у

сремачку страну, да би своје главе и робље заклонили. Јаков исти, како тајни опоменуте депутације у Русију србске, пак и тога свега довршетка совјетник и соучастник, већ је ту прешао био Саву, и себе и своје све до мачета и пилета спасао у Њемачку, него чује одмах за својега сина и за Милоша рудничкога војводу, да је ту дошао с онијем заједно, и помисли да је рад и он за њима свјема тамо, те га пошаље звати, поручив му како и својему сину, да времена негуби, ни да се на што год обзире, тек за фамилију да пошље кога, па да прелази што прије к њему и осталој господи србској с истијем Јевремом; а када чује да он тамо неће нипошто, него хоће кући својој собом да иде најприје, па што му Бог да, те одмах ти овај собом пријеђе и у Забреж, састане се ш њиме, и каже му, да он гледа за сам себе, и да главу своју сачува и пренесе здраву, јербо је све, како и сам види, већ пропало, на што му Милош одговори кратко а јасно: „Заклео сам се Богу, а завјерио народу, (и то кад и како знате и ви и вожд, та кад и сви) да нећу док сам жив издати и оставити отечество и ову сиротињу, и своју стару мајку и жену и дјецу дома безглавне и самохране, него сада идем, и за то једино управо дома к својој дјеци, па онди што ми Бог да трпићу с браћом и народом свашто, како и они што су свуда са мном гинули и војевали, погинем ли од пизме и пакости турске, а ја сам се тада свијем одужио, а и замјенио себе већ подавно.“ И више такога штошта му изговоривши увјери га о свему свом

ал' противном онога намјерењу, и немогавши га премамити к себи у Њемачку, те се он са сином самим врати и пријеђе, гди домало испуни му се друга жеља, угледавши ту већ прешавша и Луку Лазаревића шабачкога комендаnта, како и самога кнеза Симу: Хеле Милош отиде, како и рече Јакову, правце дома у Брусницу, па ту одпочине за неколико дана, док поразгледа и уреди штошта по кући, а међу то све размишљајући што би се морало, што ли требало и могло сада чинити, што ли у напредак предузимати, пак отиде и пећине Каблара и гудуре Овчара с калуђером Нићифором разглéдати, ђе би се могло барем презимити у слободи неморавши се предавати Турцима, но и од њихове силе и власти ништа се ту небојавши за то вријеме до пролећа, па онда што Бог да наново, док међу то Србима Турци дотежају, и старе омразе покајаре, па одмах шума и отац и мама, градови свуд у горама, но и Ужице још у рукама. — Овако је тада намјераво Милош исти.

Са доњега па Србије краја, од источне стране, од Ниша и Видина те овамо на више, све је дотле и поприје било Турцима у руке пало, шанци и топови и млого народа; тек у јединоме Делиграду још сà својом командом што је се војвода нахије смедеревске Вујица Вулићевић задржао био, како и у Топољаку (други је то мало ниже Делиграда србски шанац) Пљако Антоније (најстарији зет Карађорђев) што је стајао још са свом својом војском; и они су исти Турцима ту обкољени били, и чврсто чувани, да није нико могао за неко ври-

јеме ни у шанце испоља нит' из шанаца поћи куда, те с поља ни дочути гласа каквог, а то ли донијети што год потребнога да су могли Срби ти, тако ни за осталу србску војску, к'о ни за вожда и к'о ни за најжалосније стање својега отечества ништа још ови дознавали нијесу; него је ту сваки старјешина приглушен у себи чамио тако, те је дочамљавао мало по мало и он и војска му, и тек су наком читави мјесец дана (око Митровадне) једва разабрали, и увјерили се, да је све Турчин покорио и освојио, што је гођ било србско, те и саме градове; и да су вожд и сви већи главари и старјешине и сами Совјет са множтвом народа у Њемачку пребјегли, а заоставши народ у земљи, што га није у први мах заробљено, и посјечено и погубљено, то све да се испредавало и поранило наново. Тако и они већ, једва и под саму зиму оставе Делиград и Топољак, но све изведавши своје војнике једну ноћ из шанца, па лагано кроз исте турске војске и логоре неком проструживцом извуку се да их неопазе душмани; те Вујица оданле право на скелу дунавску више Смедерева и Орашца прокраде се са свјема својим војницима, па у лађе и у Њемачку, куда и сви остали, тек јесу ли допријети и дочепати се воде и лађа могли, док и у Панчево исти Вујица дође са свом командом својом, те у збјегове тудашње србске само здраво, али страшно невесело, јадно и жалосно, како никада дотада. А и Пљако са свјема својима најприје отиде својој кући у Карановац, па оданде хајдучки с неколико свајa самовјерна момка те на велико Ду-

боко више Остружнице довуче се, где и лађу нађе, те пријеђе у Њемачку и он, куд но му је пуница већ жену и дјецу превела била.

Овако је било и на тимочки крај послије Вељкове смрти, којега у његову једноме шанцу из Турцима отетога другога шанчића топ турски инаџетказака руком и оком управљани на мјесто убије, одбивши му лијево раме до сисе и до пӧ прсију; брат му Милутин принуђен буде недостатком свега, особито џебане и олова, па и преусилијем Турака оставити такођер по ноћи Неготин, и преко тресета (рит) к манастиру Буковчи у шуму издријети са свом војском, но и с великом муком, и с то већом штетом, па отићи у Пореч оставивши сву и за вазда ту благословену Крајину Тимочку. К њему се и без особите своје нужде у Пореч а преко Мироча и бинбаша (подвојвода) велико-островски Хаџи-Никола Михајловић (Сарајлија родом) морадне са својом командом измаћи, како чује, шта је од Вељка, од Неготина, и Милутина и војске му починило се, оставивши он како и они, шанце и топове своје Турцима. Него сад и у дно Пореча на малом према селу Рибници острову одмах рече и настане Милутин начинити опета једно шанче, и ту постави топрв Хаџију истога с неколико бећара (преко 500 душа), те да чува Дунав, и да неда четокаицима турскима смести и пресјећи да се народ србски у Њемачку непревози; но ту њега истога Турци једну ноћ пресјеку, и одцијепе од Пореча, и са свим га обколе, те одкуда је сваки дан а за дан једини тајин примао, нити је ту сада

он икакве и најмање лађице имао, јербо су све онамо у Поречу биле сакупљене, те народ превозиле дан и ноћ без претрга; тако се дружина Хаџина узмучи, док се и узбуни, клоне од страха духом, а без хљеба срцем, пак и без питања Хаџина, и преко његове воље науме и договоре се Реџепу предати, који је ту њих био и обколио, и стјеснио тако. Ш њима је у истоме шанцу био се задесио на њихову то већу и то бржу злу срећу и кнез кладовски Крачун, којега је сестра за Реџепом адакалским старјешином потурчена била, те ти њега сами осебице пошљу они и без воље и согласија Хаџије својега началника к реченоме зету његову, да их на милост предаде и онај прими. То се њима и учини, те их прими онај на предају, и зада им своју мусломанску вјеру, да им ни влакну досаде неће бити, како и уради све, само што Хаџију одмах (који нејмајући куда, јер су га своји чували да се сам неубије, или да у Дунав не скочи, а да се њиме сви, зар по наушћењу и обнадеждењу истога посредника, лашње оперу и спасу) и поречкога кнеза Тешу посијече, и главе им на коље стави, па ђекојега још пробравши од њих, и тако исто смакавши, све оставше живе робљем учини, него и посве их оголузнивши, по војсци подијели; тад' одпусти у Њемачку и својега шурака Крачуна, здрава и обдарена, пак онда изда свјема својима оштру заповијест, да свак својега роба закоље и погуби, и да им се главе све пред њега донесу на једну хрпу. Ту се једва сачува и живо преко свијех остане Хаџино тек једино пи-

сарче, којега је Рецеп задржао при себи, тобож га млађахна и прикладна сажаљно поштедивши; исто је момче било земљаче Хаџино, и звало се Ристо Мојин (јединац), којега су родитељи у Београд се били саселили, и ту живјели до тога случаја и до паденија обштега. —

Сада већ Турци од Видина те до Београда сав јужни бријег Дунава не само покоре и овладају, него и војскама гди је требало и нужно им било закроче и утврде одмах; у то и Бошњаци неки на Ваљево, а други низа Саву к Шабцу и од Шабца надоље, како и од све Херцеговине, Новога Пазара, Љесковца, тако и од Ниша и Софије пјешак и хатлија, топ и кумбара, и све дӯбе (т. р. галере дунавске) и четокаици (т. ријеч: шајке) чак од Силистрије те амо у Београд се к сераскиру прибере и слегне; пак ту ти сједну велике (капе?.. паче ли...!) главе турске око својега сретна и честита сераскира (фелдмаршала) тајно и редом на ухо му шапутати, куда ће даље, где и камо ко, и колико их заједно, и под чијом што командом преко Саве, што ли преко Дунава да преброди и прејури, те у Ћесарију, ал' ти ев' овда баш им најмржији и најужаснији глас међу њих како хитра муња и не́бески треск долетне и грмне, те их све забезекне, следне, обнијеми и полуосмрти, кад им свјема слободно и јавно и торжествено дође и пред самога сераскира одмах изађе Терџоман-бег ћесарски по имену Агаман, (родом Ермен) и покаже им на Врачару у сред ордије њихове, и прочита им собом новине, које су већ

и на турски језик још у Бечу биле преведене и штампане, пак им послане, о тридневноме на Лајпцигу боју свеколике Европе, и о пораженију и разбитију француске силне и непобједиме војске таковом и толиком, да је и сами Бонапарт једва ту остао жив, и да је отуда још једвије изадр'о и то без обзира и без солдата, млого срамотније и злосретније него л' из Москве. Овда ти одмах Мусломан-газије од букања и бректања престану и потмурно замукну, оборе и носове и зенице у само тле, домразне им се и сама Јеминкахва, и тај шамски ђул-ђубек-тутун, присједну им и медене халве и шећер-баклаве; тада већ и велики тај везир, и сераскир престане још тек очекивати и довлетфермана за Фет-учинити Немце-Ђауре, него сам од себе торжествено објави свјема Турцима и Србима, да је Султан својој раји све опростио и смиловао јој се за то, што му се опета покорила, и да по тада никада нитко никоме никаква зулума несмије учинити, јербо ће му одмах за главу бити, но да иде сватко на суд и шеријат царев, па што коме правда донесе, тијем да буде и мора бити довољан; те тако да мирно и свободно може раја свој посао без притјесњавања гледати и земљу работати, па за себе како и за свакога хљеб из ње вадећи и добављајући рахатовати. Везир испушти тај лијепи и умилни глас и објав и у Њемачку, те се скоро сви Срби повраћаше на своја кућишта и баштине. На тај глас дође му и Аврам Лукић кнез и совјетник Драгачева, те се преда; онда још и унутар земље до Чачка, Карановца и Ужица

се и он отале спасе, како и сви други, те и добро је могао.

Сутра дан зором надру Турци и навале сухим и водом низа Саву, гди на ушћу Засавице од својих лађа начине ћуприју другу на мјесто исте Милошем јуче сваљене, те тако управо трагом и без икаке сметње за разбијенима Србима сиђу и они сви под Шабац. Одавно се није толико србске и турске војске ту састало, да и Кулин-капетан и Карађорђе негда мање су је ту имали уза се. Овда је пак сераскир турске војске био ту Сулејман-паша Скопљак, а од србске свеколике подринске и посавске војске, која се ту већ и сва била слегла, кнез Сима Марковић из Борка села у београдској околини, што но је и совјетником извјестан, и у Русију на годину прије тога членом депутације србско-народње био. — У град шабачки дакле одреди он исти, да Лука Лазаревић са Стојаном Чупићем и с неколико свак своје момчади уљезе и затвори се с намјерењем јавним ћоја ту све Турке забавити до саме зиме, која је већ близу, и која би их отле и сама дигла и вратила; него му поступак доказује, да их је ту остављао само зато, да се Турци неколико забаве око града, док би он измакнуо све отале своје. Него и ту се у пољу још једно петнаест дана подрже Срби и с Турцима пропушкарају, више се пута у сред поља шабачкога на чистини и равни бйли и прегонили, немогавши једни друге с мјеста потиснути; и без сваке сумње неби Турци ту овда продријети могли, него би озбиљом принуждени били одатле

у Босну вратит' се како и неби никада ради били, ал' да непукну глас у војску србску, да су оздо у Београд продерали Турци и све покорили и освојили, и да их сила велика иде и на Шабац у индат Бошњацима, пак још да је и вожд и совјет србски са мложтвом и другога народа већ утекао у Њемачку, и да у Шабац србској војсци нејма од куда доћи помоћи, а и она би залуду била дошла, и доцне сада према толикој у земљу се већ завукавшој сили турској. Све србске ту бивше старјешине тада навале љутит' се на кнеза Симу, изгрде га укорима шта је свршио у Русији за своју браћу и народ, и напсују га се, што им није цебану на Засавицу раније, а војску при себи имавшу кроз Мачву Бошњацима за плећи послао, те да их одмах и одавно и навјерно разбију, и у Дрину саћерају, па сад и пред оне к Београду да слободно пођу, ништа немарив ако је и вожд исти утекао, и Турци у празан град уљегли и засјели. Руднички војвода Милош ту му између осталога свакојака разговора придода још и ово: „Кнез Сима, браћо, и Младен тако бране своје отечество, како ће га таман предати Турцима! Ено их је онај већ отуда у Београд, а ево овај у Шабац довео.“ На што му прота ваљевски Матија Ненадовић намигне, да се већ прође кнеза истога, напоменувши му к'о из шале мали божић, и скупштину обично тада бивавшу, о којој све војводе рачун дају од својих послова и ријечи, па пођетко ту и негве на ноге, и лисице на руке, а и гривне на врат добије, да их се без чуда и муке

избавити и опростити неможе, пак би то све могло и њега нелишити а за ту само чисту правду. На које Милош и њему: „Е мој прото! Бог зна о божићу гди ћемо који бити.“ Још е такијех и друкчији буде ту међу њима зборова и укора и подсмјеха, но и угрожавања и њима од кнеза и од њих ка кнезу, док на један мах, како пански ужас, то исто те у томе инату приближивше се вече очајња и хук преузме војску србску те прсне куд ко хтео и знао, нити ко могне ни смједне кога устављати, него и тко неби одустао града, логора, окрут и топове, морао је с осталом за уш узевшом свјетином без трага стрмоглавити. Одатле и Милош са својим самим Димитријем низа Саву те к Забрежју, да очима види, што је од ондашњега шанца и логора и Јакова било, није ли ту он барем у шанцу, како ли је што. У тој гунгули стигне и позна Јефрема Јаковљева сина тадашњега војводу ваљевскога, који га, пошто пропутовали неколико те ноћи заједно, сврати к Миладину у село Трстеник ваљевске Посавине, својему сроднику, а ту близу пута боравившу, да се мало ту одморе, и ракије пинувши да што заложе, али опај Срб их овако предусретне: „Хајте ми с очију издатељи народа, своје браће, док вам отрова нијесам дао! До шта доведосте сиротињу, па сада је остављате? коме ли? како ли? Бог вам судио!!“ Ни часак им стати недадне, него пођу одмах отале на Забрежје. Но ту се нађе народа и сиротиње пуно поље и шанац, али се нескупило ни опремило да се ту брани, него се на врат на нос превози у

сремачку страну, да би своје главе и робље заклонили. Јаков исти, како тајни опоменуте депутације у Русију србске, пак и тога свега довршетка совјетник и соучастник, већ је ту прешао био Саву, и себе и своје све до мачета и пилета спасао у Њемачку, него чује одмах за својега сина и за Милоша рудничкога војводу, да је ту дошао с онијем заједно, и помисли да је рад и он за њима свјема тамо, те га пошаље звати, поручив му како и своjему сину, да времена негуби, ни да се на што год обзире, тек за фамилију да пошље кога, па да прелази што прије к њему и осталој господи србској с истијем Јевремом; а када чује да он тамо неће нипошто, него хоће кући својој собом да иде најприје, па што му Бог да, те одмах ти овај собом пријеђе и у Забреж, састане се ш њиме, и каже му, да он гледа за сам себе, и да главу своју сачува и пренесе здраву, јербо је све, како и сам види, већ пропало, на што му Милош одговори кратко а јасно: „Заклео сам се Богу, а завјерио народу, (и то кад и како знате и ви и вожд, та кад и сви) да нећу док сам жив издати и оставити отечество и ову сиротињу, и своју стару мајку и жену и дјецу дома безглавне и самохране, него сада идем, и за то једино управо дома к својој дјеци, па онди што ми Бог да трпићу с браћом и народом свашто, како и они што су свуда са мном гинули и војевали, погинем ли од пизме и пакости турске, а ја сам се тада свијем одужио, а и замјенио себе већ подавно.“ И више такога штошта му изговоривши увјери га о свему свом

ал' противном онога намјерењу, и немогавши га премамити к себи у Њемачку, те се он са сином самим врати и пријеђе, гди домало испуни му се друга жеља, угледавши ту већ преташа и Луку Лазаревића шабачкога комендaнта, како и самога кнеза Симу: Хеле Милош отиде, како и рече Јакову, правце дома у Брусницу, па ту одпочине за неколико дана, док поразгледа и уреди штошта по кући, а међу то све размишљајући што би се морало, што ли требало и могло сада чинити, што ли у напредак предузимати, пак отиде и пећине Каблара и гудуре Овчара с калуђером Нићифором разглéдати, ђе би се могло барем презимити у слободи неморавши се предавати Турцима, но и од њихове силе и власти ништа се ту небојавши за то вријеме до прољећа, па онда што Бог да наново, док међу то Србима Турци дотежају, и старе омразе покајаре, па одмах шума и отац и мама, градови свуд у горама, но и Ужице још у рукама. — Овако је тада намјераво Милош исти.

Са доњега па Србије краја, од источне стране, од Ниша и Видина те овамо на више, све је дотле и поприје било Турцима у руке пало, шанци и топови и млого народа; тек у јединоме Делиграду још са својом командом што је се војвода нахије смедеревске Вујица Вулићевић задржао био, како и у Топољаку (други је то мало ниже Делиграда србски шанац) Пљако Антоније (најстарији зет Карађорђев) што је стајао још са свом својом војском; и они су исти Турцима ту обкољени били, и чврсто чувани, да није нико могао за неко ври-

јеме ни у шанце испоља нит' из шанаца поћи куда, те с поља ни дочути гласа каквог, а то ли донијети што год потребнога да су могли Срби ти, тако ни за осталу србску војску, к'о ни за вожда и к'о ни за најжалосније стање својега отечества ништа још ови дознавали нијесу; него је ту сваки старјешина пригушен у себи чамио тако, те је дочамљавао мало по мало и он и војска му, и тек су наком читави мјесец дана (око Митровадне) једва разабрали, и увјерили се, да је све Турчин покорио и освојио, што је гођ било србско, те и саме градове; и да су вожд и сви већи главари и старјешине и сами Совјет са множтвом народа у Њемачку пребјегли, а заоставши парод у земљи, што га није у први мах заробљено, и посјечено и погубљено, то све да се испредавало и порајило наново. Тако и они већ, једва и под саму зиму оставе Делиград и Топољак, но све изведавши своје војнике једну ноћ из шанца, па лагано кроз исте турске војске и логоре неком проструживцом извуку се да их неопазе душмани; те Вујица оданле право на скелу дунавску више Смедерева и Орашца прокраде се са свјема својим војницима, па у лађе и у Њемачку, куда и сви остали, тек јесу ли допријети и дочепати се воде и лађа могли, док и у Панчево исти Вујица дође са свом командом својом, те у збјегове тудашње србске само здраво, али страшно невесело, јадно и жалосно, како никада дотада. А и Пљако са свјема својима најприје отиде својој кући у Карановац, па оданде хајдучки с неколико свија самовјерна момка те на велико Ду-

боко више Остружнице довуче се, где и лађу нађе, те пријеђе у Њемачку и он, куд но му је пуница већ жену и дјецу превела била.

Овако је било и на тимочки крај послије Вељкове смрти, којега у његову једноме шанцу из Турцима отетога другога шанчића топ турски инајетказака руком и оком управљани на мјесто убије, одбивши му лијево раме до сисе и до по прсију; брат му Милутин принуђен буде недостатком свега, особито џебане и олова, па и преусилијем Турака оставити такођер по ноћи Неготин, и преко тресета (рит) к манастиру Буковчи у шуму издријети са свом војском, но и с великом муком, и с то већом штетом, па отићи у Пореч оставивши сву и за вазда ту благословену Крајину Тимочку. К њему се и без особите своје нужде у Пореч а преко Мироча и бинбаша (подвојвода) велико-островски Хаџи-Никола Михајловић (Сарајлија родом) морадне са својом командом измаћи, како чује, шта је од Вељка, од Неготина, и Милутина и војске му починило се, оставивши он како и они, шанце и топове своје Турцима. Него сад и у дно Пореча на малом према селу Рибници острову одмах рече и настане Милутин начинити опета једно шанче, и ту постави топрв Хаџију истога с неколико бећара (преко 500 душа), те да чува Дунав, и да неда четокаицима турскима смести и пресјећи да се народ србски у Њемачку непревози; но ту њега истога Турци једну ноћ пресјеку, и одцијепе од Пореча, и са свим га обколе, те одкуда је сваки дан а за дан јединиц тајин примао, пити је ту сада

он икакве и најмање лађице имао, јербо су све онамо у Поречу биле сакупљене, те народ превозиле дан и ноћ без претрга; тако се дружина Хаџина узмучи, док се и узбуни, клоне од страха духом, а без хљеба срцем, пак и без питања Хаџина, и преко његове воље науме и договоре се Реџепу предати, који је ту њих био и обколио, и стјеснио тако. Ш њима је у истоме шанцу био се задесио на њихову то већу и то бржу злу срећу и кнез кладовски Крачун, којега је сестра за Реџепом адакалским старјешином потурчена била, те ти њега сами осебице пошљу они и без воље и согласија Хаџије својега началника к реченоме зету његову, да их на милост предаде и онај прими. То се њима и учини, те их прими онај на предају, и зада им своју мусломанску вјеру, да им ни влакну досаде неће бити, како и уради све, само што Хаџију одмах (који нејмајући куда, јер су га своји чували да се сам неубије, или да у Дунав не скочи, а да се њиме сви, зар по наушћењу и обнадеждењу истога посредника, лашње оперу и спасу) и поречкога кнеза Тешу посијече, и главе им на коље стави, па ђекојега још пробравши од њих, и тако исто смакавши, све оставше живе робљем учини, него и посве их оголузнивши, по војсци подијели; тад' одпусти у Њемачку и својега шурака Крачуна, здрава и обдарена, пак онда изда свјема својима оштру заповијест, да свак својега роба закоље и погуби, и да им се главе све пред њега донесу на једну хрпу. Ту се једва сачува и живо преко свијех остане Хаџино тек једино пи-

сарче, којега је Рецеп задржао при себи, тобож га млађахна и прикладна сажаљно поштедивши; исто је момче било земљаче Хаџино, и звало се Ристо Мојин (јединац), којега су родитељи у Београд се били саселили, и ту живјели до тога случаја и до паденија обштега. —

Сада већ Турци од Видина те до Београда сав јужни бријег Дунава не само покоре и овладају, него и војскама гди је требало и нужно им било закроче и утврде одмах; у то и Бошњаци неки на Ваљево, а други низа Саву к Шабцу и од Шабца надоље, како и од све Херцеговине, Новога Пазара, Љесковца, тако и од Ниша и Софије пјешак и хатлија, топ и кумбара, и све дӯбе (т. р. галере дунавске) и четокаици (т. ријеч: шајке) чак од Силистрије те амо у Београд се к сераскиру прибере и сљегне; пак ту ти сједну велике (капе?.. паче ли...!) главе турске око својега сретна и честита сераскира (фелдмаршала) тајно и редом на ухо му шапутати, куда ће даље, где и камо ко, и колико их заједно, и под чијом што командом преко Саве, што ли преко Дунава да пребroди и прејури, те у Ћесарију, ал' ти ев' овда баш им најмржији и најужаснији глас међу њих како хитра муња и не̏бески треск долетне и грмне, те их све забезекне, следне, обнијеми и полуосмрти, кад им свјема слободно и јавно и торжествено дође и пред самога сераскира одмах изађе Терџоман-бег ћесарски по имену Агаман, (родом Ермен) и покаже им на Врачару у сред ордије њихове, и прочита им собом новине, које су већ

и на турски језик још у Бечу биле преведене и штампане, пак им послане, о тридневноме на Лајпцигу боју свеколике Европе, и о пораженију и разбитију француске силне и непобједиме војске таковом и толиком, да је и сами Бонапарт једва ту остао жив, и да је отуда још једвије изадр'о и то без обзира и без солдата, много срамотније и злосретније него л' из Москве. Овда ти одмах Мусломан-газије од букања и бректања престану и потмурно замукну, оборе и носове и зенице у само тле, домразне им се и сама Јеминкахва, и тај шамски ђул-ђубек-тутун, присједну им и медене халве и шећер-баклаве; тада већ и велики тај везир, и сераскир престане још тек очекивати и довлетфермана за Фет-учинити Немце-Ђауре, него сам од себе торжествено објави свјема Турцима и Србима, да је Султан својој раји све опростио и смиловао јој се за то, што му се опета покорила, и да по тада никада нитко никоме никаква зулума несмије учинити, јербо ће му одмах за главу бити, но да иде сватко на суд и шеријат царев, па што коме правда донесе, тијем да буде и мора бити довољан; те тако да мирно и свободно може раја свој посао без притјесњавања гледати и земљу работати, па за себе како и за свакога хљеб из ње вадећи и добављајући рахатовати. Везир испушти тај лијепи и умилни глас и објав и у Њемачку, те се скоро сви Срби повраћаше на своја кућишта и баштине. На тај глас дође му и Аврам Лукић кнез и совјетник Драгачева, те се преда; онда још и унутар земље до Чачка, Карановца и Ужица

исти сераскер Рушит-паша већ пошаље себи предате Србе, кметове, старце, калуђере, и попове, и кнезове исте, а немало свакојега од њих бујрунтијама снабдјевши, па и што чим другим обласкавши или обдаривши, да иду по земљи кроз народ и сроднике и пријатеље своје, да им кажу небојат' се предавати, и да им никоме ни укорне ријечи се неће рећи, то ли нетко некога и влакном такнути; но да оставе збјегове и дома иду, да ту рахат живе и своје послове раде, и да своја Богом благословена добра од муке и труда и плода земнога уживају, небојећи се већ више ни глобе ни зулума, тога им ничега у напредак ни један Турчин, да би он био паша и везир, учинити не смије пошто је жив, и да је такови рахатлук факир-фукаре толико царева воља и милост, у колико је и сама божја. Да би пак још успјешније то учинило се, велики тај везир и осторожни сераскир Рушит-паша пошље у вилајет и својега делибашу Али-агу Серчесму с његовом командом делијâ придодавши му: кнеза Аксентија, који је београдске нахије још стари кнез био, и сада понајпрви од свијех старјешинâ србскијех предао себе и нахију сву везиру пак и Аврама Лукића му додавши; те да иду заједно, и да радо и на добро предавајуће се Србе попазе приблазне и ублаже и ослободе, тако и непредане да приласкавају и поиспредају, никога већ неукоравајући ничим, нити кога грозама страшећи, нити пизму икакву тјерајући и на кога, пак ни освету чинећи и најмању икоме, ако ће бити тко дотлен и цару јединца

сина заклао; „Цар је све опростио, па тко што има други за то? на кога ли?“

Овда и Милош Тешин Обреновић остави Овчар планину, гди се заклонити тражио, пак ненашао, увјеривши се собом, да се нејма с киме из народа, како је рад био се у град ужички или у коју пећину или планину затворити, пак отале за живота свега да се не предаје него да се брани, и да Турцима досаду чини и страх задаје; а када чује за делибашу велико-везирскога, и да је ш њиме и његов пријатељ Аврам, и кнез Аксентије како изновични кнез од нахије београдске, и да зову свакога на милост и на ријеч цареву и везирску, да се слободно предаје сватко, и да они никоме никаква и неспомињу зла, то ли да га враћају коме, те тако и он изађе пред њих с једним момком својим по имену Димитријем Ђорђевићем, који је добро, како исти Једренелија или Стамболија турски језик и обичне њихове ласкавости знавао, и ту се предаде истоме царском и везирскоме делибаши, који га како знатна и славна војводу прими и дочека, и само сабљу ш њега сними и одузме, а све друго оружје му остави; пак ослободи га добрим и љуцким предусретом, обећа му сам својевољно свој достлук, и учини га ту одмах главним кнезом од исте рудничке нахије. Ово се догодило у селу исте нахије Такову код сеоске цркве; ту се сва иста нахија и друге околне понајвише по примјеру Милоша истога наскоро поиспредају; ту и сам Лазар Мутап, и Арсеније Ломо и Милић Дринчић тако исто, а кано ти све исте нахије војводе са

осталим вилајетом дођу и предаду се. Тако учине и ужичке нахије војводе и кнезови, па тако и свијех другијех. Али војвода Антоније Пљакић како зет Карађорђев несмједавши се предати, а и Милош Сарановац такођер војвода жупе крушевачке како љубимац вожда нехотјевши останути у подванство турско прикрију се и притајају, док мећава и зима стисне зубе, и снијег путове замете, и покрије, да никуда нитко без велике и особите невоље излазити неузмогне; овда ти оба ова по с неколика момка своја хајдучки и прерушено турски провуку се кроз Шумадију, и преко Саве на Дубоком великоме заједно у Њемачку за осталима старјешинама и вождом пријеђу и отиду; него Пљакићев млађи брат Павле остане са својом кућом и преда се, и миран пребуде од свакога Турчина и забита. У селу пак Ракчићу (нах. старовл.) Хаџи-Продан како бивши војвода тамошњега краја начинио је био још поодприје конаке себи а при једној литици у некој пећини доста пространој, гди је унутри тê и црквицу начинио био, с намјерењем ту се затворити на вазда са својом фамилијом, и с неколико одабраних момака, па бранит' се ту од сваке силе која на њих удари, а никада се Турцима непредавати, то ли куда бјежати; ал' околних села кметови старци и свештеници, а највише Аврам Лукић и поп Никола, Драгачевци, (старјешине бивше) који су се већ испредавали, и мирно и луцки од Турака предусретавани дођу к њему и у пећину како посланци од Турака и од народа, предложе му предају, милост и све проштење

царско, и то све мало што њега покрене, нити би га икада на излазак отоле склонили, да нијесу народње сузе и поздравја, и клетве и заклетве овијех његову безбједност му обећали, те им на то све изађе и он, и у Чачак ш њима сиђе на предају, како и Милош и други сви. А највише је Хаџију на предају прегло и склонило представљање онијех, да би сиротиња тудашња од турске војске, која би безпрестано на њих долазити морала, све страдала и пропадала, јербо га Турци неби ту никако трпјети хотјели, и држали би га обкољена докле год се неби силом отале изагнао, или од глади принуђен био изаћи; ќ томе га је и клетва и проклетство народње престрашило и на предају сагласило, чиме су му и тадашња писма, из обштега народњега согласија и договора написана, и по истима му посредниц'ма послана, угрозила,, паче ли га ублажила и смекшала тако, да је наумио и вољео и предати се, ако би баш и погинуо, а да народу, довољно већ и преко сваке мјере настрадавшему се, сам собом на вишу досаду и муку не буде. Још је ту ш њиме био затеко се и војв. Милош Сарановац, који се такођер на вољу и душу народа преклони, те отале заједно с истим Хаџијом у Чачак пође Турцима на предају, него им овај на достлуку и милости брже зафали, како је повише казано, а Хаџија са својом фамилијом остане међу Турцима још. Латифага пак Муселим чачански једва дочека предају Хаџи-Продана, и одмах га к себи прими у покровителство и пријатељство; ово је Хаџији одвећ полезно било с тијем више,

ал' противном онога намјерењу, и немогавши га премамити к себи у Њемачку, те се он са сином самим врати и пријеђе, гди домало испуни му се друга жеља, угледавши ту већ прешавша и Луку Лазаревића шабачкога коменданата, како и самога кнеза Симу: Хеле Милош отиде, како и рече Јакову, правце дома у Брусницу, па ту одпочине за неколико дана, док поразгледа и уреди штошта по кући, а међу то све размишљајући што би се морало, што ли требало и могло сада чинити, што ли у напредак предузимати, пак отиде и пећине Каблара и гудуре Овчара с калуђером Нићифором разглéдати, ђе би се могло барем презимити у слободи неморавши се предавати Турцима, но и од њихове силе и власти ништа се ту небојавши за то вријеме до прољећа, па онда што Бог да наново. док међу то Србима Турци дотежају, и старе омразе покајаре, па одмах шума и отац и мама, градови свуд у горама, но и Ужице још у рукама. — Овако је тада намјераво Милош исти.

Са доњега па Србије краја, од источне стране, од Ниша и Видина те овамо на више, све је дотле и поприје било Турцима у руке пало, шанци и топови и млого народа; тек у јединоме Делиграду још са својом командом што је се војвода нахије смедеревске Вујица Вулићевић задржао био. како и у Топољаку (други је то мало ниже Делиграда србски шанац) Пљако Антоније (најстарији зет Карађорђев) што је стајао још са свом својом војском; и они су исти Турцима ту обкољени били. и чврсто чувани, да није нико могао за неко ври-

при себи, и одведу га куда су и повели били. А кад га везирски намјестник види, прими, и разумије мишљење и препоруку делибаше својега па кад чује и свесрдну његову од првога часа предаје службу, онда га и он сам не само потврди за Баш-кнеза од исте нахије, него и своју му бујрунтију даде, да га сватко има како рајетин, тако и Турчин за таквога припознавати и држати га за царева вјерногa служитеља; још у истој бујрунтији њему препоручи и оне околне нахије, које је он делибаши поиспредавати помогао, да га оне припитују за свашто што је вилајетски посао, и да преко њега имаду примати везирске наредбе и заповјести. Осим тога везир сам собом устмено и лично даде Милошу још нека особита наставленија и препоруке, што је сходно било тадашњима царским намјеренијама и везирским потребама, па га одпусти дома да кнезује и да цара служи, но и сиротињу да пази како своје очи, којој но је и сам цар смиловао се и све јој опростио, тек јој жели да рахат и с миром без икаква зулума у напредак живкари. Тако је исто тај везирски већил и у остале србйске нахије кнезове нахйске поиспостављао, и то негди нове, а негди оне старе, прије побуне на дахије, кнезовима бивше, пак и њих такођер поучивши одпуштао дома, окром једнога кнеза Аксентија, родом из села Чибутковице нах. беогр., што при себи задржи, који како стари турски кнез и слуга буде и својом првом предајом препоручен и смиљен, а и по близости нахије своје, и због честих и свакојаких потребâ вилајетских ту при везиру се томе по-

највише бавити морадне, како и ћехил и већил свијех другијех удаљенијих кнезова: јербо су издавна пак и опета везири београдски, за нужн› нашав, обичај учинили и држали овај, да ту једнога вилајетскога кнеза, и то из понајближње нахије свакада имаду код себе и при својој руци на сваки случај.

Овда још тај мјесто-сераскир, паче л' ћехаја великога везира и правога сераскира, у Београду за везира постави, и с потребним гарнизоном снабдјене Сулејман-пашу, који се звао Скопљак, по имену мјестанца Скопља, у којему се родио, и које је у Босни мало повише Травника: а знатан се је учинио војујући неколике године са Србима, обично Херцеговине и Расиње Мусломане предводећи на њих, и то баш од оне јужне стране Србије, гди је исти Милош Обреновић војводом и комендантом пред Србима бивао, те су се отуда и они оба неколико и више и боле познавали, поиздаљега и озбиљскијега времена: особито пак и понајбоље са Засавице, гди је Сулејман исти био и у руку од некога рањен, и њоме кљакав остао, које он сада, како Турчин-чоек и велики забит и већил царски немогне изоставити, да му непребаци баш оно те овим од прилике ријеч'ма, и то у сред свога дивана: „Видите ли овога мојега посинка Милоша! колико се он миран и понизан бити претвара, и чини се само кротак, а он ме је исти једном у Староме Влаху веома убрзно, пак ме је он и на Засавици за руку ујео." Показујући им рањену и кљакаву руку, на које му ласкаво и Милош одговори: „Ја ћу ти је, честити пашо и позлатити."

А када Деренделија Сулејмана намјести за Белиград-валиса, и друге му све наредбе и приуке суобшти, и препоручи му да вилајет добро пази, и да га од свакога зулума чува, тада се дигне и врати натраг и он у Румелију на своје пређашње мјесто к великоме везиру Рушит-паши у Битољ. Паметодостојно је да се овди ако и мимогред напомене за истога Рушит-пашу, што неки и млоги Срби увјеравају, да је он од рода србскога, и да је у Кочину Крајину негде из параћинске нахије дјететом заробљен и однешен у Турску некуда, пак тамо, како се с робљем турским обично и догађа, потурчен буде и турски воспитан, те је несретном својом судбом до такве среће и сана велико-везирскога доспјео и домогао се, да му ништа више лијо небјеше до његове највеће среће и до вјечне му славе и блаженства, него само још царев му на врат гајтан. —

Хеле у е таквоме стању остане Србија и народ њен по Карађорђа мнимо-вјероломноме побјегу из отечества својега.

Тко је спомен у душама свјетским,
Нек му ј' опис и пред оч'ма србским;
Препоручен жртвом у Славенства,
Дјела спасе од свег' умиралства.

II. Причање.

За колико су времена Срби тако под турском руком и бичем боравили, како им је међу тијем бивало, и шта су опета изновке предузимали.

Кад остане Сулејман у Београду за везира од свега пашалука, наче ли санџака предузме најприје одлакшати (ал' не раји, већ) себи трошкове, или зар да уштеди од цареве хазне што, но и то себи, те сву гарнизонску војску разреди по вилајету, ако похарану и попаљену, т. ј. у сваку нахију по једнога бинбашу с неколике стотине Турака, да им се најприје сами таин даје из вилајета, па мало послије и ајлук те појердри, а за то ђоја што стражаре народ од зулума: и то све да се особито узима од вилајета, осим свега другога везирска и царскога трошка и давања, које је без сваке сумње такођер повећити незаборављено до и за нужно нађено било. Окром тога још постави одмах у сваке нахије паланку (варош) по једнога муселима, који ће за вријеме неко и на мјесто кадије неки негди бити, а и сваки у своме подручију везирски пунодовјерени намјестник. Е тако учинило му се боље моћи пазити и чувати, да се народ неузбуни опета и на њега истога, којег' но су све главније ста-

рјешине и сами вожд у каурској, и које Беч поради нечега чува, кад их на Рушит-пашино још с Врачара искање нехтеде Турцима предати, а за свакога је од седам првих старјешинâ давато по велика сума новаца (по 5,000 дук.), пак за самога вожда двојина (т. ј. 10,000 дук.). За најнужније се дакле учини Сулејману, да себи вовјерени град оправи и укријепи; а томе му се баш Хаџи-бег сребренички, кад чује шта ради од града шта ли од вилајета, подсмјехне и наруга овим ријеч'ма: „Нути Суљине памети, и мозга! Напунио вилајет изјелицама и зулумћарима сам, пак још навалио да око себе понови и утврди град, и то сиротињским трошком и трудом, рекао би да то неће дотужати факир-фукари, те ће она опета за пушку и у шуму, па му на ум непада како ће се тад' он и у граду одржати.“ Хеле исти Суљо навали одмах и живо све по граду зидове, табље, топове и њихове кундаке оправљати, и хендеке све, пак и онај око вароши уредно почистити, и палисад'ма обсадити; и на то је све иста сиротиња трошила особито, и сама собом то све урадити морала преко исте зиме, при чему су настојници Турци (а то је сваки се Турчин и сам чинио) не само испребијали и одронили бојем млогога Србина из пизме и пакости, него су бољега, речитијега, виђенијега и чувенијега момка и кмета и убијали крадом, замамивши га куд' у казамате и хендечине пусте, које није могло бивати без дознавања и одобравања, па по готову ни без напушћања и повељавања везирскога, кад им никојему за то ни он сам, па ни

други тко, мукајет био није. Нег' још и ово Сулејман-везиру падне на ум, да он свакојако безбједно и својевољно том земљом господарити може, и да с народом све по турски чини што год му се хоће, како је рад и он и сви Турци, али тада, кад и подозрење исчезне да имаде у народу сакривена оружја, џебане, а можда негде и хазне; за то изда заповијест свима муселимима, да све истраже и пронађу и покупе оружје од раје, и да га у Београд њему донесу; пак да онда знаду, ће рају имаду. А истина је, да је народ млого у Њемачкој оружја својега оставио, али је доста и пренио и покрио, и овамо у земљи заоставши и одмах се испредававши својим познаницима и спахијама такођер су у онај први мах млого и боље оружје посакривали, а рђавије износили те давали забиту, и то највише по наушћењу самијех спахија; но понајвише и понајлакше задржале су оружја оне нахије, што их је Милош реченоме делибаши предао. Али најгрђе од исте везирске заповијести ово је, што је она узгредно додала у руке свима муселимима пуномоћије мача и тортуре, необходно нужне по турској јањичарској ли памети, који но и та средства и пособија будући сурови и неосторожни најприје нешћедоше, а послије и немогоше само за се и у својој власти задржати, него и сваки Турчин-чоек самовољно узме ту препоруку и пуномоћије на се, што се сваки отуда надати почне свакојакој пљачки и шићару; те ти се дигну по јадовноме и сјем тога већ мученоме вилајету од села до села сваки хак-турчин-чоек на своју страну, а

по неколика их у друштво поведавши, да је поважнији и посигурнији, па окупи чинити све, што год је и Богом смртно запрештено, и што је свакога и дивјака чоека недостојно. У то вријеме, и по својој предвиђавној нужди ђекоји паметнији спахија изађе такођер међу своје рајетине у села, и ђешто их заклањати почне од крајњега зулума, испотајно их учећи да ћуте за боље оружје и хаљине и џебану, но теке понешто злочестијега да помалају и дају; к томе су собом и спахије доувјеравали Турке оружје тражившe, да они сами знаду врло добро што њихова раја имати може, и да је све оружје издала што год је тко имао чак од прађедскога времена, то ли од Карађорђева. Овако су спахије доста штокуда притајали оружја, него свеколике и свакојаке зулуме нијесу прекинути и забранити могли, тек су још и сами трошак и кулук по селима приумложавали, ако и нехотицом. Преко свега тогај донесу Турци у Београд још и саму кугу, која се наскоро по свој Србији а до прољећа разнесе, и не само што све и већма помути и одузда, него зликовце Турке и ожесточи, како стану по селима и по друмовима своју браћу налазити да мртви без укопа леже, гдје их је куга стигла и морила, те их негђе дрпају пашчад и крмци, а негди се лисице и вукови њима часте; пак ударе живи Турци још огорченије и очајаније Србима зулум на зулум измишљати и чинити. А Србин се сваки полахко стане надимати, и тајно уздисати за првим премаљећем и глоговим цвјећем, особито што се ђетко од свога

којега пријатеља или сродника у Њемачкој заоставшега, кадно кад' и негди на скели почне истија и обнадеждавати и приучавати шта ће се и када ће. Једини је царски данак још не свуда несносителан био. Ет' овако је непостижном судбом и свемогућега творчески-отеческим промислом зачеђавати почео народ опета премјену стања својега, и вторично својега моралнога суштествовања и политичнога живота васкресеније и спасеније, и обновљење обште свободе и правице, а из сред сриједе саме највеће несреће и поработења.

Благоразумнија част из народа, како ти многољетни старци а и разорителноме рату вјеште и поиспредаване старјешине опазе то приогорчавање и напрезање народа простога, и предузму га истија свак са своје стране и без икаквога обштијега договора и намјерења и препоруке, али јединогласно таложити, свакојаке паметне разлоге наводећи разбијати му бригу, и ублажавати га будућим облакшањем, које ће морати само по себи сљедовати, ако поустрпе још за мало, јер и надежда је да озбиљски гром од некуда скоро међу Турке, и то најприје посред Цариграда тресне. Ово и овако је њихов опит и зрелоумје по тадашњима огромним и свуда чујавним превратљивост'ма свјтскијех послова разсуђивало и соближњима својима напомињало и по томе их увјешћавало.

Према томе су пак неки опомињали народу и оно сретно вријеме Хаџи-Мустај-пашино, које и млозина још памћаше и благосиљаше, кад'но Србину Турчин зла никаква није смјео учинити, и

када су Срби сви оружје носили слободно, а ђекоји кнезови и царске берате имавали; те да ће и ово данашње притјеснење Србима од Турака скоро престати морати, којено је још замало и на кратко, и то док се народ стиша и добро слегне, те се обикне са својим новим стањем, а да је ово, како и сами знаду сви, ништа или једва што према онима пакостима, које су Срби за кратко вријеме Турцима починили, и да им исти Турци ни десете неповраћају. Пак и то бојати се је, да тек лисицу гонећи, неизагна се курјак и то бијесни и помамни, т. ј. ново поробљење и крајње и свеконачно разорење земље и народа, те да им се већ ни зука незачује када, штоно би могло бити млого веће и грдније од свега првашњега разхора. У томе се разложењу, и међусобно-тајноме жубкорењу, те и преко сваке надежде, мирно проведе зима, и пролеће дочека такођер спокојно, за што и Турци неколико ујме и уштрбну од својих зала и прекомјерија; тако и љето још мирније и лакше дође, само што једина свеобшта казањ божја, куга, то даље и повише напредоваше. У то и међудневица наступи и промине, и само што свјетину златне јесени опомене, која приспијева да тек благодатима обдарива, и с благословом Свевишњега да се труда плодови уживају; није се дакле о буновању већ овда ни мислило, то ли таковоме ичему под саму јесен у очи мртве зиме и надало, пак се и опета исту јесен, ка' без икаква обштијега договора и спремања тек случајно и ненадно догоди то, чега ево сљедује описаније.

што је Латиф исти био зет и љубимац сераскира Рушит-паше. Зато Хаџи-Продан и своју фамилију и браћу доведе у трнавски манастир, и ту је за време недалек' од себе и од свога пријатеља Латифа намјести и заклони. Оваким се начином сав горњи или јужни крај Србије Турцима по невољи и по нужди поиспредаје, и то истоме делибаши.

Свијем тим а особито ревностним пособијем и важним влијанијем и примјером Милоша задовољан Серчесма, кад је толики вилајет сретно и ласно и брзо испредавао и примирио, врати се с Милошем заједно преко Крагујевца у Београд к својему везиру, а како сераскиру и цареву пуномоћноме веќилу да га представи и препоручи, те да га и овај за коџа-кнеза над истом нахијом одобри и утврди собом, како но га је он тамо и одмах нарекао, и познао и увјерио се, да је имао кога пригледати и помиловати. Међу то је Рушит-паша царем одазван био у Стамбол, а на његово мјесто остао је његов ќехаја Деренделија-паша; тако неодуми исти Серчесма и њему га представити, како шќадијаше и опоме, но поведавши га једно јутро из конака својега к везиру навале други Турци а особито Адем-пашинци да отму Милоша од истога делибаше на сред сокака и пазара, па да га они одведу везиру (или...? да га убију), и тако себи код везира да свакојако чест и награжденије заслуже доводом и предајом или главом такога важнога Србина и војводе, него се делије склептају и за пушке и сабље прифате, те се тако свјема одапру и једва их одбију, и Милоша одбране и одрже

при себи, и одведу га куда су и повели били. А кад га везирски намјестник види, прими, и разумије мишљење и препоруку делибаше својега па кад чује и свесрдну његову од првога часа предаје службу, онда га и он сам не само потврди за Баш-кнеза од исте нахије, него и своју му бујрунтију даде, да га сватко има како рајетин, тако и Турчин за таквога припознавати и држати га за царева вјернога служитеља; још у истој бујрунтији њему препоручи и оне околне нахије, које је он делибаши поиспредавати помогао, да га оне припитују за свашто што је вилајетски посао, и да преко њега имаду примати везирске наредбе и заповјести. Осим тога везир сам собом устмено и лично даде Милошу још нека особита наставленија и препоруке, што је сходно било тадашњима царским намјеренијама и везирским потребама, па га одпусти дома да кнезује и да цара служи, но и сиротињу да пази како своје очи, којој но је и сам цар смиловао се и све јој опростио, тек јој жели да рахат и с миром без икаква зулума у напредак живкари. Тако је исто тај везирски веһил и у остале србйске нахије кнезове нахйске поиспостављао, и то негди нове, а негди оне старе, прије побуне на дахије, кнезовима бивше, пак и њих такођер поучивши одпуштао дома, окром једнога кнеза Аксентија, родом из села Чибутковице нах. беогр., што при себи задржи, који како стари турски кнез и слуга буде и својом првом предајом препоручен и смиљен, а и по близости нахије своје, и због честих и свакојаких потребâ вилајетских ту при везиру се томе по-

највише бавити морадне, како и ћефил и већил свијех другијех удаљенијих кнезова: јербо су издавна пак и опета везири београдски, за нужно нашав, обичај учинили и држали овај, да ту једнога вилајетскога кнеза, и то из понајближње нахије свакада имаду код себе и при својој руци на сваки случај.

Овда још тај мјесто-сераскир, паче л' ћехаја великога везира и правога сераскира, у Београду за везира постави, и с потребним гарнизоном снабдјене Сулејман-пашу, који се звао Скопљак, по имену мјестанца Скопља, у којему се родио, и које је у Босни мало повише Травника: а знатан се је учинио војујући неколике године са Србима, обично Херцеговине и Расиње Мусломане предводећи на њих, и то баш од оне јужне стране Србије, гди је исти Милош Обреновић војводом и комендантом пред Србима бивао, те су се отуда и они оба неколико и више и боље познавали, поиздаљега и озбиљскијега времена: особито пак и понајбоље са Засавице, гди је Сулејман исти био и у руку од некога рањен, и њоме кљакав остао, које он сада, како Турчин-чоек и велики забит и већил царски немогне изоставити, да му непребаци баш оно те овим од прилике ријеч'ма, и то у сред свога дивана: „Видите ли овога мојега посинка Милоша! колико се он мчран и понизан бити претвара, и чини се само кротак, а он ме је исти једном у Староме Влаху веома убрзио, пак ме је он и на Засавици за руку ујео." Показујући им рањену и кљакаву руку, на које му ласкаво и Милош одговори: „Ја ћу ти је, честити пашо и позлатити."

А када Деренделија Сулејмана намјести за Белиград-валиса, и друге му све наредбе и приуке суобшти, и препоручи му да вилајет добро пази, и да га од свакога зулума чува, тада се дигне и врати натраг и он у Руменлију на своје пређашње мјесто к великоме везиру Рушит-паши у Битољ. Паметодостојно је да се овди ако и мимогред напомене за истога Рушит-пашу, што неки и млоги Срби увјеравају, да је он од рода србскога, и да је у Кочину Крајину негде из параћинске нахије дјететом заробљен и однешен у Турску некуда, пак тамо, како се с робљем турским обично и догађа, потурчен буде и турски воспитан, те је несретном својом судбом до такве среће и сана велико-везирскога доспјео и домогао се, да му ништа више лијо небјеше до његове највеће среће и до вјечне му славе и блаженства, него само још царев му на врат гајтан. —

Хеле у е таквоме стању остане Србија и народ њен по Карађорђа мнимо-вјероломноме побјегу из отечества својега.

Тко је спомен у душама свјетским,
Нек му ј' опис и пред оч'ма србским;
Препоручен жртвом у Славенства,
Дјела спасе од свег' умиралства.

II. Причање.

За колико су времена Срби тако под турском руком и бичем боравили, како им је међу тијем бивало, и шта су опета изновке предузимали.

Кад остане Сулејман у Београду за везира од свега пашалука, паче ли санџака предузме најприје одлакшати (ал' не раји, већ) себи трошкове, или зар да уштеди од цареве хазне што, но и то себи, те сву гарнизонску војску разреди по вилајету, ако похарану и попаљену, т. ј. у сваку нахију по једнога бинбашу с неколике стотине Турака, да им се најприје сами таин даје из вилајета, па мало послије и ајлук те поједри, а за то ђоја што стражаре народ од зулума; и то све да се особито узима од вилајета, осим свега другога везирска и царскога трошка и давања, које је без сваке сумње такођер повећити незаборављено до и за нужно нађено било. Окром тога још постави одмах у сваке нахије паланку (варош) по једнога муселима, који ће за вријеме неко и на мјесто кадије неки негди бити, а и сваки у своме подручију везирски пуноdовјерени намјестник. Е тако учинило му се боље моћи пазити и чувати, да се народ неузбуни опета и на њега истога, којег' но су све главније ста-

рјешине и сами вожд у каурској, и које Беч поради нечега чува, кад их на Рушит-пашино још с Врачара искање нехтеде Турцима предати, а за свакога је од седам првих старјешинâ давато по велика сума новаца (по 5,000 дук.), пак за самога вожда двојина (т. ј. 10,000 дук.). За најнужније се дакле учини Сулејману, да себи вовјерени град оправи и укријепи; а томе му се баш Хаџи-бег сребренички, кад чује шта ради од града шта ли од вилајета, подсмјехне и наруга овим ријеч'ма: „Нути Суљине памети, и мозга! Напунио вилајет изјелицама и зулумћарима сам, пак још навалио да око себе понови и утврди град, и то сиротињским трошком и трудом, рекао би да то неће дотужати факир-фукари, те ће она опета за пушку и у шуму, па му на ум непада како ће се тад' он и у граду одржати.“ Хеле исти Суљо навали одмах и живо све по граду зидове, табље, топове и њихове кундаке оправљати, и хендеке све, пак и онај око вароши уредно почистити, и палисад'ма обсадити; и на то је све иста сиротиња трошила особито, и сама собом то све урадити морала преко исте зиме, при чему су настојници Турци (а то је сваки се Турчин и сам чинио) не само испребијали и одронили бојем млогога Србина из пизме и пакости, него су бољега, речитијега, виђенијега и чувенијега момка и кмета и убијали крадом, замамивши га куд' у казамате и хендечине пусте, које није могло бивати без дознавања и одобравања, па по готову ни без напушћања и повељавања везирскога, кад им никојему за то ни он сам, па ни

други тко, мукајет био није. Нег' још и ово Сулејман-везиру падне на ум, да он свакојако безбједно и својевољно том земљом господарити може, и да с народом све по турски чини што год му се хоће, како је рад и он и сви Турци, али тада, кад и подозрење исчезне да имаде у народу сакривена оружја, џебане, а можда негде и хазне; за то изда заповијест свима муселимима, да све истраже и пронађу и покупе оружје од раје, и да га у Београд њему донесу; пак да онда знаду, ђе рају имаду. А истина је, да је народ млого у Њемачкој оружја својега оставио, али је доста и пренио и покрио, и овамо у земљи заоставши и одмах се испредававши својим познаницима и спахијама такођер су у онај први мах млого и боље оружје посакривали, а рђавије износили те давали забиту, и то највише по наушћењу самијех спахија; но понајвише и понајлакше задржале су оружја оне нахије, што их је Милош реченоме делибаши предао. Али најгрђе од исте везирске заповијести ово је, што је она узгредно додала у руке свима муселимима пуномоћије мача и тортуре, необходно нужне по турској јањичарској ли памети, који но и та средства и пособија будући сурови и неосторожни најприје нешћедоше, а послије и немогоше само за се и у својој власти задржати, него и сваки Турчин-чоек самовољно узме ту препоруку и пуномоћије на се, што се сваки отуда надати почне свакојакој пљачки и шићару; те ти се дигну по јадовноме и сјем тога већ мученоме вилајету од села до села сваки хак-турчин-чоек на своју страну, а

по неколика их у друштво поведавши, да је поважнији и посигурнији, па окупи чинити све, што год је и Богом смртно запрештено, и што је свакога и дивјака чоека недостојно. У то вријеме, и по својој предвиђавној нужди ђекоји паметнији спахија изађе такођер међу своје рајетине у села, и ђешто их заклањати почне од крајњега зулума, испотајно их учећи да ћуте за боље оружје и хаљине и џебану, но теке понешто злочестијега да помалају и дају; к томе су собом и спахије доувјеравали Турке оружје траживше, да они сами знаду врло добро што њихова раја имати може, и да је све оружје издала што год је тко имао чак од прађедскога времена, то ли од Карађорђева. Овако су спахије доста штокуда притајали оружја, него свеколике и свакојаке зулуме нијесу прекинути и забранити могли, тек су још и сами трошак и кулук по селима приумложавали, ако и нехотицом. Преко свега тогај донесу Турци у Београд још и саму кугу, која се наскоро по свој Србији а до прољећа разнесе, и не само што све и већма помути и одузда, него зликовце Турке и ожесточи, како стану по селима и по друмовима своју браћу налазити да мртви без укопа леже, где их је куга стигла и морила, те их негђе дрпају пашчад и крмци, а негди се лисице и вукови њима часте; пак ударе живи Турци још огорченије и очајаније Србима зулум на зулум измишљати и чинити. А Србин се сваки полахко стане надимати, и тајно уздисати за првим премаљећем и гноговим цвјећем, особито што се ђетко од свога

којега пријатеља или сродника у Њемачкој заосташега, кадно кад' и негди на скели почне истија и обнадеждавати и приучавати шта ће се и када ће. Једини је царски данак још не свуда несноситедан био. Ет' овако је непостижном судбом и свемогућега творчески-отеческим промислом зачеђавати почео народ опета премјену стања својега, и вторично својега моралнога суштествовања и политичнога живота васкресеније и спасеније, и обновлење обште свободе и правице, а из сред сриједе саме највеће несреће и поработења.

Благоразумнија част из народа, како ти млогољетни старци а и разорителноме рату вјеште и поиспредаване старјешине опазе то приогорчавање и напрезање народа простога, и предузму га истија свак са своје стране и без икаквога обштијега договора и намјерења и препоруке, али јединогласно таложити, свакојаке паметне разлоге наводећи разбијати му бригу, и ублажавати га будућим облакшањем, које ће морати само по себи сљедовати, ако поустрпе још за мало, јер и надежда је да озбиљски гром од некуда скоро међу Турке, и то најприје посред Цариграда тресне. Ово и овако је њихов опит и зрелоумје по тадашњима огромним и свуда чујавним превратљивост'ма свјтскијех послова разсуђивало и соближњима својима напомињало и по томе их увјешћавало.

Према томе су пак неки опомињали народу и оно сретно вријеме Хаџи-Мустај-пашино, које и млозина још памћаше и благосиљаше, кад'но Србину Турчин зла никаква није смјео учинити, и

када су Срби сви оружје носили слободно, а ђекоји кнезови и царске берате имавали; те да ће и ово данашње притјеснење Србима од Турака скоро престати морати, којено је још замало и на кратко, и то док се народ стиша и добро слегне, те се обикне са својим новим стањем, а да је ово, како и сами знаду сви, ништа или једва што према онима пакостима, које су Срби за кратко вријеме Турцима починили, и да им исти Турци ни десете неповраћају. Пак и то бојати се је, да тек лисицу гонећи, неизагна се курјак и то бијесни и помамни, т. ј. ново поробљење и крајње и свеконачно разорење земље и народа, те да им се већ ни зука незачује када, штоно би могло бити млого веће и грдније од свега првашњега разхора. У томе се разложењу, и међусобно-тајноме жубкорењу, те и преко сваке надежде, мирно проведе зима, и прољеће дочека такођер спокојно, за што и Турци неколико ујме и уштрбну од својих зала и прекомјерија; тако и љето још мирније и лакше дође, само што једина свеобшта казањ божја, куга, то даље и повише напредоваше. У то и међудневица наступи и промине, и само што свјетину златне јесени опомене, која приспијева да тек благодатима обдарива, и с благословом Свевишњега да се труда плодови уживају; није се дакле о буновању већ овда ни мислило, то ли таковоме ичему под саму јесен у очи мртве зиме и надало, пак се и опета исту јесен, ка' без икаква обштијега договора и спремања тек случајно и ненадно догоди то, чега ево сљедује описаније.

БУНА

Хаџи-Проданова у Србији

случивша се 1814е године Септемврија мјесеца мал' те није у исти лањски дан свеобштега србскога страданија.

Прије, него се одпочне причати о тој буни, како се је и за што родила, чега је више добра ли зла ли узроковала, и за колико времена трајала, доклен ли се развила и успјела, нужно је поради пуноће и јасноће историческе показати, тко је и што је тај Хаџи-Продан био, а од његова постања те до времена живота његова у србску повјестницу сљевајућега се, па када и како на обштему Србинства хоризонту (догледу) изчезавшега. И тако:

Хаџи-Продан је рођен у Сјеници недомак Новога-Пазара, и звао се презименом по имену оца Глигоријевић, или по занату очиноме Мутавџић (козинопрељ), а Хаџијом се прозвао, што је собом на Ћабу ходио, и то прије свега својега појава у обште-србски посао. Мало по започетку Карађорђева рата измако се је Хаџи-Продан из Турака су два своја рођена брата, оставио своје мјесто рођења, и своју домаћу чељад, и пребјего к једнородној својој а ослобођававшој се браћи Ср-

бима. Но ћехаја босанскога везира наскоро за тим прође кроза Сјеницу идући у Босну, чује за њихов побјег, и узме у робство његову и брата му Михаила жену и дјецу за то, што су они у Србе побјегли; но Хаџи-Мустај-бег Чавић такођер Сјеничанин и добри пријатељ Проданов настане око ћехаје са све двадесет поката, те измоли од њега исту чељад, и својој их кући вратив пошаље из Таслице (Пљеваља вароши) куда су већ одведена била; још момку своjему, који је ту чељад враћајући пратио, исти Чавић тајно препоручи, да када буду близу Сјенице, да их позадоцни па ноћно испрати у Србе к мужев'ма својима, па у јутру да каже у Сјеници, да га преварише, те му се самому искрадоше и утекоше. Амо сад Продан са својом браћом и осталом дружином ревностно и храбро војујући дослужи се да у години 1806ој произведен буде од вожда србскога за војводу на једну кнежину Старога Влаха, која се Кол-Дапћки зове. Отале дође му на руку да Чавићу врати оно добро, и то када је Карађорђе на Сјеницу с војском изишао био, и Сјеницу са окружјем њеним освојио, те он Чавићева сина и снаху му из робства одмоли у Карађорђа, па их одпусти здраве и мирне дома. Тако је ту Продан војводом био на реченоме мјесту до самога паденија Србије, па када је Милош Обреновић велико-везирскоме делибаши (како је повише казано), предао себе, сву рудничку и остале неке окружне нахије, тада и Продана чрез писма и опоменуте отмјене Србове склони на свој позив, и онај изиђе и предаде се понајвише на Милоша

примјер, образ и јемство у Чачку истоме делибаши Серчесми, који је ту већ био из Такова приспјео, и Латифагу са собом доведенога ту за муселима ставио, како је дошао; и он од делибаше измоли Хаџију, да код њега остане на аманет, и у помоћ за вилајетске уредности, и потребе совјета, који му га и остави и препоручи пазити га пријатељски. Како млоги други догађаји, тако и овај освједочи важност и пријемност ријечи и воље Милошеве у народу и у појединим Србима, пак и вишу и то већу довјереност и постојано пријатељство у истога делибаше та̂ му иста угодна својства прибрету, и подкријепе. А послије те предаје своје Хаџи-Продан са согласијем Латифа премјести се живјети зар у заклонитије за фамилију мјесто, а и ближе својега покровитеља, у манастир Трнаву, који се обичније, и то по храму светога, зове Благовештеније, и који је изнад Мораве под планином Јелицом пониже Чачка два са̂та. Но куга ударивша свуда по Србији дође и у Чачак, и ту страшно све преметати почне, што год стигне, те отале побјегне куд ко могне из вароши, па и Латифага, како муселим од свеколике пожешке нахије у исти монастир избјегне са свим својим знатним имањем, с момцима и слугама (харема тек није ни у Чачку при себи имао), да се ту заклони од ужасне болести; ако му ћитаб и непише и не заповиједа, да се ње плаши и уклања, него напротив, да се за милост и благослов божји почитује, и смрт од ње за особиту срећу и блаженство да прима и држи. Но како се ђекоји Србин предати није хотјео, а

ни дома боравити несмјео због извјестне необуздавности турске, тако су се варакали и уклањкали такови по планинама, и највише по тудашњима (драгачевским и старовлашкима) што су више пространије и надаље простртије и гранатије; они су ђекојему и Србину досађивали, него и Турчина кад којега чешће досмиривали, особито им се пак за тога посла и начина живота угодно и удобно бити показивало и вријеме кужнога мȍра. Овакијех људи више је чёта имало, и они не само међу се да су се састајали, совјетовали, и један другога подоштравали, да се чувају мудро, и да бију зулумћаре Турке, и опадњаке и клеветаке Србе, како и оне, те да тако јуначки поживе, како су почели, па што Бог дâ и јуначка срећа и мишца и памет; него и са својима рођацима и пријатељима су мијешали се, долазећи им и пригледајућ' их по једином сажаљењу, и о свачему се ш њима, а највише о невољи и муци обштој разговарали, у то се и различно придомишљали, и тек у једноме се али крајно-једроме соглашавали, и на једно сви смишљали, да тко неузможе за сада од зулума или од мрзости и пизме турске с миром и без пригњета и угроза на дому живјети, тај да учини каковому год Турчину, ако неби могао баш својему обидитељу, што је год кадар више освете, па нека бјежи к њима у: „Шума ти, мати." — Такова очајања и слаботјешећи разговори морали су наравно доћи и долазити до знања и великима Турцима, који су по њиховом природном хладнокрвију и обичној безбрижности (рахатлуку) за то мало што

марили, судећи и уздајућ' се да они друго ништа учинити не могу, до само вилајет узмутити, а тим га похарати и поробити, па и себе изгубити, од чега више и боље ни Турци сами, каконо ти злу свачијему, осим својега, ради, нити су жељели, ни вољели, ни за друго се ишто својему Јањичар-Богу и молили. Али боља и домаћа већина Србаља мислила је, и увјерена била, да нејма међу одметницима и једноумцима и једнобрижцима тко би могао и знавао како ваља нову буну запођепути, и руковати и главовати, нити се то може сад ускоро и под зиму, ако би се и хотјело, како што се ни варали нијесу о томе. Но дјело нека покаже шта је о истоме мислио Хаџи-Продан или барем његов брат доњегашњи Мијаило и калуђер Паисије трнавски игуман; ако су т. ј. оба ова урадили ово, што се иде казати без његова знања и повладе, премда он, кад се је предао, није учињен никаквим у вилајету старјешином од Туракâ, али га је и осим тога исти муселим нахије пожешке чрезвичајно пазио, њему и браћи му, кромје сабље, све оружје оставио, и носити допустио, и Продана је сврх тога свега свакада имавао при себи у путу другом, а при софри мусафиром и у свему совјештавању достом својим, народњим и царевим. Него у такво вријеме, кад је од обштега пријеко самртне болести ужаса народ готово без властитеља (забита) сам себи на краткоумну и на зло-склоњивнију вољу остануо, и да се неби озбиља како узбунио и барем у његову подручију одметнуо, смисли тај исти муселим Латифага зовнути к себи

важнога и разумнога Аврама Лукића, и Ђока Протића Гучанина, кнезове драгачевске, и зар још некојега из вилајета зрелоумна чоека, да буду на сваки случај при њему и у помоћи му, како и учини узевши са собом и њих и обично Хаџи-Продана те изађе тако спремљен у тефтишлук по нахији, да тијем народ неколико и пристегне и сувјери, и да поудаљи оли распуди оне, што су још у планинама, те уздражују народ, и оне да приблазни и ослободи, који су још по сумњи самој нерадо на сриједи међу вилајетом и пред очима забита својега, те и по невољи ђоја воле да се народ рогобати, колеба и узбуњује.

С тим намјерењем изиђу они у нахију, и већ Драгачево (једна кнежина нах. пожеш.) претевтишивши сишли су били у Мораву, у село Лазац, и панули на конак у Милована Миладиновића; ово је случило се око Крстовадне и (готово 21а Септемв.) до годину побјега Карађорђева, 1814ога љета. Ту дође из села манастирскога из Атенице чоек по имену Борислав Палалић или Поповић, и потајно докаже Хаџи-Продану, да су оне муселимове у манастиру остављене момке, брат му Мијаило и Пансије калуђер, нешто се навлаш посвађавши ш њима, повезали, и у планину одвели, да их у манастиру онако свезане тко неби застао и видио, и то прије времена разгласио: тад' и Хаџи-Продан и по невољи отале се исто вече искраде, и отиде к браћи у Трнаву. А Латиф у јутру зором узевши Аврама Лукића и попа Николу те у манастир Жичу (манастир и село истог су имена) ни-

шта недознавајући о послу трнавскоме, само што су подозрели Хаџију, и надали се да имаде нешто незгодно те веома, кад је он између њих тајно пошао: за то из Жиче пошље Латиф својега једнога момка (Арнаута) с Радославом Јелечанином к Трнави, да се прикраду виђети и разабрати шта је тамо. Радослав у Трнаву хајдучки с оним дошавши сакрије у планини свог' Арнаута, пак сам с пушком по сриједи слезе у манастир, и нађе Хаџију у црквеном шљивику с неколико момака, те му се пријави и упита га, што се то ради, и о чему а под зиму, на што му он рече, да ни сам незна шта се учини, нити је томе он рад, ни садруг, веће по невољи, што су му браћа рођена него и безумна у зло загазила, и хајдучке послове и буну започела. Отале се врати у планину Радослав, нађе и упути Арнаута својега, да иде у Чачак, и тамо да објави ствар, него га и поиспрати и научи како ће и кудијен, да гредом ће неби погибао, а он сам што брже те натраг ка Латифу, и каже му све шта је, и да му је Хаџија одмах одпустио оба момка, и здраве у Чачак испратио, и све им њихово дао и повратио, кроме што је Латифове новце и остале ствари у себе задржао. — Једноме је од оба та момка име било Селман Нишлија, а другоме Ахмет Слишанлија, што је био са села Слишана (више Љесковца), одакле је и Латиф родом, и кућом; имало је код њих још и другијех слугу, како ашчије, и сеизи, али су њих два била доглавна, и сав ма̑л (имање) муселимов они су чували и држали; а познато је, да велики и бо-

гати Турци са собом све готово своје благо и богаство носе, кад на војску, или куда на максуп (у службу) одлазе. Тако је чинио и овај муселим Латиф, који је био на својој кући и од старине богат, и ту је уза се имао читавога везира једнога прћије и ствари, гдино је, свашта бивши, наравно и новца те подоста имати морало, премда само његова, окром једва нешто мало порезскога, јер од харачâ ко ни од пореза још није ту бити могло ни паре, што га није почео био још овда ни купити. Средњи дакле брат Хаџûн Мијаило с Паисијом игумном истога монастира како су те момке муселимове повезали и савладали, и одвели у Небош-гору, све су им благо узели, и одмах су га свега међу се њих двојица подијељели, из чега се јасно вићети и право закључити може, да је њих на те Турке и у таки посао подбунило само Латифово велико благо, да тако и тада у невријеме т. ј. у јесење и поготову зимско доба то учине, и тијем да обшту и нову буну противо турске власти подигну, негледајући како ће се на крај изаћи, и шта ће бити с осталијем народом до посљедка од истога предузећа; може се рећи, па и вјеровати док се и докаже историјом, да су и они и други знатнији Србљи о новој побуни говоркали ђешто и међу се потајно углављивали и завјештавали се, али не у оно доба од године; јербо је то народ и више пута чинио, па већ обично за тога посла премаљеће избира, када се нада шуми зеленој, и кад се може свуда и свакада и свакојако ходити и заклањати. Такови глас чувши Хаџија од истога

гласоноше, није имао куд'камо, већ се морадне искрасти од својега доглавнога пријатеља и благодјетеља Латифа те и отићи брже боље у Трнаву, гди је и нашао све онако учињено, како год му је онај чоек јавио пак и промисливши зар да се таково наопачно дјело веће поправити не може, пристане ш њима у то, него учини с момцима Латифовима како је казано; а Латиф чувши од Радослава по истини све, макне се у само село Жичу, и ту само што преноћи у тврђој кући, пак отале зором дома у Карановац, гди је и нешто шанца још србскога имало. Латиф је морао поумити, да ће ту из тога догађаја имат' се и повише посла и озбиљскијега намјерења, за то и он како стигао у Карановац, распише књиге свуда забитима ближњима, и самоме великом везиру чак у Битољ, да су се Срби опета на оружје противу Турака узбунили и подигли, по да се притјече што скорије на помоћ, док нијесу отели маха, пак ће бити мучније; јер ни он собом није се смјео у празну и малољудну Чачку задржати и успријети, како ни у Карановцу, него је наперио дома у исти Слишан, што је жив побрзавши; но уз гред је кренуо и сав Карановац, у којему се је до шесет кућâ Турака већ населило било, пак уж њих подигао и Трстеник, гди је такођер до четр'ест кућâ турскијех продимило било, те сви да се спасу тамо у љесковачки, Турцима вјерно-подручни и посве-мирни предјел, и ту, побјегавши за времена, да се заклоне. Латиф се амо задржи, а опе спреми саме, и даде им на поиск њихов попа Николу, да их

он до Трстеника барем испрати, и ка' у таоству га имавши, како их је и одпратио здраво и мирно; него га исти Турци и преко тога добра шђедну посјећи ту, баш при растанку ш њиме, и посјекли би га били заиста, да му опета од њих неки Бешлагић неподказа да бјежи, те им утече у шуму пјешице, а коњ му остане и одведу га са собом. Латиф пак из Карановца поврати се натраг са својом тевабијом и с неким кметовима опета у Драгачево, и дође му и пристигне га и поп Никола, па још узме и Радослава истога уза се, те кроз вилајет чувати га да се неузбуни, е тако и одржи мир и тишину у истоме свом подручију, а прикучи се полахко и Чачку, гди разумјевши да је мирно, те сиђе и у њега истога опета, и како је ту и прије био засједне. Између осталијех Србаља, који нијесу Турцима на очи излазили, него се штокуда од њих уклањали и варакали, био је и Вучић (то је њему домаће име, а крштено му је Тома) Перишић овда из нахије крагујевачке из села Вучковице (а рођен је у нах. беогр. селу Баричу) и Станко Милчевић из с. Витановаца (бивши у Карађорђа капетан) и Петар Туцаковић из с. Честйна, све Гружани (нах. краг.), који како чују, да су се Карановчани и Трстеничани Турци са свим подигли бјежати у Љесковачко, а они покупи свак по неколико другâ, па у поточ за њима, те их неке остражње пристигну мало иза Трстеника код Ратара села, а у с. Лопашу на првоме конаку и у вече, пристигну их све заједно; па ту их одмах обколе и њима се покажу, и позову их на вјеру и на пре-

дају, коју понуду Турци приме, и упусте их неке међу се. Срби осторожни бити моравши оставе осталу дружину своју наоколо, а неколицина њих пођу међу Турке, од којих оружје заишту а увјеравајући их, да ће их безвредне пустити поћи куда хоће, и Турци стану им оружје давати, и ови га на једну гомилу стрпавати, а када дође до тога, да им и млађа нека Турад своје оружје предаду, а они се опру и потегне једно туре те пиштољем једнога им Србина у сред груди, који падне ту међу њима мртав на мјесто, тада и остали Срби са стране припуцају и оборе неколико Турака, па кидишу међу њих, те их поваљају који кога прије могао, и уграбио, још навале пљачкати што који нађе, јера већ разбјегну се Турци у мрак, који ту одмах непогину. Сад ови неколицина међу Турцима задесивши се, и Турке по својој ријечи њима даној и по својему намјерењу к бољој и љепшој цјељи водивши повичу сваки на своју страну и дружину из свега мозга и пуна грла: „Не-те, браћо! Ако Бога знате! Вјеру смо им задали, за једнога шупљоглавца нијесу криви сви, ако су и Турци, сиротиња су како и ми, но нека иду куда су и пошли, а нама је доста и оружје њихово.“ Тако и бољи и паметнији Турци повичу на своје, те се приталожи пуцњава, и престану падати мртви; него и она Турад поиспредају оружје, и помећу на исту гомилу пред оне Србе, који су најприје међу њих уљегли били с миром, и којино ту сад и кумују неким Турцима, дјецу им шишавши, а да су сви то сигурнији; те и тако их обезоруже и дигну одмах отале, и одпрате допекле, јера је још по-

нешто и пођетко имао с понекога Турчина скинути, тек да му пут и одход облакша. — Хеле с тога мјеста Турци отиду здраво, мирно, кад и живо, судећи према ономе, што их је напануло било; а Срби опета осим оружја још понешто шићаривши, а некима тога шићара и за довијека доста бивши врате се натраг. Но и Латифага како је осталима Турцима писао, то и сам што брже учини; призове неколика барјака к себи сусједних Турака, и похити ш њима у Шумадију, и то преко Карановца. Ал' и Срби томе се надајући неколико се туд' задрже, те од истијех неки што су речене Турке стигли и опако испратили, док међу тијем приспије и једна команда Турака Карафејзина такума из Чачка, која се упутила и понаглила била онима у помоћ, и да онуда хара и пали, сјече и роби, куда се хајдуци јављају, те удари и преко истога разбојишта; но и они туда луњати обуставивши се Срби дочекају их ту, облете и окруже, и обуставе на мјесту бијући се ш њима читава два дана, док се најпослије, мало што једни другијема штете учинивши сами својевољно раставе, и пођу кудко. —

Исту ноћ па, како су оне Латифове Турке Мијаило и Пајсије повезали и пратили огласника Хаџији, одмах су и другога к Милошевој кући послали; ономе да узна шта је амо учињено, и да изадре жив из Турака к њима, док није Латиф чуо, а овога да зову на помоћ и у друштво њихово, и да ће га они сви за обштега народњега господара припознати, како је исто Карађорђе био. На то им је Хаџи-Продан одмах и дошао, и доћи морао,

него Милош им одговори по истоме, којега су к њему и послали били, а тај је био поп Радован Вујовић из исте Трнаве, овако, и овим духом: „Да би он (М.) једним помислом био могућан све оне Србове и браћу христјане васкрснути, који би год поизгибали у томе новоме ослобођења рату, пак неби ни тада у таково невријеме он буну ни подизао, ни у њу пристајо, а да само народ како премлого-страдална сиротиња без икакве помоћи и обнадеждија противу Турака преогорчава се, а и Турке на браћу своју преожесточавати, кад'но им је доста и одвише и саме зимске љутине, како посвеопљачканој голотињи; а што нејма се за војевања потребних ствари, и што ће Турци сада брже но икада притећи и оклопити на ново, те и с правицом сваком, а без икакве милости, разлике и поштеде, то ће им бити сувише, да их је још толико. И за то им он у тај посао и дружтво и намјерење неће пристати, него још да саветује свакога брата Србина, да се невара у ту буну загазити, већ и ко је у њој, нека се измакне и одмах кући враћа, и ту да ћути и трпи а за даље да се не стара; они пак, што су то започели нека бјеже с главама без обзира у свијет, куда их очи воде, и ноге носе, и то што брже и даље, за све је боље, а за њих најбоље и најпробитачније.“ Со тим врати се поп, и то све од ријечи до ријечи на брду Илијаку искаже чисто и јасно Хаџи-Продану и осталима ту сакупљеним Србовима, и да их Милош исти још и крепко увјерава, да ништа бити не може од такога посла у ово доба године, до мртве главе и

својевољно робље, и т. д. На то сви разиђу се сељаци одмах, па пушке опета у кладе и у дупљине, а Хаџи-Продан са свима својима грмачи у Небош планину, и ш њиме Паисије и браћа њихова обоична.

Али како чује за ту побуну и за пофатане Латифове момке Ашинбег (Пријепољац) тад' нахије рудничке муселим, а у Брусници боравивши, пошаље одмах својега момка за Милоша, да му најбрже дође; он је овда с кућом живио у селу Шарапима близу Савинца, и дома се намјеривши, одмах му отиде. Ту га Ашинбег упита зна ли што за такове послове, да му право каже, и он му каже, да нити зна, нити хоће да зна, и да из све рудничке нахије у томе послу нитко није, па га још увјери, да му хоће драговољно и усрдно ту буну помоћи са свим умирити, колико да је ни било није, само да се ослони на њега и на остали мирни вилајет који томе заиста није рад; јер је доста већ робља и мртвих главâ давао без икакве фајде и бољости. Овога се случаја и времена њих оба и побратиме ту, јер кад је Ашинбег од Коџа-кнеза Милоша то и тако зборити чуо, а он одмах живакне те заповеди, да се сви кметови и пандури и одбранији људи од све нахије рудничке искупе и подигну, па ш њима свјема и с Милошем и с нешто своје тевабије и с другим још вољно-приставшим народом дође у Чачак; одатле одмах пошаље Милоша и Ћор-Зука својега с добром четом Турак' и Србаља у исту планину Небош на Хаџију, да га или прогнају, или погубе, ако се неби шћео предати, а он сам собом остане у Чачку, да чека још које-

одкуда војске турске, која му и придође, с једне стране Латифага и Карафејзовци, а од Београда до мало послије и сам везирски Ћехаја-паша с неколике стотине хатлије. Спремљена чета нађе у истој планини одметнике, и удари одмах на њих, који немогавши се одбранити, разбију се оставивши ту и једнога свог' убјена друга по имену Ђоку Живковића из исте Трнаве, а једва и Хаџи-Продан са својом браћом и момцима утече отале, него им чељад уз Драгачево поведе трага заметнути па их прикрити калуђер Паисије, те их у селу Горачићу пристигну, и пофатају, и у робство поведу. Али у потјеру за Хаџијом пошље Милош Арсенија Лома и Ћор-Зука с неколико другâ, но им га ноћ отме, те им утече, и они се врате. У ономе робљу била је и снаха Продановa, а Пљакина синовица Петрија по имену, и Милош кад види да већ све робље избавити и заклонити не може, како би рад, науми барем њу некако уклонити и затајати. Него за паметније нађе ово собштити својему одприје побратиму знатноме и важноме Ћор-Зуки, и склонити га да му он одобри то и повлади, на које исти му одговори: „Вала море побратиме! Чини што хоћеш, и како знаш, од мене се јамачно чути неће.“ Онда Милош оде међу чељад Продановy, и најприје им каже да је он рад њих све избавити, него сад одмах не може, и да се они притрпе, а да ће он о томе настајати са све двааест ноката, буд' би које благо и новце стало; теке за сад једну Петрију да на свој врат и ризик узима између њих, и стараће се сакрити је, да

Турцима у руке не дође више никада окром њену мужу, него да и они сви ћуте и никоме за њу другачије да не казују, до бјеше ту досад међу нама, пак се зар некуда искраде и утече, Бог ли је знао куда је. Те у мрак сами Петрији обукав мушке хаљине изведе је на страну и пошље је кући у Шâране, гди је на стану код стоке како планинка понајвише боравила; а мало за тим и отале дигне Милош сву своју кућу те у врх планине рудничке у село Црнућу, да му је само заклоњенија и мирнија од истијех Туракâ, одаклен и Петрију с временом њезину мужу поврати, и preручи. С осталима се пак свјема поврате отале у Чачак, гди застану и Ћехаја-пашу, који како чује за робле, одмах упита камо и спâ Хаџи-Продапова, узнавши да је млада и угледна; на које одговори му исти Милош, да се и сам чуди што бй од ње, како се искрала и утекла из ополикога друштва, те је нејма нигде, колико је тражена свуда; и сада на томе се то и размину, тек што је још исти Ћехаја-паша више пута оно данâ упиткивао Милоша за њу, не чули се штогод од ње куда је, и неби ли се како наћи могла, него ништа од њега више узнати за њу није могао.

Милош како је први пут и то случајно за ту побуну чуо, послао је одмах некога попа Симу Сјеничанина у Београд к везиру, да њему самоме све устмено и чисто каже шта је то и одкуда је; на то му је везир овда по ћехаји својему посинство напоменуо и препоручио му да свакојако ту буну настане утишати, и чрез истога ћехају дао

је и ријеч и вјеру свјема, да никоме длака с главе попузнути неће, кога год Милош прими на предају, осим Хаџи-Продана и браће његове. О томе пак везирскоме посинству и Милошеву к њему поочинству неће бити што сувише, да се јасно и чисто и управо све каже, како је то, и шта је по себи ту. Исти дакле Милош био је за Карађорђа од горњега или ти од јужнога краја Србије по свему Староме Влаху негда и комендант над свом онога краја војском, и један пут истога Скопљака пашу, који је овда Белиград-валијом учињен, чврсто и јуначки разбивши, и сувише истога њега ту ранивши, прими мало послије онога боја из Новог Пазара од Скопљак-паше самога тајно-послано побратимство с придодатком ако би у напредак, како што се по дужности подчинења бити и ратовати морају, њих који кога уфатио жива ђе у боју, да би га како истога свог рођенога брата сачувао и држао, и предусретао до саме божје воље, па у Београду о предаји Милошевој, кад'но је Скопљак-паша пред осталима великашима турским за Милоша, ђоја укорително али пошално рекао, да му је он посинак, и да, колико се кротак и миран показује, он га је исти на Засавици за руку ујео, показујући је свјема кљаку; како ђоја да Милош исти тек се показао на Засавици најпре, а нигди прије и боље, а и за то је он исто побратимство у посинство ту овда претворио и објавио, што му се сада стидно учинило показати пред неким пашама и великашима турским, који су се ту десили били, да је негда и поприје онај имао случај очимити њега, а не овај

нужду братимити се с кауром, јер би могао који од њих упитати, када је то било, а оно и како је и за што је; него је ухитрио посинство на мјесто побратимства појавити, нека се мисли и повјерује, да је њега Милош из некакве особите када тад' невоље поочио, и он му то примио, како и Бог зна, а и они виде, какво је њему поред свега тога великодушије учинио, и чини, и чинити хоће. Ово је и овакво тога баш и хак-Турчина пријатељство.

Побјегавши Хаџи-Продан преко Мораве, ступи у исту рудничку нахију, и дође у село Јежевац к Јовану Жујовићу, који знајући већ, да је и Никола Сукичић из села Светлића (н. кр.) почео био такођер овда бунити и дизати крагујевачку нахију, у којој је он био главни трговац, и с народом добро познан, одведе га и састави ш њиме, и тако јавно се почну топрв по Гружи и Лепеници бољи и бољи сабирати, да и сама јагодинска нахија узме хук и устане се одметати, и своје Турке бити.

Но и Ћехаја-паша чувши то, брже пошаље у крагујевачку нахију Ашинбега с Милошем, а он сам остане у Чачку са својима, те ту из вилајета ђоја иштиру (ра́ну) примаше, коју бјеше, како дош'о, разрезао, и народ је одмах почео и доносити. Ту ипак Ћехаја-паша немогне својему турски-јуначкоме срцу одољети, да остане при ријечи и налогу везирскоме, да никога не дира, којега је гођ Милош предао и умирио; него почне избирати ђекога бољега и ваљатнијега Срба, па био небио участником те буне, само ако се подозрети и понадати

могло, да би што кадар био, кад би хотио, или за кога му је назуцнуо тко право ли лажно ли, да је тој буни рад био, и у њу се неколико и помијешао, пак се повукао, те их све једнога по једнога у синџире потрпа, истежући од свакојега новце, па да га одпусти, које је и узимао, а никога непуштао, и тако је сав и остали народ лацкајући и дволичећи варао, и замамљивао, да он то ради за то само, како ће метежнике прије устрашити, и лакше умирити, да се сиротиња због њих немучи и узалуд нетроши, без чега, свак види, да је могло бити, па још да је свакоме и боље и мирније: и да ће он и ове из синџира поиспуштати док их тако у Београд сведе, те да их вилајет види свуда, и да се свак усвјетује, па тамо некога дегенецима опаливши, а ђекога помало што и глобивши, колико на харч кахвени, а то тек да сватко боље и за дуље упанти ову будаласту буну и мутеж. Прије полазка отале опета пошаље паша исти на брзу руку и Латифа с нешто војске и с истим Радославом кроз Драгачево у Карановац, да нестоји му тај град празан. Ови прођу кроз вилајет до тамо мирно, нити опазе што год од више буне, а кад уљезу тамо у град, застану пе-шестеро Србчади ђе харају по кућама и дућанима града, пофатају их све и посијеку, кром једнога што измоли од Латифа Радослав, што је било у војводе Димитрија Кујунџије писарчетом, и одпусти га здрава и жива, те је до скора у варошни Трстенику ђаке учио, и школу држао. Када већ овуда тако их неколико налови и окује, дигне се ћехаја и сам из Чачка водећи их све у синџиру и дође у крагујевачку

нахију, и нађе се с Ашинбегом у горњему крају Груже у селу Књићу; дотле доведу с осталима и Паисија трнавскога игумна, којега су послије чељади Продановe, од које се он растао и прекрио био, уфатили у селу Горачићу по доказу кнеза драгачевскога Илије, који га је опазио ту сакривена у некога његова знанца. За тим се на скоро врати у Чачак опета на свој максип Латиф, а придође с војском у Драгачево и Адем-паша, гди остани се за неко вријеме, те му војска хараше, и надсилијем својим страх у народ разастираше, па када чује да је све умирено и утишано, и Ћехаја-паша сљегао већ у Београд, пође сам собом тамо и Адем-паша, оставивши у Драгачеву онако исто сву своју војску да гњави сиротињу. Једва до читавога мјесеца данâ врати се он из Београда, те дигне из Драгачева војску и дома пође у Пазар, одкуда је и дошао. Амо пак у Књић сишавши Ћехаја-паша више се упуди и умрви од бунташâ, него је и њих и њихова одпора било и појавило се; а то када чује да су бунташи кнеза Тодосија књићскога, који је ту из Крагујевца послан да умирује, уфатили, и за длаку га жива оставили; а особито и најмучније буде му ово, што чује и увјери се, да је тудашњу буну подигао, и ту чету овди довео, неки Вучић Перишић бивши по његову дознању у Карађорђа доглавни момак, па да и сва Гружа мора бити ш њима. Ћехаја-паша сад опета нејмавши кудкамо те Милоша преда се, и сјетуј га и настављај и моли и обласкавај га, да он те четнике утиша и предаде, како гођ знаде, и да им он баш

неће ништа ни помислити рђаво; и само да се вилајет умири, неће њима неколицини већ ни оружја узети, но да ће их код Милоша у момаштво дати и оставити. Овда Милош изиђе из Турака у страну, зовне их к себи на разговор, и окупи их салетив ријеч'ма паметнима и разлозима зрелима, и толико их склони, да се увјере да од њима започета посла ништа затада бити не може, те се ослободе и њему предаду на образ и на душу како и остали, а да се ништа не плаше од синџира и хапса, оно је само мнимо наказаније, и како се они разиђу и дома пођу мировати, да ће одмах и тај паша с војском из вилајета отићи, и то се све заборавити, а и да је обећао и саме оне у синџиру што су сад, из Београда одпустити, кад их до тамо за једини примјер свијету сведе онако спрчене. Одметници и узбуњеници то све саслушавши од Милоша рудничкога омркну ту, где су се разговарали ш њим, али неосвану, него разиђу се куд'ко, а највише дома се повраћају и притаје, што су сви готово домаћи људи били; само један Хаџи-Продан са својима браћом и момцима стругне без обзира те к Сави води ладној на Велико-Дубоко више Остружнице, пак уфативши ту неке чунаре принуди их да га превезу према Бољевцима у Њемачку, и тако у Земун у котроманац здраво измакне; гди котромациравши недадну му стати Нијемци ни дана, веће ш њим у Мухач на царско сохранење, одакле послије неколико мјесеци буде испуштен и ослобођен те отиде у Русију у сами Хотин, где и осталијех Србаља још је имало с њиховим вождом.

А Симо Милосављевић Паштрмац (бивши барјактар војв. Ант. Пљаке, а не Карађорђев, ко што је Г. Пирх опоменуо у своме путеш. по Србији) и Вучић Перишић с неколицином своје дружине изађу правце на ријеч и на душу Милоша и ту предаду се, и у оружју а при њему остану за момке мирни од Турака. Него Петар Туцаковић само сам нехтене се предати, што је овда и барјак свој развио био, и таламбас пројавио и куцнуо, те се уклони некуда и замете траг и од својих домаћих, негди се прикрије, да нико за њега није знавао до прољећа. Туда пак Ћехаја-паша, преко свега тога сретна разбијења или утишања бунташâ, и то с помоћу мирољубивијех Србаља, топрв науми и навали попалити и похарати и поробити тај сав крај Груже, ако се сад већ и слегла, ал' за оно што се бунити почела била, пак но зар још и за то, што је пошавши из Београда обећао својој војсци свакојакога шићара, особито младијех робињâ, те јој дотле још ни зуботке у торбу неставио. Него кнез Милош га с млогом молбом и зрелим разлозима од истога разорења одврати напомињући му и то, да од зла бити може, и мора бити горе, а не боље, и на што ће цару и везиру разорен и похаран народ и земља празна и опустјена; а и сам је честити везир препоручио, да се у народ с реда недира, и ништо да се непоклепава, и незадире, к чему придодавши још и ово рече му: „Ако ли ћеш ти пашо харати све од реда и палити и робити сиротињу и рају царску, која и сама незна шта је то и одкуда је та побуна, то ја ти сада у очи

кажем, да се ја од свега твојега посла либим, и лучим, и дома својој кући одлазим, и свега се пролазим до живота и мира, пак ћеш ти наскоро познати, што сам ти говорио, што л' си сам себи приуготовио; а знаш и сам да се може од истога обштега харања и палења и робења народ упрепастити и очајати, те букнути сав изнова, и учинити горе и себи ал' и теби и твојима, како се никада ненадаш, тад ми кажи да то неће чути цар, и да неће за то све искати џевап и разлог? пак и ово је давна и мудра пословица: „„Ако је тко јачи, ал' је и Бог свачиј.““ Ово ти говорим како и твој и народњи пријатељ, и како но истинога Бога и самога цара вјерни слуга, па ти се знај, и на твоју душу све одсада, што ти год из тога посла посљедује.“ Но лукавцу је, како преисподњој сатвари у срцу злост, а у души притворство, како год и свирјепцу што је самоме његово краткоумно тврдоглавство њему само највећа светиња. Ово је обоје срођено и сунрављено било и бивати морало и овда како и свакада по причини и својству варваризма, свјема великашима и господи турској; једно им се чини т. ј. лукавство, да је права небесна мудрост, јербо им пролази кад'но-кад међу неученима и простачним народима њиховој сили и вољи подложнима; а друго, т. ј. самоумство, што вјерују и за цијело држе, да је најчеститије јунаштво и највјечнија слава сву своју вољу и силу и власт и премогућство над слабомоћнима и над себи-безусловно-подложнима људма и народима безгранично показивати и проводити; и то истопрв

највише и највећма над онима, што су им већ једноч негда и прљ у нос тиснули били, пак им опета преко сваке муке и јада под руку и ногу запанули.

С овакога глупога начина мишљења, и по лажноме заблудившега разума началу исти је Ђехаја-паша прикрио и притајао то своје грдно и мржавно намјерење, и притворно примио Милошев совјет, да не само у обште-мирни вилајет нетиче, него и никога већ озбиљом да недирне, који се гођ кн. Милошу предаде, и то док се све смири и утиша, па послије чак знаде се и само, да пођекојега највише кривога и може и хоће добавити ласно, нити ће вољети друго варвар игда ишто, него то учинити. Те и овда одложи на кнеза Милоша рудничкога, да све умирује прашта и предаје, како сами га Бог учи; пак отале пошље га с истим Ашин-бегом и у Јагодину, да и тамо ухитре погасити распаљену буне ватру, како и учине, јер и тамо сви повјеравно и слободно и одмах пристану на зрелу и разумну речитост и совјетност Милошеву. Сами у себи Крагујевац пичим се још неколебнувши сад, заостане у томе примирју, али Ђехаја-паша овда радо и у Крагујевац по готову трагу и на безбједније мјесто слегне са својом војском и синџир'ма робова, које дотле опета у Книћу и уз гред кроза села путем још приумложи, док и ту на сред пазара у истој вароши пофата и у синџир потрпа неколико побољијех, (а не покривљијех...) Србова, како год је и у Чачку починио. Ту к паши дође и незван и својевољно те и са братом својим Александром Никола Вукичић из села

Свјетлића, и крепкодушно и без капиђехајлака (посредничја) свакога истоме се паши предаде, који му за пе-шест данâ ни оружја не хтене узети, пак послије тога један дан изненада у синџир обојицу њих, како и млоге друге, спрца и постави. Тад и одатле ш њима, водећи их у синџирима како и све друге, и како но се о Турцима и у другим сваким случајима ратнима и смутним прича и приповиједа од старинâ, што и србске народне пјесне доказују и напомињу, хајде и у Јагодину, гди тако исто како и у Чачку и у Крагујевцу прибравши пођекојега из народа и са сред чаршије, како из тора бравче, кад му захиру и друге беглуке уздовозе, те и ту неке своје још недопуне и празне синџире доиспуни, које је још уза се имао, а то понајвише Левчанима и Темнићанима, но и то тек онда, пошто најприје обадва Јаковљевића, Стевана и Јована примами и закучи у исти синџир; овда већ с варварства свакојакога триумфом кроз вилајет у Београд, и ту оне сужњеве све у зиндане (тур. тавнице) потрпа, но ипак из синџира их неизвадивши, него још и у томруке (кладе) по ногу им редом закључи; а било их је преко сто и педесет људи, и топрв тада рахатлеише се и удовољи ђехаја исти, кад и око себе у своjему конаку све понајљепше србске робиње сабере, и међу њима се, како јунчина и блудчина разбаши. Робља је тога женскога, ситна и крупна било ту до близу сто душа, и све у њега самога, међу којима се находила и сва чељад Хаџи-Проданова, осим речене Петрије. А дотле је већ и Коста-бег млађи брат

војводе Димитрија Кујунџије Пазарца прије те побуне још уз частни пост, који се до тада сву ону зиму крио и врдао од Турака, немогавши се више тако чувати; а ни предати се Турцима хотјевши, дигао и сишао био са својом чељади на Остружницу саму, да ту на скели пријеђе а потајом у њемачку страну и то са свом кућом, које да се учинило, за чудо би свакоме било, и њега би чрезвичајну срећу доказало; него га Турци, ту скелу обично стражаривши опазе, и од својега скелеџије Николе Станковића изнудивши дознање о њему, тко је он и шта је био, и куда је наканио, те ти га ту изненад слете, уфате, опљачкају, и везана у Београд к везиру поведу, гди одмах осуђен и посјечен буде на калемејданском дорт-јолу, а чељад му исти Ћехаја-паша к себи у робље прими, које му се послије и горје опомену то придаде, и састави; што је имало зар у кога бити, и шта пословати, па нека га је и уједно повише. — Из Јагодине у Београд пошавши Ћехаја-паша с толиким робљем и побједовањем зовне и кнеза Милоша са собом у Београд, него и Милош очевидно и сам собом увјеривши се, да везир из Београда збори друго и обећава добро свако и препоручује га, а Ћехаја му амо послује друго, и то посве напротив и наопако, те се злочиније и недовољство свакојега умложава и доизнуждава, а не да се углађава и ублажава сватко мучни и страдајући по вилајету; с правом основом дакле подозревати почне и он, да се и њему истоме добра не мисли, него му се тајно и лијеповидним начином глави

дођи настоји; јербо су и неки поиспредавани одметници и бунташи јâвно и озбиљом, премда већ из синџира Турцима говорили и доказивали, што су и Турци чути вољели, да је и Милош кнез рудничке нахије ш њима у томе буне договору био, и да их је он и подговорио и охрабрио на то, па послије нехтео, и придомислио се непристати или се је препао, шта ли му је било, кад је одмах и наскоро видио турску силу а одсвуда навалившу на вилајет и у земљу; те и он ти под различним изговорима, особито што је подавно и од своје куће, коју да пригледа, и стоци за зимницу како и чељад'ма да се састара, у чему и пријатеље на помоћ призове, и одмоле га у Ћехаје-паше овда, те се здраво и живо својој кући одпуштен поврати, али с великом на срцу печаљу и тугом, и у души пун бриге и смутње, чудећи се и сам, шта се јада и зла почини без икаква намјерења и ползовања, шта ли ће га, то ако тако потраја, јоште се доживјети и трпјети морати. Ћехаја-паша још најприје како у руке добије Паисија Трнавскога уза се га из Чачка само до Књића у синџиру поведе, па оданде одмах га у Београд пошаље ка' најљепшу јабуку на дар везиру својему, и тамо како је доведен био, ни два дни у тавници непробавивши већ најбрже на колац је и први од свијех Србаља тадашњијех ударен пред Стамбол-капијом варошком, па одмах му је за њим и брата старијега и мирскога чоека по имену Дмитра Ристовића исти Ћехаја-паша од куће и без икакве друге кривице, до што је његова брата узео и свезао, и у

Београд куд коме и на што и онога опремио, гди је такођер одмах и он на колац поред свога брата жив доспјео. Осим тијех и другијех у исто вријеме чувши почетак нове у Србији буне и рата, пријеђе из Њемачке у шабачку нахију, и неки хроми Васил самтрећи; он је био беђар и прекодрински Србин из села Скочића ниже Зворника, што је и ускочио био амо преко Дрине у државу Карађорђеву, те је до паденија онога војевао, четовао и турско робље доводио из Босне, пак се је одкупљивало и мијењало за њега србско; али га овда по жељи његовој срећа непослужи, да још попровојује с Турцима, него неки га Србин у Мачванској Подцерини превари, ослободивши га својим пријатељством, успава га са дружином ту, па село дигне, притисне их на спавању, и повеже, те сву тројицу отале у Шабац најприје, Фочали-ићи-тугли-паши, који но ш њима из Шабца упути на пешкеш везиру београдском, а овај ти сва три одмах како но је турски обичај и правосудије на коље пред истом Стамбол-капијом, гди је и Паисије и брат му већ био, и где но су и та тројица два три дни на кољу живећи свакога мимоходившега уши јауком и кривњавом напуњали, док и Турке (Караулџије) и то једва псовкам' и клетвама најуте, или зар и разжале (ако је то могуће) некојега Турчина караулџију, те их једно вече из мрака пиштољима доубије; преко свега пак тога мученичка бола, и самртнога борења навлаш би Турци коље то пократе начињали, да им натнутима ноге тек у земљу неопиру, пак пси гладни већ и сами обично радо-

навале им живима још и ноге глодати, ребра драпати, и дробину прогризати, и развлачити. Ово је инди самонови почетак србскога изнуждена жертвовања турскоме кумиру, варварству, Мусломанству, та Мухамеда егоизму, које ће се како и свагда, тако и овда повјестницом доказивати пак и у напријед одсада; премда су Турци и прије ове буве којегде проз вилајет чинили свашта, него још мучке и крадом ђоја од забита, и уз гред, ка' случајно, и к'о без намјерења, ал' су одовда почели слободно и објавно свуда и свакоме злобе и пакости сву мјеру превазилазити, када но већ у Београду и праве људске касапнице завели бијаху, судећи и закључавајући, што су могли учинити Французи у Паризу а од своје браће Француза̂, то и поготову могу и они од каура̂ и своје инаетра́је. Тек би се тим и тако главни варвар Сулејман везир београдски понајвише увесељавао, и за то би често и сваки дан он у шетњу по вароши и око ње на хату излазио, те би такове забаве очима гледао и ушима слушао радо и угодно, а особито мило му је било виђати како свуда труцови њиме и осим ко́ца и конопца побјенијех Србаља разкомадани леже, и како се чете па́са̂, турскијех љубимаца и кадунскијех...? напрсника̂, око њих кољу и урлају, и отимају. Потадер би тамо испред исте Стамбол-капије покрај лијевога и деснога у Врачар излазећега пута свако јутро по неколика више Срба освитала на кољу жива, окром што би их у исто вријеме по чаршије ћошковима, и по другим капијама сјекли и вјешали, те и гла-

вама њиховим градски беден и капије китили, а на шиљке их натнуте и усправно посадивши људству живоме на грозу и страх, а христјанству свему на срамоту и у пркос изстављали, но да се тако само и све-општински њихове турске очи доусладе, и звјерска им срца поузадовоље. Оне пак у синџирима Ћехаја-пашом доведене Србове у тавници држали су преко три мјесеца, докле их чак по Божићу, снагē изможденê, и новца измужена, на Савин дан јутром једну половину изведавши на сваку капију градску и варошку понеколико посјеку, и ту им, противо својега тадашњег обичаја, при труповима и растављене од њих главе оставе; па и другу полу сутра дан исто тако доврше, и све их оставе (својим максимистама...?) псима на част, који но их прије него изједу, свуда им по вароши и граду разнесу и развуку изадрте, одсјечене, или одгрижене комаде, главе, ноге, и руке, цријева и дробове.

Овако се и тим начином и средствима утиша и потуљи тâ случајна и Хаџи-Продановомназвана буна, која је Србе изновичне муке, труда и страха, а сувише и до триста мртвијех главâ станула, којегди онда посјеченијех и пропадшијех; него је баш и Турцима толико ужаса и бриге задала, колико су год више они послије тога свирјепствовати почели, и свака угњетенија народу измишљати и чинити предузели. Тијем преускореним и напраснијем случајем буне исте потекар се доувјере Турци, да су они овоме народу свакојако излишни, одметаћни, и од њега прекомјерно мржени, а и нимало му већ

ужасни; па да никако Србин неодумљава бити својим слободником, него да ће и првом згодном приликом опета за оружје прифатити се, и старим јунаштвом, а новом бистријом памеђу и зрелијом вјештином Турке за довјека између себе истиснути и очистити; али за то баш и турско к Србима срце и упречни ум не само што се тим непобољша и неисправи, а то л неупути куд ваља, него и свега свирјепства својега размахом сваки на своју страну куда и докле стигне, и што више могне предузму Србе мучити, угњетавати, и управо и посве затирати, а томе турскоме напрегу и разјару кад је, како, и киме, учињен крај и конац, казаће у напријед све редом иста повјестница.

Још неће бити одвише к закљученију описанија ове несретне србске побуне, што је и паметодостојно, да се овди напомене, и представи ђекоји особни и појединични случај, у коме је силно и чисто чувство возторжествовало, и крепка и животворећа вјера будућега живота те побједоносијем терпјенија обезсмртила се, које колико народу србскому важности, и человјечеству свему свеобште личности, толико и вјериچести, фале, и крепости овда завазда узрокује и приноси.

У реченога игумна трнавскога био је однекуда у манастиру (или паче код стоке сад се прићутавши а један повелики ђак, момак управо) који је био младић око двадесете године узраста својега, диван и дичан како Аполон, којега Турци за то само, што је Паисијев ђак и слуга, или како су му Турци вољели пришити кривицу и називање,

потварајући га, да је хајдук, и да је ту код њега на јатаку, узму и одведу, како је пријед показано, у Београд, па до неколико данâ послије Паисија смрти поведу и њега на губиште, упртивши му на раме и готов заоштрен колац, па га све по најлак до мјеста водећи нудили сви редом и грозама и обећањ'ма свакојакима склањајући га, да се потурчи, и да тако млад и лијеп непогине узалуд, кад може ш њима да живи, и сретан и честит на свијета оба да постане. На то би он их упиткивао: „А умиру ли кадгод и Турци?“ Па смјешећи се ни одговора им нешчекавши запјевао би јуначки србским гласом овако:

„Нејма вјере боље од ришћанске!
Срб је Ристов, радује се смрти,
Божји страшни суд и Турке чека,
Па ви чин'те, што је вама драго,
Скоро ћете Турци долијати,
Бог вам јемац и божија правда.“

Бака некаква десила се уж њих, и пристала бијаше за њима, уговарајући га, нека се и потурчи, а да остане жив; Бог види што је нужда и невоља, па му то неће у гријех поставити. Али он и њојзи на совјету томе и сажаљењу, како својој мајци, радо и весело пјесном зафали и одговори:

„Мајко моја, на млеку ти фала!
Брзо ћеш се обрадоват' сину,
Док пред лице Бога изађемо;
Смрт избавља од свакијех бједâ,

Цват прољећа по зими се јавља,
Благо сваком ко раније умре,
О мање је муке и гријеха,
Па што дадне спас и вјера коме,
А још има браће на свијету." —

Исти се Турци удиве толикој младића једнога неустрашности и великодушију, и чудно тврдој вјери, те му се смилују, да му прије ножем (јатаганом) срце прободу, па га на колац мртва натну и усправе посадивши га међу остале на своје мјесто у крај пута к Теразији пошавши иза Стамбол-капије варошке.

Осим тога овако се догоди са бившим у Карађорђа војводом Драгачева, који се звао по имену Милић Радовић из села Каоне исте нахије. Овда и њега Ћехаја-паша такођер у Чачак дозове, и по самоме подозрењу, како и многе друге, метне га у синџир и одведе у Београд; али му баш ту, гди се нитко спасенију своме ненадаше, Свемогући помогне и спасе га чрез једнога Турчина, старога му знанца и пријатеља, који му је и спахија био, и звао се Хасанбег Прајић родом Ужичанин. Он га некако чрез своје пријатеље измакне и украде из тавнице горњо-градске, и у варош га београдску својој кући одведе, те га је ту чувао тајно више од по године; па када исто прољеће нова̂ и сретнија буна се подигне у Србији, и Милошев најмлађи брат Јефрем у турске руке и тавницу западне, и чак о јесени те године, кад се мир учини и закључи с Турцима, одпуштен буде, онда ш њиме

и Прајић испрати мучке и узгредно, никиме ту познаванога Радовића његовој кући.

К томе пак и други чудновати и особити случај ево: Једна сирота жена из Крушевца, покојнога војводе (? Карађорђева) Петра Ђукића удовица, имала је првенца сина, те поодрасла момка, и мало млађу пособку шћер, обоје здраво и прикладно, тек што јој је кћи нежнија и пољепша била. Када се иста буна код Чачка учини, пукне глас и до тамо к њима у Жупу Крушевачку; син те удовице чувши то пође до у Левач к очинима и својим пријатељима, и по свој прилици до Јаковљевића, зар да чисто разбере, шта је то, и да прими од њих каква год и сам наставленија и упутствија. Но тамо га прочују Турци, и докопају у нокте, те и њега с осталима у синџир па у Београд на касапницу. — Мајка му како то чује, остави се јадиковања, како безполезне брезпослице, и забаци све друге бриге, а узме мислити и довијати се како би сина својега избавила робства и ужасне смрти, и дође јој на ум, да покани Ћехаја-пашу кћер му исту дати у сужањство, а да јој за њу сина поврати и одпусти. Објави она то и кћери својој, и упита је, би ли озбиљом она за брата својега то учинила, и дјевојка то, како србска сестра одмах прими, и драговољно се обећа мајци да заиста хоће, макар што од ње било, теке да види брата избављена; него да и мајка ништа се више неомишља, и вријеме полазка неодлаже, но да је брже води у Београд, неби ли јој брата живога застале. Тако ти оне обје и пјешице, али побрзају к Бео-

граду, и дошавши одмах изиђу пред Ћехаја-пашу: старица му покаже своје намјерење, и кћи јој га пред њиме призна, и јави му сама собом, да она то драговољно за избављење брата хоће и жели, и да је за то с мајком к њему и дошла; пак још обадвије сложе и удвоје пред њим своје сузе и молбе, док се и Турчин умекша и пригне, те и осмјенув се на њих и рече: „Нека вам то буде, за што молите, када сте дошле тако молити." Одмах он к себи узме дјевојку, те ш њоме у свој харем, па наскоро и потурчи је, а брата јој мајци тај час одпусти. Дјевојци је било име Спасенија, брату јој Божко, а мајци им Иконија; други пак веле и нагађају, да је тој дјевојци било име Милосава, а брату јој Милић, но како му драго за то, нама је доста, што су то Срби, и да су тад одиста живјели, и све ово претрпјели, пак се опета неизгубили посве. —

Још и осим тога опета неки Хасанага Тоска давни и добри пријатељ трнавскога калуђера Пансија, и ту међу Турцима важан бивши, чује за најмлађега брата Пансијева по имену Стевана Ристовића, који је при њему био на књизи у манастиру ка' тринајстогодишње момче, и од страха побјегло било, некуда у свијет, да и оно у томе гњеву турскоме стопљено не буде, кад су му Турци за Пансијом и најстаријега брата Дмитра такођер некрива у Београд одвели и жива на колац ударили. Исто момче оде у село драгачевско Јежевицу к једноме своје куће пријатељу и сроднику зар, и прерушивши се код њега ђоја за најамно служче

остане, како некакво из далеке земље сироче (сира́че), али они Тоска разбере за њега, пронађе тајно гди је и у кога је, па знајући да га и туна могу други Турци дознати тко је и чиј је, те би могао пропанути лудо и нејако и на правди Бога, нађе га и узме к себи у Чачак. Но Латиф муселим дочује и разбере за њега, и причне га искати од реченога Токсе, кривећи га још да он хајдучку браћу код себе држи и чува; него му га онај недадне сумњајући се да ће га упропастити, те му га одкаже. Но Латиф како забит ондашњи тијем се нађе увређен, викне на своје момке те сви за пушке, и пођу на Тоску, да му га из конака његова узму и силом. Овај пак зграби такођер оружје, и повиче своје опета момке, те се ту побију; и по дугоме пушкарању врати се Латиф с више рањеника̂ својих, и с неким зар и мртвим у свој конак ташт; а Тоска оно момче са својим једним момком исто вече пошаље кући својој у Топлицу (Милана Топличанина постојбина), и тако сачува га како и наумио и зарек'о се био; па када на прољеће опета друга се буна започне у Србији, и Тоска се из Чачка с осталима Турцима очисти, и кући отиде, тадај га опета он из дома поштено и безбједно у исту Трнаву поврати, гди се овај с временом и покалуђери на својега брата мјесто, и где још стару своју а саморану мајку застане и неколико утјеши.

Између млогијех и различнијех догађаја још само један збиља надобични придаје се овђе: У истом трнавскоме манастиру живио је с Паисијом

још један калуђер по имену Ђенадије. Он је био најприје мирски свештеник, и родом је из Босне из села Грбаваца именом Ђорђије Шувак близу Бање-Луке, гди оставши удов покалуђери се у тамошњи манастир Моштаницу; имао је само једнога сина именом Стојана, неголемо момче, којега је такођер к себи узео за ђака у манастир. Ту неколике године пожививши како прави калуђер, к себи је у помоћ прибавио и једнога ђакона, именом Авакума, који је такођер јединац и сиротан био, нејмавши никога до старице мајке, која се и сама ту привије уза сина; старац и духовни отац пазио је тога младога калуђерка како својега сина, па и баку мајку његову. Али немогавши безпрестана чрезмјерија и зулуме турске трпјети до вијека, принужден буде промијенити вилајет, и оставити тај манастир пуст, и са својим сином и ђаконом Авакумом (за којиме пристане и мајка бабски, пјешице и назорке) подигне се без обзира и по намјери кудагод друкуда у свијет, те тако и Дрину пријеђе, у Србију дође, и неколика туда манастира обишавши настани се у трнавском при Паисију, који је ту сам био, и једва га дочекао. Ђенадије ту како је пришелац и новљак био, тако је и слушао Паисија у свему; тако је и оне Латифове момке повезати помогао Паисији Михаилу и Јосифу Алтобабићу барјактару Хаџи-Проданову. Него, то тако учинивши они, и хабер о томе послу и Хаџији одмах пославши да међу њих дође, и предузме руковати посо, тадер пошљу и реченога Ђенадија у јагодинску нахију, да и он тамо почетак

буне објави и учини, да се народ на оружје диже, и он тако и за то у манастир Јошаницу отиде; па кад овамо Хаџи-Продан ништа немогне од предузетога посла учинити, него побјегне у Њемачку, и Турци Трнаву похарају, и Паисија пронађу и уфате, и у Београд одведу, како што су тад и некога попа из села Љутовнице нах. руд., који је тога пута и сам такођер некаква Турчина негди примлатио, те се је прознало: онда потраже Турци и Ђенадију, и разумјевши куда је отишао, пошљу за њим и уфате га, па ш њим у синџир те кроз Јагодину куд и остале у Београд, гди нађе и види Паисија и млоге друге већ на кољу. Овда и Ђенадије, нашав се у чему се никада није желио наћи, сам себе при јединцу сину заборави, гледајући њега и друга му Авакума у турскоме робству и сужањству, а радо би себе за њих, или барем за сина жертвовао, кад би шћели варвари на то пристати. У млогоме јадовању, брижењу и богомолби внуши му се, да приме оно, чиме свакога и обично Турци нуде и понуђају, те и њих, а то је да се потурче, док живот избаве, па да ако Бог да с временом, те се како искуче и умакну некуда из Пексијанске вјере и државнога и нравственог робства. Он то суобшти својему сину најприје, којега једва преговори и обрати, да своју лијепу и свету вјеру презре и одбаци, а ону да прими; но и то само на тај начин син му пристане потурчит' се, да се оба закуну један другом, и вјеру зададу, да првом згодном приликом побјегну, а само да се неумре без покајанија и повратка у своју стару

вјеру, која но им се и чини и види бољом и најбољом бити. Пошто ови то међу се закључе и утврде, јаве то и Авакуму, и на то њега приглпсе, али он нехтедне никојако у то пристати, ни вјеру промјенити, него за то и у синџиру остане, кад се они на његове очи спасу; ш њиме дакле буде што и с осталима таквима турској правди подсуднима, и по свој прилици он ће бити био исти онај горепоменути момчић, што је колац свој носећи пјевао. Духовник пак Ђенадије како согласи у своје намјерење сина својега, објави своју жељу Турцима, да се хоће са сином заједно потурчити; и Турци то пријаве Ћехаја-паши, који но их одмах ослободи робства и тавнице тај час, тако и су тим и свега страха и грозне смрти, у свој конак их узме, за себе их оба удржи, и оба наскоро а торжествено потурчи; Ђенадија назову Мула-Салија, а сина му Реџеп. Но једва наступи частни пост, и мало се поумекша вријеме, прегне, и дигне се нови и принуждени Мула-Салија узме својега сина Реџепа, искраде се, и у мушке хаљине обучену са собом поведе и ону Крушевку Баш-Хануму и Хаџи-Проданова најмлађега брата Гаврила жену Ану, једнако плакавшу, која још није била потурчена, па једно вече на Дунав у готов подкупљен каик те у Борчу и у Земун. А кад се на пролеће, још до мало времена по томе случају, побуне опета пред Васкрс сви сложно Срби, онда изиђу и они на Купиново из Земуна, жене се испрате и пријеђу своме у Србију роду и пријатељима, гди се одмах и покрсте наново; а Ђенадије врати се отале

управо митроп. Стратимировићу у Карловце сремске, и ту он и син му опета се покрсте, и наново митрополит га миропомаже и допусти му све послове свештеничке, окром једне литургије. Послије тога отиде Ђенадије са сином до у Градишко њемачко да се ту с родом види, и ту остане у напред и живјети, поближе њих, где и пробави читаве три године попујући по истоме Градишком, па умре и он и син му за њим наскоро. Хеле, Бог да, те од поменутога Мула-Салије постане и претвори се опета Ђенадрије, (-Продрије!), од Реџепа изновце Стојан, и од Баш-Хануме Назли-Каде побједоносно-избављена Спасенија (Милосава). Ово с истима како се рано с прољећа догодило, и буна још није планула била, тако и Турци ончасак пошљу и уфате њезина (Назли-Кадина) два братучеда у Левчу живјевша у с. Медвеђу, и одведу их у Јагодину у тавницу и синџир, гди послије пет недјеља, мајка им (Станица) додаде крадом два јегета (пиле) свакоме њих по једно, те пресијеку синџир и резу од тавнице, и другијех четверину сужања̂ још узму са собом и утеку ноћу по киши, и украду још од страже турске дванаест пушака̂ дугијех; а и за то су спасли се..., што ни дужни а ни криви, па морали би јамачно пропанути, кад их Турци ни на одкупе новчане нешћедоше пустити, ни на толике представљане молбе и оправдавања.

Ово су и оваки плоди безнамјерне оне побуне Хаџи-Продանове били, и бити морали, а то по преднаведеним недостаточним за преобраз (реформа) узроцима и поводима. Него је сва при-

лива, да је ту безудобну и неугодну буну приузроков'о и пропирио, и разнадеждио глас повратка Карађорђева у Србију, који но је мало пред исту из Граца у Карловце к митрополиту Стратимировићу заиста и озбиља под видом госта долазио! — Пак амо зар овда немогавши се пос'о упутити у Србији по његовој вољи, окренути морадне и он други лист, и пут. —

III. Причање

1815те године.

На Цвијети јавном ставша обште-народна вторична против турскога зулума буна за што је, и како је постала, колико трајала, киме је руковaна, и чим се је окончала.

Ово недуго вријеме владања само-турскога у Србији, од Хаџи-Продановe буне, те до првога прољећа, и до самога годовога празника божественога цвјетоносија, тек јединоме подобно бити може ономе дахиском сјечењу и гњавежу кнезова, кметова, и поизбранијих Србова, пред буну и рат Карађорђев случившему се, с том само разликом, што је оно за краће трајало, него ли је ово, и што је оно узело било себи на нишан само избраније Србове, а ово свакојега с реда, како који под руку му падне и доспјети могне, ни на што се необзирући, до свеобште народа једнога, и то славено-србскога, истреблење или барем прерођење досмјеравајући. Све се то јасно виђети и разумјети може из крупнога, грубога, и пакостно-лукавога поступања за ово вријеме турскога са Србима. Могло се ђешто чути а од понекојега неријеДко-добросрдога Турчина спахије, који су себе ка' домаћинима земље и

народа сматрали, да казује сожаљно ђекојему своме рајетнику, да је јањичарски такум (т. ј. оџак, орден, друштво) пресилно подигао главу, и свим турским царством преузели дрмати (Јањичари), пак и београдским пашалуком; и нека Бог зна хоће најприје цару својему, пак и свему царству и народу турскоме пропаст уготовити и спремити, а тад и себи ка' и свему осталоме ковац учинити: „То ли Јањичари и јањичарство да неучине и с нама, и с овом нашом сиротињом што су наумили, и како но јавно међу собом зборе и утврђују се свуда и у сред Београда, гди је и сами тај везир Јањичарин, да свакојег Србина, који се може руком за брк прифатити, како му драго погубе и стопе, да га није жива, нека тек остане сама гола младеж и аџамије (безјаци), и тад њима све под руку и ногу, и у џеп да стрмекне, па да ту онда вјечно и сигурно заостане и сабира се."

Из овога се самога спахиског показивања такођер и довољно виђети може, да су и Турци овда међу собом опета, како у вријеме дахиско, несложно и рогобатно почели живјети, и да је млозини од њих тај јањичарлак и његово самовољство и све-себи-грабство посве и смртно противно било. Отуда види, како и због другога још којешта (т. ј. подозревања) овога времена куда би гођ који Турчин пошао кроз вилајет србски, нити би сам по један, ни без калауза ходио, него првога Срба гди сретни на путу, ил' у селу, преда се га узми у калауштину, док срети другога па оног одпусти, али ријетко неоголужњенога и небјенога; па ђекоји су

Турци тако њима калаузивше Србе у мјесто да одпусте, везивали за дрвје, и у њих нишан из пушака̂ гађали, те огледали који ће прије у најбоље мјесто погодити, да се Србин-чоек немучи и непреза, и тако их произрешетане живе ли мртве ли, ал' уз дуб привезане остављали, те и тако на оближња села крвнину наметали, потварајућ' их да су то нетко из њих, или њихова браћа хајдуци учињали. На конаке пак ђе би год они доходили, ту би сво село на белај ударало, и ограисавало би од њих, а она јадна кућа би највећма у којој би замрцали, што ту једва би тко жив од страха или од мука̂ ненагрђен остај'о и уштеђиван бивао, премда такову одприје дотада не само нијесу дирали, него су и уважавали, и чували је почитујући хљеб и со; али је одовда њима најприје домаћин коње морао водати до поноћи, те и по снијегу и мразу босоног; ако ли би га обувена застајали, сазували би га одмах, па би му босу коње водати давали, а онда они топрв и најприје по његовој кући од ба̂ба̂ и од остале чељади срамотама, стравама и мученијама свакојаким истраживали би изгонећи сакривене лијепе хаљине, скупоцјене токе, и оружје у сребру и злату, и што Срби нијесу ни у сну снивали, то би се од њих на муке изгонило; пак би послије тога нашавши што или ненашавши, чинили опета свакојака друга своја поганства, и мало би кад из које куће с конака дизали се, и одлазили, да неби још и дамаћина на највеће муке метали, ако што још имаде скривено и особито сам од своје куће, да мора и то њима изнести и одати, или би му очи

скакале бијући га на изред сваки, пак и у квргу би везана остављали, да их ту и тако чека, док му опета дођу, како но су чешће и повраћали се, па кад би онога, кога су бйли и мучили, мало што попридижена застајали, овда би га дотамањивали, говорећи: „Ва̏лахи је хајдук! Ево му се ништа неморе, док се год жив на казук (тур. ријеч колац) ненатне, оли док му пасјача (т. ј. глава) од турскога ножа и сабље с рамена неполети.“ Тй и такви зулумћари били су понајвише Бошњаци, Херцеговци, и Арнаути Турци и Шокци, који су по сусједству и близости своје земље, и по своjему старинскоме и насљедном својству качеству и внушенију, како свакојему тако и овоме београдском везиру обично и војску гарнизонску и гвардејску састављали и чинили; пак и ово су они све по вилајету радили не само из своје кратко и риједкодобре ћуди и безумне воље и памети, него и по тајној заповиjести и наставлењу истога везира и његова ћехаје, који је видио сад уз речену буну и доувјерио се, да у Србаља по вилајету још млого има оружја, како и свашта другога, него је наумио и смислио да их свега лиши, и оголузни до саме грешне душе, а не само да им покупи оружје. и одузме; и таде топрв да их ликом опаше, и капу на глави у свакоме селу само кнежчић (т. ј. пандур и кмет) сеоски, и ту од абе да имати може, а други нитко, до сви да су све гологлави; и сврх тога једним плугом и једним воловима свако село да оре, а да нејма тога цијелог ни једнога ни у кога сељака више, па и што усије и пожње да од-

мах у различне беглуке даде, а инает-каур нека ресу љескову, лишће буково, и кору церову глође и ждере, или у част и гостбу кукурузне окомке; али међу тијем да их све још једнако прорећује, боље, живље, старије и јуначније тако да истријеби, како да му нитко ни за што и никада већ неугодне и немиле ријечи рећи нејма, а то ли кад на Турчина и забита, и господара Богом себиданога, руку и оружје подићи. Ето вако је исто и везир тај собом мислио и самоме кнезу Милошу те понаскоро смрсити конце, теке га је још за који дан штедио, да му се још при руци и на његовој страни нађе, ако би се међу то потекар каква бунташина појавила, како но би могла, и како је и везир сам надао се и подозревао знајући да имаде тко а имаде и за што свак, а то ли јуначнији по шуми још кријући се ђекоји Срб; од истога се дакле, колико је могуће и наручно било, почео чувати и сами Милош, те са правичним и умјестним подозрењем, а преко тога се опета и с млозином Турака побољијех и познатнијех братимио, пријатељио, и даровима их подржавао, и да му само кажу, када чују, да му је наумио везир што учинити, т. ј. смакнути га, неби ли само живот свој и робље своје сачувао, и уклонио куда, ако би како знао и могао; но до тога још за сада недође, јер му је сваки час и дан од особитије и поузданије потребе и услуге бивао једнако.

Сад су већ и оне, како и све остале нахије, почеле сву теготу и грозу јарма и бича варварскога опажати, које но је Милош најприје са со-

бом предао био Турцима, премда тога ничега оне од предаје досаден сазнавале нијесу, а сравњавајући оно и ово стање своје међу се; што више почну се и неке добре спахије отуђивати своје раје, и узмакну чувати је и заклањати, од самовољства зулумћара новијех и горијех, а млоги су с овима и пристајати прегли. И тако ти опета они Срби, који су се били у буну Хаџи-Проданову недавно помијешали, пак се чрез Милоша испредавали, почни изнова и наскоро зазиркати од свакога, и врдати од исте своје куће и чељади, те у саму се дивину, ил' у ноћне тумарајуће хавети и страшила преображајући. Овда су већ млоги тајне и мрачне и дубоке пећине тражили, и у њих се прикривали неизлазећи на бијел дан по неколико данâ, и седмицâ; неки су по гудурама и јазвинама испод павитњакâ, и у гушти каквој пустој и устрањеној дањивали, и дома по самој тамној и глухој ноћи навраћали се, а ђекоји су негди у поточини дубокој и ломом засутој, или у каквој прљуши и пристранку, и то у честој шуми и густоме трњаку рупе и земунике сами тајно копали, и ту што им је потребно од јела, и оружја нанесавши боравили задуго, никуда неизлазивши, да ни трага својег а то ли вида и лица коме год непокажу, за то су и сами улазак свој грањем и читавим ломом набацав и затрпав прекривали. За то и они чрез кнеза Милоша у Книћу се предавши, немогав дома мјеста згријати, а нехтедну ни друкуда се крити, ни даље се куда скитати, и то вишу хуку на се дизати, него се прибиркају правце и са свим у с.

Црнућу к истоме кн. Милошу један по један, те их ту неколицина се и то сваки по избор опета посастају, и он их прими, него да се што боље прикривају и потуљују за вријеме; те су за то дањом они ту ђешто и работали, крчили, ограђивали и шљиве садили, да се у виду надничара и работника показују и догледају за неко вријеме, а ноћом с другима себи подобнима по знању и незнању Милоша истога састајали се, и уговоре би чинили, шта би се, и како би, кад су виле до у очи; ови тако и отале сматрајући сва народња страданија, и незгоде, виђали су да и турска зла и превршија из дана у дан све мјере превазилазе и умложавају се, и да се никојему Србину већ и живјети немили, а то ли што радити и кућарити, кад никакву корист нејма нико од свога добра и труда, од своје куће и чељади, те тако и за то устану и науме они Милоша најприје наговарати и превољевати, да он исти изнова о прољећу на Турке сав народ уздигне, на које је и сватко готов, увјеравајући га да то народ сав и озбиљом једва чека, нити може тко трпјети већ онако, и да ће они први како народњи представници и посредници, у њега и њему доглавницима и јемцима бити за све, и свијем га служити, и слушати, како што ће и остали сви Срби, до вијека и у саму смрт, сотеке да и он хоће пристати и почети, што му совјетују, да прокуша срећу одлакшати народу барем штогод невоље и зулума и угњета, па и осим тога што Бог да, и колико се више узможе одбранити, те колико год и штогод боље доживјети. Но

њима Милош неодкривајући све своје намјерење и жељу исту из благоразумија и по даље-проницавајућим узроцима и надеждама није одмах пререгнути се хтео на њихово решително предлагање и позивање; него им је само совјетов'о, да се ту притаје до некога још времена, и да се врло мудро и тајно с пријатељима и родбином састају и увјерно држе, док прољеће осване, пак би онда Бог могао дати што и боље, него желе и намјеравају. Међу то пак и везир београдски предвиђаше јавно и брез шале, да, што је јуче било, може и сутра опета догодити се, и на веће изаћи, него је и пређашње које му драго бунтовање овога народа, те и предузме све мјере и средства употребљавати, ни часа ни тренутка негубивши, за исташтити и опразнити, и предупредно све осујетити таковијех недовољника намјерење и узбун; али он смисли (светирански) на једно крупно и ђоја најуспјешније, а за ослабити сав народ исполинским ударом и махом, да собом и ускори и преврши са своје стране он сам све оно јоште, што год сви његови Турци без њега, како и колико је он рад, ни могу, ни знају; к томе и Ђурђев дан примиче се, који је више пута за београдске Турке подозрителан замишљаван и ужасан бивао, те ти он и ђурђевски порез и друге потребе за град науми прибрати, па да му се и брже и раније све сабере и достави. призове к себи од свијех нахија кнезове, међу којима и својега назови-посинка Милоша, те им то свјема и оштро закаже, а и јоште их којечему другоме понаучивши. Собом је везир Сулејман свако-

јему кнезу најприје говорио и препоручивао, да чувају вилајет од бунтовања, и да нико никога шупља испод ушију, за своју главу, незаклања, и нештеди; јербо ће од њих све оно учинити, што ће и од онога, и од његова робља и имања, чим га дозна и уфати, а мора свакога и дознати и уфатити, нити му се икоји може измакнути, или утајати како и они сами то виде и признају; осим тога им припријети, да свакога Турчина поштују, како његова најбољега чиновника и агалара, Бог је њима дао, (зборећи им) да су каурски господари, но да их свуда лијепо служе и дочекују и испраћају, а зулум који би учинио њима, да га пријаве самоме њему, да му он како везир и забит каурски и турски по ћитабу суди, а не свињари и хајдуци по лугов'ма и потоцима, јербо ће свакога Турчина стоструко плаћати, па никад га ничим немоћи одужити. Ово им је све и чрез истога Ћехају својега опета и пространије и јасније толковати давао, и наручивао силније и жешће. А Милошу је како своме давном знанцу и мнимоме сада већ посинку особито лицемјерио и лукаво ласкао, што је видио и увјерен био, да га и сад народ још познаје и пази и слуша, па и због онога, што је тобож и њему се вјеран и услужан у истој буни показао; но да их све овда и побоље страхом преузме и за себе привеже (по његовој турској т. ј. тиранској памети) одреди и пошаље неколико Турака за Станоја Главаша, који како се је предао био великом везиру, и од њега к'р-сердаром (кр, т. р. шума) постављен, да хајдуке ћера и фата, и трijеби, и

и тако да чува стамболски кроза Србију друм, све је своје хаљине и оружје одржао, и како у Карађорђа носио; на њега је сад лажну али снамјерену кривицу бацио тај исти везир, да је он свеколике прошавше бунê друг и узрок био тако, да је још његова побратима Карађорђа пријећи у Србију очекивао; а највише и за то, што није Хаџи-Продана уфатио, и њему га жива довео, него га је пропустио, те му је кроз руке и прсте у Њемачку промакао, којега је могао ласно (по турској памети и вољи) предусрести и уфатити, оли му главу одсјећи, и везиру је, ка'но свом господару на пешкеш донијети, да је само хотио, и да паче његов у свему снаумник није био. За то посланима по Главаша Турцима рече изустно везир, да, или њега жива или му главу добаве, и пред њега донесу, или сви они да на његово мјесто. — Оду они к војводи или муселиму паланачком (у нах. смедер.) и кажу му шта им се хоће, који одмах дозове к себи а пред њих Станоја, и ту нечије пиштоље Станојем опљачкане тек навлаш заиште, што је знао, да му их неће дати, како и недадне му их, него му каже да их је он купио, и да њему саму требају за пандуре; пак се одмах дигне и отиде правце дома у с. Кошарну, а муселим онима рече: „Ето вам Станоја Главаша! ја му нити што смијем нити могу, но гледајте ви како знате, и ја ћу радо помоћи, ако ви што велите да могу.“ Онда узму они једнога буљубашу муселимова (по имену Колебача) отале, и дигне их се десетину-дванест к Станојевој кући, и нашавши га су два три пан-

дура, које он тај час одпусти од себе прије, него му се и Турци приближе, да иду дома и да негину ш њиме; а он се сам у кућу затвори, и Турци га обколе ту самога, па стану га звати на везирску ријеч и вјеру и заповијест, на које им он све из пушака одговори, док му на скоро и Турци кућу над њиме запале пушкама, и ватра му дотужи, те искочи међу њих, па некога преметнувши да се и недигне, а некојега од њих и обранивши да и непреболи, од осталијех и сам ту погине јуначки с оружјем у руци, и умирући замијени се како је желио. — Тад' му они главу одсијеку, и брже је у Београд везиру однесу, који но је ончас и навлаш и кнезовима некима покаже, теке да узнаду шта и њих од његова самовољства и безузрочно, како и за најмање подозрење очекује, и да их лишити неможе оно, чега се велезнатни хајдук и јунак Станоје није могао уклонити, ни учувати; тако буде и к Милошу одређен један везирски гаваз (lictor, момак) да му отиде случајно и у шали да му каже, да је не само Главашева глава донешена, него да је ред одсад и на његову дошао, на које Милош му проза смијех одговори, да је он своју давно метнуо у торбу, и већ неколико времена туђу на својему рамену носи, а и ту за који дан и до божје воље и везирске. Још кесу извади, те му нешто и бакшиша даде, и ово прирекавши: „А и досада је Милош, пак ће и одсада својега старијега, кога му је Бог и честити цар поставио над главом, добро слушати, и вјерно служити, па како се изиђе на крај, а до вијека и живјети нитко се није погодио, и смрт је

свакојако неизбјежна, нити се умолити даје, још мање подмитити, па када бити мора када тад', а она нека буде и дође када год морадне и хоће, и од које драго руке и начина, смрт је свакада и свакојако иста једна смрт, како што но је и свачија, нити је ко тражи и зове, но сама и незвана, кад она зна и мари, долази, и никоме још није доцне дошла, како што никога досле ни заборавила није, већ да то мене сада заборавила буде, а и то зар по божјој вољи, и уредби." — С овим и гаваз отиде засад од њега. Но када ту код везира сазвани кнезови чују и виде да је донешена глава Станојева, под именом бунташка и хајдучка, који но се у исту није био помијешао, нити је икоме из своје нахије у њу пристати дао, пак да су опета Турци њега и по једином подозрењу крива нашли, и погубили га, препане се сваки и настану од свакојаке руке и чрез потајне пријатеље и новце, да се прије измакну дома, и барем за овај мах живи да из Београда пођу. Но и везир осим осталијех препорука и заповиједи свакоме им још покаже и одреди, колико ће му који пореза из своје нахије донијети, одпусти их за овда све, до јединога Милоша што у Београду при себи задржи, ништа му неказујући порад чега је задржан, и он га о томе упитати несмјевши за неузбудити у њему помисао својега подозревања о његову поочинскоме пријатељству и добротворству; него за то баш и Милош у себи стане се омишљати више, да никако везир овда њему саму ненамјерава особитȏ неко добро учинити, а из тога мучкога и безузрочнога

задржавања тако је помишљати крепки повод имао, кад га је самога послије свих осталих кнезова више од мјесеца при себи у Београду задржао, а ни од куда ни од кога немогавши дознати какво је прâвô ш њиме намјерење, и докле ће се ту како политични сужањ находит', и бавити. Више се је пута молио Милош собом и чрез друге истоме везиру и његовим напрсницима, да отиде до своје куће на који дан за пригледати је, и опета да скоро се врати к њему; него то небуде му ни једном још допушћено, а ни посве одказано, тек све до другога пута остављано. Док ал' Свемогући захтеде, ако и турским арсланом зрело смишљена и тврдо закључена и наумљена но са свим преиначити и преобразити, па и безднoм амбиса већ обзињенога свог избраника спасти и торжествеником учинити, те се пробуди у Ћехаја-паши успавано, паче ли сладострастијем уњихано користољубије, а да умали своје кућевне трошкове, и преко њих да и добитка што прибави у свој господски џеп, барем коју хиљадицу талира, ако не дуката, па предложив и понуди Милоша, да одкупи оно све робље србско, што је у њега, које нити му је што криво, нити му је већ од потребе какве, а и везир га је оставио њему како својему љубимцу и млогозаслуженцу на расположеније и у ползу истоме. Сада Милош улучи ову прилику и прокуша измаћи се дома, те му одговори, да он својих новаца нејма за толико робље, којега штошта имаде до близу сто душа, и што има својега новца, то му је све у некоме џелепу воловâ, који су још по зимовни-

цима, и њих би морао најприје скупити, и на скелу дотерат' и продати, па и онда ко зна би ли се могло и половицу тога робља одкупити, нити може он све сам то без вилајетске помоћи купити и платити, па и волове исте све искупити по вилајету нити ко зна ни може бреж њега самога. На то рече му Ћехаја-паша: „Ми да цијену за робље прекинемо, па ћеш ти онда ласно у вилајет хабер по своме момку послати, нека се ти новци скупе и донесу.“ Али му опета Милош одиста каже, да никако вилајет неће шћети вјеровати коме другоме, порашта се те паре од њега ишту, нити ће их дат' и за то исто коме год, док неби он собом међу њих отишао, и у сабору код неке цркве да каже изустно народу, шта је то и како је, и да сваки који је што могућан, у име божје на то понешто даде, и да им се објави и разјасни, како би се увјерили људи, да је то њихов севап и задушбина, а да није никакав особни порез и наметнута глоба, пак и сам да онди пред њима најпре своју кесу потегне, и да први на то име и некојему од њих а пред њима извади те покучи, што му од руке узиде; јер иначе би могла и на њега као кнеза тужба се подићи, и до везира доћи, чему он рад никако неби. Ово се прикосне Ћехаја-паше, што га опомене, докле је тај народ безразложним новца истезањем и свакојаким надметима и глобама довођен бивао, те прекине ш њиме одмах цијену за сво робље, што га гођ ново-србскога имаше у његову конаку, осим Хаџи-Продановa које никако ни на молбу Милошеву нешћеде овда пустити;

хеле за остало све погодивши се и пристану оба на сто кеса, тек изван те погодбе још на продају остане само једна жена Костабегова (брата војв. Димитрија Кујунџ.), за коју Милош припане га молити, да уз толико робље барем њу му поклони, за његову душу и севап; али му Турчин одговори на то по своjему, да гди новци требају, непита се за душу и севап ништа, нити се за што друго мари, к'о за новце, и тако заиште му и за њу особитијех десет кеса, а Милош му, да скорије сврши већ и тај пазар, одмах предложи осам, при томе и препокорно замоли га, да му више неиште за њу, јербо је наумио, да је сам својим новцима своме отцу за душу одкупи, те на то пристане Ћехаја-паша; него не изостави придодати му, што но је најпрвашње у такоме случају, да му и Милош одмах штогођ новца тек обичаја и добре руке ради, сад поднесе и даде, а на рачун за то робље, па Димитрија свога да опреми колико сутра у нахију, да му све за то паре он скупи и донесе, те да се Милош нетруди собом поради тога самога у нахију излазити, кад га међу то може везир за већи који посао потребовати овде. А Милош му опета напомињући прве своје погодбене ријечи, сада их потврди придодавши још и ово, да ће и у хану задужити се морати за своје јело, него да га пусти и да му позволи барем у Земун поћи на састанак, да од некога тамошњег трговца на исте волове узме што капаре, па ће му онда што могбуде боље и више донијети и дати; а за новце одкупне, како му је најпре казао, опета му рече,

да мора сам собом отићи у нахију, ако жели и мари, да му исти новци озбиљом и подпуно и безодлажно на руке дођу, или да он собом другачије никако се тога неприфаћа, због чега би се могао у њега осрамотити а и замјерити, које никако ни једно ни друго некабули, макар се за те новце и сам више промучио и потрудио, тек само да скорије и сигурније сврши то, ако и собом како но је само и погодити се и тога примити могао, а теке да њему те паре завјерно састави, донесе и теслими. Па га потекар замоли чак и од божје стране, да му само на таки начин и допуштење од везира извади, како но и сам види јасно, да се то урадити, што су прекинули и уговорили, никако иначе и неможе, него како је њему он изјавио и показао. Најпослије већ, ако и једва те једвице, хеле убједи се и пристане и Ћехаја-паша на то, и рече му, да он у јутру пође на састанак у Земун, за муштерију наћи својим воловима, а да ће он собом вечерас или у јутру везира питати и молити, да га дома одпусти за тим и другим пословима. Тако се и учини, како су се њих два здоговорила. Милош оде зором у Земун, и нађе муштерију, и узме триста дуката капаре, од које донесе, и одмах даде Ћехаја-паши сто и педесет комада т. ј. полу, а он му тадај све погођено робље, а не све исплаћено такођер одмах предаде и одпусти, нека га води куда му драго; ово Милош једва и дочека, узме га свега радо, и брже кући свакога својој све опреми, кола им из Београда свјема донекле најмивши, и то учини све прије него и сам пође;

а док му исти Ћехаја-паша к томе и везира Диван-Изун-Јол-Тескеру извадивши придаде, да иде слободно за своје и његове послове у вилајет и до куће своје. Овда и Милош прво јутро за њима спреми се ал' отиде лично прије к везиру, и пољуби му обично скут, и благодари му, што се смиловао, те му је то робље одпустио, које ће јамачно честитоме везиру за здравје до вијек Бога молити, а и он ће што најскорије узможе погођену цијену за њих, док само изиђе у народ саставити и собом донијети, а и њему како своме отцу, колико за свашто друго, толико и за то бити обвезан, благодаран и услужан свијем и свакада. За тим исти дан појаше и Милош са својим Димитријем из Београда, на варош-капију исту изишав, те уз Врачар, и то понајлак, а не пола бјежећи, како би нетко и вјеровати могао; а барем је Милош знао добро то, да он везиру из Београда никако и ни по што није мислио утјецати што је могао, кад год хотео и у Шумадију, како и у Њемачку барем се сам измаћи, а тек да је у своме срцу смрти-страху мјеста дао, и своју чељад браћу и дјецу, да је презрео и прегао их отиснути собом и тако наглим поступком у пропаст и у турско робство, које би но их неминовно и безпоштедно постигло. Овда је виш' Мокрога Луга десио Милош чоека, ђе му је коњ претурио самар и товар, те га он чекавши, Димитрију својему рекне дићи и помоћи натоварити боље; које и сам он гледати и помагати пеби рад био, да се чега баш толико страшио, те и бјежао, премда варвари чине како

им у главу звекне, ил како им и кад пакостно срце зажели, и похоће. А и ово је могао и морао знати кнез Милош исти, да би он у врачарском дугу и широку пољу, ако би баш и волио и уканио се, опета и мучно и једва утекао, да су га Турци намјерени или одређени били гонити и убити овога пута; но како је с вољом и допуштењем везира истога изишао тако је и пошао дома к својој чељади у Црнућу, гди се виђети када тад, не мало је и сам дотле двоумио, а надавши се у Београду око везира и његове капије и Ћехаје вијек свој прочамати. Него и опета окрене он пут свој странпутице на манастир Раковицу, гди стане да се одмори, ал' ето ти му татара за њим, да га врати, везир му је нешто рећи још присјетио се; којему Милош одкаже, да му се неможе враћати сад, јер он зна и сам, шта му је наручио и заказао, него да му напише што има и хоће, па да за њим у Брусницу пошље. Овди је Милош бистро прозрео, да је то за њим Ћехаја-паша послао, да га смакне, што се је предомислио; хеле отале врати се без њега татар, и Милош куд' је и пошао отиде. У томе путу стигне и оно робље тамо изад' Авале, гди се ниже пута у један поток свратило било, и нешто ватре за огрева наложило, да ту и ноћи; тада к њима и он сам сврати, и ту премда је снијега још до по кољена било на земљи, преноћи ш њима но не спавајући, него се сву ноћ разговарајући шта ће се и како ће се; отуда истија и понајлак у понекој се души и глави тој само, пак отале и надаље опета само прене и као нехатно

ускрсне оно, што је изнова чинити требало, да га и сватко живи у своје најзгодније вријеме сложно и јуначно радити предузме, како пукне општи глас и воља ослобођења. А када осване јутро, и робље отиде куда које воли и мари, тад и Милош својој кући, него топрв сада похитавши пође.

Сви његови дома једва га дочекају, и свеблагоме Богу, како и сам усрдно благодаре, да им је наскоро домадара жива и здрава међу њих за овај мах изнио, и спасао.

Милош овда кући дошавши, одмах узме своју браћу и Лазара Мутапа, који је такођер ту с реченима од некога се времена, и баш од Хаџије буне, прикривао; зовне к себи ту и друге бивше, па им завјерно каже, шта је тамо дознати и од Турака искусити могао, шта ли су му па земунскоме састанку пријатељи и браћа Срби пребјегавши од себе и од стране русијскога Елчије из Беча препоручили чрез проту Ненадовића, који се с Молером отуда преписивао, и како је исти Молер сам собом к њему на тајни разговор у земунски котроманц долазио како ли је Милош исти на муку био у Београду пред везиром изговарајући се оправдавајући се и одрицајући некаква кнез Аксентијем уфаћеног а на себе из Њемачке атресиранога писма. Али им и то каже да је од свега тога рђава и невјерна, или барем безполезна надежда, ако се сами небуду кадри помоћи те себи одлакшати; нити се већ икоји Србин од Турака икакву од селе добру имаде надати, кад је и њега истога овда само турска корист и необходност од-

пустила, а не какво друго и озбиљско веледушје и пријатељство, чему се он барем имао право и заслугу надати, па за то у награду смрт му његову сада су Турци одсрочили, те је изостала само до друге згодније прилике. Каже им и то, да их Руси совјетују мировати, и султана чрез арзоале молити, да им он одлакша, гди ће и они посредничити, а тек овди да се умоли и подкупи везир, да им допусти арзоал (тај арзоал је с владиком Дионисијем писао и састављао исти ове Историје описиватељ) написат' и послати цару с неколика изабрана Срба, на што је и везир пристао: „И већ смо га и написали, и кнезови се и кметови нахи̑ски на то и подписали, мухуре и прсте своје притиснувши, и сада још да се трошак на тај пут састави од вилајета, па да се пошаљу дванест кнезова (од нах. по 1) међу којима је одређен и кнез Василије ужички, а на мјесто њега, како рудничкога кнеза, брат му Јован да с осталима правце у Стамбол иде, а за јасакџију да им везир даде својега Капи-бинбашу Кара-Мустафу.“ Но каже им преко свега тога и ово, да је он сам у себи заључио све презрети домашње утишије, и спољашња совјетовања, па оружје за крај, те бити се и бранити од Турака, ни у руке им више неходити, док двије очи гледају, и док обје руке мицају; него да се то његово намјерење ту међу њима засад утаји и прикрије, и они како исте жеље и мишљења бивши, да се ту прићуте за мало времена и у земљу се завирући, док само пра̑во̑ наступи прољеће, и док он испрати по брату свом

Јефрему волове на скелу остружничку трговцу на ријеч, и док му се он врати отуда, те што трошка донесе, пак ће им онда и свјема како и себи учинити на вољу, и по невољи, па нашто изиђе, и докле се могбуде. Ту одмах буде још и ово здоговорено, да би се што више и поприје трошка набавило, да се неке старе у њих ту заоставше прошлогодишње харачке тескере, што су одвише биле, у вилајет опета пошљу, и да се на њих такођер новца што из народа излишно прибави, који тим ако сад и преварен буде, могао би Бог дати, да негда за то исто млого и дуго признаје, и благодари; јербо за обшту слакшати муку и невољу, чини се ђешто и како неби се радо изван тога никада. Па тад' и он попашти се искупити волове (овијех волова виша је половина управо казавши од вилајета за други беглук неки нарезана и покупљена била, нити је њих ту имало и стотина пуна; него танко преде невоља, а и нужда у свакe нйти уводи) — оне што брже, и пошље их све по брату свом Јефрему на речену скелу, а Димитрија, како вјерна и благоразумна Србин-друга опреми кроз рудничку нахију под видом нове хараче купити, којему је и то препоручено било, самом их добротом и ласком искати, а строгости никакве нигде и непомаљати, кусур пак оставити до други пут, теке међу то новце кметови да к себи приберу, и да буду готови о повратку за њих. Димитрије отиде и што најбрже и најљубчије могне скупи хараче, и донесе их у Црнућу. А Јефрем шћера волове на скелу, и тамо се позадржи преко

уговора и надања, а то за што и како се задржи он ту, казаће се мало пониже; тек и тако се вријеме час прије прикучи да обшта народња воља опета се важна и јавна покаже, и то с оружјем у србским мишцама, но и с великом и највећом надеждом на преимуштество јединог Свемогућца, који но им је овда притекао заиста у помоћ безотложно и непролишно, и већ о њима да небрижити престаје показао је онда, кад'но их баш и пријатељи како и душмани презрели бијаху готово посве и сви. —

Чувши дакле остали поразумвији Срби, да је Милош из Београда здраво се кући вратио, дођу к њему на добродошницу и разговор, како ти: Најпрви Мелентије Павловић, игуман манастира Враћевшнице, па Јово Добрача из с. Добраче нах. краг. бивши тада кнезом гружанским и Никола Луњевица како сродник му а и главни газда и трговац вилајетски, из с. Луњевице нах. рудничке; ови му се обрадују, ка' озебли сунцу, и одмах му објаве што су примјетили потекар у народу, да се сватко пролази и сам себе и својега живота, своје куће и рођене чељади своје, а да се спрема, како прољеће зине и прасне ћуп глога и дријена, на оружје поустајати наново, те да се бране од Турака својих вукôвâ и од њихова свега, та и од највишега им добра њихова, мерхамета (великодушија), па што Бог да. Него му ови покажу и засвједоче и то, да су тек њега још из Турака жива и здрава очекивали, а да га умоле или принуде, да их рукује и да им началује. Милош па

њима на то спомене све народње и своје оскудности, и особито Турака позорствовање и стражочување, да се тако што неби могло изновично заметнути и појавити у народу, а да је и он сам те жеље и тога намјерења, ако би се икако ишто боље учинити могло, или бранећи се од свакога прекоразложја барем људски поизгибати. Придода им и ово, да ако нијесу чули одкуда прије, нека чују и знаду од њега истога, што је њему неки дан јакодоспјевшему кући Арсеније Ломо сам собом дошао и казао: „Да је недавно у селу нах. беогр. Рудовцима међу нах. ваљевском, рудничком и београдском био тајни србски састанак и то по највећој мећави, а у једној гушти, и пивници попа Ранка Рудовца те од свакога жива удаљеној и скровној, гди се је и он десио како и Милутин Гарашанин, и млоги други што су ту се морали наћи, и где су тако исто све уговорили, завјерили се на ново дигнути на Турке оружје, и за то клетву положили на часном крсту и светом Еванђелију, које им је ту донио Авакум игуман боговађски, те је међу њима то исти он одсвештенствовао на мразу и снијегу под ведрим небом. Од ове све три нахије ту је било, како и сами знати можете, понајпаметнијих људи, који су и одабрани јунаци како и велики народољубци, и који су такођер проклели ту и одмах свакојега онога међу собом, и у народу, који неби устао на њихов позив и рок; само су још закључили били дочекати међу се и мене и на то пригласити, како ме и ви што ето и зовете и велите, а да ме сви слушају како истога

Карађорђа што су до јуче. Ет' овако ми је тај њихов договор, и витежко завјерје, и вашој сходна и равна решителност већ одсвуда сообштена; што ли сам ја на то њима одговорио, и вама ћу казати, т. ј. да сам готов и ја исти како ме сад овди видите, с браћом Србима и с јунацима и с народољубцима живјети или мријети, ама бранећи се, па што из тога будне и како Бог свемилостиви дадне; него вам и то изоставити немогу, што сам и њима предупоменуо, да ни у што такова угазити нити могу нити смијем, прије док ја сам собом несаберем барем овога окружија прости народ, да га ја упитам, шта он мисли, и хоће ли се он бранити са свега срца, ништа нежалећи и ништа нештедећи, па да мени каже ту онда, кога хоће за најстаријега и свеобштијега господара својега, да ја то знам одмах, и онда ћу ласно пристанути ја један, који се само у божју помоћ и у народњу слогу и послух поуздати могу, а ни у каква другога цара ни краља (био крштен он колико му драго); осим тога вама и свјема казати морам сад и напријед и то, да ја руку моју и оружје на султана дићи никојако и никада немислим, него само на зулумћаре турске, а цару царево, како и Богу божје намјеравам чинити и давати. Ев' овако с јавном вољом и уздигом обштим, и с народњим мене избором и на то све согласјем и прегнућем хоћу се ја и могу се поуздати у се и у своје кљусе, и уздам се донадати, да буде нама свјема што боље, паметније и сретније од Хаџи-Продановe гадке. Но док ово буде, ви дома пођите, и стојте на опрезу, а ево

је који дан и праздник, о којему и велики сабор бива код наше цркве у Такову, гди се и поиздаље народа састаје, камо ћу и ја отићи још на дан прије, те се ту онај и други дан с народом јавно и братски а озбиљски разговорити, па што ту свршимо и закључимо, исто ћу ја и вама одмах писмом обзнанити, да се сви једнодушно и сообразно владати можемо; а ја сам и мојега брата Јефрема с неким џелепом волова на скелу остружничку како дошао испратио, гди да их тек превезе готовој капарној муштерији, и да кусур новаца на то прими, па да се брже дома врати, не би ли коју пару донио, да се у првој невољи нађе, или ако би амо петребали да се отиде и даде за робље од Ћехаје искупљено, на што но сам их и намијенио." Онда му они реку, да је то све добро и паметно, и да ће га не само сад послушати за то, него и за свашто друго до вијека свога и његова, теке да Бог једини благослови његову и народњу жељу, а да ни за чим станути неће, колико је свему народу турско зло додијало. Сви се овда братски изљубивши, они оду својему дому сваки, а Милош остане, како је рекао, до празника и сабора ту на својој кући.

У Београду су међу тим Турци већ подпазили били, да се опета нешто мути народ, и да тиња пожар једва-потуљени, и тек што није дим избио, и пламен освјетнуо, пак се и они слепршаваху, по првом гласу везиром пуштенога телала, полећети куда би најприје потребало, али ни у којега Србина још ништа нетичући озбиљски по чаршији прије телала, кроме обичнога набрекивања њихова;

но како чује везир да је Милошев брат дошао на скелу остружничку, пак и у Београд за поћи у Земун и јавити се својој муштерији, одмах пошље неколико Турака својих, те њега за врат како је сјахао, па у горњоградски Диздаркапије кулезиндан, и ћелеп његов к себи доћера, и ту задржи у доњему граду, па пошље тај час и Милошу књигу, да му најбрже дође и он, јер имаде нешто самоважнога посла ш њиме, који никако нетрпи одсрока; на које Милош одпише, да нипошто му доћи неможе сад истога времена, јера је тешко и мучно болестан, да и главе недиже, и пошље му тај одговор по црнућскога кнеза Мирка момку којега научи, да Ћехаја-паши, пак и везиру све и устмено каже ако га призову онако, како што је и он писао у писму, и да види шта је с Јевремом учињено, па да му се врати што прије могбуде извјестије му о свему донијети. Но везир не само што му писму неузвјерује, но како Јефрема брата му и Ристу писара и ортака његова у зиндан и у томруке стрпавши, постави још код њега сада и за то што је његов, а ту одприје бавившега се од свију нахија аргате и палисаде за варошки шарампов примајући кнеза Мирка, пак им се метне и халка (гривна) гвоздена на врат, и заруквe (лисице) на руке, па одвише, што им се стане ту потада сваки час и дан коцем угрожавати. Овда се не само приплашио везир и сав Београд спољашних Србаља, него и од христјана београдских зазру, а којих је још једва до шездесет глава у све било, те и од њих преко двадесет душа

у рехим (залог) узму, но и у зиндан их стрпају к'о и Милошева брата, окром што и све остале подјемче и подпишу по чаршији једног за другога, и кроме што још неколика кмета из оближњих сѐлā дозову и ухапсе с онима како заложнике; тек самога кнеза Аксентија што држаху међу собом још у пуноме довјеравању. Свакада глупи ум, дивја нарав и звјерско срце немисли, неодобрава и некућари другчије никако, него ет' овако наопако; па тко свакоме свако зло и мисли и чини, он га сам себи када тад' највише и највеће учини. Овај случај придода свакоме Србину, а највише Милошевој души већи и виши полет, и нâпрег, и крепче срца куцање пробуди у њему. Дотле примакне се и речени рок сабора, на који Милош спремити се и отићи, и пред народом јавити се тешко дочека; тако и народ њега ту радо предусретне, и сви му једногласно и одмах, прије нег' он и проглави о чему, предложе, да и он устаје на оружје против Турака и њихова зулума с осталим свеколиким Србије народом, који је само њега из Београда очекивао, а да је све остало готово и спремно устати на Турке још један пут, па клати се ш њима зубмâ и ноктима, док једини Србин тече; кажу му и то, да нитко Србин овако већ нити може нити мари живјети, но да је сваки наумио свијем жертвовати и све презрети, па ил' утрти се до у корјен, или с божјом помоћу избавити се за довијек од туђина и безсовјестија, и стећи своју владу и правицу. Али му објаве и то, да како су се сви на то завјерили још у Рудовцима и на то заклели, тако

да су сви сложке и њега за својега будућег обште-народњега управитеља и господара већ изабрали, него само да смишља што боље зна, и да заповиједа час прије коме год што хоће и треба, свак је сад и свагда готов и рад на његову ријеч све своје силе приложити, како и могућство.] Милош пак за увјерити се својски о њиховоме општему и озбиљскоме прегнућу и наумљености, све их је у томе разбијао, и тај цијели дан им је представљао и напомињао све мучности и страшности таковога дјела и предузећа, предображајући им у свачему и сву превишавну спремност и жедност варварску на њих, и предначодећи им сва бити могућна несретна посљедствија, која и обште-народња слабост и учестано буновање и собом-себе-разоравање на угод би сада довршити могла сву србскога народа помрачност, и народњега имена и права свеконечну пропаст, и затир истога рода србскога у самоме свом отечеству. Овака и многостручнија противословија изброји Милош народу, и то све навлаш, а да види хоће ли он са својега намјерења колебнути се и попузнути, и може ли се дати устрашити чиме; но и тако се тврдо и јасно увјери, да је ово свенародња воља и усудност, и барем овога пута безшалност и права озбиљност, паче ли очајна обшта, и преомраза живота и стања, у којему се народ по случају нашао, и туђим пакостима и својим глупостима осунуо, и срнуо дотле, докле није свој нитко рад био. Овда, но и пред само вече, и он тек противити се свјема

престане, и остави опорочавати таково намјерање, и удуне злослутити; излиши такођер и глас народа занијемљавати, одахне и сам од срдечне муке своје и жалости к народу, пак им отворено к'о и одрешно рече: „Браћо! Срби! Чујте ме сад, и вјерујте ми, ако вам је драго, да што боли вас по једнога, то и мене истога, како и васке свакојега, боли и мори, гњави и дави. Данаске овди доста смо се изјадили један другоме, видим да свакога срце боли за чим и мене, и свакоме да је тешко и дотужало му што и мени; него притрпите ме још до у јутру, па ћу вам овди ја сутра на све ове садашње разговоре мој одговор јавно, и гласовито, а и једро изјавити, како из цркве изађемо: та свакојако је данас и празник васкрсенија Христова љубимца Лазара, за којега но је љубав самога и мртвога исти спаситељ свега људства сву своју божеску свемоћност и милост неуштедио излити, те га је тридневномртвога четврти дан једним својим свесилним словом оживио и подигао из гроба; па што Бог да! Еда и нас до краја и конца небуде заборавио, но еда нас колико год помилује! А особито је сутра и повећи што поумилнији други празник, кад су истоме божјему слову и сину, и дјеца на пут цвијеће просипала, те ћемо и ми нејмавши цвијећа живота, барем наше пусте безбројне и крваве сузе и олеђене зноја нашега капље на олтар њему принијети, тако милосрдију његовоме себе и нашу сву жељу и журњу препоручити, па онда што нам буде, и чиме нас предусретне онај, који васеленом дрма

и управља, то ћемо примити за слађе од свега раја, и његова весеља и усладја.“ С овијем се ријеч'ма на конаке и вечеру разиду.

„Кад Србији јарко сунце зађе,
К'о вâ вијек да је неогрије,
Топрв јој се мајчин сине нађе,
Млого сретнији но икакав прије.“ ипр.

Црква та у Такову (селу нах. руд.) има од земље подзид камени од лакта висине, а друго све јој је од растова дрвета начињено, и при свему томе довољно стара, да нитко већ ондашњи непанти, кад је ограђена, и здравâ је још прилично; само што је до сабора .овога сва у густу шуму обрасла била тако, да је око ње могло се доста људства набрати и заклонити, а да се ни одкуда невиди. У крај ње од источне стране према олтару има један ста́нац камен, из земље се неколико помолио, а од сјеверне стране њезине све је гробље, и то с дрвеним обсјецима (надгробцима) и с ђекојим каменим крстом; на сâмо дакле Цвјетоносије кад сви с божествене службе изађу, која се и ту, ка' и свуда у Србији, обично по јутрењи одмах наставља, Милош испне се на онај камен, и проговори к народу овако: „Слушајте браћо! Чујте свиколици Срби! Чуј велико и мало, мушко и женско, који сте гођ дошли ев' ође данас! А тко није данас овди, они свак од вас да чује и почује, и да добро свак разумије и упанти, ово што ћу свјема сад за вазда прозборити ја: Ако сте ради мене имати с вама и пред вама одсада за

свагда у обштему послу руководца за народ и завичај, и ако сте ради надати се, да сви наши труди бити узмогну напредни, а ви сви сад из једнога грла овди пред овим божјим домом то изреците, и одпут пред светим олтаром свети завјет учините, да ви на ваше душе примате све оно, што би од овога предузимаћнога посла могло изићи несреће и пострадања, пак и топрв да мени сад овди обећате, и одмах да ми дате пуну власт и слободну вољу, да ја могу заповједати свакоме вам, и да могу наказати свакога, који ме год неби што хтео послушати, или који би што укварио; но и то, да га одмах наказати смијем, кад и како ја за право и умјестно нађем, јера за овда барем другчије се неможе. Ево па ово ми двоје одговор дајте, пак сам ја с овога мјеста и тренутка одмах ваш и то сав и срцем и душом, и дан и ноћ нећу починути, док ваш избор неоправдам колико год се боље узможе, па сви да у Свемилостивога Бога сву нашу надежду положимо, и вјером к њему и правима нашим дјелима да му се препоручимо, те да све сретно буде, та и боље, него пожељавамо, и него заслужујемо." На то сви повичу: „Све на нашу душу, и врат, и образ! Теке ти хајде с нама, све наређуј и управљај, и како знаш милуј и карај кога год хоћеш ти, само да се сва обштина србска избави невоље и рђе и зулума, па нитко да теби нејма горке ријечи рећи!! И то како не теби," тако ни свакоме твом чиновнику и послужнику." Онда га још одмах и за први и јавни знак покорности и послушанија гологлавце сви редом

изљубе у руку поздрављајући га: „Срећан и честит нам био нови наш господару! Бог те миловао и пазио! Бог те чувао! Бог ти помагао свуда свагда и у свачему!!!“ Ту ђекојега и радости сузе облију, а особито неке престарјеле старце, који су на њега понајвише сами овда навађивали, што никада на другога нијесу, да он пристане у тај пос'о народа а с народм и на позив његов, те за чисту божју правду и за своје обште облакшање живљења; те им се с۰д учинило, кад је Милош пристао ш њима, да су већ сву своју још некадашњу жељу одмах овда испуњену и у дјело произведену бити видјели и доживјели. С истога дакле часа и мјеста Милош им одмах и прве своје заповјести собом објави овако: „Одсада хајте сваки брат Србин, те оружје у руке, па гди год у Србији Турчина опази тко, удри и затири, ни зелепу му стризу здраву не остављај! А кад буде тога доста, ја ћу знати и казати да се престане од свега.“ То им на први мах, и за прво свеобште упутствије тако закаже и повели одмах, које и свима најугодније буде, прерадо послушају сваки свакога кликујући на оружје, а подвикујући овако: „Да нам Бог Милоша поживи дуго и за млого! Весеље му ово сретно и честито било!“ А он обустави неколика момка при себи, призове и Лому Арсенија и Милића Дринчића (бивше у Карађ. војв. н. руд.) и друге неке поважније људе, те им заповиди, да Ломо исти што најбрже скупи чету, и да пође Рудник очистити од Турака, или силом оружја, или ако се предаду на излаз слободни из Србије, да их све

поштено и мирно испрати к Ужицу. А Милићу Дринчићу рече другу чету скупити, и одмах к Чачку поћи, камо ће и он с другом војском доспјети, или брата Јована послати, па онда отворити даља дејствија. Одатле сад отиде свак за својим послом и налогом, и Милош у Црнућу дома, гди брата свога Јована, Симу Паштрмца и Вучића Перишића, и друге ту бивше ненађе, но саму своју чељад, и један коњски товар пунан талира, што му је газда Никола Милићевић, из с. Луњевице, спремио и послао још неки дан, како је од њега кући се вратио, а и то без икаква обећања или поискања, тек да му се у такој потреби нађе при руци што и новца у први мах. То њега такођер ободри веома, што га одмах и тако надобично усрдије предусретне, а и што му надокрпи неколико и ону штету, што му је с братом Јевремом заовда пропало, него се и смете и дангубити помисли, што брата Јована дома не нађе, премда је чуо и разабрао од своје мајке Вишње и супруге Љубице, да су отишли у Кнић (село у нах. краг.) ка Благоју Томићу Книћанину и к свјема осталим у Гружи пријатељима и готовцима, да Турке арачлије, тамо се негди међу њима сада задесивше, помлате, и новце им од све крагујевачке нахије већ у њих покупљене бивше, одузму, па да их употребе на своју ползу за народа нужде и трошкове ратне. А када му к поћи дођу и они свршивши с харачлијама у селу Каони (у Гружи) све што хтели, и донесавши му што при њима нашли, предаду му све с овим ријеч'ма, које су му и важније биле

од истога блага: „На! господару! Да ти пос'о ни за тим не стане; само смишљај и наређуј, а сватко ће те заиста усрдно, како и ми послужити, тко се год крстом крсти, и Србом се зове!“ Особито се Милош такоме предупреду и свесрдију обрадује, те и сам ускликне: „Боже Свемогући помози, благослови, и продужи оваку ревност и успјешност!“ Па скочи собом, узме кључ, отвори сандук, те извади свој војводски барјак, у Карађорђа ношени, и даде га Сими Паштрмцу рекавши му: „Нај и теби, што но је за тебе!“ Па брату: „Хајде, Јоване! купи одмах војску овудашњу, од Мораве и Чачка, те све ово до нах. крагујевачке, да свак овамо под барјак дође час прије, те на Чачак да се потрчи, док нијесу Чачанци Турци какве штете учинили оближњим селима.“ Тако и одмах опреми војв. Лазара Мутапа преко Мораве у Драгачево, да и он отуда све уздигне и Чачку приступи. Сад и писара зовне, Јову Вукомановића својега шурака, те закаже му, да упут пише књиге на околне и оближње нахије, да устају одмах и сви на оружје, да се свуда бране од зулума сада још, или Бог зна када већ; те му се ончас и књиге распишу, и разашљу, куд је речено, и куда је у овај мах потребало, но и на онога свакога руке, у којега се поуздати могло, а и то ће се редом у описанију свега тог происшествија видјети и појаснити.

Када то све Милош дома тако нареди узме, те се и сам побоље и пољепше опреми, тако и неколика одабрана момка пјешке и на коњма за свакад одреди уза се, па се дигне своју вјерност по-

братимства доказати Ашинбегу, који је већ у страху бити морао ништа предузети немогавши а и незнађавши куд се окренути прије; те отиде к њему до у Брусницу, и одмах му и управо каже све, што је и како је, него да га он собом хоће да испрати до на међу нахије ужичке, или куда воли тамо на тај крај изаћи здраво и мирно. Ашинбег му зафали, што није зиборавио његов достлук и вјерно побратимство, пак се они час опреми, и одмах пођу, и сретно и братски га испрати, куд је наумио и куд се он согласио. Тад се у селу нах. уж. Каменици при растанку опета изновце завјере и зареку оба један другоме, да остану и буду исти побратими и пријатељи како дотле, и у напредак; што више обећа се Ашинбег свуда од помоћи бити својему побратиму чиме игда могбуде, пак се ту и најпосљедњи пут братски опроствивши оду сваки своме завичају и за својим послом. Враћајући се отуда Милош узгред сревши Срба некога чује за војв. Лому Арсенија, да је погинуо; жасне га то, што му га је веома жао било, те упита онога чоека, незна ли му казати како је где и од кога погинуо; онда му Срб онај одговори: „Како неби знао, господару, кад сам ту био у војсци.“ Па му почне овако казивати све редом:

„Како си ти рекао војводи Ломи у Такову, тако је и чинио; искупио је сав Качер, и ударио на Рудник, два три дана се пушкарао с Турцима, док им куће попали, и све их у њихов готоворазваљени град саћера, па обсједне; но Турци, у празну ако и граду немогавши ни за мало то ли

за дуго држати се, смисле и одмах пригну на вјеру предати се, па запитају нас довиком, тко нам је господар сада, и је ли ту међу нама. Каже им се тко је сада наш господар, и да није ту, него да је оставио пред овом војском својега војводу Лому, но шта би ради, да њему објаве. Онда Турци реку, да су ради ш њиме састати се и разговорити о предаји, него на божју тврду вјеру да он међу њих улезе, или тко иж њих међу нас да изиде. Ломо им тад и сам одвикне: „„О Турци! Ви добро знате Лома, ево вам он проговара својим уст'ма, и задаје вам чисту божју вјеру, да може к њему који хоће од вас доћи, без икакве сујме и страха, пак и од њега куда воли поћи здраво и весело.““ На то изиђе сам собом муселим Аго-Токатлић, као главар њихов, те управо међу нас к војводи, за пасом му двије мале пушке и јатаган, а у лијевој руци носи сјајно бијел пјат (турски бакарни па калајсани тањир) и на њему комадић хљебца колико за добра два залогаја, и до тога један осољак ситностучене соли; па кад с тијем би до Ломе, који га на ноге уставши дочека, рече му: „„Ево ти, војвода Ломо! Аманет божји, наша сиротиња и ми, а да све узмеш на твоју витежку вјеру и душу, те да нас испустиш здраве одавле, и са свим нашим имањем и оружјем куда год у турску земљу, а ми бисмо к Ужицу, ако ти хоћеш.““ Тад' он узе свој комад хљеба замочи га у сô исту, пак од њега угризе половицу, а оно друго полу залогаја пружи десном руком Ломи: „„Ово ти је, војвода, од нас вјера и таоц, а ћефил је Бог.““ Узме исти

угризак и војвода, па га у ону cô умочив изједе, и његове оне посљедне ријечи уз то поврати од себе к њему. За тим посједају те оба и попробесједе још којешта међу се, како да су од постања браћа и добри пријатељи, док и међу осталима ријечма прида му Токатлић, да би рад био исти дан и часак поћи; јера тек што је свануло, и дан је лијеп, а и доста дугачак, пак је и премаљеће, и сјетвено вријеме, те да се ће час прије и њихова спротиња намјести и земље прифати, а Србима за велику њихову нужду, нечувену муку, и безконачну невољу да сами Бог своју сваку милост и помоћ пошаље и дарује. И Ломо му рече: „„А ти хајде поспремај све, па излазте амо, ја ћу вас главом испратити до на ужичку границу здраво и поштено, како сам вам и вјеру задао ево сада, те и прије волим погинути, него ли вјеру задату превјерити и погазити, а и сунце како божје око свакога грије и обасјава, но и тим показује да је исти Бог равно свачиј добротвор.“ Онај оде и спреми све своје (до 30 Тур.) па изиђу амо. Ово може помислити нетко, да је мала ствар душмана ту била, али када узна, да је градић малешан но тврд у Руднику, и да му се без топова ништа могло неби, а тијех у Србина сад није имало никаква, пак и преко тога срећа је била за Србе, што Турци ови у граду захире нијесу наспремали били за мухасеру, а неби се тако лахко никада извадили отале, да их је и мање било туна. Ту Ломо их с неколико изабраних момака срете, и пред њима свјема с пушком на десноме рамену опружи низ рудничке вр-

лети, пак преко првога потока уза буквик путем, који к ужичкој страни опоравља. Ал' истога војв. Ломе млађи брат Мијаило без ичијега знања и заповиједсти узме из војске, остављене у Руднику чекати својега војводу, до 50 момака, па ш њима упрекопутицом преко свијех вратолома побрзавши те пред војводу и његове Турке у тајну бусију запану; па војводу напријед иђавшега са својима пропусте, а на Турке живу и сложну ватру оборе, и самога муселима Токатлића убију, који прије него падне с коња мртав на земљу, тргне иза паса пиштољ,и угна међу њих у шуму својега коња, те убије од њих једнога Срба, пак се ту и сам без душе с коња обали, но и Ломо са својима а на своје опали плотун, те их једва узбије, и од свију Турака тијех само тројицу, једва спасе и одбрани; од којих један је био Токатлићев барјактар (и сва је прилика, био је некакав потурченик) Ломо сада већ немогавши поправити покварено, ни мртве васкрсити, пође још у напријед својим путем, да барем ону тројицу претекавше испрати здраве и живе, те да тијем задату вјеру барем колико год одржи и докаже; па ослободивши сачуване Турке поведе отале путем, а када преметну старога Рудничишта (а још старије Златице) преседлицу горе, оборе низ косу, где при дну исте устави се они барјактар, који добра мрколаста коња имадијаше под собом, а и добро за појасом оружје, и особито лијеп и окићен јатаган, којега са сребрним крњама заједно извадивши пружи Ломи с овим ријеч'ма: „Војвода Ломо! Ја видим, да ти овоме, што се

нама догоди, рад био нијеси, колико ни ја; него то бива тако свуда, ђе промакну рози, уши, зуби ли мимо главу. А сво сад и вазда теби од мене свакојако фала! Ти како си нас тројицу испратио вјерно и поштено, тако би баш и оне, да их хајдуци непобише, који ни за Бога ни за вјеру ништа немаре знати; но теби нај ова̂ нож како мали од мене пешкеш за хатар вјере и достлука, који 'во баш за тебе и јесте како за врлога јунака, пак се већ и врати ка својима, ми ћемо амо и сами, пут знамо, добре и одморне коње имамо, а еда ни бусије какве већ унапријед небуде.'" Узме Ломо нож, и почне га за појас задијевати и намјешћати, куд му и очи се занесу, па и ум и слух, а исти Турчин хитро потргав и запне пиштољ те Лома, прегавшега к појасу главу, посред тјемена кроз мозак прожижне, те се одмах ту и стропошта, пак што игда гурне и опружи низа страну доброг и узданога мркова, и утече свјема момцима Ломовима и њиховим пушкама на јуначку бргину, само што му обадва друга ови умлате, а чељад и њихову пртљагу и овда поштеде, и тако и одмах саму за оним к Ужицу испрате без икаква озлоба и увреда. Отале дигну својега још мало живога но безсвјесна Лома његови момци на носила, те Ракиној (кмет) кући у село Баре, гди се и подуже с душом мучио и борио, док је умр'о; а укопали су га у врх истога села на погледну мјесту. Е тако ти је све било и догодило се са врлим Ломом, господару!" — „Бог да нам га прости! уздахнувши рекне Милош, па одпусти онога Србина, и прикричи му, да у-

гред каже тудашњима, да се нитко главом нешали, но да сваки час прије трчи на Чачак у војску, а и сам ће тамо из истијех стопа, теке преко Црнуће.“

Дома сад дошавши Милош забави се толико само, док опреми нешто фишекâ и пошаље на Чачак у војску, и док спреми једнога момка с нешто новаца на Саву, да потајно из Њемачке још барута и олова чрез пријатеље одовудашње и одонудашње пребавља, и доставља помало и за благовремено у Црнућу, к куд узтреба, пак и сам потрчи ка Чачку, да му притужи, што боље може, нека се предаје или оданле очисти како год и час прије, докле му није одкуда помоћ пристигла и виша како но је већ од Врање нешто и дошло било, а још се и већој надају, која им је до мало времена и прије Ћехаје истога чак и од Сереза придошла под своја неколика Ајана командама. Ту од сјеверне стране Чачка на љубићском брду нађе својега брата Јована, с нешто војске, гди је већ он и мало шарамповка начинио био; нађе и застане Милош ту и војводу Лазара Мутапа с довољно војске посред Чачка и до самога турског шанца примакаршега се, што им је около старе и велике џамије ограђен поодприје, и прилично утврђен био: али му овда у скоро ту и глас долети, да је изишао с повеће војске из Београда Ћехаја-паша собом, па и најстарији син везиров Мухамед-бег ш њиме, и да су из нахије београдске узели неколике стотине по избор Србова у пандуре, и самога кнеза Аксентија (из с. Чибуковице), те их воде уза се, да им вјерне и мртве страже чувају,

да им калаузе, да им помажу исту своју браћу Србе бити, ловити и предавати, и сваке друге службе да им чине узгред на војсци, што год се Турцима замисли и пожели. Одмах се морадне Милош отале и сам собом дигнути, те узевши неколике стотине момака пође пред Ћехаја- пашу и његову силу, да га негђе тамо путем сусрете у шуми, и да га дочека на доброј засједи, па еда Бог да те га и узбије, или баш и разбије; него још он пошаље својега доглавца момка, по имену Антонија Пећу (Пећанин) у нах. крагујевачку, да отуда сваки Србин што скочити могне, побрза у планину Корушац, и нек' чују, да је у Кљештевицу он веће и Милутина Гарашанина одредио напријед с једно триста момака, пред истога Ћехају, и куда брже и сам одлази; а брату Јовану рече и прикричи како и Мутапу, ако би одовуда продр'о Ћехаја-паша силом, да му се и они на Чачку неуспиру, него да се уклоне му с пута, и у страну се макну, а да он са својом војском у исти Чачак уљезе, и ували се, па да га ту истопрв облете, стијесне и подрже, гди ће им опета и сам у помоћ доћи. Тамо пак Пећо нађе Крагујевчане, гди су шћерали и затворили Турке у њихов око џамије шанац, а све наоколо, што је било вароши, попаљели; и ту пред њима, пред свом војском, и нахијом нађе старјешине кнеза Јована Димитријевића Добрачу, и газду Петра Топаловића, којима појави за чим је послан и од кога, те они одмах до 500 другâ изберу и опреме, и с Добрачом истим отиду к рудничкој планини, поизнад Кљештевице.

Дотле је пак Милош изишао с нешто узгред набране војске до у врх планине рудничке и у саму Црнућу, па у збјег и у тврђу и потају изаславши своју чељад, да су заклоњенија на сваки случај, отале брже понагли к Љигу на манастир Моравце, и ту нешто четника прикупи, и до триста другâ. саставивши и Гарашанина већ од Ћехаја-паше у Кљештевици на брду Липару по дугом и врућему боју, разбјеногa с његовим остатком дружтва узевши потрчи пред ове друге понајближе Турке у село Рудовце, куда су по избор све хатлије турске и сви уписни пандури нах. београдске са својим кнезом Аксентијем Миладиновићем изашли били, где им с нешто панд. приступи Илија Радивојшић н. руд. из Липља села у помоћ и у калаузлук, ал' се одметници Срби ту с Турцима тима тај час побију, и на сами велики петак ваздан дуги препуцају, и опета им тек у само вече Милошевци што их је млого мање било, уступе, а и то за то, што им је сада већ и свјема случај обазнан, да је још прекјуче Ћехаја-паша не само Кљештевицу продеро, него и да сву рудничку нахију поробити хоће, порад' чег'но је и на пешест дана прије својега полазка из Београда послао туда уз Љиг делибашу и Кара-Мустафу бинбашу с делијам и хатлијама, да размакне и развуче и очисти себи с пута србске чете (и да ослаби рудничку планину, те да посред ње и преко саме Црнуће грухне); пак да је он већ по боју и бусији Липара и Кљештевице још и неке друге чете српске у рудничкој планини њега дочекавше одмах и ласно разбио, и рас-

пудио, и већ туда продеро како је и куда напријед наумио; тако исто сад и на Рудовцима учини делибаша Серчесма и Кара-Мустафа, гди'во их малина Србаља предусретне, ал' ни узбити, то л' их разбити могне, већ им се на све јаде уклони. и тадер се Турци, послије те обје малознатне одпоре и препоне сљегну и обоји састану и сједине, прешавши сретно и сами руднички Штурца врх највећи у село Мајдан, где на ријеци Деспотовици учине и конак, а то у очи самога Ђурђева дне. Овда се сви узбуњени на Турке Срби силно колебну, и сваки сам у себи а све исто смисли и закључи, да жену и дјецу своју, који немогне кудгод у Њемачку претурити, све свак својом покоље руком најприје, пак без те бриге у планину да се за вијека свега одметне, и до смрти да се прегони с Турцима, туђега свега душманима; тако је исто и сами Милош наумио био, те је за ев' овда и предложио у збјегу већ бившој супруги својој Љубици, да њу с дјецом у Морачу (Црне Горе најближи к Србији предјел), или у Њемачку препрати и уклони, а њему с браћом и дружином што буде нека буде у својој земљи и народу, него и одказ је на то получио, да она хоће ч најволи како је дужна и светим божјим законом вјенчана с мужем својим све трпјети, ако би баш најпослије и хајдучке опанке обути на ноге, и ако би у руку шару пушку морала узети, па ш њиме и с дружином његовом посве у планину се, ка' дивина, одбити и до смрти од Турака се бранити, како но јунацма пристоји; а није зар ни од оружја и на боју мучније умри-

јети, него дијете родити, па жива и здрава остати. Тада Милош пошаље врбовке на све стране, да иду сви окружни Срби на Чачак, а он сам с оно мало дружтва, што је ту имао још при себи, отиде и заузме бусију повише Мајдана, куд би Турци могли на његово село и кућу навалити, да их дочека у Трбушцу коси, и да их узбије за сада барем од своје куће и чељади. Но сутра дан Турци преумивши селу Црнући и њеној планини приступити, рано се подигну отале, и то сви заједно, па опуче низ исту ријеку, те све палећи и харајући и робећи, а дотле ни у што нетицавши, сиђу на конак у село Коњевиће, које је мало што даље од сахата до Чачка; ал' и Милош за њима тај дан пристајући, повише њих у шуми коначи са својом војшчицом, и одатле у јутру Турци свале се у сами Чачак, и он за њима опета на Љубић, гди онај братов шанчић мало боље поутврди, и призове к себи одступившега брата Јована с његовом командом, и пошље за Мутапа, да се и он сад опета к Чачку отуда примакне, ал' он већ никуда немогне, што се био тежко разболио те од јада и чемера још у Чачку прије предвиђана узмака, и дома га на носилама с војском однијели, гди је до неколика дана у своме селу Прислоници и преставио се, а на велику Милошеву и осталијех знанаца жалост, и на особиту штету србскога народа барем овда у томе случају и послу. Ту исто прво јутро удари Врања-паша на Љубић, него га чврсто дочекају Срби, те га узбију од самога свог шанца, неколико му Турака убију, и пашу истога

обране срећом србском и Милошевом. Врања-паша и Серез-бег Јусуф били су овда сваки с понешто своје војске, при београдском везиру, те су отуда са Ћехајом и на Чачак дошли, а и обојица на своје вилајете писали, да им још војске у помоћ и на Чачак управо придође, како је и било, те се отуда на Чачку приумложи Турчина. Но и мјесто Мутапа и свега Драгачева дођу наскоро и Крагујевчани Чачку и браћи у помоћ, т. ј. сва Гружа с Јовом Добрачом, те се ту заовда на Љубићу обадвије зараћене стране остане и уставе.

Али се топрв ту отворе Милошу велике бриге и пространа размишљања, шта се може учинити, шта ли је дужно, што ли је нужно, и необходно радити; Турцима је Драгачево како умрије Лазар Мутап опета при руци, а отуда имају што им је за ра́ну потребно, па могли би ту сиђети у Чачку, колико им драго, и доисчекати помоћи још, која ће им заиста и навалити од сваке стране из Турске, док се одмах у Београд чује и огласи свуда, шта је овамо, и да су њихова браћа преко свега продира сретна у некој незгоди и тјеснота. К томе су још Турци повише онога и други шанац себи начинили. На тако пак утврђене одмах ударити, и по што стало да стало разбити их ту, имало би се зар с киме, војске србске има доста за њих, него се нејма чиме, у двадестога пушке нејма, а и фишек једва у ђекога по неки, па преко тога свега чује се из Турске, да се већ опрема и долази у Србију Чачку на помоћ војске још од Сереза, Врање, и Бошњаци и Арнаути; а они се не само ев' овди

у Чачку Турци, но и по свој Србији већ у своје честе шанце и градове позатварали, и надају се прије одржати и одбранити у њима, те опета Србима доскочити, и у јарам свој изнова их заточити, него ли да Срби гола и празна сиротиња њима узмогну ишто и колико досадити, а то мање да их се избаве посве. Сад инди се морало баш па једно смишљати, и то на само-кратко, како но Милош и учини: Закаже брату Јовану и осталим старјешинама, да се ту чврсто држе у томе шанцу, и нипошто жива да га неупусте, ако би Турци ударили на њега, како је и прилика да хоће; осим тога Срби да никада и никоји за ово неко вријеме нипошто неизлази отале с Турцима чарку и бој заметати, и подраживати их, него да их тек непуштају ил' да им сметају ићи у вилајет харати, палит' и робити; па то нека тако баш ови само причувају, док он отиде куд је наумио, да што војске доведе и џебане донесе из Њемачке, до неколика дана; и тек тако ту да се они владају, и да себе чувају, а да нетраже и неогледају срећу Турцима сами они досадити; јер би прије могли себе и своје све изгубити и упропастити без икаквога икада поправка и надежде, а што но су и неки Турци некада помишљали, што ли ђекоји од њих и назуцкивали, да Србадију сву из реда потурче, или све изсијеку, које би се гођ потурчити нешћело, пак анадолским Гангрцима (Манџукама) Србију допунити и населити, то би овога пута доиста имали повод и наручност учинити, ако би се сада од њих народ несачувао и неодбранио. Но у

исти мах и ово се њему предложи у души, да и овај Србин, био би прави и озбиљски мајчин син, који би се сад нашао, да при овакој опасности народу своjему толико буде у помоћи, да се божјом милошћу од јавне и свеконачне пропасти и учеза спасе, а при том и од зулума и од свакојачне накости варварске овда и о једном за довијек избави и ослободи; тај би у свега народа србскога напрсником и царски-овјенченом главом постао, који би тијем и такијем дјелом, духом и срцем свјема доказао, и увјерио данашње и будуће нарођаје (нараштај), да је он и без икакве шале и озбиљом самога Бога Свемогућца особни избраник, и да је он исти на обште и решително и прочно спасеније и освобод србскога народа испод бича и јарма сваварварскога Мусломанства прави божји од искона помазаник и свеуспјешја воље означенйк.

Тек што је тако све размислио и наредио Милош, па да пође, куд је наумио и за чиме отићи, стигне му глас из ужичке нахије, како и из ваљевске, да су Турци Ваљева и њихов ондашњи гарнизон, бивши под командом Мус-аге Балабана (Великан, Грдосија) све Арнаутија, узевши међу се и преда се кнеза Радована Грбовића и кнеза Петра Миловановића Посавског из с. Тврдојевца (н. ваљ. оба), и уза свакојег њих два кнеза по неколике десетине пандура Србаља, дигли се и пошли били тијех данâ Чачку на помоћ, пак обилазећи порад своје сигурности рудничку нахију веће узбуњену, и за причувати од исте побуне још неузбуњену по њиној памети ужичку, прешли Маљен

планину, и до у село Дружетиће (нах. уж.) дошли мирно и весело, где их дочека у доброј бусији иза села нека неголема чета (до 70 мом.) све хајдука и одметника Срба под главарством Милића Дринчића из Теочина црногорскога, и Јована Мићића и Туча и Ковача Харамбаша, те ови ту нешто смлативши а нешто изранивши узбију Турке и поврате их натраг у Ваљево. Пред ваљевским Турцима пак и пред оном Арнаутијом био је овда најглавнији началник и војсковод Селим-Ћехајић, који јасно виђевши да је свуда ватра побуне планула и запалила се на Турке, тако и по ужичкој нахији већ, и да му ваља чувати и спасавати своју кућу и главу; а особито што су се томе своjему злу и разорењу изновичну понајвише и понајприје из Њемачке он и остали ваљевски Турци надат' имали и баш презали од онијех тамо бавившијех се ваљевских и других србских старјешина и ратника, који све око скела и на обали савској једнако чамају, како се ни преварили нијесу барем овога пута, јер је већ била допала и у Србе и огласила се књига кнезу Раки у село Мionицу послата, па од њега потајно глас пристигао кнезу Грбовићу међу исте Турке у војску, а то је она књига што је одмах у почетку писана и послана од кап. Јовице Милутиновића, у којој их овај све позива, да се поизмичу из Турака, и самога кнеза Петра Посавскога опомиње, ако и вићивнога турског пријатеља и довјерника, да склоне и амо га из Турака међу браћу измаме, па да се сви сложно изодмећу, и бране до капи крви од зулума и об-

штега христјанскога душмана Турчина, и да је за то и он отуда из Њемачке први с неколико добре и поуздане дружине и џебане амо у отечество прешао, и да ће наскоро и сва остала браћа Срби, који су још тамо спремајући се забавили, топрв гомилама и војском прелазити, и џебане са собом сваки обилно донијети, и да се сви радо и весело за народ и завичај пожертвују, како но је наумио и прегао и нови господар Милош, који је већ јавно и најпрву заповијест у сабору таковскоме собом објавио, и заказао свакоме Србину, да се одсада брани и бори с душман'ма отечества и закона, што се год боље може; па чак у Њемачкој тога његова првога указа и народољубческога гласа одзиве чувши, једва се дочекало, да се прелази у Србију, и да му свак његовој славној вољи сински и јуначки послужи. Ови и овима сходни гласови сад одлакшају неколико грдне бриге Милошу, и свој србској ту бившој, и те саслушавшој војсци, те слободније ту према Турцима остану, и њега с особитима и живим надеждама радије између себе са Чачка одпусте, да иде, куда га сам Бог упућује и руководи, и тада Милош узевши за собом Мелентија враћевшничкога и свог барјактара Симу Паштрмца, и још неколико избранијех момака, па у Црнућу те узме и новаца повише, што ће дати у Њемачку за џебану и топове и друге потребе војене, које је наумио пребављати отуда; али сад узгред сиђе и у нах. Београдску, која се још омишљала дигнути сваколика, те он је собом стане одметати, која и пристане мало се затезавши због

нашавше се међу Турцима браће своје са кнезом Аксентијем, на које им и он робство својега брата Јеврема опомене, чиме их све занијеми и преволи; а не мало помогне му овде и то, што чују и увјере се они, да се око њих свуда народ уздигао, и заратио с Турцима зулумћарима, те да је већ и малешна грочанска нахија оружје потегла, барјак обране развила, и муселима из Гроцке неки дан дигнула, и лијепим га по недостигу начином у Смедерево са свим његовима испратила. У то срећом још и већом дође ту и писмо Милошу од истога кап. Јовице, које је он још у селу Ушћу како прешао, написао био, и једва га сигурно из с. Бајевца њему пошаље, куда је и он одметати ваљевску нахију поспјешио, а да се час прије на Палеж и на Ваљево удара; то се дакле писмо гласно народу прочита ту, да се боље ослободи и укрепи свак, пак се оборе плотуни весеља, те и ономе књигоноши даде Милош бакшиша тридест ћесар. талира у крупно, које такођер немало впечатљеније на људство учини, за то сви му а стостручно повичу и они: „Бог нам те поживио нови наш, сретни и честити господару! Бог ти свуда и у свему помагао! Да Бог да, те ти повратио и уздигао све оно, што ти је негдашњи твој праимењак нехотице и премучно та са животом својим изгубио на Косову! Небило га у свему србскоме уху и отечеству, тко те неслушао до вијека и свога и твога!“ — Тада Милош и ту све наредбе учинивши, које су необходно нужне, а особито им препоручивши да у Врачар голи̑ и ра̑вни неизлазе за обкољавати Београд,

но да по шуми само друмове и бусије чврсто чувају, ако би некуда из Београда Турци пошли, да их шчекају и помлате и убрзе куд му драго без обзира, натраг ли, напред ли. Још им некојима при Сави живившима препоручи, да из Њемачке чрез тамошње своје пријатеље и сроднике џебане и оружја свакојака пребављају, а да ће им он поштено плаћати одмах и готовим новцима. Отале узевши са собом такођер неколика у доглавство своје момка пође уза Саву к Ушћу и к Палежу, да се ту састане с Јовицом, и да ҫе о свему разговори ш"њиме, што се има чинити, и што се даље куд и како намјеравати и предузимати мора и ваља.

Шта је чинила у ово вријеме нах. крагујевачка.

У селу Каони (н. кр.) харачлије Турци од Јована брата Милошева и друштва му ш њиме бившега како на дан два пред Цвијети погину, и све им одузето буде, што је у њих нађено, те у Црнућу однешено, тако и глас пукне у народ и нахије крагујевачке о напрасном томе догађају, те се стане доумљати сватко и о даљему намјерењу Милошеву, о свему се довијати и разложити а понајвише одобравајући му што је предузео и он да прокуша усекнути Турке, и народу што год невоље одлакшати и умалити. Те ти се и овуда почну ђекоји одметати у чете од истога маха и гласа, и по друмовима и у селима понекога Турчина дочекивати и смлаћивати; тако и самога обор-кнеза (нах. краг.) Шарге писар Јован Илйчић (из сел.

Маслешева исте нахије родом и кућом) са кнеза својега вољом и с пандурима својим помлате друге Турке у селу Трешњевици, који су порез искупљали, те им узму оно новаца, што при њима нашли, па употребе куд и на што и остале. Но ђекоји Срби још су се и туда омишљали, да неће и ово бити овда, како но је недавно и Хаџи-Продан учинио, пак су ћутали, и брижно и мучно мировали, страшећи се и жасајући од лашње-могућна и повећега страданија, него је икоје преживљено и упамћено досад, од како је србскога уха и језика. За то дакле и пређе бивши, па од Скопљак-паше свржени кнез гружански Тодосије Н.... из села Кнића, преуми овом приликом удворити се Турцима, и колико сачувати себе и народ од горега страданија и зулума, толико и на кнежтво се Груже поставити опета, за којим је он, како стари турски, а и Карађорђев кнез, неколико и с правом жалио, и које је већ и довда прешло било у руке Јовану Добрачи, те како буну опази у нах. рудничкој подпаљену и планувшу, допане у Крагујевац муселиму Шахин-аги сам својевољно и радо тај исти Тодосије, одкрије му нове буне и то свеобштије озбиљски и јавни почетак у народу, који ђоја нит' је знавао када, нити знаде и сада, шта чини, и ваља ли оно што хоће и почиње чинити; па обећа му се бити му при руци и у служби са свим срцем и душом, који га у томе случају радо и прими и чује, и при себи задржи, како што је и онај волио а и тражио. Лепенички па кнез Ђуко Н...... из села Јагњила буде одмах и нагло за тим по-

зван у Крагујевац муселимом, а да га пита, незнаде ли он што за буну почету, који кад му каже, да он у његовој кнежини тога ничега није могао припазити, а да што и započне тко, увјерава га, да може горе учинити за се и за сиротињу, ал' не боље ни труна; и слободити га стане кн. Ђуко, да се отуда Турци ништа побојавати и посумњавати нејмају заовда, него да мирно и кротко с народом поступају, који, како и сами виде сваки час и дан, свачим и свакојако угађа и служи својим забитима, а да у миру који дан тек проживне. Но што је боље он изводио за њих, а из њина живљења и потуљености увјерење, опомињући народа и обштије мирољубије, и смалаксање свачим живим, то је на себе истога, као на бившега великим чоеком у Карађорђа, подозрења више и тајније навлачио, те и њега муселим на сваки случај при себи задржи, па пошаље одмах и по кнеза гружанскога Јову из Добраче, да му дође час прије, и од њега да чује, шта ће он зборити о томе свему послу и науму. Али међу тијем је у Гружу, како у поближу кнежину из Црнуће већ књига дошла била, која се пароду јавно и на више мјеста већ читала, и разгласила да их све Милош на оружје позива одмах, који год је Србин и србски син, да се од зулума и зулумћара очајано брани, што су и самоме Богу догрдили, кад су се од његова свакога добра и благодети помамили, кад су већ и својему цару свагдашњим упорством и колебњом омразили се, шта л' и колико ли раји њиној свуда и сваки надосађивали; пак и поменути кнез Груже

мешто да пође у Крагујевац муселиму на разговор, остане непошавши, и устане купити војску одмах и без разтезања, те ш њоме скоро и к вароши Крагујевцу приступи, и виш' ње у једноме пристранку (званом Станови) начини брже и нешто шарампова, одакле се почну Срби већ и пушкарати са Турцима. А и кнежина јасеничка са својим кнезом Шаргом (Шарга) који је такођер у Турке позван непошао, и са газдом Милутином Савићем Гарашанином устане на оружје, и приступи к онима на Крагујевац, како и сама Лепеница што учини одмах, и ако није заовда имала својега кнеза дома у себе, него је био изненада у Турке запао, али она газду Петра Топаловића (н. кр. из села Грбицâ) узме и постави себи за началника привремнога, колико тек да у овако вријеме и приликом чудном неостане безглавна па и безпослена, које и само предузето дјело не трпи, а и образ јуначки никако неподноси. Е тако се и сва нах. краг. око своје вароши сљегне, и Турке сабије све у њихов код џамије шанац, а било их је преко једне хиљаде пушака: овда и Турци по своjему свагдашњем обичају и кривоумој правици, а и по необходности садашњој узму са собом у шанац и она оба кнеза, и ш њима још и чаршиског кнеза Стефана Дудака, с понеколика уза свакојега њих момка и кмета, те их ту неке под стражу, а неке и у тавницу стрпају; пак се предузму бити озбиљом и чешће са Србима, који стану и боље с поља на њих ударати, насртати и примицат' им се к шанцу све ближе, док им и воденице поизотимају, у шанац их

све из њих саћеравши од свакуда, залуд им је овда и помоћ дошла била, коју је, од муселима исти кн. Тодосије у Београд за њу пошиљани, довео, те кад но изађе из Београда Ћехаја-паша с војском, да на Чачак иде, а он је с мјеста истога одредио био једнога бинбашу (тисућника) с Арнаут-пјешадијом, и пошље га час прије Крагујевцу на помоћ а напријед и што најбрже Крагујевчанима пошаље Матију Мирковића кмета вранићскога, придати им чврстоте јавивши, да им индат ето иде; и тако тај бинбаша преко вилајета с мало дружтва, но с повише страха, што су га радили неки четници Срби у Чумићу пресрести, него без икакве штете своје и својијех од малине несметен дође близу Крагујевца до у село Петровац, и отале када разгледа и дочује вјерно, да је око вароши мало Србаља, и то с једне стране, јер их је нешто потрчало, те све што боље било, у планину пред Ћехаја-пашу, а што је ту остало, нетко и дома за љеб отишао, а нетко се и препануо, пак се уклонио, да се ту на очима не нађе, те и бинбаша тај слободно и без икакве муке и без боја спусти се у варош и у шанац, куда је наумио; али кад се ту сада топрв чује, да је и Ћехаја-паша продр'о Кљештевицу, и у њој бусије и чете србске све разбио, и да је одатле, одакле је почела већ на њега пушка србска пуцати, те до Чачка све пред собом попалио и поробио гредом, и да му до тамо нитко више од Србаља и на пут није изишао с пушком, тад' се и амо све колебне у шарамповима око Крагујевца, и престраши тако, да

се Лепеница и за то, а и на позив и савјет и увјет и молбу својега кнеза, који је већ у Турцима био, и морао им служити, узпрезне и сва се предаде, и почне Турцима у шанац одмах и свашта доносити, и од рајалука све давати, како и прије; тако је учинила овда баш и сама Јасеница, до једине Груже, која је прегла била до потоње капи крви своје бранити се озбиљски, како што је и рудничка нахија такав завјет учинила била. Но када се свали речени паша у Чачак са десетак и више хиљада Турака, па ту када још наскоро и сваке потребе и недостатке опажати стане та иста млога чамогладија и прождорчад, а к томе и окружни Срби охрабривши се приберу све своје силе и миш'це потекар, па их ту обколе и утијесне, те им недадну ни крочити да харају, и војсци довлаче, чим да себе и своје коње ту препитавају; осим тога и таковога притјеснења, пукне од некуда и гори за исте Турке глас, да и цар диже војску на зулумћаре, а својој раји у помоћ, те се свукуда и Срби, а то боље охрабре и живље и сложније пожуре свак са своје стране за обштим послан к Чачку, ко за светим ослобођења трудима и дужностима. Опета се сад и около Крагујевца сви они одметну и затворе Турке у шанац чвршће и својскије, особито чувши и увјеривши се, да је већ и оближња им јагодинска нахија такођер сложно и решително устала на Турке, где их млого више имаде, и у шарампову су тврди, ипак их бије и узбија јуначки доселе; колико л' им још придаде срца и духа и кнез Петар Оташевић, кад им дође на Кра-

гујевац у логор међу њих, а тад' из њемачкога Сријема с неколика друга, и то баш крагујевачка варошана прешавши, и казав им: „Да! Ето иде сила и војска од крштенога цара, и превози се сваки час и дан и ноћ преко Саве, гди је и сам прешао; који ли неби Србин прелазио амо, кад би не само видио, него и чуо таку, ах!... Те какву војску и оправу!...? Све је то сâми србски голи фрајкор! Све по избор момци бећари, јунаци окаљени! који да нијесу на Бунапарта отишли, Бог зна што би још од истога Ћесара и Москова бити могло." — Овакие и овима сличне бесједе и смијешно углађени разговори кадшто пак и овда припомогну дух људства клонувши уздигнути, и силе му свеколике, како гуслене струње, запети, те и Гружа сваколика усуди се оставити осталим Крагујевчанима Турке у шанцу варошкоме чувати обкољене, а сама и сва отиде за Добрачом и дружином му а по трагу продеравшега планине и бусије Ћехаја-паше на исти Чачак, гди на брду Љубићу поред рудничкога шанца и себи други начине, и ту притворене Турке причувати помогну, до даљега времена и згоде, како'но се и желети могло, а слутило се већ и само.

Шта је д'овда чинила јагодинска нахија.

Ова нахија, како понајближа крагујевачкој, и до саме рудничке допирућа, буде које примјером њих двеју, које Милошевом јавном и силном, што решителном, књигом узбуњена, и на оружје

против зулума уздигнута. Поп Филип студенички војвода бивши прије, сада послан буде с истом књигом у нах. јагодинску, да је одмеће, који док у Темнић (једну кнежину тё нах.) крочи и уљезе, одмах је у селу Бачину неколицини Срба прочита, и они одпут пристану ш њимс у друштво; пак је и бившему под Карађорђем капетану Божку Н.... ови сви заједно пошавши укажу, који такође ончас ш њима радо и весело пристане, и сакривенô своје оружје, како су и они своје, с мјеста потегне и припаше; јоште сви тако у једно и брже отиду и самоме левачком кнезу Илији Вукомановићу у село Сабанту, те му не само књигу, него и своју вољу и охоту и радост покажу, који такођер одмах и свесрдо у то коло пристане, па скочи и поскочи сам собом кроза сав тај предјел и народ унакрст, те зовне и уздигне понајприје Панту Тодоровића из села Црнче, и Милисава Дробњака, и Нешу писара из с. Сијаковца, и друге познатније и вредније људе, а уза свакога понешто дружине, док и све остале поуздижу мал' помало, те и час прије све их поведе у логор један, и ту нешто мало и одмах шарамповка виш' Јагодине у селу Бјелици огради. Из Левча се поп Филип опета у Темнић наврати, иђавши свршена посла к Милошу, и за неколико се дана ту међу њима позадржи, док им је штошта уредио и упутио све како ваља, и док их све одметнуо, и с Турцима озбиљски закрвио, и док се у началству ту приутврдио, ваљатни Милета Радојковић из села Катунâ, бивши за Карађорђа тога војводства

барјактаром, а подобру и позамашну чету и војсчицу већ накупивши, како што је и поуздани Никола Мандрда из села Пајковца такођер учинио. Па виђевши поп Филип, да се је и тај крај Србије довољно већ уздигао, и својски одапр'о својима смртним душманима, постави и објави над свим Темнићем истога Милету првим и најстаријим главаром, али да буде под командом реченога кнеза Илије, за ким је и остала сва нахија пошла; још и некима тудашњим скањивач'ма злослутима и пустошницима остар и сиров и опоростроҕ поприказавши се, тада тек и тако врати се к Милошу, ка'но ти к својему и обште-народноме господару и руководцу, да га и друкуда што важно послужи, којему раскаже све и амо шта је урадио, и кога за чим намјестио и упутио, те му и он све одобри, и особитом својом књигом истога Милету при томе новом званију и дужности топрв и боље потврди.

У Јагодини је овда био Ћерим-паша Бошњак властником. Овај ту ка'но ти страж на друму стамболскоме, и на понајвећој Србије скели моравској, и како што је у средини понајплодније стране свега пашалука београдскога, имао је и содржавао неколике хиљаде саме боље и одабраније турске војске, која је била ту под његовом командом сва и посве. Он је дакле с неким јавним и озбиљским поводом и помишљати смјео, да имаде снаге доста, којом би не само себе ту од какве народње побуне одбранити могао, него и на даље око себе другима другди по касабама стјешњивнијем и у шарампове Турцима вјерну и важну и успјешну ру-

копомоћ додати; па тек што разумије, да су крагујевачки Мусломани браћа његова у сами мали узашни и слаби шанац свој са голим пушкама и празним трбусима збјени и уђерани, и да су ту на такој нужди и невољи, које за дуго трпјети не могу, одмах им одреди до једну хиљаду одборне војске, и пошље је у помоћ крагујевачким Турцима. Него та поуздана и више наприштена војска опета некако не узмогне, или не смједне мимоћи на Бјелици у Таборишту србски постављени логор, и за леђма га својим оставити, а надајући се те Србе ту не само нападнути него и распудити моћи, кано ти слабомоћне и оружјем и барутом малоснабђене хајдуке, и харамије, те ударе на њих са свом својом холујастом силом и сљепимичним јунаштвом, али буду тако дочекани, да их лахкоумје њихово већу половину мртве оваља, и једва их се до триста свакојако израњенијех врати натраг. Ова мала побједа и разбитије душмана осим заслужене пофале, имадне у себи још и више доброга плода, који се паметним и усрдним началником непрезре одмах и даље и боље развити, и на то већу га ползу своју обратити. Време, које но је свагда најскупоцјеније у свим' дјелима људским сад проводити стану јагодински Турци у дугом и пространом разговарању са својим пашом, и у својему обичнољубивноме расположењу (рахатлуку, т. ј. упинију) довољствујући се што имаду за дуго свашта доста у рукама, и надајући се међу тим сретноме успјеху од Ћехаја-паше, којему се, по њиној вољи и памети, не само раја опријети не може, него му се

одмах и свуда те натјечице предавати мора, пак ће онда и они те своје јаде осветити, и безбројно штету своју накнадити поробљењем и похарањем својега окружија и подручија. Али Срби напријед знајући, шта би од њих Турци радили, кад би још сада их покорили како би ради, и како се они без двоумија надају, непропусте ни тренутка залудни, него све главе ту побјенијех Турака поизодсјецају и на коље понатичу, пак одмах и најбрже с таким чудноватим тријумфом и озбиљскијом парадом потрче и освану под Крагујевцем, где им се ту дешена браћа Срби само тако више него би обрадују. Но баш и овда нешћедну Срби разтезати посо, и скањивати се, него све кочеве з главама онима испред логора својега редом усадивши, пошаљу одмах звати на разговор и Турке из шанца, којијех неколицина изађу к њима у логор и то све виде, па чују и предложење србско, да излазе на предају, па оставив оружје и џебану нека иду куда им је драго, у Ниш ли, у Видин ли, Бога им јемца дају, да ће их све мирно и вјерно испратити. Него им на то некакав између њих Ахмет Смрдибуба (Турчина старосједиоца подријекло) одговори слободно и дерзновено: „Како сте се у часу помамили, јадна и жалосна рајо! А што вам и како на ум не пада, ђе Турчин док је жив, и док му је оружја никоме се не поклања, а то ли својој голотињи раји да предаје град и своје оружје без боја и крви, кад му је исту рају сами Хак-Талâ за његово јунаштво у нафаку дао и поклонио. Ви мислите врло ласно свршити то што сте започели,

и да вам сретно изиђи може до посљедка, но вјерујте ми, да вас и то ваше мутење и буновање Турчин још нити чује нити опажа, него рахат и пјева и спава мирно на оба уха, а кад се прене како арслан (тур. лаф) и хамле (заушка) вам удари, мучно ћете се и пребројити моћи, колико ће вас од сабље турске измаћи; недавно вас је Хаџи-Продан свакога дигао по једну пед од земље, а Милош ће доиста и четири! — Јер и ове мртве турске главе хоће с овијех кочева пођипати и оживјети, да вам се освећују, и да вам крв испију, како сте и ви њину ето јуче попили." ипр. Хеле изговоривши се ту и Турци и Срби довољно те и одвише, врате се Турци посланци у свој шанац, а и Срби из овога и свег' осталога разговора увјере се и поуме, да ти Турци не мисле друго никад ништо, већ бранит' се и држати ту до једнога жива, или док им по надежди одкуда год искрсне помоћ, а никоме ни на крај памети осјетит' се, да они тим својим храбрењем и угрожавањем прикривају неку тајну своју, и која би то друга могла бити, до невоља и мука и страх и оскудица, и у самоме тајном и сретноме побјегу спасенија надежда; за то се и Срби овда ту и поразбаше, те малобрижно чуваху и себе од Турака, то ли да боље и будније мотре на турски сваки миг и зук. А Турци ту исту ноћ, почем се добро смркне и све њихово и србско утиша и сталожи, поваде оне апсенике себи за калаузе, пак понајлак извукав се из шанца, реп на раме, и пут за крај, а припљунув у табане, те што икада и одкуда побрзају отале к Јагодини;

но и то не странпутице да не лутају, веће управо друмом на Табориште, куда се никакој бусији ђоја не надаху, што им се чињаше, да су отуда сви србски војници под Крагујевац дошли, како и с Бјелице што су ту; тек случајно скорије опазе то Срби, него су Турци предполагали, да су они побјегли, те поскочи и потрчи за њима, што ко боље може, и небуде им узалуд, јер их пристигну на уходу планине, и ту им од прве Турци поизостављају оне све апсенике, међу којима и кнеза Ђуку Јагњилца, него свега јатаган'ма исцијепана, и коњима прегажена, те мало жива, којега Срби послије однесу дома, и опета се некако излијечи, и за тим неколико још поживи слободан и утјешан. Пристигавши пак ту исте Турке предузму Срби сваким начином и халатом у јуначке плећи, а ђетко и у ребар једну и другу црним прахом и тешким оловом, док и четице их србске малехне но и хитрушне претјецати стану и с приједа, те и у прси тако, да свијем путем кроз ту планину негди неки Турчин остане до вијека и божјега суда на конаку и караули, сваки се пошехитивши, и рахат се и он и хат му по тлима изтегавши. — За то их једва и педесетина у Јагодину живи и здрави замакну од исте крагујевачко-турске силе и јуначне војске. Ту се догоди још и ово понајневјеројатније, што Срби уфате и живијех седамдесет Турака, међу којима и сами онај Смрдибуба главом и јунаштвом, које Срби са Бјелице у Јагодину за промјену својега робља и апсеника одпусте све, и Смрдибубу, али све без оружја. Овда већ јагодин-

ска нахија остане опета нешто на Бјелици у шанцу, а нешто пођe чувати друм од Београда и од Ћуприје к Јагодини.

Шта је овога времена радила нах. пожешка.

Латифага Слишанлија још је био на максупу свом у Чачку истоме, и како што је по нешто сваки други муселим другди по Србији, тако је и он имао при себи преко 1,200 сејмена, да му се на сваки могући случај одмах при руци нађу; јербо су Турци, послије Хаџи-Продановe безудобне а крајње-очајане побуне, још се нечему те већему и озбиљскијему надали од Србаља, док им се тек прољеће укаже, нити су могли себе тврдо увјерити, да је ш њиме изчезла и сва србска воља и жудња (die Gier) отети се Турцима по што стало да стало, а изнова и свесложно дигавши се на оружје. Не дакле по случају слијепе среће, но с намјерењем и по благоразумном себе чувању изаш'о је био исти Латиф с полом гарнизона свога у Карановац, и то зарана прије прољећа још о Савинудне, поприје и јава и начуја каква о новој србској узбуни; те тако се он ту деси, кад пукне глас, чему се тајом и надао, да су Срби топрв сви а сложно и јуначки устали на рат озбиљски са Турцима, и да је исти Милош, којег су се они поприје већ и побојавати почели, пред народом прва и најстарија глава, и да је исто за Турке дјело далеко мучније и опасније, што им је баш он собом с разјареним и очајаним народом на супрот устао. За то брже

Латиф све своје у град Карановац прибере, имућство и Турке, те се стане својски чувати, и на свако појавленије мотрити, а брже боље и Адем-паши у Пазар књигу за помоћ опреми. Али је у тај мах и Радосаву Јелечанину, (бившему Карађорђа војводи на горњем Ибру мешто Димитрија Кујунџије, кад је ови окован), књига стигла од Милоша, у којој и њега, и војводу попа Филипа студеничкога, и сву нахију пожешку и студеничку, како и све друге по Србији Србе, позива, да сви сложно устају на оружје, и да бију Турке, своје и свачије од искона душмане, што боље могу; на то и ухитри свепоуздани Радослав, и подигне у збјегове народ онудашњи, војске сабере прилично, и разумјевши одкуда се Латиф нада помоћи, отиде с војском одмах у планину Стол, да у бусији чека новопазарске Турке. Видио је и то Радослав, да му је и војске мало на први таки случај; и што је имаде рједко је оружана, и слаба је фишеком, те међу двије мучно је опријет се силе, која свака на по се његову превазилази; али је првоме почетку нове дужности своје рад био и наумио свето и свијем повинут се, и срећу огледати, да би уграбио разбити најприје исте Пазарце-Адемовце, што су готови у помоћ дотрчавати, па што Бог да и за ове у Карановцу. Но при томе не изостави поставити се у бусију близу стареградине србске Маглича, да му се при нежељеном случају спасиштем нађе, куда и бјежан сву одмакне, и у градину напусти, што год је могло стануги у њу, а што не, то је око града близу намјестио, како би

је колико год пушкама из града бранити могао. Од Адем-паше брже сабрана и послана буде војска на помоћ Карановцу, а под управом његова Ћехаје Махмут-аге Љаје, и другога бинбаше Јусуфаге Баљеје, (презимена ова: Љаја и Баља, чини ми се да су арнаутскога језика и народа) преко петнаес стотинâ убојника Турчина, и хртнйка Арнаута, и стигне до у врх Стола, гди се само поодмори, па одмах низа страну путем те кроза сред бусије србске навру халачна и пискавна Шкипитарчад, гди се на њих проспе србска ватра, но којој и они живо својим оружјем одговоре; али се одуљи бој, и осторожни Латиф како чује први плотун, а бивши са свим спреман и на спремне коње појахавши, те брже тамо к њима понагли, потрчи, док и приспије у сами бој и с друге стране Србе нападне и засуче; али се нешто Србаља и према њему окрене и одупре тако, да им се и сам Латиф чудио и дивио, тко га, чиме ли, и како упорно предусрета; теке да их озго Адемовци још непочеше закружавати, узбили би сретно и славно те обје турске војске, него морадну на све готово стране живо и непрекидно пуцајући плећа своја к Магличу полахко примицати, док у њега и замакну, те се од конечнога и преврпша разбитија уклоне, и спасу чест јунаштва и новог оружја важност. Но у томе одступу примакну се и Турци за њима до у збјег, који је по вишој части изван града био, те га нешто распуде, а вишу полу полове, у робство узму, и с тим шићаром час прије сви у Карановац сиђу и свале се оставивши и сво-

јијех мртвих доста, и рањенијех још више у брду истоме, којима такођер, мало послије повратив се Срби из града, свјема дохакају. Него и Латиф веома слаба здравја бивши, а и рȁна му стара још неизлечена и отворена, коју му је неки Јован Курсула на војводе Новачића шанцу више Делиграда потоње Карађорђеве 1813е године задао, к томе притовари му се и нова мука овда у Столу од умора и усилија зашићарена, те он исти трећи дан иза тога боја у Карановцу на велику турску, а на особиту жалост Ћехаја-паше, (који је већ овда у Чачак стигао био), него и на србску прилично радост и на то већу ползу одапне стријеле и стрмекне у гроб.

Шта је ужичка нахија овога пута чинила.

Ужичка нахија, како врлетнији Србије предјел имаде особито здрав и крепак народ, одкуда чврсте и храбре војнике, него и за то баш у међи својој над собом и особну стражу и стражарницу, т. ј. ужички град, међ' каменитима странама при огумку једноме на ријеци Ђетињи. У томе граду и око њега живи преко хиљаду фамилија турскијех, који не само то мјесто, него и окружије његово ревностно чувају и бране, а да га имаду на своју подпору, послугу и потребу, како им је још од србскога царства остануло, пак и за одржати своје туда земље и спахилуке и град сами у својим рукама јесу се негда и потурчили прађедови данашњијех Ужичана. Глас пак обштенародње воље сада, како и позиви Милошеве књиге допрла су и

тамо, тек нијесу имати могла оно престраније пријемљење и последовање одмах, које су неке друге нахије показале с првога огласка позивања; јер су и Турци Ужичани свакад а особито ев' овога времена, како и друга свуда по Србији њихова браћа, сви а на сваки час и случај и ненад готови били с оружјем полећети куда би потребало, те и то како чују, што се од њих утајати није ни могло, и да се хоћело, па они тај час добријех хиљаду пјешака пошаљу у Пожегу варош, која је нѐколико посредније у томе окружију насељена, и млого чини и чува, да се од ње устручава тај вилајет и мрднути што, кад су му Турци одонуд за вратом а ев' овди у сред куће. Али чете од пређашњијех србскијех јунака, који се по Карађорђа паденију Турцима предавати нијесу хотјели никако и за никада, него у хајдуке се одметнули, те њих овда никако неузмогну Турци узаптити, баш ни колико су дотле, него што више и умложавати се уз те одпочну и нове чете јакошњих одметника тако, да отале сада никуда никакав Турчин крочити немогне из дома без добре и поуздане задруге, а то је тудашњему народу већ половину избављенија учињавало. Осим тога исте су чете како је више казано, и војводи Милићу Дринчићу помогле узбити и вратити ваљевске Турке, пошавше Чачку на помоћ, а шта су још у напријед и колико важно послужиле те чете, и шта је иста нахија труда и усрдија за обштенародње дјело принијела у њену кругу могућности, колико ли је ползе и сами њезин Јован Мићић приузроков'о,

казаће се редом својим и свашто на својему мјесту и реду описивања овога пресведјејателнога времена. —

Шта је нахија грочанска овда радила.

Нахија грочанска, малешна собом према осталима, важна је тијем, што је између два понајвећа града, т. ј. међу Београдом и Смедеревом, те их може, кад хоће, једног од другог разставити и одвојити пресјекавши им њихове састанке, и тако њих оба у војеноме времену разслабити, да им се млого скорије судба решава. Ову њену важност и уручност одавна су дознавали Турци, те су и везири београдски свагда у Гроцкој по једнога својега војводу т. ј. муселима у неголему шарамповку с неколико десетина сејмена држали; тако се то и овога времена застануло, и Муктиш-ага Белиградлија с једном је стотином сејмена у Гроцкој муселимом био, и том нахйцом, како знао и волио, владуцао, а теке друм исти да чува што боље порад истога сообштавања и слазења оних двају мјеста. Исте нахије Срби, како стари вјешти војници, и осталој србској браћи у свему подобни страдалци, нијесу могли бити заборављени то л' исључени из онога самог обштега у Рудовцима договора и завјерија; но и Вићентије Петровић из села Кораћице, како бивши кнез и војвода нахије те, могао је за то знати и ћутати, ничему се вјештим чинећи, ни пазећи на што таково, кад овда у турској служби ни био није, но за себе дома радкао и живкарио потуљено само, ал' и на тајни

састанак онај и уговор и завјерије озбиљско никако није поћи смјео ни могао, да се не опази, и да неби Турци из његова јединога корака штогод догледали, подозрели и осјетили се, како што су и без тога на њега боље и особитије пазили, па би им доста било и ухом о њему начујпути, а већ би знали, и повикали да: „враг не спава, но бречи!“ — а особито и свакојако што му је врат близу штете, док је близу београдскога зиндана и синџира. За то је и он, како и другијех нахија дјејствујући и собом важни кнезови и старјешине томе се и невјешт чинио, а све ослушкивао када ће народ свуда букнути, и устати на оружје према безмитним душманима својим. Осим истога пак кнеза Вићентија, који је у овој нахији, како и друкуда други који старјешина, домаћином и довјерником био свачијим, имала је ова нахија од самога почетка рата Карађорђева још по једнога свог војводу, и под његовом руком и управом два три капетана, него их ни једнога од њих сад у Србији не бијаше; сви се морали спасавати у Њемачку, и тамо неки зачамуњали, а млади војвода им (трећи из Чарапића куће) и Русију нашао за вождом народњим отишавши. Али бивши капетан грочански Живко Михаиловић у Панчево пребјегав 1813а года о паденију Србије бавио се је ту при границн једнако како и млоги други Срби, а све пштајући се неком живом и вјерном надеждом дочекат' и вратит' се у своје ипак ослобођено изнова отечество; те и њему не само немогне утајено бити ново-збиљско предпријатије за народ србски а на-

родом истим, него му од пријатеља некојега још и поручено буде, то од истога кнеза Вићентија, да одмах и то како год може с почетка частнога поста у Србију пријеђе, а и то како и сви на Птлак-ферман царев, пак да па кућишту староме изновичну кућицу подигне, и ватрице што дјеци својој пропири, док и боље Бог да. Ово је он ка' и млоги могао разумјети како но је речено и к'о што му је поручено, па могао је и прије тога у Њемачкој начујајући још и одрукуда што се онда с Портом намјераваше чинити, то све на боље толковат' и слутити. Неколика инди дана пред сајам Рудовачки прешавши кап. Живко на Гроцку, и у своје село Унчаре опета пошавши намјести се кућарити, ал' тај час и позван буде испотајно, да и он тамо дође на исти рок: но како је јàко премао био, те се дан-два и позадржи, пак отиде; него у путу срете познаника једнога по имену Божу Н.... из Вукосаваца нах. краг., који је тамо на скупу био, и кући се већ враћаше, и који му на питање каже све, гди је био, и шта је тамо учињено, тко ли долазио, и да су ово у кратко а жестоко закључили: „Обшта народња и вјечна клетав да буде на онога Срба, како год на онога што је из Косовскога боја побјегао и браћу своју издао, ако би који на ове Цвијети јавно и храбро с оружјем у руци неустао противу Христу и крсту душманâ Турака.“ Још му пријатељ тај каже, како је и бивши војвода качерски Арсеније Ломо, а тадашњи кр-сердар илити буљубаша пандурски од све рудничке нахије ту био, и да је овако њима

свјема говорио: „Браћо! Овај је сав наш збор и уговор добар и честит, али знајте сви, што знадем и ја, да никада ништа за нашега вијека бити неможе од истога збора и посла, тек ако само једини Милош рудничке нахије садашњи кнез у то с нама непристане.“ Па му каже Божо још и ово, како су Ломи на то сви ови препоручили и божји му аманет учинили, да он истога Милоша у то дјело позове и пригласи од имена свега тога сајма, штоно је у име свега народа, и да му каже увјеривши га тврдом србском вјером, душом, и словом јуначким, да хоће свак и сви Милоша Обреновића за обште-народњега господара поставити и припознавати; те и Ломо да им се ту заклео и обећао, да ће га у то завјерије приглашавати, и да се узда моћи га таковим само позивом у завјерије овакво превољети, ако ли пак никојако пристати ни на то нешћедбуде, то им се зарекао, да ће га он први како Турчина сматрати, и у првој га згодној бусији сам собом смирити, да већ неслужи ни Турцима, кад неће своме прејадноме народу и кукавној сиротињи у овакој нечувеној нужди и страдању, и тако да се најприје од њега почне, па онда толашње на Турке. К томе, да им је напоменуо Ломо ту још и ово, да они постарају се свакојако измакнути и кнеза Аксентија из Турака, каконо се већ измакао био и Милош, да имаду међу собом у вилајету којега паметна и опитна старјешину више; јер ако се он у Турцима затече, кад се амо започне, могли би га Турци убити, или ш њиме још горе и од истога убйства учинити те га на своју ползу а на

србску штету и несрећу, и против његове воље употребити. Лома говор на истоме сајму о Милошу, за њега и противу њега, био је све по договору и согласију његову с Милошем предсајамноме; јербо је њега овај тамо испод руке а у име себе послао и упутио га свршити му то све по жељи, штоно је и Ломо волио, и како но је израдити успјео.

Ово и овако да је тамо свршено и завјерено, и да су се сви већ разметнули оданде, и пошли свак на свој крај чекати обшти само рок, Цвијети, када чује од онога Боже Краг. кап. Живко, прости се ш њиме, па док онај замакне путем, и овај се сврати у село Кораћицу своjему староме и свепријатељскоме кнезу Вићентију, да се и ш њиме, како с тајним участником о свему томе разговори, и да се сложно и јединодушно, како и сви, тако и њих два опреме; кад али ту изишао и муселим грочански, да још искупља од народа оружје, те најприје од истога кнеза, немогавши му пушке узети, што му их је сам везир као кнезу и старјешини о предаји и прелазку његову из Њемачке оставио, поиште му сада сабљу сребром оковану, и срма-хамајлију, како што му је исти узео и доброга ђогата, кад је прешао и у село своје дошао; на које одговори кнез, да је истином он имао ту сабљу и друго штошта скупоцјено, него да је све у Њемачкој му нешто одузето, а нешто сам у невољи поиспродавао, те је ра́нио себе и своју кућу, па за то сада нејма од свега тога нигди ништа, а дао би, да што би. Оваки одговор прими муселим и од осталијех Србаља, који усумњивши га

дигне отале, без ништа, те отиде на село Поповиће, у мали Пожаревац на конак, припријетивши томе кнезу, да му поискане ствари за њим у исто село на конак тај час и без ријечи пошаље. Но колико је кнез Вићентије рад био, да му се тај Турчин с алавантом својом кине ис куће и села, толико је и Турчин од њега се удаљити попаштио, а особито кад је видио и примјетио, да се накупља Србова све то више, и звани и незвани, и сваки му слободније у очи гледа, и једну му сви ријеч одговарају и то без околиша и без преклона. Па када му и не отиде никако за њим исти кнез ни тај час ни други ни на очи, а то ли да му однесе и даде што иште, те муселим полахко и оданле зором првом у Гроцку на своје мјесто у завјетриште повуче се и прилегне. Сад и кап. Живко са старим кнез. Вићом и с новим кнезом Живоином Н.... из исте Кораћице, разговори се, и нашавши, једног и другога како их је и знавао, на све оно тамо уговорено спремне, отиде и он дома, да чека заклетвени а близски дан и доба: а кнез Вићентије пође и до Николе Катића у с. Рогачу, да му то сприобшти, који му каже да је то, што је чуо, све тако, а отуда знаде, што је он и собом ту био, и да се неомишља ништа, него само за оружје свак, и у јато своје! Па што Бог да свемилостиви. С тиме се разиду и њих оботроица оштрит' кремен, а чекати часа.

У то дође и тој нахији како и у друге позив од Милоша, и особита књига капетану Живку, како извјестноме поузданцу, да се свак оружа и

да бије Турке, што боље може. Те одмах, како сви другуда Срби, тако и кнез Вићентије и кап. Живко оружје у руке сподбију, и свак у своме кругу, селу и околини најприје почну одметати народ, и собирати војнике, које сваки одмах и неки негди омрсе и остриве о турску крв, како и кап. Живко неколика Турчина испод Гроцке, тако и у Корaћици они на друмов'ма побивши, пак се за тим и најпре почну договарати да пођу сви Гроцкој поближи Срби право и одмах у Гроцку к муселиму, да му кажу, како се је народ свуд опета узбунио, а да они још нијесу, нити хоће, него да му дошли само јавити, да се утврди и опреми боље и боље, ако може, или да се уклони куда за овај мах; а они су већ напријед знавали, те и слутили, да се он, вијевши њих громилом и без позива ту, нејма су чим затворити, него ће морати, како то чује, издирати некуда како и Срби донагађају својом простом намјером; ако ли он што запођене, то их појâко дружтво има, моћи ће и њега и његову малу тевабију и голим рукама погњавити и спрштити. С таким намјерењем пођу неколике стотине њих, а када буду на брдо више Гроцке, придомисле се, и оставе све, који су с дугим пушкама, те се ту прикрију у шевар, а да пођу само они што могу пиштоље гуњевима прикрити, пак ако би се доље у шарампову са Турцима свадили, и како но ти по своме обичају Турци ако би их шћели којега од њих уставити код себе и ухапсити, да се недаду никако, но сви за једнога да одговарају, макар се и побили, из брда им је помоћ готова

дотрчати, како би прва пушка пукнула и глас издала, тек они за мало да се амо придрже и узапру.

Међу њих се сад умијеша и кап. Живко, а и то сам он оружја својега некријући, зар да се и Турцима отуда зада нешто страха и подозрења, да од оружја понешто још у њих свакојега имати мора, и да су Срби таковом гомилом дошавши спремљени на сваки догађај; а и својима да придаде у исти мах више слободности, да се неби при какоме оштром турскоме разговору и бректању што колебнули, и од обичне варварске пријетње препали се и слабнули. Муселим је пак одмах познао на њима, шта су они и како су наумили, него срећом и његовом и србском није све своје сејмене имао при себи, кроме дваестине, други су му били на караулама по друму к Смедереву и Београду; али како чули да се је вилајет узбунио друкуда, и они одовуда бјеж' сваки у себи најближи град међу браћу Турадију; а муселим исти шћадијаше се задоиста одупријети Србима, да је само икојако могао. Али се преослабљен и тако паметно предупрежден удесивши, а под мирним видом иде се к њему, и с неком још покорношћу и умоштавањем на сами договор и спасеније његово и његовијех, како на своје и својијех, пусти их све к себи у свој шарампов, и о свему се ка' својски посовјетује ш њима; него у очи му особито падне кап. Живко због слободне бесједе и одрешна ума и зрела предложења и упутне ријечи, да му он ђоја жели а и може показати њихову вјерност и услужност, ако ће му он дати својих десетину дваест ли Турака, и ако

му допусти неколико и Србаља из нахије ш њима узети, па е тако спремљен он је готов не само се побити с хајдуцима, који би се у истој нахији појавили, него их све и разбити и удаљити од исте. И на ово шћаше пристанути муселим, и дати му што иште, да му нешто његов ћато Хусеин-Панџа на ухо непришапта, и својим недовјеријем сачува му оно Турака, које заискао бјеше овај; јер му ни једног онога Турчина неби сунце огријало више, док би их у брдо и у шуму извео међу Србе, куда но их а поради самога оружја и мамљаше, да им га штогод одузме, и својима га прибави, који по су њиме оскудни, а и да их неколика барем приумањи, кад им неможе ту свјема и о једном ништа; па већ и напријед знаде се, да Турци на поиск неби своје оружје друкчије ни прије дали, док се неби опрли, пак би их ови морали а и могли би побити таку малину. Хеле за то све муселим Србима тима као и невјешт учини се, а обрне се самоме кап. Живку, и рече: „Ја већ назирем и опажам све што је и како је у вилајету, и тебе видим и познајем, да си чоек од посла и од ријечи, него тако ти твоје вјере, иди тамо у нахију сам, те недај узбунити је и опоганити хајдуцима, које тјерај што боље можеш и с киме хоћеш из нахије, а и момака узми са села колико ти год потреба; ако ли им баш неузможеш ништа учинити, него узвидиш да хајдуци преузеше мах, ти мени тад' само хабер прати, да знам шта је и како је тамо, па овди да се или утврдивши држим, и да их чекам, или да бјежим куда прије узмогнем.

Со тијем их све одпусти, и кад изађу сви на капију, он се присјети ђоја нешто, и зовне по имену истога Живка, да му још нешто каже, што му је на ум пануло; а он, Бог зна, био га је тако наумио самога домамити к себи, па или га ухапсити, или одмах убити, а брже капију од осталијех затворити, тако их обезглавити па и распудити; него се и Срби сви на то поврате, а недадну саму Живку, које муселим како згледа, повиче изнова: „Хајде Живко, хајде! Нетребаш ми сада, не! Ово се и други пут можемо ми разговорити, што ми је сада на ум дошло." Тако Срби сви изађу из Гроцке самомирно, те у брдо к својој дружини, где им у тај мах дође и кнез Вићентије с неколико војничице у помоћ на Гроцку, а стигне им такођер и Саво Н... Јагњилац (нах. краг.) са добријех педесет момака, да одмеће нахију гроčанску, коју он кад угледа, да се је и сама одметнула, и оружје тко што имао потегао и опасао, и око Гроцке већ бају и настоје, дигне се одмах са својом четом отале те у нах. смедеревску, да њу одмеће, а ови остану чувати и стјешњавати Гроцку, и настати како год очистити је. Одатле и неки кметови буду ов' час наређени, и пођу робље уклањати у шуму и у тврде збјегове, а с друма и из голетнијех села, да неби одкуд изненада београдски Турци рупили, те којекога поробили. Тек што су неки кметови за тим послом кренули се, а неки се још спремају, док ал' ево ђе им трчи чоек из Гроцке, и доноси глас: „Браћо, за Бога! Муселим попали сву Гроцку, и све варошане Србе изсијече по њој!" Те ови сви

брже у Гроцку стрчи, кад ли тамо, ал' он побјегао на лађама у Аду према Гроцкој, и амо што лађи оставио, те му нијесу требале, све их је најприје испросијец'о сјекирама и потопио, међу њима и велики рибарски чамац кап. Живков, у коме је из Њемачке с фамилијом прешао; ту се окрене са свим друга срећа и удаћа, те Срби запале и похарају муселимове конаке, па извуку највећи онај чамац брже из воде, те га дрвљем и крпама у катран омоченима часком затисну и покрпе, па неколицина са Живком у њега те у острово за Турцима, које Турци виђевши несмједну шчекати, него брже и стрмоглав сви у своје лађе, па загреби низ Дунаво к Смедереву, а Срби нешћевши за њима у потјеру извезу се тек у исту Аду, и ту нађу само четири турска заоставша коња, од којих једнога понајбољега узме кап. Живко себи, а друге разда по дружини, који је за коњаника био. Вративши се из острова у Гроцку, и наредбу учинивши да се од Смедерева чува, изађу Срби ови на друм велики, те у селу Болечу ограде нешто мало шанца, и око њега логор поставе, да се чувају ту од Београда, тко би ударио, да га дочекају и узбију, да не продре к Смедереву, или куд' у вилајет робит' и палити; ту им придође из Њемачке (из Панчева) још и кнез Максим Рашковић. (Неки се Срби или срамоте или варају љуто и очевидно, који говоре и доказују, да кнез Максим није од старе и праве Рашковића фамилије, него да је овога нетко у онијех служио, па она фамилија правијех Рашковићâ изумрла при њему, и овај узео сам своје-

вољно име онога. Него је то или нечијега мудричења и удворавања лаж, или по глупости пријевара; јербо ено Максимова брата Тимотија и данас на старини својој, у части код истијех Турака, што је стари и прави оцаковић, а с кнез Максимом је он од једнога отца, а од двије мајке, нити би Турци, барем каурину оставили туђе берате, а то ли спахилук, што Тимотија и сада држи те ужива). Бивши за Карађорђа он војводом у Староме Влаху, сад преведе неколико бећара, који добро наоружани, а и с нешто повише цегане сваки, не мало приохрабре све, к томе их приувјеравајући, да ето још иде браће Србаља топрв у помоћ за њима, како но су и доодили кадкоји. Но Сулејман везир београдски како испрати својега сина и Ћехају с војском ка Чачку, и сам собом узме и дигне оно заоставшега му Турчина пјешца и коњика, па једно јутро у Болеч те јуриш на оно Србаља и на њихов шанчић, гди се тај дан до пред вече прогрухају, па кад им ништа неузмогне, врати се, оставивши око шанца доста и мртвијех и рањенијех, опета у град; но ту му се опета нећедне мировати, већ и други дан од поноћи с бољим хатлијама извуче се из града и вароши, те уза Саву, и прође испод села Остружнице Макишем пољем, да га нико и неопази, те до Великога Дубоког, нити он кога виђе, нит' коме што досади, све је било у збјегове заклоњено, куда он за њима није могао или није смјео; ал' онди у Великом Дубоком потоку дочека га бусија србска, доста и слабашна, теке му опета неколико друга смлативши

окрњи, и убрза га натраг, па и на Остружници у повратку једва му се исто горе догоди, но и он отоле (што је то село још све на кући било), десетину роба закучи те одведе, пак се већ прође изласка из града у таку шићарину, до расположи се тутунисати, и за који дан још у својему Београду прозевкарити, а док чује међу то шта ће му и они тамо на Чачку свршити, како ли се вратити, куда ли се отуда окренути ко; јербо се он сам и с његовом малином ни толико већ није у Авалу смјео усудити ударити, кад је амо никако прошао на оба речена мјеста, куд му се лакше бити чинило продријети, него ли авалске бусије, и Кљештевицу, куд једва и онлика војска с Ћехајом продријети је могла.

У смедеревској пак нахији овога пута ништа се важнога и бојевога није заовда учинило, окром што је и она одмах се дигнула, и у Јабучју при дну Годомина поља на друму логор и бусије начинила, те прекинула и чували, да се неслази са Смедеревом Пожаревац, и тако предстоји Мораву пријећи, и прегледати шта се тамо почело радити сад овога времена.

Ево шта су овда и преко-моравски Срби чинили.

Од Хаџи-Продановe буне они преко Мораве живећи Срби, једва су што и чули, а заразили се нијесу ни мало, и то је било млого пробитачније како за њих тако и за сву Србију, што су онда узалуд и безуспјешно непострадавши, сада то радије и слободније за оружје прифатили, кад је и

сва Србија о једанпут устала обштински и озбиљом на своје душмане Турке. Нахија пожаревачка највећа је собом и понајплоднија у Србији, имала је овда својега муселима Тахир-агу с особитом и знатном његовом алавантом, осим тога у варош Пожаревац, која је такођер не мала, већ су се били досељели Турци старосједиоци, који се почели од дан до дан све којекаким битангама турским и умложавати, те ш њима и тегота и зулум народу то већма бивати. Имала је нахија ова и својега обштега кнеза по имену Јована Милићева Омољца из села Лазнице, којега је и отац Милић више од дваест година у тој нахији с бератом, како и млоги други по Србији кнезовао, што је добро и паметно се владао, и народ љубио и чувао; тако и Јован му син рад бивши њоме владати, али од зулумћара забита несмједавши, тек што му је срце у њему живоме пуцало а од сиротињске невоље и угњета, но и самим тим ништа никоме одлакшати немогавши, морао је повијат' се и угађати турскоме пресилију и вољи. Све и којекако с тудашњим народом Турци поступаше, док се нечу да је Милош кнез руднички Шумадију сву подигао на оружје противо Турака, и да су тамо сви Срби сложно устали, те и једва дочекали; али се овда и пожаревачки Турци ужуре како и колико никада до ев' овда, и предузму понајприје своје старе свето-уобичајене осторожности, те домаме к себи у варош реченога кнеза нахиског, и другог му подручнога кнеза моравскога Нешу Н.... из села Лучице, под видом нешто их упитати и препоручити

им штошта за бољи напредак и уредност, а с озбиљским намјерењем оба их погубити и тако народ обезглавити, и престрашити једним како смртним махом и ударом; тако т' их баш и обадва у сред чаршије изненада њима и свакоме, када ђоја дома пођу с препоруком да чувају народ од побуне, намисле потући, како и убију кнеза Јована на то мјесто, и обране кнеза Нешу, него им он и е тако рањен утече отале дома и у вилајет. Ово су Турци одмах овда учинили још и због тога, што су смедеревске нахије Срби већ устали били па оружје, и неки Ћор-Стојан Ћирковић из с. Крњева с четом и на Кулич виш' ушћа Мораве изишао, и стражу чува при самоме Дунаву; а логор се други у Јабучје сабира при дну Годомина на друму, и већ су прекинули Турцима туда сообштење, да једни другима преко Мораве помоћи давати немогу. Ето за што су и одкуда ови Турци стали подозревати, да за такови посао морали су дознавати и опоменути нахије пожаревачке кнезови, па им на садање питање утајали, а сами се по својој турској памети судећи и закључавајући испод руке спремали, да пристану с осталом браћом својом. Како то једно зло ураде Турци, морали су и више, те одмах из чаршије бољега и ваљатнијега трговца, мајстора, кмета, и момка приберу к себи у тавницу и под стражу их самртну поставе; у томе је скупу био и Стево Трвтишић-Ефтић-Брко*), и Павле Бојаџија, Илија Абаџија, и Ђорђе Црни Фуруџија

*) Примјеч. Данашњи у Пожаревцу исправник.

(родом Грк) и Тодор Дунђерин и Ђорђе Касапин, и до стотину другијех, које одатле из вароши, које из оближњих села што су их поиздомамљивали и силом пофатали по своме вздашњему обичају и наопако-премудрој науци. Него им се укрије и утече дотле и не млого знатни варошки трговчић Раица Милетић варошанин пожаревачки, али премисливши ако и није какав особито важни чоек, теке би опета могло турско и њега призирнути око, па и нокти га уграбити њихови, те он у моравске лужине замакне а узевши са собом из села Батовца само два друга, Драгана и Николу, оба добре своје познанике и пријатеље; у то виђе и чу вилајет шта је од оних кнезова било у Пожаревцу, и шта од осталијех људи још раде Турци тамо, а пуцају и одсвуда гласови, да се Шумадија сва листом подигла, и ето је до Мораве; те и Раица с она два друга једну ноћ пријеђе Мораву и пође у Кулич, где одиста, како се и чуло било, нађе опоменутога Стојана с нешто мало дружине. Ту им тек што јутро сване, ал' ето ти им смедеревскијех Турака су три четокаика, и на свакоме по топ, пак приставши мало повише Кулича крају, изађу сви на бријег с пушкама и одмах ударе на Србе, који се у зидине Кулича одапру, и више Турака помлате и обране, него су се и сами надали, премда су Турци на њих и сами картач из топова с четокаика употребљали, што је Дунав с обалом својом раван био десио се; ал' опета Србима ту цигло један друг погине, и он тек од картача. Под само се вече отале раскрпе и разстану обоји, и Турци

обично покупивши своје мртве и рањене, и натоваривши у лађе исте, што год их могли домашити, па уз Дунаво веслајући дома, одакле и Срби у свој логор на Јабучје пођу исту ноћ, те ш њима и Раица. Мало за тим, и то до часа дође им ту и Павко Н.... из села Сараора (нах. смед.) буљубаша с неколико своје војске још, и одмах се договоре те даду Раици нешто барута и олова, па га спреме из онијех стопâ натраг преко Мораве, да одмеће народ и он тамо, и да колико год Пожаревац облазећи забуњује, и узбија, и о себи га забави, док му се примакне и озбиљски његов кијамет. И тако се одмах врати Раица с оба своја друга за Мораву, и причне одметати Србадију тудашњу, док састави једну приличну четицу (до 50 момака) и то из села Батоваца, Брежана, и Живице; пак се најприје дигну те нађу турске козе и овце (до 150 комад. у селу Бурјану) те их све на ријеч Раичину кољи једно по једно бравче (који се обећа сам их он платити, ако буде и дође до тога) па пеци, те једи, но и друштва сабирај; ал' кад их буде стотина и повише друга, те могаху што предузети противо Турака, и барем патролирајући по нахији одметати је, а они, доспјевши онај тор стоке, отале кудкоји дома отиде, ни на што се више и необзирући, сакрију пушке опета у кладуре и дупља како и прије тога, па кметове шаљи у Турке, те им носи на поклон и у знак рајалука јагањце и друге свакојаке ствари, тако ублажуј и обласкавај душмане и овда, кад би се узајмно и крви један другоме напили, како рујна

вина; него за то је то, док се оний преко Мораве Срби малко покрљају, и Шумадију поразчисте, да небуде одмах онако, како је негда: жив клан и гуљен брав, а ни доклан, то л' огуљен, и ражањ усјечен и готов, а зец у гори. — Једва остане с Раицом до десетину друга, и ови сами што би ту, него пођу опета преко Мораве у Јабучје, и нађу тамо на скупу још више Србаља, и самога Стрељу Љесковачкога (бившега Карађорђева војводу и побратима), који је ловда с једном четицом к њима из Њемачке прешао био у помоћ; осим тога је ту к њима сваку ноћ добјегавало из Смедерева момчади (све Србчад, Бугарчад, и Бошњачад; покућари, коњушари, и чамџије) а све добро наоружани, те их све прикупи к себи војв. Стреља; пак из договора Павка и Ћор-Стојана пријеђе Раица с оним својима и са Стрелом опета натраг преко Мораве на селу Осипаоници (нах. смед.) а да сад озбиљом одмећу нахију пожаревачку, која но је и јака и велика, и прешавши воду пођу одмах у напредак, те у понајближе село Пругово на конак сви до шездесетина њих, гди такођер нађу до педесет Србова на скупу, ђе чувају исто село а да им га Турци непоробе. Таман се ови састану ту, и то вече глас им долети: „Оде до двјеста Турака из Пожаревца управо у Смољинац да харају, да робе, и сијеку, кога узволе. Ова сад чета србска без и најмањега оклева дигне се исту ноћ за Турцима у траг, и освану над Смољинцем у брду; али како су они пошли, отишао је одмах по њима некоји сељак из Пругова у Пожаревац, те казао

Турцима, да одоше Срби у Смољинац на оне Турке, да их све затару до једнога, куда Пожаревлије на то брже боље опреме још преко двјеста Турака, те им стигну онамо сутра прије подне. То и повише су им послати могли војске, што их је амо у Пожаревцу било још доста, и у тврду мјесту, а и муселим Таир-ага, како је оне кнезове побио, таки сам скочио собом и безшално на ноге, подигао мало и велико ришћанско и турско, те око џамије у један душак шанац ископао, у којему би с малином противу достине држати се могао, а то ли што му није ту још нитко нимало угрожавао. Тамо пак србска она чета несмједне ни на оно Турака ударити сама, некмо ли кад им стигне још онлико помоћи, и сви се одмах у селу Кули састану, и помијешају; а да би Срби и смјели и шћели ударити на њих, то им недађаху Смољинци ту се по селу ш њима побити, да не пропадне и не изгори село; него пођу и Срби за Турцима у село Кулу, гди је помање село, и мање би штете бити могло, па мање и привјерженика објема странама из села, где и Турци млого слободнији бити могу, и гди ће се разузурити смјети млозина њих а у тијесну мјесту, те да морају и јаки и безопасни бити, а да барем оно онлико Србаља на њих ударати неусуди се, него да пристају за њима, те мрве прибирају, и кошчице глођу. Ал' ево баш и ту, и на њих удвојено-јаке те и баш овда науме исти Срби, ако их је мањина, озбиљски ударити на те Турке, но им и ту сељаци недадну богорадећи, да ће сво село пропасти, како и би га барем Турци а при узмаку

одиста запаљели, похарали, и посјекли, и све ш њиме учињели, што би год горе и црње узмогли. Хеле и отале се сутра дан Турци сами подигну, и ђоја тефтишећи дођу и до у велико село Рановце, где се нађаху за себе и за коње своје наћи свашта доста, премда су и уза се од свуда понешто потребâ вуцињали на неколикорим колима; но и она србска четица не само да се за њима примакне, него их још и прође, ту и неставши при њима, да их пријежа и чува, него уза Стиг поље пред њих добра два сахата хода промакне, да им недадне напријед ближе к Ћуприји примаћи се, где би се могли сајединити с ћупријским Турцима. Ту Бог даде, те овим Србима придође у помоћ, бивши у Карађорђа ресавски војвода Милослав Здравковић с једном стотином добријех дру̂га̂, и уз њих такођер и други бивши војвода Павле Цукић, с којим је самим преко педесет одабранијех момака имало, те се ту састану и подкрјепе сви речени Срби; пак се одпут сложно поврате к Рановцима и то исто вече, како дођу, на Турке ударе, нечекавши да их сељаци одмаљају, и одвраћају, који при тако наглој нужди и недоумју и сами по невољи, како што и најволе уза своју браћу пристану, те и они по истим својим кућама ударе па Турке; ал' када им ови с поља Срби у крајње села куће пак и до у средње упадати почну, те притијесне одсвуда Турке у једној средини села. У тај први мах ту погине до десетину Србаља, испод неке поточне прљуше, и толико се ту изра̂ни, те их то неколико смете и поузапре, док и ватру мало час

кућама придадоше, у којима су се Турци позатварали били, чиме им притуже тако, да се Турци узхалачу и помету, и почну из ватре и кућа изскакивати један по један, како из смречака зечеви, те их Срби дочекуј а удри, да их једва једна стотина отале, и то у пасје брзине измаку некуда у мрак и хандрак. Све им ту пртљаге остану, и Србима у руке запану, како ти: коњи, џебана, оружје погибалаца, и народско, што су они узгред на муке од Србаља изгонили, пак и новца што у кога налазили, који су Турци узгред глобљавајући сиротињу свак себи понаотимали и награбкали; још и петеро кола̂ пексимита и другога љеба свакојачна, и три од виноградскога кљука каце, свака на своја кола натоварене, но и пуне...!...? кисела млијека!...!? За турске Дели-Газије, кад би ожеднели од тешкога боја или од јуначких рана.*) — Ови су ту по своjему обично-варварскоме обичају неколико истијех сељана у почетку боја одмах за шљиве повеза̂ли били, пак им сада̂ кад' морали поизгибати или побјећи, главе тако везанима изодсјецали, а опета их везане оставивши.**) — Ово пак разбитије Турака било је сретно и за то, што је ухитрено, те им није приспјела из Ћуприје помоћ, од пет стотина Турака, који су похитали к

---

*) Примјеч. Ев' од куда је међер она пословица, која на питање, шта ћемо сада без тога или онога... нечега, одговара: „Што и војска без кисела млијека!“ Али ев' овој није се хотјело а ни могло без њега. —

**) Примјеч. Ово је јавни знак страха и од мртвијех!... Србова. —

њима, и до близу Манасије (манастира) стигли били, док чули одиста шта је амо од овијех учињено; али оданле и брже се поврате у свој ћупрйски шанац, гди да рахатују и зевкаре, по својој науци, а до својега већега, како и сви друкуда, чуда или сијасета. — Овда се поврате и Срби сви, па и Ресавац и Цукић са њином дружином у Ресаву, гди у селу Миливи нешто мало шанчића начине, да се у њему ту чувају од Ћуприје; него и ту на њих ударе на неколико дана исти ћупрйски Турци сви, и заставши малину њих у шанцу и селу, те и село попале, и шанац отму и поравне, пак се онда врате у своју Ћуприју; а исти Срби од њих у Манасију се измакавши опета се поврате у исто село натраг, и на исто мјесто шанац него побољи начинивши утврде се и остожере. Тако и Стреља и Раица још с Рановаца отишли су свјема својима у Пругово натраг, а да чувају моравска обилжња к Пожаревцу села од истијех варошкијех Турака, који се још дома налазе.

Овди неће бити сувише, а ни безмјестно казати, одкуда се удесио ту Цукић, а како и одкуда Ресавац исти; јербо и ово доказује и утврђује обширност завјерија србскога. Цукић је из Њемачке овда кад и други млоги прешао, које ће се на своје мјесто казати. Али Милосав Здравковић Ресавац био је у Карађорђево паденије предао се великом везиру, који га је поклонио био својему љубимцу а србскога језика секретару попу Дини Нишлији, који је и тада уж њега поћи и наћи се морао, како год и онда, кад је исти Рушит-паша

у Нишу према Србима био Учтуглијом (трорепим пашом). Поп Дина тај одавно удов бивши, а к томе и млогозаслужан у тога својега благодјетеља и господара, те од њега истога, кад он у Београд онога пута на Карађорђа мјесто дође и сераскиром сједне, у награду буде Дина одређен за београдског владику, и везир га о своме трошку пошаље у Цариград, гди се одмах рукоположи по вољи и препоруци сераскира, пак му се врати у његов пашалук и у своју епархију, и ту остане пошто се и велики тај везир његов пријатељ врати на свој максуп у Битољ. Како изнајпре тако и владиком Дионисије пазио је Ресавца, и од првога маха мјешто сина га је почео држати, и подпуно довјерије му поклонио, те је послије он и димницу иш'о купити, трошкове му водио кућевне, и ђешто још писарио. А када буде по Х. Продановој буни оне јесени, те Сулејман паша стане још прибирати бољега и знатнијега Срба по Србији, па у Београд кадкојега доводити, те обично их губити, пакост и злоћа турска не заборави довести на ту касапницу и доброга кнеза ресавскога Милију Здравковића, те баш оца Милосављева, за којега је и владика исти молио везира Сулејмана, и давао своје и његово благо, како за свога брата, а да му га жива остави, и поклони му га они, кад и није био, ни бити могао, стар и слаб онако, у согласију Х. Продanове буне. На јемство владичино везир га остави, но с тим да он у Београду потада код истога владике једнако сједи до смрти, а у народ никад никуда да не крочи. Ев' и ово би овлико за њега.

и владику милости довољно било, од кога је, и за кога, т. ј. за старог турскога кнеза, па за Карађорђева друга, и кнеза и рицала, и сад опета за мнимога кривца, и већ роба турскога. — Него Ћехаја-паша једно вече и по свој прилици без везирскога знавања и упитања пошље за старца Милију, одведе га у град, и до часа га посијече, па му главу на шиљак виш' градске Стамбол-капије међ' остале србске главе усади. Овај прековјерни поступак и самовољни случај колико уцвијели сина Милијева Милосава, који је и сам ту био, и то се сваки час и себи надао, а немогав помоћи ни оцу ни себи; толико и владику разжали и протрне, али се и то претрпјети морало заовда, како и млого којешта друго. Но ев' истим оваким, и млогим грђим поступцима турским заметне се и зачеди ев' ово ново завјерије, и то баш исте јесени у Београду најприје се посије међу скупљене на позив Сулејман-везира кнезове, и међу њихове момке и пандуре, а и то само међу неке и неке; ту се удостоји повјерења о томе и млади а огорчени Ресавац Милосав Милијев, теке до првога прољећа што се тог' јавни почетак одложио, па како частни пост наступи свак у своју родбину купити дружину, и пушке у руке те у шуму и у гору, па из ње како из града најбољега тућ' и клати зулумћаре и самртне злотворе; тек на цара ни ријечи рђаве не проглавит', а то ли руку дићи, него му одмах припанути с тужбама на зулуме и чрезмјерна злочинства Турака, који њега неслушају. Ово је понајвише и понајсигурније започето и рађено у

конаку владичину, гди су редом и скупом кнезови доодили, те се с владиком по налогу везирскоме совјетовали о шточему вилајетском, где и цару самоме о свему један свеобшти арзоал, а више и правије рекав, народни рапорт за оправи тако и тијем Суљо-везир-катил себе, написали подписали сви и послали, придодавши да су они готови и сви доћи у Стамбол, и то све устмено честитоме цару освједочити, т. ј. да је сва кривица те буне на Х. Продану и на другој хајдучији, која је већ почишћена, и да у томе бунтовању није био народ, ни кнез икоји, који су раја царева, како и сва сиротиња, и да су они сви како везиром својим тако и његовим Већилима и свим уредбама предовољни, и на свему томе благодарни. Ово су овако морали кнезови написати, подписати, и печате приложити, како и тај владика сами, али што се везиру томе и одкуда спремало, вријеме и посљедци описанија показују. Него да је то ново спремање и озбиљскије завјерије без никаква знања и упутствија владике истога бити и почети се могло, двоумити се даје, кад су овда исти кнезови сви у Београду бивши, и неки од њих у земунски котроманац са знањем и благословом владике на тајни ка Молеру и проти Ненадовићу састанак ишли, те саможивом молбом и словом још и проту Ненадовића како што прије архим. студ. Никшића опуномоћивши, а да напише и он тамо још једно најпоследње и самоочајно прошеније, како сам га Бог научи, од стране србскога народа, и под свијех њих печатима, а на име самога бившег покровитеља својега, и да отиде

га предати цару истоме у Петербургу, или барем, у Бечу русйском Елчији, који да га навјерно и безотложно пошаље до на руке императора сверусйскога, како свеобште-европејскога тако и србскога тада све-надеждника и све-благодјетеља; још да он тако и тијем подстрекне и подкријепи реченога Мелентија Никшића студеничког архимандрита, готово већ прије године за истим послом опремљенога. Ово је исто и од студеничког Мелентија у Бечу поприје било сочињено Јовом Мијоковићем бившим тада секретаром и толмачом опоменутога Мелентија, пак је онако исто но и по совјету и копији руско-Недобиној како је и Мелентије, тако и прота начинио своје, а Давидовић и Фрушић новинари преводили га на руски и њемецки, и кадкоји од њих два с протом ходили те подавали га свјема царима и царским пуномоћницима редом, а најприје ћесару Францу, гди је Фрушић иш'о и толмачио проти и Чотри. Но више ће се и даље о томе у напредак овога причања казати, а сада још ово предупредно и узгред напомиње се, да је и прије тога и послије прото се морао свакојако к Русији обратити, како но и налог озбиљски одовуда из Србије имађаше. Ев' и ово је јавно доказателство да е то све и од прије и с намјерењем рађено; одкуд' ли би угодити могао и сами Ресавац Милосав код владике онако удобно...? те га одпусти и спреми к пролећу чрез частни пост (да речемо у исто је доба године и до тада обично туда се и за тим ходило), да му кӯпи димницу, али баш у Гружи при почетку буне, и по Цвијетима да се тај

час дома он у Ресави намјери, и у својој родбини и у својему војводству и очинству да се нађе и удеси, гди му се напријед знавши повјерења имати могло и морало, и да ће уза њ' га ту сватко су чиме имадне, како и други Срби друкуда уза своје старјешине, поустајати, те се тако и отуда он исти обрете овда и у рановачкоме боју.

Пошто се пак врати Раица и Стреља у Пругово, до недељу дана и Турцима у Пожаревац дође из ненада индат, један делибаша од видинскога везира, по имену Јосин-ага Анадолија с повише од пет стотина самијех делија, и толико другога штошта, које пјешака без опанака, које коњика код коња без коња, него сви са добрим оружјем и с крвожедним својим тигарством. Тај делибаша пун јунаштва и јарости сувише други дан по доласку одмах све Турке своје и ондашње (до 1,500 тур.) подигне, те изађе да исто село попале, и тај у Пругову логорчић србски да распире; Срби пак свагда се посада надајући већ таковоме нападенију, сву су чељад своју збили у гомилу и на сред села, па наоколо чували, и радо и спремно чекали Турке, који но им ево и дођу сад у походе, али нешћену на њине засједе ударити, него их преваре, оставивши их ту чекати, а они обиђу село, те зајме свега села говеда, тупа пасавша, па с тим шићаром да засад задовоље се и умакну здраво и весело, живо и користно; него и Срби, подпазив им лихаћно намјерење, и тамо их претеку на друму, те у згодној бусији, пак се и ту пропушкарају добра два сахата, и поврате од њих сва своја го-

веда, док већ и Турци оставивши неколицину ту мртвијех и рањенијех, одмакљају како је који боље могао у свој Пожаревац, да од лука (празијега) цицваре гради, ако без масла и сира, кад остаде стока, чија је и била. — Наком тога несретнога догађаја позадуго неусуде се Турци у ћелепир излазити; премда је и Срба неколика ту осмрћено и поизрањено, а и двоје дјеце, вркунчади, говеда иста чувавше за селом, још најприје уфате Турци, те само њих живе одведу, и код толико чалишмака једва празноручна их замакне већина у хареме дома. —

Примјеч. На првој и другој код Ћесара аудијенцији с реченим србским депутатма, био је толмачом њиховим Д. Фрушић, који по је и другуда свуд ш њима ходио за истим послом, како ти у елчије англезскога секретара, и у прајскога посланика приватно што су по један пут с истом просбом за помоћ и посредствовање били; али су приступак и разговор имали по међу објема ћесара аудијенцијама на Метерниха соизволеније са државним совјетником Худелистом, који је вторичне њихове а о истом дјелу молбе опета преслушао, и прилично их обнадеждио. Послије тога мало доцније, кад су се Срби већ опста на Сулејманпашу подигли били, одлазили су неколик' пути у ћесарску државну канцеларију, и ту пријатељски су совјетовани бивали од Штатс-рата Пренера, шта и како да раде и поступају Срби истога времена у Србији. Свој овој историји придаје и ово неколико више а и праве јасности.

IV. Причање.

Какова је, колика л' и одкуда помоћ дошла Србији овога времена, и шта је на Сави, около и преко Колубаре рађено.

У вријеме Карађорђева пребјега у Њемачку прешло је за њиме, како је напомињавано, и множство народа, којега се тамо једва што задржало, поготову л' ни мало; него повраћала се и поиспредавала сва простота Турцима, да тек на својој старевини како год хљебом се прехрањује, окром некијех старјешинâ, и нешто бећарâ, и људства понајвише грађанскога и занатлијскога, што је у Русију с Карађорђем и после отишло било, и осим некијех што нијесу шћели ни у Русе ка' ни у Турке поћи, него су останули у њемачкоме царству, и то на сријемској граници око Митровице и Купинова (старога србског и последњега деспотовишта). А тако и у Баната темишварскога првој и другој регименти, и око њих по паорији зауставили се неки Срби, и ту чамили, и чајали Бога спаса, а све надеждом се пйтали, да ће како-тако и када-тада те ускоро Свемогући помиловати србску сиротињу, и боље је опоравити, а и к љепшој цјељи упутити. Осим више-споменутога проте Матије Алексина

Ненадовића заостао је био у Сријему и најмлађи му брат Симо, и Петар Николајевић Молер, и Максо Крстић Рађевинац, бивше војводе у вожда србскога; пак и капетан Јовица Милутиновић колубарски, и војвода Павле Цукић (н. краг.), и Бојо Антонијев Богићевић титуларни војвода Лознице (из Јадра), и други неки, што су све у Купинову и око њега ублизо живјели. А у сријемској Митровици и око ње по ближим селима према Мачви и шабачкој Посавини бавио се Стојан Чупић, прото мачвански, Никола Смиљанић, Симо Катић бинбаша прекодриначкијех бећарâ, и други још ђекоји. Пак их је још достина било и у Бачке Новоме Саду, међу којијема и Јаков Поповић, шалимично прозвани у Београду Јакшић, што је безплатно и о своме трошку, а за наслиједити развалине дворовâ негдашњијех... Јакшићâ, у кап. беогр. Михаила Ђурковића, бившег и екзерцир-мајстера коњичкога и пјешачког ађутантом служио; ту је био и Аксентије Н. звани добошар, а бивши све Србије капел-мајстер, осим осталијех. У Панчеву је пак био Петар Оташевић кнез гружански, и кнез Максим Рашковић из Старога Влаха, и бивши кап. грочански Живко Михаиловић; а у Бечкереку војводе Вељка Петровића браћа Милутин и Миљко, и братучед Миленко, и Здравко његов бинбаша и хазнадар, и дружина њина; пак и у Ковину Иво Момировић, што је био војводом у пожаревачкој нахији, и млоги други, како ти Шљивићи и Џода и неки још у Биелој Цркви, и Новој Паланци, и око њих по селима. Сви су ови у Њемачкој бавивши се исто

једно жељели, истоме се надали, спремали се на све исто, и наслућивали га, да су и сваки час готови били на изновично возстаније за слободу отечества притрчати у помоћ, које, судили су, да по свим приликама, турски чрезвичајни и све увећавајући се зулум и варварска крвожедност не само узроковати, него и ускорити мора: „Злô и глȢпô рађење, готово је суђење.“ Свакад је истина. Та и Турци сваким злом сиротињи србској наново и у мало времена пре досаде и додијају, да се опета и наскоро, а општија и озбиљскија буна подигне на њих, но најпрво се у име народа завјерије и општи а тајни састанак у селу Рудовцима учинивши, па послије тога до мало згоднијега за тај посао времена и јавно собраније у селу Такову почевши нагло пером и оружјем на сваку страну дјејствовати по Србији, те буде огласком рока и дужности свакоме народољубцу, и позивом у важно дјело чисте божје правде, а да сваки јунак и ваљатнији чоек у одбрану ближњости а и чоечности прискочи и помогне.

Сви су онй у Њемачку прешавши и тамо на вријеме заоставши Срби овамо по Србији неки негди сродникâ и пријатељâ својијех имавали, с којима су се на скелама састајали кад'нокад, и разговарали се о свему стању својему и општему, па и тајно споразумјевали се и сл҄зили. Е вако су и онй ваљевски у Купинову живши имали амо у ваљевској Посавини по згоди и близости своје тајне пријатеље и гласоноше (вједогоње црног. ријеч) како ти Стефана Брдара из с. Кожуара, и Рајка Антони-

јевића из с. Вуконе, који су им све дознававше по Србији гласове и послове турске и новија происшествија тајно и брзо доказивали, и кад један кад други, а кадшто и оба заједно би ноћу к њима прелазили и прокрађивали се до у ашањски луг, те ту би се с онима састајали, и туге и жалости своје о невољи и злопатњи народњој сучаствовалиб' и дијелили међу се. Од њих дакле и то ново а тајно у Рудовцима завјерје, и ново а јавно у Такову востаније противу Турака дознаду ови наскоро, па одмах се и најприје старјешине тајно изскупе и договоре, да летне свак на своју страну по свему равноме Сријему, и да зовне у скуп самовољце и бећаре, што их тко више наћи узможе, па да прелазе у Србију браћи својој на помоћ и на ослобођење отечества својега; свјема се тијема рок учини до три дана; и за рочиште објави им се ашањски луг. Ту их се на рок сакупи до близу једне стотине, али се то малина учини, те уговоре, да иде свак дома, и да још нађе сваки што више може дружтва, и да свак оружјем и барутом сам себе како најбоље снабђене, па до друга три дана ту да се обрету и сљегну, па да у Србију прелазе. Сам прото Ненадовић што се није ту десио, него брат му Симо. (А прото већ овда у Бечу се застао, куда је мало поприје и у по зиме с молбом на цара све-русийнскога како но ће још о томе, напријед се казати, отишао био; па који но је и Чотру тамо у Бечу нашао и приљубио... само имавшег новца, и рекавшега их трошити на проту и на тај народњи посао докле му га и узтраје, него

да и њега уза се, како но ти бившега совјетника народњега, држи у томе послу за друга, који му то и учини; и док траја у Чотре новца трошише братски, а кад нестане узмухају се и оба, те нешто им Молер амо у Сријему од ђекога напросјачуј и својега прилагај, те шаљи, а нешто им и Недоба од руского посланичества помало искамчај и помаљај колико гуја ноге; али при свему томе, да небјеше добродушнога и к њима барем некористољубнога Петра Влчка, трговца бечкога, а урођенца Маћедопије, који но им свагда у зајам даваше, колико им год требоваше новца, а никада да му врате неискаше, они би заиста по купусу.) — Хеле и без проте и без Чотре ови се амо завјерив пријећи, обећају што кој може учинити те бећарâ сабрати, па и Ђука Илијев Марковић обећа о своме трошку и читаву стотину момака накупити превести и донекле садржавати на службу отечества; него их немогне зар одмах саставити, те на рок и на рочиште и недоспједне, како ни други ђекоји, но што их се само до четерестина дру́гâ тад' у реченом лугу обрете, међу њима и кап. Јовица Милутиновић, и војвода Максо Крстић и Павле Цукић; пак и ови ту причекају још два дни, неби л' им когод још у друштво придошао, него им никога више заовда небуде. А ту је њих све обдржавао, чувао да тко за њих неузна из властникâ, и без паре и динара појио и ра́нио стари поп Никола купиновски, и његов син поп Саво, све својим хљебом и вином, док се договоре и закључе с Петром Молером и са Симом Нена-

довићем, да Јовица и Цукић и Максо са тијема сад пријеђу одмах у Србију, а да њих два остану још за који дан, докле што цебане набаве и повише дружине саставе, пак ће и они за њима што год се прије могне и кадкоји у Србију прелазити. У очи трећега дана дакле по другоме року прегну ићи ови и прелазити у Србију, него им је по истоме свему лугу био наводањ, који је тада придошавша Сава учинила била, те се немогне брез чуна ни проз луг, а то ли без лађе преко сад ужасне Саве воде; али поп Сава науми вши крепко свијем собом и својим имућством и могућством послужити својој браћи и својему пребједноме отечеству, поведе их отале свеколике у вече по два сата ноћи, оде ш њима најприје у село својој кући, где им (под видом надничара) свјема даде на сред авлије вечерати, па их дигне, и узме своју из баре ораничицу, те је сложне руке упрте на јуначка рамена, и тако мучки ш њоме испод купиновскога чардака у луг и к правој бари до на воду понесу; па онда у лађу по неколицина стрпавај се, и одвози ка обали савској преко све баре, где их поизкрцај на обрежак сухи, а враћај се по друге оставше, док и све тако превези; а где удари на плићак, ту сјаши у воду с лађе, те гази но и лађу конопцима заврзи па превлачи до на дубљу воду, или до на бријег савски, и то је таман близу чардака догодило се, где су још тек то малко сухе земље наћи могли. Него је ту и сада топрв чвор и загонетка, на чему ће се преко Саве, која је у свему одвишему нáпӯну својему, пак је и превећ силна и плаха, кладе носи, и очи

заноси, у смртњачићу се по њој сада невози ни малином а то ли гомилом, а и ноћ је прољетна, него превалила, те ти тројицу момака спреми кап. Јовица у истој чуници преко Саве, а да иду Ковачу Н. из села Баталагâ (нах. ваљ.), који је ту имавао своју дрварицу лађу, и ту му се срећом тијех дана и задесила, па да га од капетана Јовице поздраве, нека им лађу довезе, да их превезе, и момцима прикричи да му је возити поможу. Отиду они пријеко, и нађу лађу и Ковача, но и су два Турчина чамџије у њој, и насамо кажу му шта су ради, али он и сам нехтедне поћи, нит' иш и лађу дадне, те ови брже натраг; а када то чује кап. Јовица за Ковача, и да у лађи он још два Турчина има, и чува их; придâ у чуницу још два момка и Уроша Скељанина, којему и своју дугу пушку даде, нека је Ковачу покаже за знак и за вјеровање, да је овај ш њима, којега Ковач и пушку добро познаје, па да му и ту љубав учини, што га моли; ако ли му пак и овај мах одкаже, да га увјере и то, да ће Јовица собом пријећи у истој ораници, и лађу му отети, а и главу му одсјећи. Рече им и за она два Турчина, да их оба свежу, и да их причувају, док он пријеђе, те их штошта поиспита, Пођу опета ови, те покажу Ковачу и ријечи Јовице и пушку, коју, како но ти у њега и прије свакијем живијем па и Ковачом виђавану, одмах и добро познадне, па и сам поскочи, те најпре помогне повезати Турке, говорећи: „Хајте браћо! за име божје, и за вјеру србску! Јест' и поздно, зора је; ал' и скозно, мôра је! — Живо и сложно ја и

свак! Сада знам шта је, и тко је, и за чим је Јовица, па хоћу и ја срцем и душом.“ Тако навезу лађу к њемачкој страни, а ови одовуда из шйба и луга сви на ноге, те к обали воде примакну се, како ће сви у лађу и најбрже поскакати, па отискивати без почаска; но како је већ свануло било, и стража их опази, те официр са сабљом у руци голом к њима полети, и сва стража солдата са шоцама за њим потрчи, док и повикне у трку официр: „Који сте то ви?! Натраг! Док вас нијесам све под ватру и сабљу!“ — Ту се њему на сусрет Цукић и Јовица примакав појаве, и проговоре: „Не ближе! Ти гинеш први, пак ће топрв и веће зло бити! Ми нејмамо куд' натраг, а напријед морамо, но уклон' се па ћут! Ако ли нас дарнусте, јасно вам кажемо, све ћемо вас побити, и чардак ви спалити, пак опета пријећи у свој завичај и постојбину.“ Тад' се и официр поустави и ућути, а Цукић приступајућ' му рече: „Ево вам солдати један дукат напојнице, па нити је тко шта чуо, нити је видио! — Вама никакве невоље нејма, и нед'о вам је Бог; а нама је, како и нашој у Србији браћи, што и ви знате, велика и нечувена невоља и нужда овако и ходити и свачим својим и туђим ризикати, и свијем и свуда, ако ништа, гинути.“ Онда приступи к њима ближе и официр, и рече солдату једноме, те прими напојницу, пак им још и они помогну час прије све, и саме коње у лађу потоварити, и отиснути од свога краја, па што им Бог да; док и тако преко свијех мука једва се угледају на својој србској страни, али још на Турцима подруч-

ној. — А поп Саво нејавив се официру, да га неузна тко је, и да је ш њима био, брже боље отале у свој смртњак, па баром у луг и кроз луг, те под село по свануту, али никиме непримажен одкуда је тако дошао, него и дома отишав и ончас преобукав се пође у цркву на своје вријеме, а послије и међу официре и кметове, фалећ' им се да је сву ноћ драгу слатко преспавао, како давно није, и да се чисто лакши опажа, и здравији, а ками је тренуо; него за овда и прође му то баш е тако и на томе, како но је и боље,

Тек што сада Срби на своју обалу из лађе изађу, Богу одмах свемогућему сви благодаре за срећни прелазак, и препоруче му се у будућу милост и помоћ, ал' то и у тај исти час грмачи од некуда међу њих Марко Матић Грабовчанин (родом из с. Грабовца н. ваљ.), како да су поручили за њега, и сви му се обрадују кано ти поузданицу веома, како год и њих он што прерадосно дочека, те се са свјема братски изгрли и изљуби, кликћући и покликујући: „Благо нама! Ево браће наше!" Пак и стару јуначку запјева пјесну, а обично и прстом ухо затиснувши:

„Нејма љета
без Ђурђева данка,
Нејма брата
док нероди мајка;
Није крвце
сјем Косовска боја,

А ни хљеба
кром жетвена зноја.
Хај! што вели
још бијела вила:“
„„Јуначка је
свагда срећа била!““

А у нешћелице Ковача нађу још дваестину момака, који су се сви у чету одметнули, и њега у његовој кући чекали, да пође ш њима и он, па што Бог да свјема, то и њему; те од њих и од својијех Јовица одмах неколика момка одреди и даде Урошу Скељанину, а неколика друга Марку Матићу, те отрче у оближња села, да одмећу народ, и војнике изскупљају; па ни два пуна сахата непрођу, а то их се састане ту до пет стотина оружника; јера су ту појака и поублизу села неколика, и томе се сваки тудешњи не само надао, и за то знавао, него и једва дочекао. Кад их се толико дружтво ускоро сабере, а међу њима и Пантелија Ушћанин (род. из с. Ушћа), онда кап. Јовица, знајући добро Пантелију да је ваљан и поуздан, изведе на сриједу војске и она два Турчина, па упита: „Пантелија! неби ли Турчину о један мах могао и сада још главу посјећи, каконо си некада?“ Он једва дочека то, и размахне јатаганом, те одмах слети једноме, па другим махом и другоме глава са врата. Ово је учињено тако и за то, да се Срби с нова омрсе о Турчина, и да нико већ недвоуми чинити, што се започело. Ту нађу за добро, да се пише и на знање даде о њихову

прелазку новоме господару. Јовица је превео био са собом и једнога писара, по имену Алексу Крагујевчанина, и сједну оба ту писмо то написати, па тек у половини писма бивши, опазе стражари, ђе уза Саву иду три Турчина, и јаве кап. Јовици, који одмах неколика момка пошаље, те их пофатају, и везане доведу, па и њих тај час другима опета заповиди посјећи, како и оне прије. Сад продуже опета писмо писати, па теке га довршују, ал' ето им и другијех још седам Турака, опета од Београда, двојица их па коњма, а петина пјешке, те ови остави писмо и писање, него брже за пушке и на коње, и пјешака у бусију, да би пофатали живе и њих, али се одапру они на пушке, те се потјерају по пољу са Србима, док ону петерицу пјешака смлате, и то једва без штете своје, а коњаника турска оба утеку, тек на бусију погоде и тамо, а и Јовица за њима на коњу притече, да неби који од њих утек'о и објавио у Шабцу, како је и шта овамо; кад ли тамо, а то бусија убила једнога Турчина и оба коња, а други Турчин опета утекао и пјешице, те Јовица и за њим, док пристигне га, и дугом пушком својом, коју Турчин несрећом његовом није имао, распали и њега ту преметне, па му и главу одсијече, да понесе у дружину, нека се свак боље слободи; у то к њему и Марко Матић с повише друштва из шуме однекуд опета искрсне, и честита ку лов, а Јовица све с Турчина оружје и хаљине у Маркову дружину подијели, некоме нешто давши, да им се пос'о услади, и омили, и да се тко што нејма, њиме снабдјева.

И тако се сви заједно врате у осталу дружину, ђе Јовица доврши оно писмо, и друга још напише свакоме за Карађорђа бившему капетану и другим пријатељима и поузданцима по ваљевској нахији, да би сваки одмах војску подигли, и Турке били гди ко стиже и налази којега; те и кнезу Раки Тешићу у селу Мионици, како је више казано, таково се пошаље једно. Тако и друкуда писма пошаљу штокоме, теке господарево зауставе, нејмајући га по коме сигурноме и вјерно послати, а незнајући где га и наћи, к томе бојећи се и чувајући, да неби како писмоноша уфаћен и Турцима у руке запао чрез оне Србље, који двоуме још устати на оружје са својом браћом, и од страха неуспјеха придржавају се Турака. Сад распита се Ковач и други, како су Палежани Турци, и у Ваљеву колико их сад имаде, кад их је читава војска отишла на помоћ својима у Чачак; а кад чују од овијех, да су Палежани за побуну чути морали, и да ће оно србске сиротиње што је међу њима све попрштити, и да у Ваљеву врло мало што Турака имаде, јер се уздају у подкличевачки шанац, да се могу одржати у њему, ако би што амо било, док им се они побједоносни врате. А када чује то Јовица и остали, одмах ти на ноге; оставе Уште, па сви на Палеж, да избављају ону своју браћу, и да очисте на душак и узгред тај Палеж од Турака, па да потрче на Ваљево сви час прије. У томе путу до Палежа посијеку још до двуест и пет путовавшијех Турака, које су сретали, и које стизали, кад их ови опазивши, нагињали би од њих

утјецати, а непредавати се. На један још сахат хода до Палежа сретну једнога Србина, који се измако Турцима с Палежа, и бјежи к овима, ка' у своју браћу, који но им каже, да су Турци за њих доиста опазили, и све варошане пофатали, а и њино како и свијех имање и робље (т. ј. чељад) све потрпали у лађе, па отисли низ Колубару, да побјежу са свијем у Београд. Но у томе Србаља дружтву и војшчици десио се је и неки поп Живко Н. из с. Уроваца, који то чувши заиште одмах триестину момака, да ш њима потрчи преко Застровка к ушћу Колубаре, да ухитри те срете Турке, и да им неда проћи; а да они с осталом војском трче к Палежу, ако што србско живо застану, да одбране; ако ли не, да и они ударе за њима низ Колубару како који може. Тако и учине, пошљу попа Живка на ушће Колубаре, а они сви к Палежу полете. На ушће поп баш како је и рад био брже од Турака приспије, и одмах дочека прву лађу пуну самијех Турака и свашта, те их разбије и побије, и лађу са свим задобије, и неколика коња у њој нађе и освоји. А они на Палеж стигавши застану још друге двије велике лађе пуне, које се таман бијаху отисле низ воду, те ови пушкама на њих с бријега запни, а повичи да се предају, и да србско робље враћају; на које они одговоре, да се не предају док један их траје, а ни робље да не пуштају док и вјеру не уфате и таоце док непромијене, него им реку још па то: „Да вам дамо у таоце два Турчина, а ви нама два Србина, да је тврда вјера да ћете нас, кад вам робље

србско и имуђство истуримо, мирно пустити да идемо куда смо и пошли." Ту Срби нејмавши куд камо, да би непобили уз Турке и своју браћу, пристану на турско предложење, те приме и даду по два таоца, пак и Турци приступе лађама крају и тада све србско имање и робље поистурају на бријег, и тада их Срби до у Саву испрате, и с ушћа таоце повративши, мирно се разиђу свак својим путем; али пошто врате и кап. Јовици сребрњаке пиштоље кнеза Грбовића, који су ту били у некојега Турчина, који но их је од онога у Ваљеву поприје и на миру изагнао био силом, пак их овда познавши и повративши Јовица опета их првом приликом своме кнезу Грбовићу изручи. Ово је све од прелазка оне кап. Јовичине чете у с. Скелу из Њемачке, за један исти дан учињено, и тако се дотле дошло, и успјело.

Хеле та сва дружина учине први конак на ослобођену Палежу, и сјутра дан одмах кап. Јовица нареди кап. Петра Ерића из с. Звечкê, и кап. Ђуру Н. из Црвене-Јабуке, који је такођер у Сријему био, и сада ш њима прешао, да остану сваки са својом командом у Палежу, да га чувају од Шабца и од Београда, те да је тако и пут пресјечен обојим Турцима Шабца и Београда. Осталу пак војшчицу кап. Јовица сву дигне уза се, те тај исти дан отиду до у с. Мургаш Павлу Даниловићу на конак; и то вече пошље момка једнога кап. Васиљу Н..... у с. Бајевац, да му каже да се у јутру зором сва капетанија његова код његове куће сабрана обрете; тако и пође се рано

к њему сутра дан, и нађе се како је речено подоста људства, и свак прилично наоружан. Од кап. Васиља сад заиште се још један ваљан и поуздан момак, те по њему се пошаље господару оно на Ушћу писано писмо, које и нађе га у нахији београдској, како је и горе опомењено. Отале пак подигну се сви у Ваљево, и то исто вече изиђу на Кличевац брдо у стари њемачки шанац; тек ови ту што стану, ал' ево и Селим Ћехајић са својом у нах. ужичкој разбјеном и враћеном војском у кулу и у шанче своје бахне и одјаше; за то што у вароши већ није имао гди одјахати и останути, све-колико је Ваљево, док су они тамо у шићарину... ходили и вратили се, дигнуло се од страха буне и са свим преко Дрине побјегло, а и кнез Радован Грбовић и кнез Рако Н. Меоничанин како су се одметнули, онај се измакавши Турцима из Маљена (планине), а овај дома се десив тек сваки одмах, што и остале старјешине сабирај војску тркимично, па једни сретај, а други стизај Турке, до самога их Ваљева испрате бијући, и на брду Вра̂ни то исто вече оста̂не се, гди се тај час и србски барјак угледа, и србски бубањ почује, како што се и парада војске угледа. Турци пак бјежећи отуда к Ваљеву и шанцу свом у надежди су били ту спасти се, одупријети, и разрахатити; ал' све им се обрне свијест, кад угледају читаву војску за собом устопно дошавшу, која их је свега пута пратила и пођешто десетковала, а другу још и страшнију им се чињавшу на Кличевцу опазивши; пак истопрв придолазе од сваке стране ваљевске

нахије капетан с војскама, и у њих од Србаља већ нигђе никога, ни пандура, то ли кмета, до једини кнез посавски Петар Милован, из с. Трвдојевца с неколика своја момка и кмета, и нови владика Данил, којега су Турци звали Дели-Папаз (т. ј. будала-поп, или: махнитан, а Срби: алахук) с неколикоро момчади своје, и су два-три калуђерка. Но и од њих обојице Турци никакве помоћи нијесу имати могли, за што је већ био изгубио вјеру владика код народа својим чрезвичајним среброљубијем, и напастним предосуђивањем правијех људи мирскога и духовног реда: а кнез Петар по вољи или по невољи заставши се досад у Турцима, тим лиши сам себе кнезовања, пак и влијанија у народ. Нитко никога неби жешће ни прочније казнити могао, него су та обојица собом себе, а тима својеумним поступцима т. ј. пристати противу своје браће, и држати се тако слијепо Турака у онако вријеме, кад је обште возстаније на Турке од свега народа и с правицом учињено, и о којега су зачетку озбиљскоме обојица узнат' и чути морали за доброга времена од млозине својих напрсника, те се лијепо уклонити могли од руке и муке и угрозе турске, и спасти себе а спасавајући своје, кад је Петар кнез и своју ријеч и вјеру су оно реченијех кнезова неколицину придодао и собећао се био на то, што-но је у Земуну проти Ненадовићу сообштено, па и који но је још с истим владиком био већ почео чудо-добро живјети; него жали Бог оно пет стотина (и повише а не мање) кѐсâ готова новца, што је владика

исти за четири мјесеца својега владиковања од кукавне србске сиротиње трогрошном димницом и собом изнужденом писанијом, осим безчоечнога глобљавања духовенства с реда свега, награбио и понесао и однио из Србије у оно најпотребније доба, када би с тим новцима истоме народу како својој пастви и по Христу и крсту браћи превелику помоћ и ползу могао учинити, а својему имену лијепи спомен, и ваздашњу важност и праву дику самом архипастирскоме чину и духовном званију приобрести, како но му је и његов писар искрено и свесрдно говорио и својски напомињао, кад га је он једно вече тајно и озбиљски упитао: „Јес' ли чуо ти што?...! Народ србски опета се помами, и устаде оружјем на Турке, своје господаре, и сада ће топрв страдати, како никад није, и како но је заслужио издавна; него незнам куда ћу ја и што ћу!? Да идем у Србе, нејмам куда, кидисаће на ме попови и калуђери, како на сову вране и чавке, што сам их како ахмаке и хорјате млого карао... и тербијет*) чинио; а да пођем у Турке, који ме ваздан ево у свој шанац и кулу зову, бојим се од њих због ово цареве мирије (ђоја) своме животу, него шта би чинио ти синак, да си сада на мјесту мом'? Слободно ми твоју мисао покажи, како син отцу!“ И писар му одговори а од прилике

---

*) Примјеч. т. ј. у повиновеније доводио, али гулећи и смудећи и до душе глобљавајући, да је од свакога попа и калуђера рачун за Карађорђа пунијех десет година истезао и страшно наплаћивао.

овако: „Ја да сам на твоје мјесто и владика. опета би ја бити морао исти овај који сам и сада, т. ј. Србин; пак би волио, како и сада волим својој браћи Србима, и за то би одмах к њима из овијех стопа и ово вече и ноћ пошао, и нашао би новога господара народњега, за којега велиш ти, да ти је још и побратим, па би њему одмах дао својевољно и драговољно на барут и оружје и на топове и друге потребе половицу тијех новаца својијех, што их ти сад имадеш, и ако би требало још и послије, а ја би му дао и другу половину, пак би Срби то добро и помоћ виђели, признавали би и благодарили свагда, а оно зла и неправде, којим си им те паре узимао, заборавили би они за то приношење тад' и радо, и прерадо, како но ти Христови Христјани." — „Ако ли стадо расхите и поједу вуци и чакали, што ћу ја онда?" рече и упита владика; на које прими у одговор: „А зар мислиш, да би тада и пастир жив остати могао, кад би му сво многобројно стадо пропало? и проч." „Али су Турци јачи, пак ће, рече владика, све у робство повести, или под мач и на колац метнути, и проч." — На које и писар му опета и овако рекне: „Али Бог брани правду, и неда праведницима пропанути, пак ће Турке он казнити црвком и мравком самијем а тако, да ће они заборавити себе и своје име, то ли сабље и кочеве." — И преко тога свега је отишао, исти владика тад' опета у Турке, и силом повео и своје слуге и млађешине, те се ш њима затворио у шанац ваљевски, како је прије казано. Али је он био Ве-

леблагородник (Бејзаде) Фанариотски, и Баш-Маврофор велике клисе византиске, и заклети бранитељ свега Христова стада, па и готов душу и живот положити за њега!? — Тек једва се од њега његове слуге и придворни му калуђери, Ђеро Студенички и Филимон Благовештенски, бјегством избаве и спасу, а сам писар га је тај до у Зворник испратио, нешћевши га те и на позивање онијех да бјеже заједно, у такоме крајњем стању како архијереја без нигди никога оставити, пак онди се у Босне Зворнику ш њим опроставши и безбројне благослове од њега примивши, пошто му на свога живота ризик исповиди, да хоће натраг отечеству свом у помоћ да иде, узме од њега своју четверомјесечну плаћу (по 50 гр. на мјесец), али ни поискавши овај, нити му сам владика сјетивши се дати оно двојином од ајлука више узајмљеног му новца, кад је из Стамбола у епархију а без и пребјене паре дошао, те је од истога узимао кадшто, док је у онога трајало, и док је већ подкрвавичио се деспотски владикујући. Он је послије до мало из Босне у Њемачку пребјегао, и те своје новце све са собом пренио, и сачувао њих како и сам себе, тек што је малу брезпослицу... изгубио, т. ј. чест, званије, и достојаније. — При њему је за писара и грчкога толмача, што тај исти алаук није знао ни ријечи србски, био четири мјесеца његова деспото-владиковања, ев' овај главом, који је ово написао, што читатељ сад имаде у рукама, и пред очима. Нег' и он к њему како и зашто је дошао ево: Кад се у владичину конаку спомињаше

арзоал писао, тад је ту међу осталима био и Авакум Игуман боговађски, који осим свега другог тајног разговора, каже и аманет божји учини Сими истоме, како своме пријатељу и снароднику, да од писаног арзоала ништа ползе нејма, нити слути бити, него се изнова и о овога часа опремај сваки Србин за рат о првоме прољећу: „Па ти мој Симо гледај одавде како год узможеш сада ил' зимус у вилајет изађи, те управо к мени у манастир ходи, пак се ништа небој, сву зиму ћемо ловити по шуми лисице, а по глога и дријена цвијетну опета Турке, ако Бог да срећу и здравље, како смо до јуче; него знаш и сам, да нам ваља и перо, к'о и пушка." Ев' ово је повод и узрок, те је Симо доброга Дионисија оставио, и удесивши згодну и заштитну прилику, отиде у Халахука секретарску и толмачку службу, гди му је, осим личне безопасности, к'о у Бератли владике, ово још највећа и утјеха и надежда била, што је све оружје подпуно и слободно свагда носио, које по и сами владика волијаше, те још два оружана Срба хајдучића, што их је у Београду од везира испод сабље одмолио, узео бијаше к себи. Овај Симин пристанак у тога владике буде вјерноме Авакуму не само преповољан, него и млого полезан; а и Симо се уздаше отале моћи кадгод и кудгод узтреба полећети међу своју браћу, али свемогући то исто млого друкчије доизрукује послије у своје вријеме.

На Кличевцу пак саставши се овда Срби виде се сви, и један другога промотре и préциjене, тко је, с коликоро војске, и коме у помоћ

дошао, а гледајући и мјерећи противу кога, те ти се брижност и недовољство и разкај из некијех јарно појави, на које им прешавци кажу, да су они само једна и то напредашња чета, која је сама о себи а и час прије прешла браћи својој у помоћ неколикашњу, и понајвише за то, да их охрабре и обрадују превеселим гласов'ма, да ће топрв за њима доћи велика трију царева војска, топови и џебана, и да се они за то несумњају ни труна, нити чега престрашавају, нето да сви сложно и усрдно војевати почињу и продужују све донле, какопо су и дужни себи то, и својима, ако никоме другом, јер само тако могу заслужити у свијех христијанскијех царева и краљева ону жељену и падаћну велику милост, и поштење и правицу, пак ће им свачим а сваки помоћи, коко но су се и у Бечу њих три највећа недавно за то и тако и договорила, те који но данас, дрмају свијетом, како но су и досад, и како ће и од сада. — Овако је кап. Јовица и војв. Цукић у томе састанку пред свима зборио, и тако исто њихов друг сваки свуд' и свакоме по свој војсци тој утврђавао њихове бесједе, и увјеравали све својим прелазком и усуђношћу; у то и ноћ настуни, и почивати разиђе се људство, но и страже и патроле наредивши, и одзивку (лозинка) саму спремивши. Кад у јутру буде пред подне, ал' им допане глас, да су спахије београдске у Палеж дошле, и да их је подоста, те за то им се нитко тамошњи успријети није могао, то ли да их поврати; него им се уклонили она оба капетана с пута, да само своје команде

сачувају од извјестна разбића и погибељи; још да су Турци ти одмах у Палеж доспјевши разрезали на вилајет таин захире, и већ им је сва Посавина окопалежска почела доносити. На то к. Јовица, с договором осталијех, остави ту све њих, да у муасери (блокади) држе Ваљево, а он пojаше коња и узме са собом стотину коњаника, и у руке камџију па потрчи к Палежу, а да недадне се Турцима у нахију, и нахији к њима. Онај пак писмоноша, којега су из Бајевца били послали с писмом господару, и којега је кап. Васиљ упутио да се нахије београдске прикојаси путем, уздајући се како је он дочуо, да ће господар бити у истоме селу Рудовцима, или ту близу негди, да одмеће исту нахију, отишао је и нашао га у тој нахији, која се већ превољела била, и кад писмо прочита најприје господар сам, а послије и свјема га он покаже, обрадују се сви толико, да већ и заборави се питати књигоноша за даље, шта је и како је тамо. Него и господар отале дигне се одмах, и пође к Сави, а када на с. Ушће дође, ал' му кажу, да су сви отишли на Палеж, и шта су тамо учинили, и, да су пошли на Ваљево, почем Палеж очистили; но да су на ново и београдске спахије војском у Палеж дошле; које све кад разумије господар, одмах похита и побрза к Палежу па помоћ, и како дође, затече изнад горње стране и оцијепи Палеж, те га разстави од нахије, и стане ту прибирати к себи војску тудашњу. А када кап. Јовица у с. Грабовац стигне, тупа чује да је и господар собом дош'о на Палеж, и Турке нове ту

застао и закружио с вилајетске стране, те и он брже са својом дружином, и узгред што је још подигнуо и повео, к њему све пјевајући и таламбасе бијући; но у с. Звечкој омркну, и по мраку с истом хуком и пјевком продуже пут, које надалеко чувши господар пошаље, незнајући управо тко је то, пред њих у бусију Ницу Н. булубашу из с. Прогоревца с триестину момакâ, да сретне и види тко је, и да небуду одкуда шабачки Турци. Тек што уфате бусију ови, а они наљегну, и Ница повикне: „Стој! не напред! Који сте ви?“ Јави му се кап. Јовица, и позна један другога, па заједно ка господару, гди се поздраве, изљубе, и срдечно развеселе сви. Ту одмах дозове господар све капетане, и заповиђе им, да опчас иду сваки у оближња села, да дотјерају сва кола (волујска), и на њима јапије, од које ће се ту домузарабе оградити да се јуриш учини на исте Турке. Још узме кап. Јовицу, те се ш њиме насамо разговори, и упита га гди је прото Ненадовић, и кад чује да је у Бечу, и да су скоро имали од њега писмо надежно, и да је здраво, а он упита за Петра Молера, гди је он, и шта чини, те непрелази, за којега му такођер Јовица каже, да је остао, неби ли којега бећара још прибавио, и што џебане саставио, да се има ш чиме пријећи амо и од важније помоћи бити, а који дан ће и он ев' амо, како и сви остали наши, што их је гођ тамо још. Онда упита господар и за џебану, може ли се добављати, а Јовица му каже, да може доста, теке да новца нејма, и ваља да се испотајно узима; на то рече му господар.

„Само кад се може џебана добављати, а за новцима стати неће, ево их, теке да их Молеру како додамо.“ Још га упита, би л' се он собом с Молером састати могао, ако би баш и у ону страну морао пријећи, само да се ш њиме састане час прије, а да се разговоре о свачему за напредак. А када чује од Јовице и то, да се може, али тајно и самотно прешавши у најближе село Прогаре, и то код некога попа Ж...а Н.... гди је свакада њихово састаниште бивало, и да ће се ту с Молером ласно и одмах наћи и о свачему разговорити моћи, како у својој кући, онда зовне свога барјактара Симу Милославјевића Паштрмца, и даде му команду нада том војском, да ту исте Турке обкољене држе дотле, док он дође. Па узме кап. Јовицу, и отиду заједно к с. Уровцима; ту нађе кап. Јовица један чун, и добра два момка, који ће господара превезти у ону страну, и ш њиме поћи до кога он хоће, и вратити га здраво и безопасно; тако и одмах сједне господар само-сам исто вече у тај чун, и отиде тамо, а Јовица к Палежу, те ту приону сви начињати оне домузарабе; а кад исти дан буду те готове, реку, да их само прокушају покренути напријед ка Турцима, и подвикнувши по неку пушку истурити, да се види што ће Турци, и неће ли они на Србе испанути и ударити нагло, да их дочекају ови из такве живе и помицне бусије (т. ј. покретне), и да их ту погрде. Али тек што учине тако Срби, како су смислили, Турци учине по се и горе, препану се од тијех накарадâ, и пагну товарит' се у лађе и превозити на ону

страну Колубаре, па како који тамо испани на бријег, а они што игда који може загреби, те издири без обзира к Београду; особито брзине онима и себи придаду, који се усуде још дочекати лађу и другу својега дружтва, па да гомилом и безбједније одлазе, кад својим очима исти виђеше, гди се та лађа са свјема на сред Колубаре потопи, за што је људ'ма и свачим другим претоварена била, што је и сама собом невелика, т. ј. мали четокаик с једнијем наприједи топом. Исте пак сухим побјегавше Турке дочека на друму србска бусија, кап. Ђуро Н.... са својом командом, те припуца на њих, и једва му који утече, а живе фатати ни стало му било није, него их туда повалљају, и оставе до вијека, но и све им, што имали и понијели, поизпосвајају. А ови одовуда Срби, када чују ту треву и пуцњаву тамо, сјете се шта је, па скоче иза домуз-арâбâ, те јуриш у варош, где још непревезенијех Турака што нађу, све погубе, или у воду поскакати нагнају, те се и они утопе, који год непогину; ту Срби добију осим вароши свачега турскога, и оружја, и парипâ и хатовâ, и понешто џебане. У јутру пак дође кап. Јовици на ум, да пође виђети низ Колубару, јесу ли озбиља утопили се Турци с четокаиком, или су побјегли у Саву, и замакли к Београду; узјахавши на хата новодобивена и пошавши с неколика момка низ Колубару бријегом нађе кап. Херића на стражи при једној накљи колубарској, гди чека турску лађу коју из Палежа, и упита га да нијесу какви Турци туднје на лађи прошли и продрли, и чује да ни-

јесу, и види да неби без чуда својега ни могли ту промаћи, кад је тај капетан прехитрио бусијом ту станути; него се тим увјери, што се и чуло синоћке још, да су се неколико више те страже потопили они Турци озбиљом, те он хајде уз воду и низ воду обалом и мотри шта имаде гдѣ, и када под сами Палеж буде; а оно се кљун од четокаика мало пониже скеле покаже и угледа, ђе вири из воде; тад и Јовица брже наћи и пошљи једнога пловца и ронца Срба, да види, шта је баш оно, и да на случај конопац понесе, да свеже за халку (гривну) лађену, које отишав и учини тај Србин, и дода им на бријег крај конопца, за који ће га вући на суво и крају; па он још уплива и зарони у четокаик, и нађе одмах и ласно извади једнога читава Турчина, под свим оружјем, и у једној му руци дуга пушка, а у другој чибук, па како је у лађу сјео и намјестио се био, тако се и утопио, ни макао се није, и тако са свијем у истоме положењу нађен је и извађен, те га Срб онај извуче пред остале на сами бријег; али сад истопрв навале Палежани и Забрежани и на чуновима по Колубари горе доље чакљама и оствама, те нађу и поваде тај дан из воде преко сто Турака, којима ништо друго нелијаше и немањкаваше, до само што нијесу живи — а све остало је при њима, и на њима било, како и у онога првога. Осим тога свега пак међу тијем буде извучен на сухо из воде и сами четокаик, у којему се нађе још дванаест Турака, који су били баш к'о и онај први гњурцем извађени, свак их код свега, тек без себе истога.

Онда намисли кап. Јовица додати некако и одмах господару тај повеселији глас, пак се договори с барјактаром његовим Паштрмцем, да он дигне све коњанике Србе, пак излахка да иде пријеко пољем на Забрежје, а Јовица да иде водом у истоме четокаику, и тамо да се састану, и да чекају и прифате ту ноћ одонуда господара својега. Тако и учине, тек што ту оставе кап. Ерића и Николу Станковића из с. Остружнице сваког са својом и осталом војском, да чувају добро друм и скелу, па оду коњици, а и Јовица сав Палеж најприје попаливши, узме газду Николу Луњевицу к себи у четокаик и неколика добра момка; и шеснаест вјештијех веслара све Забрежанâ те низ Колубару па уза Саву цјевајући, док изиђу тако и к Забрежју, и ту сретну Паштрмца с коњиком, ђе јако пољем иде и примиче се к Забрежју, како и ови водом. Но кад буде четокаик испод прогарскога чардака, примакне му се под саму обâлу и стражу, док и официр собом са чардака викне: „Комшија! Куда ћете овамо? Кад ми с вама ништа посла нејмамо, а скела овди није.“ Па скиде капу, те се моли, да му се непримичу, тад' му се и Јовица јави и покаже да нијесу то Турци, како је помислио онај, рекавши му: „Ми смо, брате, Срби, а нијесмо Турци! Ја сам онај Јовица, што сам био до јуче у селу Карловчићу.“ И он му каже, „да је и он опета из истога села официр Ж.....а, те се ту познадну и поздравну, па и распита официр како су Срби, и што су досад починили, а кад му каже Јовица, да су Турке на

Палежу разбили, и сад ено хатове њихове јашу, и оружје турско носе, и у њиховој шајци се возају, што и том официру, каконо ти Србину, све мило буде, те и: „Фала Богу!“ рече; онда га замоли Јовица, да пошаље једнога момка у с. Прогаре попу Ж...., да му за њега каже, да је добро и здраво и сретно са свом браћом Србима, и да су Палеж по све очистили, у њему Турке придобили, а и све њихово, како и он види, узели, како и шајку на којој се сада возају, којано је и с једним топом; па каже официру и ово, да му је тај поп добри пријатељ, и да ће му млого драго бити, када чује тако што сретно по њега и по Србље, пак ће он тамо и момку, који му тај глас однесе два-три форинта напојнице дати. Официр му обећа то, и одмах пошаље солдата једнога у село ка попу томе, да му тај преугодни хабер и предраги поздрав однесе; тад' и кап. Јовица вративши у србску страну четокаик испали још и један топ, нек се и чује и види, па освједочи свакојако, што је Бог дао својим крепким страдалцима, и постојаним вјерницима, и тако уза Саву повезе, него послије топаприупита га још официр онај: „Ако Бог да с војском сада?“ И он му одговори: „На Шабац, брате! Да и њега с божјом помоћи очистимо, какогод и Палеж.“ И тај заметнутак и одбацак паметан је био од истога Јовице, а да се неби тко присјетио чему другоме, и правоме њихову намјерењу, те да неби боље и чувао и пазио, по бријегу савскоме туда. Хеле то вече дође и господар па Саву, и сретно пријеђе амо теке само-сам како је и оти-

шао, а био је повез'о и двоја кола џебане, и повео Симу Ненадовића са стотином и више другâ; него их подпази стража, те они сви у шуму прогарску замакну и прикрију се, и ту сакрију за тај мах и џебану, па другу ноћ одмах и сви сложно уларе на стражу, и повежу је, него у томе им се рâни један друг, Јован Бошњо, и они убију једнога стражара намртво. Овда је међу прочима прешао и Јаков Јакшић, и па себи папцир пренио, и Аксентије добошар и војске весељак, и знаменити хајдук Станко, Червенке земунскога генерала слободњак и љубимац, што га је познао како веселе нарави, тако и простоумна но разговорна човека, који му, кад се у Србији овда забуни, каже откровно, да хоће и он браћи у помоћ да прелази, него да би неморао крадом ићи, моли га да му даде г. генерал барем исподручни одпуст, и он му за таку искрену молбу и довјерије даде један своједручни листак артије, да га свака стража у Србију пропусти, којој би се год јавио, и рече му да он ту тескерицу прождере, како пријеђе, каконо гâ је и послушао, премда му није у потреби ту била. Ет' овако су овда прелазили све по избор војници, и беђари, и ближњељубци своме народу нâ помоћ.

Но ево порад чега је још исти нови србски господар овда и тако тајно и опасно у Њемачку прелазио:

О првоме прољећу по паденију Србије договоре се неке заоставше и предавше се Турцима старјешине, и саберу се у манастир Благовјештенија (у рудничкој гори), те напишу једно проск-

телно и молебно писмо на име самога цара русійскога, да он србски народ Бога ради незаборави, и непропусти. и неодложи заступити, и у Порте свакојако им одлакшања и милостивије призрјенније израдити, и проч. Ово је написано 1814а год. 21а Април., а подписали су га сљедујући овди у име свега народа:

Григори Радоичић архим. м-ра Благовје.
Милош Обреновић бивши војв.
Лазар Мутап — бивш. војв.
Филип Петровић бивш. војв. студенич.

Ово их овлико буде из ове стране у Србији подписано, пак опреме писмо исто у Њемачку Проти ваљевском и Петру Молеру, да се и они тамо неколицина подпишу на исто, па да га опреме право у Русију самоме цару, а по нарочноме посланцу, и то по студеничком архимандриту Мелентију: а ево који су се и тамо подписали на исто:

Марко Н.... кнез нах. краг.
Матеј Ненадовић прото и војв. ваљев.
Петар Молер војв. соколски.
Стојан Чупић војв. шабачки.
Максим Крстић војв. зворнич.

Овако су дакле и овлико их то писмо подписали, и тако послали га по истоме, који до у Сибињ дошавши, сретне тајно-посланога из Беча министром руским, чрез архимандрита Спиридона Филиповића, (а и предупредно од Недобе тога опоменутим) бившега у Београду капетана варошкога

по имену Косту Игњатијевића (послије и собом прозванога Немањића), да Србима главнима, како у Србији оставшима, тако и у Банату и у Сријему још се находећима, објави такођер испод руке а од његове стране, да сам цар руски собом долази у Беч, и да ће тамо сви остали цари скупити се на особити и свеобшти договор, . него да и Срби сложно и потајно а од имена свега народа начине челобитну једну, и да му је у Беч пошљу и предаду по некоме одабрану Србину, а да ће и он са своје стране и чрез своје пријатеље то исто чинити, и молити цара покровитеља Србије, да је утјеши и заступи, и да јој барем турско поданство облакша, ако је немогне одмах возстановити, како је и била, и како је то цар собом Богу и вожду самоме умјесто свијех, писмом својеручним обећао, које ће вожд бит' и сачувао како своје очи. — Ово је особито сретно било за тај посао и посланство, што су се иста двојица случајно сусрела и споразумјела, те одмах кап. Коста отиде својим путем и послом у Влашку, али архима. Мелентије отале окрене пут Беча, и туђер сврши свој пос'о, каконо му је препоручено било; осим тога он још и од своје стране пише и замоли министра Голицина и Салтикова и друге неке себи одприје познате велможе руске, да му помогу цара благодјеја и покровитеља умолити да неизостави благодатно призрјеније имати к Србији у њевим садашњим најкрајњим обстојатељствама, кад и сву Европу он исти тако царски и отечески пригледа и заступа, те и саме враге своје Французе. И ово

зар узалуд небуде, али још ништа невозпосљедује, нити се какво рјешеније о Србије стању и побољшање у чему опажати почне. Тек на оно је вторично прошеније ваљевском проти Матеју у земунскоме котроманцу од некијех само а чрез истога Милоша Обреновића препоручено још велика надежда полагана, с тим то виша, што но је, када су на скуп у Београд први пут исто прољеће сви нахијски кнезови од Сулејман-паше позвани били, да ту порез разрежу; Милош исти упутио првим тога истога пута, куда но је и овим; и ако је ово сада устмени налог био, ама је и свепуномоћни. — Него како се је ово прво штошта и којешта додало, заслужује овди описано бити: и ево како ти је Србине: Турци су ради били, да им отуда из Њемачке сви Срби поизпрелазе, како су и неке старјешине учиниле, пак су за то слали на састанак кадкојега од својих кнезова, да им ослађују амошње своје под Турцима стање и живљење, и да их неки некога поиспремамљују у Турке, па што им буде; евако ти је и Милош овда с првим налогом и препоруком прелазио, и без никаква зазора турскога свршити могао свој потајни а опоменути посао саставши се и разговоривши с ким је хотио и волио тада. Но како то сво љето никаква отуда на прошеније исто рјешенија небуде, и амо се под јесен Х. Проданова буна учини и опета утиша се одмах без икаквога успјеха, него и Турци почну млого више и свудијен и над сваким Србом без разлога и без узрока свирјепствовати гонећи сад за све досадашње јавну пизму,

а крајњу освету чинећи. Тако исти Милош опета под опоменутим видом мало по утишању Хаџи-Проданове буне из Београда, те узевши од везира допуштење и од Ћехаја-паше наметнутог једнога Турчина за мотритеља и чувара, пријеђе у Земун на састанак к Проти и Молеру, те да им дода испод руке ново на проту Матију полномоштије од 15а Августа 1814а год, с истијех а и још некијех другијех подписима, што су и оно пврашње прошеније подписали, па осим тога и (карту бјанку) празан лист чисте артије с печатима и подписима свијех тадашњијех дванест кнезова нахијскијех, да им опомене употребити својевољно и слободно, и да прото Ненадовић иде у Русију исту час прије, па да напише тамо шта зна и како ваља, те да и архимандрита Мелентија тако подкријепи, а да прије и боље што израде. Копијом истоветно се оно полномоштије овди навести неизоставља, а пораде самога пунијега објасненија, која се у некоме од 1815е године започетоме протоколу србском налази а с овим предувједом:

„15а Августа 1814 године отправљен је из Земуна с полномоштијем господин ваљевски протопрезвитер Матеј Ненадовић в росијскују државу; но по нахождениј росијскаго государја в Вијење и он Ненадович возвратилсја тоже в Вијену.“

Полномоштије.

С којим ми нижеподписани у име цјелаго народа сербскаго крјепост дајемо господину Матеји Ненадовићу протопрезвитеру ваљевскому, да он ни-

смено прошенија наша представљати может, гдје потребно будет, и устмено она распростарњати, и сочињати и друга писмена изјавленија и доложенија гдје би надлежало у име нас и цјелаго народа сербскаго, и та сам достављати коме треба, да может полномоштно. Едним словом что он говорити, закључити и подписати будет, то истоје ми нижеподписани у име цјелога народа говоримо, закључујемо, подписујемо и соутверждавамо. На кој конец јего во имја господње, за обштеје сије дјело наше в росијскују државу силајући, сије полномоштије нашими имен'ми и печат'ми соутвержденоје јему вручајем.

Исти редом подписани.

Овда ти дакле узгред, а и да се боље притрпа и падкраје своје тајно препоручење, те и осим обично-турскога налога звати амо којекога на предају, појави Милош Ћехаји везира да је рад и коју муштерију за нешто стоке наћи у Земуну, а већ је преко пријатеља некојег и то преко Мариновића (Чику), уговорено и поручено било, да Прото и Молер дођу на састанак, и урочен је дан, и они дођу ту, и Нијемци им учине на руку, да се ту насамо и потајно разговоре, и да што воле додаду један другоме, а онај чувар Милошев, Турчин, буде заваран и замамљен; али се осјети да Милоша некуда и порад нешта особитијега нестаде, те се разгоропади, и шћеде силом да прође мимо Латова, да га иде тражити по котроманцу, који му недадне, и којега Туркешања крупна и

силна докопа за прси, па о палисаде га тресне, те Латову крв удари на нос и на уста, и стража солдатска морадне прискочити, те се Турчину пангането у прси опру, и тако ухапси га док пријави за његов изумак генералу Червенки, који га шћаше ончас у пранге оковати, пак с толмачом на суд везиру послати, гди би барем из политике пограничне морао Турчин осуђен бити, и турски наказан, т. ј. ужетом око врата, да га ту од генерала исти Милош неодмоли, бојећи се да би за тога Турчина и он кадатад' погинути морао, ако ни од којега суда, и паше, ал' од пизме и безуздија турскога заиста. Ту се дакле с обојицом онима о свему тадашњему стању народа, и о поступању турскоме и везирском са кнезовима и с народом осталијем, понаситно разговоре; суобштио им је Милош тад и причине све, за што није исти собом устао на оружје против Турака, кад је и Хаџи-Продан почео, међу којима ову им је за најглавнију имао показати, да није знао, би ли то угодно било Русима, и би ли они шћели што помоћи у такоме случају Србима, или би их презрели, ол'и чак по невољи каквој и одмагати почели; а сваки нас како и свијет цијели зна то, да би се Срби сада мало што сами бранити могли, кад су толико страшно разорени, и када их Турци сваки дан једнако још лишавају свега имања, средства, па и понајвише оружја, нити је тога што у народу игди већ остало; пак се и за то али без икакве ползе, него на то већу своју несрећу и за̀тир узбуњује, и ако преочајано и безумно безнамјерно и безнадежно

прађајући се и упропасти сам себе сав Србије народ, како видите и сами, ако само и то наскоро што још тај весели покровитељ непомогне и неодлакша. Тако и за тим смисли те окрене Прото, пут Русије одмах с мјеста, и кад у Житомиру ал' чује навјерно, да је цар Александер већ пошао у Беч, те отале и Прото час прије у Беч, срести га ту, или опета и одатле за њим да иде до у саму Русију и до пред лице истога; но и ту чувши да навјерно ето га који дан у Беч, причека га ту и представи му што је имао чрез истога Недобу, бившега и ту све још у кругу дипломатическом, него на то чрез Каподистрију изпотајно буде упућен, да се иде молити најприје Ћесару, па и свјема осталима редом, како је већ горе-опоменуто, и што му одговоре сваки, да то Русима докаже, па да они онда према томе знадну се окренути и прифатити за србски пос'о. Овда је Прото нашао и застао ту и у своје дружтво посланско узео Јефту Чотру, који је у истоме с реченим архим. Никшићем дошавши одприје, заостао, кад се је онај вратио у Сријем. Овака пак и овима прилична развлачења и одлагања имао је Прото послије из Беча Мојеру јављати, а овај у Србију испод руке и понајвише чрез игумна боговађскога Авакума Милошу и Мутапу и осталима ђекојима на мниму суобштавати утјеху, та на будућу радост и бољину. — О првом прољећу дакле народ на оружје подигавши се позове и принуди Милоша примити врховно началство, који већ и започео бијаше којекако, али још напријед знајући, да се ништа нејма што треба за војени пос'о

народу, науми у истоме почетку тога посла приjeћи собом и тајно у Њемачку к Молеру, како и учини овога пута, с тим тврдим намјерењем, да Србе зове отуда све и одмах у помоћ народу својему, којем но су а од њих све надежде внушаване и усјејаване; или ако неби шћели они, да му кажу, да и он ту остане ш њима у безопасној страни, јер у народ он сам нејма куда већ враћат' се нит' му може што, нит' има с ким, нит' и чиме помоћи. За џебану и остале потребе, да има новца за сада подоста, увјери Молера давши му ту одмах све што је у то име и пренио, и каже му да за њим (т. j. новцем) неће стати ни у напријед, а тек да се набавља свенужно, та највише барут и олово. Осим тога рече му и то, да је ласно из такове завјетрине подпиривати народ, и храбрити га да се диже и брани, од напасти, него ваља се у њему сад и наћи, те га руководити и помагати му совјетом и примјером: „Та ја један му сам шта ћу прије, и куда ћу брже, но амо требаш и ти, и други, и трећи, и млозина људи ваљанијех и вјештоумнијех; јер ја нијесам рад никојако да обршим како Карађорђе, или Хаџи-Продан, с народом, пак да се мном и мојим свавим уклиња свијет, и за то волим одмах с почетка свега се посла овога отрести и проћи, па барем да нејмам душом за то дуговати или таочит' се и одговарати Богу и народу." Ово изражениjе срца и душе својске и важне поникне у Молеру мисао, и повод му даде неко условије учинити сад истоме Милошу, а тим то лакше, по Молера памети, да

се и самоме њему, како и свакоме учини започето дјело, и да је у свему безбједнији он, како и вели да жели, мање одговора дужан бити народу и Богу, те му предложи ово и овако: „Да се он, како проглашени па и већ извјестни господар и свеуправитељ народни, мора одмах вратити у Србију и у отечество, и предузето дјело продужавати како се може боље и брже, а ето му је преш'о и добар, храбар и поуздан помоћник Павле Цукић, којега да употреби док и он пријеђе, а он у Њемачкој се још забавити мора за толико само, док нађе и утврди људе, који ће за новце џебану и све друго што узтреба додавати, и док Проти опише ствар сву како је сад у Србији, и докле се дошло и успјело шта ли највише недостаје, које да он доложи министру рускоме, и да му овда још једном а за свагда опомене и препоручи србски народ и његово суштествовање, па да иде амо и он одмах, те за нама у Србију час прије да прелази, и уза се кога још могбуде од војника и бећара нашијех да позове и преведе, па што нам за даље Бог да.“ — Још му рече и ово: „Да он (Милош) као чоек, неби осамовластио, и отврдоумио, како што је и Карађорђе, па без ичијега знања и совјета општијега да неби какву нову срамоту будалаштину и несрећу народу нанио и учинио; за то сад овди, да се обећа примити и припознавати за њему (Милошу) равноначалне: Павла Цукића, проту Ненадовића, и њега (Молера), и да је то равенство њихово једном за свагда обезбјеђено, ваља да им он уступи свакоме по три нахије, које

да су њихова собствена притјажанија, како и њему његове три; и у њима да су они за живота свак-својега народњи пуномоћници, а да имаду ш њиме и међу се раван глас и равну власт, па да и равну бригу носе и службу чине за обште народа свега благостојаније, и тако то све њих четверица један без другога, к'а ни тројица без согласија четвртога ништа закључити ни предузети да немогну." Неказујући никоме озбиљскога узрока ово је Молер по свој прилици предложио и на бити могући још и други случај, т. ј. ако би, по новом избављенију Србије, опета се међу своје Карађорђе вратио, да би му првоначалствено мјесто имало и остало, него да је од њих окружен и совјетован, и не наопако; кад у једноме камену још небило ни дома то ли града. — На то Милош ту пристане, и обећа му се на све и у напредак пристајати и соглашават' се радо и весело, што год би они како ученији па и паметнији од њега, за добро, и за боље народа проналазили и довијали се. Још нађу за добро да зовну и умоле прићећи у Србију и студеничке калуђере са светим Краљем, који су тад' у Фенеку манастиру близу Саве и границе србске боравили, које ће велико у народ впечатљеније учинити, обновити свакога Србина вољу и надежду, и укрепит' му срце и дух. Ово се њих двојица све исту ноћ разговоре и утврде међу собом, пак и предавивши ту и погостивши се весело, а особито успјех на Палежу својебратски разумјевши, друго вече врати се Милош са Симом Ненадовићем ту при свему њину разговору

бившим, и с другима у Србију, и пријеђе како је више описано; а Молер сједне сутра дан на једна кола, те у манастир Фенек, да Студеничан'ма објави оно закљученије, и да их молбом и обштом нуждом, а и њиховом ползом приклони, да пријеђу међу своју браћу. Но и калуђери ти сад напомену и учине такођер предусловйца нека, да им се ту одобре и објетом његовим да се обезбриже, а ово су та: „Да се њима у Србији даде који они узволе манастир, и да се тај за њих оправи и садржава народње власти трошком; осим тога да у Србији владика, ако Бог дâ срећу и ослобођење од варвара, који се први успоставља, буде из братства студеничкога, и то којега они међу се согласно изберу и предложе власти, и ово право на владичество србско да остане за свагда при томе братству, које кадатад' вратит' се имаде у свој првобитни манастир, но и тај да се такођер оправи и подржава земском влашћу, како што је и сама Жйча некада. К томе још и ово: да небуде и да бити неможе запреке никада истоме братству и манастиру слати по свој србској земљи и држави у писанију милостиње.“ И то све одобри Молер и објетом утврђено буде туна, и тек остану спремати се те у згодно вријеме пријећи, куда су и за чиме наумили.

Тек што је пак овда из Њемачке господар исти у србску страну прешао, поздраве га своји добивенога топа пуцњем, којега одмах он собом разсмотривши нађе, да му ваља други колски кундак, што је тај топ био на лађенскоме, који није

за суха ни за повоза куд'; ту се тај час нађу ковари и ковачи, али по један чоек од заната, шта ће прије урадити, него ти скочи Паштрмац и Мелентије Враћевшнички, који је ту за њима пристигао био, те онај дуј, а они куј, један креши а други теши, па и они и другије њих неколицина на изред удри навали, док и кундачину топу свом слупај какву-такву, а тек да послужит' може коликогођ за то вријеме. Но док су они ово радити започели, дође и писмо с Ваљева од Цукића, у којему моли, да му се дође у помоћ, јербо га они Срби хоће да жива изједу, или да га Турцима везана предаду; на то господар брже заповиди кап. Јовици, да узме педесет коњаника, па да трчи у Ваљево, и путем још кога год сретне и стигне да узме са собом, и да Цукића заклони, а оне узплахирне противнике да ослободи, увавијести, и охрабри свакојаким ријечма, и да им каже шта је и како сретно на Палежу учињено, и да им ето долази индат, војска, џебана, и топови, и проч. Тако и за то похити кап. Јовица к Ваљеву, и тај исти дан стигне тамо, тек одовуд уз пут још до сто коњика набере; па оним Србима тамо разпирлита казивати шта је овамо на Палежу почињено, да су хатова и оружја и џебане и један топ са четокаиком турским задобили, и из Њемачке србска војска једнако кила и прелази, док почне и другијех царева и краљева, који сви Србију ослободити обећали су и дужни су, па и предузели су сада баш да је свакојако избаве и подигну; а ето им који час и господара са Палежа с озбиљским

окрутом и воинством, и ово ти их понајвише и понајбоље од свега страха ослободи, другу памет окрену сваки, охрабре се и развеселе сви, а млоги посред логора и шанца и дружине од прилике овако и попијевати припочну:

„Хеј Милоше, свако добро наше!
Бог ти дао, што год поискао!
Дичила те сабља и десница,
Цваћела ти на лицу ружица!“ и проч.

Како им је ту дакле казао и обрекао кап. Јовица, тако и буде, и трећи дан за њим дође и господар с војском, џебаном, и с топом; те кап. Јовица с неколико коњика изађе пред њега на сусрет до у с. Забрдицу, и допрати га с весељем и пјеснама на Кличевац. Отале одмах разсмотривши мјесто и предјела положење догледа господар, да с Кличевца Турцима топ ништа урадити неможе по шанцу, а којима би што могао по пољу, они су опета далеко од њега, по вароши и при самој Колубари и преко (ријеке) Љубостиње и у шарамповцима, картач им неможе ништа наудити, а ђуле ни толико: те и заповиди кап. Јовици да превуче топ на јужни бријег исте Колубаре, и тамо да га ђе згодније и ближе намјести, тад и Јовица он-час крени топ и ниже Ваљева прегази воду, па изнад Слатинковића (Турчина) куће на брдо под једним великим орахом намјести га. Ал' онамо Милош кано ти свеобшти господар још сакупи, и сазове к себи на заповијест, сав остали народ, који је на војску дошао, и закаже им, да сваки

Србин у јутру, зором, или кад би год било, те чује трећи топ да пукне, одчас јуриш на те Турке, и на њине тврђевине све и са свијех странâ, да се узме то све сад пошто му драго стало, рекавши: „Браћо! да ове Турке овде довршимо! Јер шта нашега србскога робља по Чачку цвили у турским рукама, то ви незнате, али знадем ја, и вама кажем; па очистивши ове да потрчимо и тамо сви ови сложно, како смо и овде дошли, а и тамо ћемо нешто наше војске наћи, те да и ону Турадију разбијемо, и прођерамо, како ћемо и ову, сад с помоћу Бога, пак да и ону како и ову нашу браћу од страха и бича и невоље душманске и од робства и смрти све поизбављамо. А ово је вријеме данас таково, што и Србин сваки сам види, да му је боље и погинути, него живјети злосретно и непоштено под јармом и бичем варвара Турчина. Сутра дакле, браћо и јунаци! што нас овди погине, Бог да нас прости још данас, и благо свјема, те вјечно нам благо, који год ћемо ту погинути! Наша браћа и сродници, који по нама узаживе, живјети ће и за нас, и Богу се ва вијек молити, како и колико за себе, толико и за наше грешне душе!“ По томе за топом и сам отиде, и тамо код њега с Јовицом заједно намјести се и спава ту ноћ; а на стражу према Ваљеву поставе Илију Баштрића из с. Осječенице (нах. ваљ. Грбов. кнеж.), којега су били од шале прозвали везиром. Но тек што први сан заспе, а Илија чујне мукли неки топот, и далечку а лагушну тутњаву, и то као удаљавајућу се од уха и чујства; па притрчи те дарне руком кањ.

Јовицу, који се прене, и упита га шта је, а ови му шапне, да, побјегоше Турци! „Неможʼ бити то истина?“ рече му Јовица, зачуђен, и он му опета разкаже све шта је чуо и примјетио, па да није друга прилика никаква, до та свакојако. У исти се шапот пробуди и сам господар, и упита шта је, и о чему је ријеч међу њима, и да небуде Турцима опета како и неки дан, што из Босне илʼ од Шабца индата дошло, алʼ му кажу да није то ништа, него по свој прилици утекоше и ови одавле из Ваљева, јер се чу топот и тутњава уз Брђане (пристранак), и то све даље одмиче, док замукну и пријута се. На то рече господар: „Иди Јовица, те виђи је ли то истина.“ Јовица одмах и за њим Илија с пушком у рукама, те понајлак хај кроз мрак, поступај и ослушкуј, алʼ се ништа нечује; на своју стражу дођу, слушају и питају се, чу ли тко што, и нико већ ништа; те њих два и на саму ћуприју ваљевско-колубарску сиђу, и одмах је пријеђу прислушкујући а ништа нечујући, те тако истија се примакну и самоме турском шанцу, и кули, па и ту до самога хендека прилегну опета прислушнути, али се и ту нитко жив нечујне, тад она оба и на шаначну ћуприју и капију, алʼ по ћуприји слама прострта, и унутра никога жива нејма, где њих обојица тај час истуре пушке, и повичу сложно из једнога грла: „Ај утекоше Турци!“ Пак се брже ка господару поврате, и објаве му све како је, а он чувши то, брже рече те опали се један па и други топ, те домало и трећи, тадʼ и сватко на ноге и за оружје, па у траг за Турцима по-

ћерај, и потеци коњик и пјешак; али управи траг непогодише по ноћи, што их Турци преварише и траг укрише, и пут заметнуше странпутицом, и у саму зору на Јелину брезу (брдо у нах. Сок.) изјурише, а и Срби хртници до часа за њима, немогавши их путем ни пристићи то л' претећи; али малином их да и стигли, ништа им неби досадили; а још туна их на брду и два њихова шарампова готова, и пуна друге војске, дочекају и прифате; ту је био како у резерву дошао и стајао Мурат капетан градачачки, и Тузла капетан, сваки њих са свјема својима, до пешест хиљада Турака, а да причекају и дофате и спасу ваљевску браћу своју, који су морали већ издирати одонуда, нејмавши се о чему и су чим онамо подржати више и одбранити. Но и ту они сви у једно, и до десетак хиљада њих тек што по кахву попију, и по лулу одпушну, па на коње, и на опанке, те јуначки напријед узнатраге своје, али полахко и без страха бјежећи; јербо се поче и Србаља већ помаљати по свим према њих странама, и све гомилкама, пак се и к Јелиној брези мал' по мало од свуда примицаваху, које Турцима никако заовда барем угодно и мило небијаше, а видећи своје Ваљевце како су изнурени нешто и од бјега, но највише и највећма од четрдесетодневне обсаде и гладовања. Отале ударе Турци на село Пећску, и дотле их Срби допрате, па их оставе и врате се к Ваљеву; а Турци у Јадар сви к Рађеву камену свале се, гдино им је Али-паша Видаић (хромо) био улогорио се и обшанчио с осталом својом војском, и

под којега су командом и речени сви били, те их је он и послао, да Ваљевце курталишу и к себи прифате, за који му поступак и од Србина фала. — Амо пак на Ваљеву шта су још Срби починили, и куда су се оданде кренули, виђеће се, док се најприје прегледа, шта је и шабачка нахија до тога времена радила.

V. Причање.

Како се је, кад и киме одметнула овда и шабачка нахија.

Тек што су амо Срби Палеж почистили и завојевали, и опета вторичне Турке у њему разбили и потопили и одпратили, чује се одмах то у Сријем све и управо јасно, па свакоме тамошњему домаћем како и пребјегцу Србину пријатно и угодно бивши тако и толико, да се почну и већма журити паштити спремањем и прелазити у натјечицу млоги и старосједиоци, а то ли заставши се тамо још од Карађорђа Срби, те својој рођеној браћи у помоћ и на избављеније. Тако и најпрви у Мачву пријеђе из сремскога села Платичева, гди се је бавио за то вријеме с чељађу своје куће бивши Чупићев капетан илити буљубаша Илија Срдановић (родом из с. мачв. Прњавора), и преведе уза се осмеро момчади, међу којима је био и један Сријемац по имену Сава, родом Купиновац, чврст и поуздан момак. Илија пак прешавши с том својом дружицом, провуче се тајом кроз Мачву, и отиде најприје до на Палеж, да види тамо шта је и тко је, гди нађе и застане, како је и желио и паштио се, новога господара, и при њему осим остале вој-

ске и газду Николу Милићевића из села Луњевице (нах. руд.) и Паштрмца, те му га ова оба и одмах представе, и он га не само позна, него му се и својски обрадује; пак му ончас даде и устмени заказ и писмо напише на сву шабачку нахију, да се сва диже час прије на оружје, и да бије Турке, ђе којега налазе и стижу, како што су причеле и све остале нахије по свој Србији. Још му препоручи усмено и то, да с првога тамо корака из најближега к Шабцу мјеста и по највјернијој прилици тајно и мудро поручи тад бившему мачванскоме кнезу Живану Ковићу, за којег се је чуло и знало, ђе се је при Турцима у граду шабачкоме застао, да утече како год може, и то што брже, у народ, докле га нијесу Турци ухапсили, оли погубили. Срдан Илија с Палежа вративши се уз Посавину шабачку јављао је тудашњим Србима озбиљско свега народа србскога свуда возстаније за освобођење своје, а и вољу новога господара, и његово намјерење, свесрдије, и позив у обштесрбско дјело, и одбрану; још им свуд укаже и његово у то име писмо, те сви једва и дочекају, и Срдан им постави узгред међу њима и војепе старјешине, како ти, за буљубаше им постави Матију Соколчића из села Кормана, тако и Радована Опанковића из с. Драгојевца, и Петра Врељанца из с. Мрђеновца, све одприје испитане и јунаштвом и умом одабране војнике, па њима препоручи да чувају добро и чврсто Добравску ћуприју, да неби отуда шабачки Турци у вилајет насрнули, те га поробили и похарали. Ови ту наредбу не само

радо и весело приме, него и одмах скупе се и ш њиме истим на Добраву поћу, и ту бусије начине и заузму, које да и он очима види, њима је најмилије било. Отале брже отиде Срдан у Поцерину, да и њу тако дигне и нареди, и тамо га ђекоји само саслушају, колико да узнаду шта се је наумило радити, и од кога је то, али заовда пристанути нитко нешћене, залуду им навођаше он живе доказе и примјере, да су сви остали Срби, кроме њих одметнули се против обштега душмана и својега крвника Турчина, те га бију на сваку страну што год ко боље може; још им залуд и оно писмо позивателно, што му је господар дао, покаже и прочита и разјасни и разграпа, никако нешћадијаху овда ни чути ни знати за тога новог вожда и господара србскога Милоша; и тако се отале Срдан окуњивши а и потуљивши провуче крож њих у Мачву, гди му први пос'о буде, те тајно поће кући реченога кнеза мачванскога, и мукло и тајно изазове мајку кнежеву, те јој каже господареву жељу и препоруку, и ако икако може она собом да отиде до у Шабац к'о на посјету сина, које може најприје бити без икаква турскога зазора, па да му каже од кога му је поздрав и препорука, да избјегне отале час прије, и док је још за времена. Старица то једва дочека, спреми се и отиде, и опета се скоро поврати безвредна, но и свршивши свој налог. А кнез Живан имавши при себи само једнога кмета по имену Панту Милинковића из села Рибара, те он и њему то покаже и одкрије, и уговоре да се оба ријеше к

усуде, и да прву добру прилику нашав улуче, и да побјегну отале; но међу тијем и Турци боље их причну чувати, те одмах немогну, а и куга, у граду бивша и моривша, удари и кнеза истога, који ту и умре, а Панто само-сам уканивши се нагне бјежати преко Саве на чуну и у Њемачку, куд по је могао сад најприје и најбоље, него и Турци га опазивши пушкама испрате, и ра̑не га; но и по тој ра̑ни утек'о им је, и неби хајао, мог'о би је преболети, кад се је рањен могао у Њемачку страну превезти, да га ту непредусретоше солдати, па викнувши му: „натраг! не овамо! куга је тамо!“ А он бједни нејмавши куд друкуда, неузме то на ум, но управо крају, и они сви сложе у њега плотон због времена кужнога, те га осмрте, па чаклјама послије за ребра и за што могли на сухо изтегли, и ш њиме у гроб и у креч а земљом притрпавши. Истога времена Срдан кроз село Липолист пањезе и сретне у путу два Срба и мимо гред им рекне: „Оружје из потаје свак Србин, пак се од погане вјере брани живо, како и сва друга по Србији браћа наша!“ И они му на то ништа баш неодговоре, а он отале у село Рибаре промакне, и ту јави се попу Јовану Миленковићу исто вече, с намјерењем да ту што код њега и чрез њега наопути својега посла; него поп, кад га види и позна тко је, па још и чувши од њега за чим иде и шта говори, недадне му све ни доизглавити, већ му одсјекне: „Носи крв из моје куће, нероби ме, и не кољи! Куд су нама наши онлики топови, оружје, сила, и окрут? Камо

нам барут и олово? Камо нам и поцигли пиштољ у кога, то ли дуга пушка? С душе ми се торњај и скидај! пуна ми је кућа туђијех људи, све посленика, пак ће те ко виђети, те ћемо и оба пропасти, но бјежи, ако Бога знаш, одавле, што боље можеш, и куда знаш између нас! Упропастисте себе, па хоћете и нас! Своју си кућу сам разкућио и таким послом разорио и затро, па хоћеш још да и ја моју! Уклањај се док ти велим, јер сад и друга бити може и хоће! и проч." Свашта му таковога укора и пријетње изговоривши, не само непусти га ни у кућу, него му ни мрву љеба ни кап ракије недадне, која би му заиста барем овда требала при таком разговору и на тако трудноме путу и послу. Још му рече поп и: „З Богом! А и никада те тако ја више, да Бог да, не видио!" Па ђиласи у своју кућу, и за собом врата притресне и закључа изнутра, и то тако вјешто и лахко, да му нитко из укућнијех то неопази. Сад Илија размислив се па смисливши куда ће, и шта ће, нег' отале одмах у село Прњавор правце сам својој кући и браћи, да се њима пријави, и да њих најпрво склони, пригласи и подигне на господарево позиваније, али он и ту од њих баш онако буде дочекан, како у попа! „Што си дош'о? Од Бога наш'о! Те нас хоћеш да утаманиш, а тек бијасмо помислили, да остасмо ђегођ живи. Шта ли смо пустога блага Турцима због тебе дали? Мало ли ти је то свеколико? Пак настао си зар да још и ово кукавнога робља и своје несретне главе за тебе погубимо сад? Нећеш заиста Илија више

братинством својим а браћи својој крв пити, и гроб им спремати, и у пропаст их отискивати! Нека знаш, да си већ долијао, и то баш код своје исте рођене браће! и проч.“ Упрепасти се Срдан од њина говора него се неубоји њихова створа, што је био јачи дружином од њих, те им се је могао и недати и одбранити, ако би озбиљом до којега грдила дошло; али Бог и срећа дадне, те му до крајње невоље не дође ту још, до предузме их опета он и то својим остроумним и благим ријеч'ма разговарати, и све им одкривајући обште народње завјерије безубједно их превољевати а разјасњавајући им тог' предпријатија и повод и вољу дворова христјанскијех, а особито сад свемогућега у Европи Руса, заклетога Србије покровитеља, одкуда се нејмају Срби никакву злу надати, него свакоме добру и помоћи, а док тек он чује да су се исти опета на оружје подигли; јер и тај нови србски господар није без његове, колико ни без божје воље, устао на оружје, а и народ га је тамошњи намолио и преволио сам собом и обштински, како су и они чути могли то доселе и прије њега; него: „Неостајте у томе посљедњи, кад можете бити ево први овуд'! а са мном вашијем братом! та да нас не презре послије сав свијет, т. ј. србски народ, а Србље; па и Рус једнородац и једновјерац наш не само да нас презрети неће, него ће нам што најбоље може и најскорије помоћи, како но смо и ми за њега недавно панули под иго Турства, због његове нужде и невоље имати свакојако мир с Портом, па по што

стао да стао, како но што јој је и сва прије умирија њиховога Србија морала највећи и најслађи залогај бити; те како нам он сада неби радо и ласно помогао? кад му нејма онога, што му је онда сметао; спрштио га је Рус, и смождио, како што ће, ако Бог да, и Турчина, и сву његову злоћу.“ Ова, и овима подобна смишљења и разлоге сприобштив браћи својој Илија, умекша их све и одобровољи толико, да му реку: „Ако пристану остали Мачвани, то ћемо и ми, а другчије никако и никада; него ти позивај и превољевај све друге, а међу то нас недирај, и нигђе неспомињи, пак смо ти готови.“

Овда Илија смисли и предузме, кад је своју браћу до тога пригласио, да и село своје покани, па да ш њиме најприје одпочне и потисне пос’о, те ће све боље за руком ићи морати; инди пошаље, да му дође кмет сеоски Ћирко Николић на разговор, да би како њега преволио, који му и недошав одговори, да он ш њиме нејма никаква посла, колико ни с другим којим драго хајдуком, због чега би могао тек у корјен затрти своје село, и своју кућу, него да му се кине и бјежи с душе и од његова сјèна, како ђаво сами од крста. Осим тога одговора и пријетње дигне се исти кмет Ћирко у прво и најближе село Пèтловачу к Митру Лазићу главноме тога и села и среза кмету, и зовне онај опета првога свог сељака Стојадина Јелића, те им пред обојицом каже за Срдана, да је преш’о, и гди је, и шта хоће; ал’ они се ту сви сложе и поћеру дигну за њим из истога села, док и од

околнијех, те Срдан опазивши то измакне се у Подцерину, и тамо стане прикупљати повише дружине све радовољце, бећаре, и другу младу момчадију, која но је на таково што бржа и готовија, у то чује да су прешли у Мачву из Њемачке на самоме ушћу Босута (засавак, или Трајанов или Пробусов канал) бинбаша ускочки Симо Катић Прекодринац с неколико момака и с Пантелијом Јовановићем из села Банова-поља (у Мачви), међу којима и Петар Јоло бивши Шабчанин (а родом из Мачве села Табановића) и ш њима извјестни јунаштвом Крсто Прекодринац, а сви ови Срданови познаници и пријатељи доглавни; они пак прешавши у Мачву и пођу одмах кроз њу, баш онако заједно, кроме Мијаила Липничкога (Мачванин из села Глоговца), који, како ш њима пријеђе, изкраде се од њих, и пође управо у своје село, и ту се предаде селу на врат и на вјеру, којега радо прими, а особито кад им за оне с којима је прешао, каже, тко су и шта намишљају чинити, пак отиде и сједне рахатовати у својој кући међу својом браћом. Пошто бй то тако, те им се тај друг одвоји, пак се и преда читавоме селу на образ и на душу, они ти оставши сад још само четверица пођу и даље кроз Мачву, али млого паметније и чуваћније, и понајвише гладни и жедни несмјевши се ни помаљати свуд и свакоме, док се понајприје јаве и покажу Пантелйну брату од стрица у Банову-пољу, којега нађу случајно при плугу и на орању, а око подне дана, те је био у хлад под прво до шуме дрво починуо; он их брат-

ски и дружевно прими, те се ш њиме ту и на крпат али о свему поразговорну, придодавши му и то, да је иста ова србска побуна и возстаније са одобрењем, и знањем и помоћу двају христјанскијех ца̂ра̂, којима је сад од Бунапарте лахнуло, па који су данас најјачи а и најпаметнији, те да се и нитко ништа несумња и небоји зла посљедка, него за оружје свак у Мачви, како и по свој осталој Србији и Србадији, и т. д. што знали боље и својскије, то су њему све напоменули, док и готова га на то све нађу, па их упита, хоће ли што јести и пити. А Катић прије него му одговори, да би радо и весело штогод зубнуо, упита га, да нејмају они куге у селу, па кад чује, да има готов' у свакој кући, и да више их преболијева него умире, ал' никога неминује, а он ти му: „Збогом, брате!“ па загреби и од њега колико се икада могло у прву честу, те се ту прикри и утаји од подне до ноћи, и дружтво ш њиме, и по невољи гладуј, а пусти дан одуљио, нити је шта пи̏нути ни на што зинути, те сви поизгладне јуначки, али Катић баш курјачки, па стане и друкчи̏је зборити: „Та гди је сад иста куга та? Живу би је про̏ждро, а да нестане ја ње, ја мене! Међер ја досад нисам знао што је глад! Та волим сит и умријети, него л' гладан живјети! Тко то хоће и може, помози му Боже! Ал' ја баш никада тако, у мене је то никако! и проч.“ Па стане и осим те шале слати Панта друга својега к брату му ономе, што је при плугу, да му што донесе од малопрашње понуде, али сад опета Панто несмједне из гуште у поље,

које бјеше оживљело и узаврело народом пред вече и по захладу, нити је совјетно како њима људ'ма изаћи прије тавне и мукле ноћи отале куд, а Катић му и на то с нешто шале, но и с добрим комадом збиље: „Та најпрвом довече кугу сретем, прождријећу је ја, како курјак вукодлака или вампира, па и ја сит, и народ чист!.“ — Хеле они отале само по сутону к истоме Пантову стричевићу Ђурђу најприје се пријаве, пак и Пантиној рођеној браћи Теовану и осталима у кућу приступе, који но их сви једва дочекају, и стану им обично веселим разговором и редовањем плоскē измамљивати вријеме у неприпажно притрпљење, док и вечера буде, а кад чују муку Катићеву од глади тај дан, и како се је зарицао, и шта кузи пријетио, те сви да се ту поискидају од смијеха, но и жене тобрже спарићају вечеру и час прије њоме пред њих, премда Катић још свакојако и најприје кугу иште и тражи, да јој се освети затријевши је, али немогавши чекати, док му је нађу, јер је у њиној кући још цијеле и праве небијаше, те ти се он на вечеру наклопи ка' чоек, док у часу и глад и кугу заборави. За тим поведе се и ту разговор о истој буни и завјерију опште-србскоме, те кажу и њима, да није друга ни мис'о ни брига, новаља сваки Србин сад опета за оружје да прифати, ако је икада својему добру рад, томе му је тек вријеме и згода сад, док се одбране и ослободе од зла турскога, на које им и Теован одсловне: „Богме, браћо, ни овако се заиста од зулума турскога већ живјети неможе! Него све чин'те

што вас Бог учи! (па капу скине, на ноге устане, прекрсти се и уздахне). Неће ли Бог свемилостиви дати барем томе новом господару Милошу бољу и памет и срећу, те да и себе и нас избави овога чуда и покора, овог стида и грдила, ове муке и невоље, овога ни купљена ни продана ро́бства, та овога издајом и предајом наметнута нам варварскога рајалука!?!.“ — Чак ти у нека доба отале подигну се та буновађна дружина иста, те мраком и лугом кроза село Раденковић, гди у шуми назирну једну колибицу, и у њојзи један сам чоек спава, а пушку до себе прислонио, те, Бог зна, чека зар док пушке потегну и остали Мачвани; ови га познавши пробуде, и кажу му се одмах слободно тко су и за чим су, те их све познавши њима се и он, како својему нову здрављу и животу обрадује, и поучи их рекав им: „Ево ми, браћо, видите, пушке и фишѐкâ при мени! Ја се томе одавно надам, и волим то, него и живот свој, и тек чекам да гдигод која год у Мачви пукне прва, пак је и моја заиста другâ! Браћо! Ако Бога знате! Изгибосмо код оружја и јунаштва, и по предаји, и по царскоме опроштењу, на вјери и на правди у сред своје куће и чељади! Помагај тко се још крсти крстом на поганика и укрвника ришћанскога! Браћо! Браћо! Још ако му који час и дан постајасмо евако под руком и ногом, затрће и поклати све мушкиње одрасло̄, а остати жене и ситна ђеца, па и у наше куће Турадију ће насселити, нашим удовицама их поизженити, па без трага и крсте и посте, а од Ри̂ста и његова Србства ни

трага ни јава на оба свијета!. — Ово су све овако исти Турци у мојој кући преда мном говоркали, а к'о из шале и од спрдње, него баш и желе то, и настоје о том, што год боље могу и знаду; али ах... Боже! ти њима недај области!!. — Да ли вас је, браћо, мало повиша задруга, сад бих вас ја извео на сред нашега села у по̀ дана, па хајд у војску тко ће! Тко ли неће, тај мораће. Него хајте куда сте и пошли у Подцерје, па тамо приберте оних планинаца неколико бра̂та̂ што турскога још невод'о хата, те тако похитајте амо међу нас, и онда ћете одмах имати доста оваке браће и дружине, за којега ни његова кућа већ незнаде ништа, како и сам што сам све прежалио и одгорио.“ Овај их Србин и удиви и обнадежди, те и они радије и слободније понагли, па на друм у Китог, на рок и на рочиште, да се са Срданом нађу и састану, када ту, ал' ни Срдана, ни јава му, ни биљега, да је био ту; куда ли је пош'о, ако је и доходио ту пред њих. Изметну дакле и неколике пушке они а на сваку страну по неко̂ обрнувши, али ни тако нејмадну одгогора и одзива каква, него се дигну преко друма у с. Сле́пчевић, гди нађу некаква Прекодринца, и сврате му питати га штогођ, који њима међу осталијем каже, да је јуче дош'о из Јадра, и носио интиру (храну) турској војсци, која је у с. Руњанима налогорила се, него да је имаде сила Божија и ту, а на Брањеву преко Дрине у двоје више, и под селом Скочићем ниже Зворника прегледат' се неможе, нити је игде Турчин у Босни и Херцеговини остао, што

није ту дошао. А ови донекле му вјеровавши, па однекле опазе ђе лаже од стра̂ турскога, те му се кажу да су Срби; запријете, дъ то никоме више тако не казује, који му год овако уздолази, јер ће пострадати, и главу може за час изгубити, а они знаду и без њега шта у Босни Турака имаде, и колико их је кадро на војску поћи, колико л' је и у војсци турској њих за боја; пак отиду даље у село Цуљковић, гди се нађу са кметом Стефаном Милошевићем, који је собом ишао до на Добраву, да види јесу ли доиста Срби тамошњи устали на оружје противо Турака, и баш се овда враћаше отуда, и њих у кући својој застане; ал овај каже онако за Србе, по истину, како јадник онај за Турке: „Браћо! и трн и грм је пун србске војске, све је устало на оружје, што се крстом крсти." Ово је он јавно зборио пред својом кућом и чељадма и свим комшијама, који, чувши да је он отуда дош'о, брже му на добродошлицу похићели, а да разберу час прије што је и како је тамо. Ал' он тако несамо им казавши, него и на ту своју браћу госте навали част и ђаконију сваку што је гођ имао, те ту ш њима пи̂ и пјевај до сутра дан, пак у јутру ш њима јавно пође у друштво и он, и к њима ту пристане још момчади, те уз Поцерину тражећи Срдана, оду и до на Добравску ћуприју, пак отале тopрв у Црниљево, гди је Тамнава (кнежина) већ и логор и шарампов свој начинила била, и ту нађу кап. Јовицу Милутиновића с нешто мало ваљевске војске, као над свјема старјешином; пак опета брже натраг

с налогом од њега, да се нађу са Срданом, који је још тамо негди у Поцерини, те да одмећу Мачву по сваки начин, и затворе бусијама друмове кроз њу. Срдан пак овда нашавши неколико мекше и склоњеније Подцерце, набере од њих до сто педесет момака, те се ш њима дигне у Мачву, и у селу Маовима сретне се и састане са Симом Катићем у којега такођер бијаше до педесет момака већ одметнутијех и приставшијех, е тако ти они оба заједно ет' отале у с. Богославце, гди нађу прешавшега тад' и буљубашу Панту Рабаџију Шабчанина с неко петнестеро момчадце, па и одмах сви у једно пођу упрежати негде шабачке Турке, и то у лугу мајурскоме (засеок је, мајур), да се о њих омрсе иови, и да им покажу, да већ нејмају куда Турци ни тамо уза Саву, ни у Мачву, како ни преко Добраве низ Посавину. Него замркнувши у томе лугу предузму се и овако тê србске старјешине разговарати, док се и договоре и прегну да исту ноћ пођу, те да турски баир (вароши Шабца турска махала) попале, и да све Турке у сами град сабију; и тако дигавши се одмах с тога мјеста, и мучки се привукавши к баиру турскоме, гди се разреде куда ће који ударити, те и Панто пође с Алексом Божићем и с другим својима док придаду му још дружине, па прегазе до пазуха дубоку бару, тако пријеђу, и уфате бусију код велике шабачке ћуприје, којом се преко широке баре иде у град; и ту остане с неколицином Панто, а они остали сви пођу на бентску ћуприју, гди нађу на сред ћуприје турску стражу, од које

но је нешто мало спавнуло, а неки оштрокуњали; садај ту Срби, међу којима и ваљано Београдче Алекса Божић најнапред оборе на њу плотун, па јуриш подвикну и сложно учине га, док од исте страже неколицина Турчина ту остану мртва на мјесту, а неки побјегну, ка граду, које тамо дочека Панто и дотамани готово све, до неколика тамо и амо што жива уфате, међу којима су била и неколика Срба варошка, који су дућане држали ту, те своја браћа их одмах попуштају, а Турке послијен за робље своје у промјену дати причували. Још запале Срби тај час и Бент, т. ј. све дућане што су на самој ћуприји, па и остале турске куће и кахване; обасја се сво поље до самога Китога, и развидачи се ноћ као у по дана, док и Турци зачну пуцати топовима с града на сваку страну, и преко педесет топова̂ испаливши, никоме амо ни длаци недосаде; него Срби колик' шћели пљачкали и преотимали се за ствари и шићар с пламенов'ма, који ће од њих што и више и прије уграбити, и освојити. У јутру пак одатле сви здраво и весело пођу на Добраву, и сви на броју, до самога Језда Марковића, који штукнуо бјеше некуда у мрак још кад су прве пушке запуцале србске, битће зар препао се да невиди очима својим турску злобу и вјештину, како по свјетлости онакој на топовска ђулета једног по једнога Србина брата нанизују, колик' буве на иглени врх: теке свак од његова друштва жаљаше његову добру и сјајну шишану, што је однесе, која би се по свој прилици сама собом боље бранила, него л' ш њиме. — Ал'

пошто се то учини тако под Шабца градом, и пода топовима толикијем, већ ти се завади озбиљом са Шабцем и Мачва, и у њу никуда никакав Турчин изаћи несмједне више, па ни Мачванин који до својега спаха отићи у град. Овога времена помоли се из Цера планине и Марко Штитарац харамбаша са дванаест својијех хајдукâ, те управ у с. Штитаре своју постојбину, да одмеће Мачву; тек што узгред он узме још нешто момчадије и од Поцерине, како ти Алимпиће и друге неке, па и Панту Бановца што деси у Мачви са сто момака, те придружи уза се, али му то све ништа непомогне тамо, где и кад се скупи преко пет стотинâ самијех кметовâ мачванскијех, па му гомила изриком одговарати устане, да се они на Турке дизати неће, „не!" Него да се он између њих час прије уклања с његовом хајдучијом куда зна, док нијесу викнули народ, пак би се могао убрзити, а и ласно пребројити. Е тако се поврати Штитарац из своје постојбине, те у брдо; него у првоме огумку пристави сву своју дружину, пак се врати он и Панто и Павлӣћ Мосто сами (Шабчанче), те к онима опета на разговор, и неки се кметови мачвански такођер из опе грамаде одвоје и приступе на сусрет к овима. Тијех кметова било је петина: Јован Јуришић из с. Црне баре, Митар Лазић из с. Пијетловаче, и Стојадин Јелић из истога и Симо Тарлановић из с. Рибара, и Ћирко Николић из с. Прњавора. На тај њихов састанак и разговор пристигне сад и Срдан с петнестеро момчади своје идући са Добраве к Лешници, да се пријави малко и на тој страни,

а да и туда што је кадар причува док и туцне гди којега Турчина, па нека још Мачва држи се Турака, узалуд; те ту стану Мачване одметници сви сложно преговарати, да их пусте у Мачву, и да се мора дизати Мачва шћела нешћела, кад је већ и сва остала Србија на ноге устала, и за оружје прифатила, него да се несрамоте и негријеше своју браћу отискујући, и своју вјеру и часни крст презирући и одустајући; и проче којешта зборило се је ту, што није на другом ни једноме сајму и збору, послије Такова. А Мачвани им одговарају једнако, да у Мачву они неулазе, и да небуне сиротињу тудашњу, да узалуд негине и нероби се, него да иду куда знаду натраг, јербо би сви могли од народа у истој Мачви поизгибати, који је како виде и сами ту васколик: „Ђе смо, и што смо ми кметови, ту је, то је, и с нама је и сав мачвански народ; а ми смо угодили с Турцима живјети, пак се од горега чувамо, а боље нетражимо, да неизгубимо и ово, и т. д.“ Онда и преко свега тога упита их јавно и јасно Штитарац још једном и најпосљедњом, да му одрешно и укратко те овда за свагда кажу: „Ил воле за крстом, или за ибриком?“ И на то сам Ћирко Николић одговори одмах, да воле за ибриком: „а ето их ту свијех, па их упитај, и нека ти одговоре, да овако и мисле и воле како ти велим ја.“ Тако и њих све опета упита Штитарац, и сви баш т. ј. сва громила она из једнога грла одговоре, како је Ћирко рекао, да воле за ибриком; пак их упита и други и трећи пут, и они опета исто те-исто

одговоре сви сложке, јер несмједи од невијех кметова другчије. који но су турски напрсници и љубитељи. као и Ћирко исти што је. Још им привикне Штитарац Марко: „О Мачвани. јадна браћо наша! Што учинисте, што ли рекосте данас пред Богом и свијетом?! Никада се искајати неможете, ако вам Бог неопрости! Кад се сва Србија устаје бранити од својега давнашњег крвнична душмана, и кад се ослобођава брат Срб и Христјанин својим часним и животворештим крстом. а ви га тада остављате. презирете га. и јавно кажете, да волите ибрик, и да за њим одлазите! Немојте људи тако, него хајте с нама овако! Па што Бог да. и крст частни нама. то нека буде и самијем вама! Та жива је мајка ришћанска Богородица. а и јака је и небеска свемогућа Тројица!" — И тко би дознати и уписати могао, шта је ту још њима зборно Штитарац, како чудесно-речљиви и остроумно-мислећи чоек, шта ли би му још на ум доходило, да му ријеч непрекиде Живан Чоњага из с. Салаша, којега су кметови Мачве били поставили заовда сераскиром мачванским, ако би дошло с хајдуцима до боја, да имаде тко Мачве војском и оружјем комендирати, овако и поукратко а јасно рекавши свјема: „Ајте амо, тко ће за ибриком! А тко ће за крстом, нека иде тамо за оним хајдуцима и бунташ'ма, који но се извлаче из Мачве, к'о тарана из лонца!" — Пак измакне се натраг и сам од свијех, и дома у Мачву окрене, на које исти Марко Штитарац, виђевши да сви одоше Мачвани за оним, кличе и одпјева му овако:

„Oј! Туре вели, тахрана је ра́на,
А каурче, купус и сланина;
Загоркињо које је истина?!
„Видов дан ће, који данак бити,
Сваком ће се очи отворити,
Знат' се хоће вјера и невјера,
Хај, нестаће Србинског злотвора,
У ибрику неће имат' мјеста,
А тако ми мог' часнога крста!“

Сад одметници, а правије рекав снародњици како се маше уз брдо, и у Поцерину отиду онако заједно, и тамо се за који дан пријеђуте; а Мачвани с тога мјеста пођу сви ускупно до у село Бјелотић, и пошаљу одмах хабер у Шабац Турцима по некоме Петру Лукићу (из с. Табановића), да се ослободе, и да се од Мачве ништа Турци небоје, сви су им они вјерни до капи крви, а хајдуке су одбили, те већ и несмије никакав међу њих више никада ни привирити, а то ли доћи бунити и одметати народ. Још једно, и осим тога, науме и доконају Мачвани у томе бјелотићском сабору и громили, да прокушају и Љешничке Турке тако увјерити, како и Шабчане, да је Мачва чиста од сваке побуне, и да је у миру и слози са Турцима, и да хајдучију ни међу се непуштају, а још мање да пристану ш њоме; пак их се половина од исте булумете избере да иду к Љешници, и пошавши ударе на с. Змињак, гди опета удесе Срдана, и то самога с једним момчетом; премда је он ту био сабрао и преко педесет момака, који

како угледаше те кметове, разбјегоше се да их невиде ту ш њиме, и непознаду који су. Срдан остане сада сам на једној клади сједећи, и за њиме, тек једно цигло момче из истога села, стојећи, и стражу над њим чувајући, но и Срдан своју дугу пушку преко крила државши, да му је на маху. Тако приступе к њему сви они, и неки око њега на кладу посједају, а осталијех до двјеста њих стану према њему, да слушају шта ће се ту сад говорити, док неки од њих одпоче ријеч: „Бога ти, Срдане! Куд си ти угазио, шта си наканио, и у што забраздио? Нȁ што ли ће ти то изаћи? Прођи се ти Срдане хајдучкога посла! Него ти гледај својега посла и сам себе, непропадај тако, већ к нама ходи, и небој се ништа; ми смо Алипаши казали за тебе, и молили га, да нам те поклони, па је вјеру нам задао, да ти све прашта, ако му те предамо, но ходи к нама и с нама свјема ка њему, ни длаци се својој никад ништа бојати немој, ако што буде предаје плаћȁти, и то ћемо платити му ми, а не ти, тек да си међу нама, и на своме дому, да се једном и ти смириш, и да се непотуцаш све до смрти своје, од немила до недрага, и проч.“ На то им и на све друго Илија Срдан прoћутавши овако одповиди: „Да у чему је и за чим он, у томе је и за тим и сва Србија, пак ће у томе и они (т. ј. Мачвани) данас ли сутра ли бити морати.“ К томе извади оно господарево писмо и позив из њедара својијех, на коме је био печат с изображенијем анђела, који држи у руци крин, и покаже им га рекав им: „Ово је на

ријеч два цара ришћанска започето, нити би без њихове воље и помоћи нови господар у Србији настати могао, нити би он овако народ узмутити смјео сам о својој глави и памети. Неки дан сам ја, како преш'о, к њему на Палеж отиш'о и молио га, да ја овоме крају Србије пођем његову вољу и заповијест казати, да небудемо стражњи ни ми међу браћом својом, и он ми напише и даде ово писмо, у којему позива сву шабачку нахију да устане свак и по њојзи на оружје против Турчина и његова зулума, тко је год Србин, те се крстом ришћанскијем крсти, како и остале Србије нахије, а да се ништа небоје за посљедак, сретно ће све изаћи, особито што нам је Москов пријатељ, како и себи, којег' но знаду и почитују Турци и Каури, и боје га се како небеснога грома. Сад ево све видите и познајете шта је, и чему слути, пак да и ви мени овда искрено и братски кажете, хоћете ли сад с нама т. ј. с ришћанскијем лијепим Ристом Спаситељем, и са два ришћанска најјача цара, с новим србским господаром, и са свом осталом Србадијом, са својом браћом рођеном? Или нећете? Па ја да знам, и да идем натраг истоме господару, да му вјерно кажем, па послије на вашу душу све." — То им све изговоривши, и тако им закључивши своју бесједу, и почекав их да се смисле, одвета недобивши, дигне се између њих тад, и без остај з богом отиде, правце уза страну Поцерјем па у Тамнаву с оним једним другарчетом, којега су они сви кметови и отац и браћа укоравали, куда ће са Срданом, но да га се прође

и дома се врати, јер иначе пропашће му кућа и чељад кућевна, браћа и братићи, и отац и мајка сувише; на које им исти одкаже, да је он ш њиме данаске сам, а сутра ће и они сви, нити може онди што пропанути, гди сами свемогући Бог чува и помаже, па отале ш њиме у Црниљево у србски логор према Влашићу брду и врху Цера, куд је богаз и друм у Јадар, и куда би Алипаша могао да смије ударити; док преко свега тога, што је ту логор, и што су Влашићем бусије, прокушају и овда Турци како и послије више пута, те ударе амо преко Влашића, да харају и робе и жегу и пеку, али им то сад како и више пута поскаче на нос, док једном их остане и побјенијех и рањенијех и живијех уфаћено, више него су се надали, него и спремили се били они Србаља повести, те их буде и сјечено и за робље мијењано. (Овди нас два-три шћасмо једно младо Туре у једној думачи живо уфатити, а не убити, док нам из очију мрдну некуд у шуму и у поток, те ми тражи уз и низ поток, и слијед стопа његовијех налази, а њега никако, и то више од сахата, и испод једне густе букве при потоку стојавше сто пута смо прошли, и ништа ту неопазили, док сталисмо те уз исту букву погледајући, а збoрећи да ћемо га одсад у небу и на дрвљу тражити, али га оставити нећемо; док оно исто Туре с те букве из грања повиче: „Аман, немојте ме убити, ево покрстићу се! На силу сам у војску поћеран! и проч.“ Хеле га одведемо у логор црниљевски, и за моју љубав, даду га моја дружина покојноме моме полубрату

Сими Ненадовићу на дар, јер он ту бјеше за старјешину и с нахије ваљевске војском од свога војводства дошао; и ово је било мало поприје Дубљанскога боја). Она пак сва гунгула иза Срдана у ономе селу оставша, мало послије дигне се, те куд који дома, да спремају и пошиљају иштиру Паши у Јадар на Рађеву камену сједећем. Ал' Срдана у самом Црниљеву и недомак истога логора сусретне послана му помоћ од кап. Јовице, те се врати ш њима, који су га тражили и у Поцерини, и до Мачве ходили, распитивали за њега и враћали се чак амо, докле га ту срету и удесе, а имало их је до сто друга свега; сад одмах Срдан ш њима окрене у Липолист, гди се нађе и састане са Симом Катићем и са Пантом Бановцем, који су такођер до стотине момака имали већ, те ти они сви сложно крену се и ударе понајприје на кућу Митра Лазића кмета Петловачкога, и похарају му све, и попале; пак онда тако и онога у Рибарима, како и другога овамо у Прњавору; још им одагнају и сву стоку а у своју србску војску, нека је она коље иједе, а да неиде у руке и на ноге Турцима колико им год ваља и неваља сваки дан, без рачуна и разлога.

Послије тога придође им у друштво и Ђуко Стоићевић с једно стотину Подцераца, и договоре се да иду Катић и Ђуко на Саву мучки а посред Мачве, па да онај стари шанац на Рамњу оправе, и тадар обоји они да промуте кроза сву Мачву и у накрст; нека се тако чрез њих охрабри народ, и да се поусекну ђекоји међу Мачванима, што нетх

сами хоће у друштво и војску пристати, нити допуштају другима, који би ради били. Отиду они на Саву, и коначе на скели митровачкој, па сутра дан пођу крајем Саве, ал' нејмадну времена сад оправљати онај шанац, него сретну и отму једну турску лађу (чам), из које Турци поскачу најбрже у свој каик, па да бјеже низ воду к Шабцу, а ови ти сувим за њима, те их пристигну и убију једног, а четверица им утекну с једним рањеним, којега, изишавши на крај, испод дреновачкога богаза, докле их Срби могаху гонити, а даље не, извуку мало жива на бријег из лађе, а мртвога у лађи оставе, па опруже сви заједно наниже к Шабцу; тек однекле им дотужи и дотежа рањеник, којега с пута у шуму заведавши оставе, да се ту одмори, па да сиђе сам, но туда он лутавши залута у шуми, док сустане и ту до вијека остане, него га и ту мртва наскоро нађе Никола Станимировић из с. Шеварицâ, те је код њега и нешто пљачке обрео и ушићарио, да му је задуго доста. —

Овога некако времена пријеђе из Њемачке на Купинову и Петар Молер с нешто мало дружине, и пошто ту при Сави у селу србскоме Скели нареди и остави Јована Русмира родом из Срем. Карловца, а бившега у Ваљеву учитеља, да џебану из оне стране пребавља и прима, и све друго, што би му се поручило, дигне се и сам те отиде на Ваљево, да што може поможе, и да се види с Милошем сад и онди, па да га опомене и онога њихова Прогарског разговора, и да се увјери, сам собом прокушавши га, еда ли је он на оној ријечи? —

т. ј.: „Да нејма потада у Србији једноначалија, и да нитко неможе сам рећи: Ја сам господар! Мора ме сватко без ријечи порека слушати! И ја ћу сам о својој глави, да никога непитам ни за што, па што и како буде, да се мора трпјети зло, како и добро, лудо како и мудро, несретно како и сретно дјело и поступање истога једнога." Како се дакле Ваљево до мало времена узме и очисти, ту и Молер онда Милошу напомене онај њихов уговор, и предложи му, да се они ту разреде и свакоме окружје његово и границе опредјеле, пак и народу да се то све објави ту и друкуда, тек' што брже се може. На које му одговори Милош: „Ја с моје стране о томе господству и не мислим, нити сам га тражио, нити га тражим; но теке по невољи сам се и по нужди ев' овако нашао, и трудим се и мучим како могу и знам, да што сиротињи боље буде, па што Бог да и за ме. А ти, ако хоћеш, буди господар и заповједник најпрви и какви волиш, тек нам, брате, казуј што боље знаш, и сретније да буде, пак ћу те и ја први слушати." На то рече Молер: „Како смо се у Прогари договорили, онако је најбоље за садашња и новија обстојателства овога свачим сиротнога народа; јербо тад' никако народ се обезглавити неможе, а ни глава народња никаква заушити у самовољност, које-но је политическо бјеснило и помам, и тако се само избавити можемо из јарма турскога сретно, и тако ћемо бранити се моћи од свакога зла и душмана у напријед вјерно и удаћно, тако и праву народњу свободу стећи, а и славу имена србскога

васкреснути и отодужити.“ Па му почне више опоменути начин будућега србског управљања и владања повторавати и препоручивати, на које и Милош му наведе ово и овако: „Истина, то је све и добро, и паметно, ал' је још иста кућа наша туђа и не своја, и тако је зец још у гори; већ дајте да ми свак живо прионемо кућу очистити од душмана, и земљу освојити; пак ћемо топрв и лашње зеца уловити, ражањ му наћи и усјећи, па сјести благовати. Но ја велим ово, што налазим на памети најбоље овда за нас и наш пос'о, да ти пођеш чувати од Сокола и од Босне, а ја одох сутра на Чачак; од ове војске узми ти неколико, и то помање, што је амо повише ње и одмах нужно; јер је душман у Чачку, а то је у срцу Србије, а тамо је међу вама Дрина и Китози свуда, и Турчин сав још непристигао.“ И тако се то предложење Молерово заовда и завазда размимонђе, и они се разстану и оду свак за својим од Милоша нареченим послом, тек и сваки своје мислећи; Молер: да неодустане од истога намјерења и предложења, а Милош: да ради што више и боље узможе, па што коме буде нек' буде.

Истога времена гор на Митровици пријеђе и Стојан Чупић, па изиђе у Мачву и у селу Штитару нашавши Срдана узме га са собом, и отале на Ваљево побрзају обадва, куд приспију тамам на предају истога. У шанцу кулу војв. Јефремом Ненадовићем прије ограђену сад његов братучед Симо Ненадовић запали и разори; али најприје испустивши и ослободивши оне Србе, који су ту

били затворени, како-ти неколико кметова и сам кнез Петар Посавски (из с. Тврдојевца), које Турци нешћедавши повести са собом оставили бијаху тупа у тавници, него и наваљали грамаду камења на врата, уздижућна, да се неби могли сами отворити, изаћи, и за њихов побјег објавити. Шта су исти Србови у тој проклетој тавници прекужили само једини Бог знати може, а довољно је показано и виђено њихово страдање и мучење из њихова стања: једни су од њих, како на чист воздух изишли, мртви попадали, други ослијепили од сунчане свјетлости, што им је мрак дуговремене тавнице у толико зенице затупио, да им је тек мало требало до изчеза вида; а једни су и с помамом састали се како бијел дан и слободу видли, други без памети, без чујства, или с полу памети остајали, како исти кнез Петар што је од стра Турско-тиранскога, и од муке најгрозније тавнице, која се игда начинила; па и ево је каква је: Војвода Јефрем одприје у ономе десетогодишњему рату противо Турака, за нужно је нашао у Ваљеву шанац начинити, да се нађе ту на случај могућнога продира прекодринскијех Турака до истога мјеста; но је у шанцу требала и кула нешто за цебану, а нешто и за бољу шанца заштиту и одбрану, за то дакле и стару приколубарску полусрушену кулу, коју је прије сто и више година Јефто Витковић принца Евђенија капетан сазидао био, даде препијети у свој на маломе Кличевцу шанац, гди од њена камена сагради вишепоменуту тврђав, под којом и мало подрума начини и сведе

(без икакве зирке и одушке кроме од лакта широкијех поклопнијех вратаоца) а за неколико буради барута и за фишека пушчанијех сандучиће, но у којему се чоек није исправити могао, и у којему је овда од Турака ту стрпанијех Србова по неколике их десетине, ка' и снопље једно сврх другога лежати морало, из којега и мало који дан те нијесу и мртве задушене и угњављене људе извлачили. Та и хапсом и гладом и страхом полусметени кнез Петар Миловановић изашавши отале пође на велики Кличевац у своје браће шанац, да одахне душом и да се поврати животом, кад је већ и дотле мучно и једва вођен и полуношен изгамизао, гди се одмах и понуди мало јелом а и пићем, којега зар нагло и брже подкријепи и више занесе га, него је и био, те се ту са Чупићем, коривши јем га и пријетившим му што се није своје браће држао, нег' е тако лудо у Турке запао, поречка попсује и свади дотле, да му кидише за нож његов, што му је за појасом, да га ишчупа и њиме га пробурази и порази; него недопусти Чупић иза свога појаса свој јатаган у душмана свог руку а за свога живота, и јунаштва, и тако се с тога учини врева грдња и гунгула од народа и око њих обојице, једни сташе жалити кнеза, други псовати Чупића што га дира, кад му је и без тога доста, и Чупића у тијесно скуче; док и Цукић чује то, притрчи са запетим у руци пиштољем, проврe се кроз народ до истога кнеза, и скреше у сред њега пиштољем; ончас Петар претури се и умре, а народ се разметне но јарећи се и

горе, и ужасно грозећи не само Цукићу и Чупићу, него и свим осталијема те небрижећим о томе старјешинама, вичући: „Тко сте то ви, да нас убијате једног по једнога без кривице и суда? Зар вам је крив тај чоек, што је наш кнез и заклањатељ био нама онда и у Турцима, када сте ви по Њемачкој се ширили и кичили? Тражите врага, да вас окрене све без трага. — Оваки су људи са сиротињом упоредо муке мучили и сами собом Турцима робовали а за ову сиротињу! А не како неки, те баш и ви крвници, издајници, и скитачи! Сад ћете ову крв платити! и проч.“ И то би до часа народ огорчени тим догађајем распалио се и учинио, да га не саплаха и неумекша млади Симо Ненадовић својом љубезношћу, да га неуташка и кап. Јовица својом речитом важношћу, и Молер природним благоразумијем да их неопомену господара и његова суда; но и њих тројица Цукић, Чупић и Срдан да не уграбише утећи отале на Вранско брдо самоме Милошу под скут и покров, који разумјевши од њих шта је све и како је, те скочи он собом и предусрете народ, сам га разблажи и утиша оваким ријеч'ма и хитроумјем: „О браћо Срби! Небунте се и нејарте, јер нејмате за што! Ја сам овим људма заповидио, да Петра убију! Ми смо сви Турке дворили, до јуче... ал' им је тај исти Петар и пријатељов'о срцем и душом, више него својој браћи Србима; првоме сам њему ја писао у самоме почетку овога посла, да он одмах подигне своју Посавину, а уз Посавину би од првога дана и сва нахија ваљевска подигла

се и опрла, те се Турци како на Палежу тако и на Ваљеву неби могли ни часа ни дана уставити ни одржати, но би побјегли, и толики вилајет одмах очистили, и нама млого муке и труда би се уштедило, што смо имали око њих, а сувише што је међу тијем и колико наше ваљане браће при томе послу око њих поизгибало; осим тога би тако исто и Ћехају-пашу могла ваљевска и рудничка нахија дочекати и разбити га на првоме кроку и конаку, да је хотио тај исти Петар, нити би Ћехаја до Чачка продро, и толико сиротиње попалио и заробио; а и ви, ето вас ту, каж'те сви по својој души, неби ли ви за њиме онда пошли и устали, како сте и сада с нама и с осталим народом и браћом а за свак своје добро, што-но је и свеобште? Незнате ви, док невидите очима својима, шта је и колико је Ћехаја-паша зла међу нама Рудничан'ма почипио, шта ли је у робство наше браће и сестара одвео, колико л' је сисавше дјеце погњављено у колијевкам' од истијех Турака и то уз пут до Чачка, шта ли ту још братске србске крви пролити се мора, док се Ћехаји досади, и док се његова војска оданде покрене и разбије? Него се прођте сад свега тога белаја и кавге међусебне, и залудне освете, доцне је то све! повратит' се Петар неможе! А то је и заслужио, кад је гледао и чувао само себе једнога, а не сав народ србски! Који-но је и њему како и мени а и свакоме старјешини о врату и на души био, како-но ти божји и братски аманет! Већ опремајте се из овијех стôпâ, да потрчимо па Чачак овако бу-

луметном и свом озбиљском слогом, да и оне Турке, а наше вјечне и обште крвнике и мучитеље, разкрхамо, и почистимо из отечества нашега, с Божјом помоћу, како смо ев' и ове одовле, неби ли оно сиротиње и нејачи робства душманскога опростили, и своје што нам је дома још заштићели и сачували од истога! Ово једино нам је, браћо моја, и јунаци србски, на образу и на души свјема, а ништа друго!. — Него хајте и сви спремни да сте, а ја ћу вам казати, тко ће куда и за чим; јербо се и од исте побјегше турске војске сад и одмах причувљиват' мора.“ Ове и овима подобне и сходне ријечи утишају народ, и образуме га, те не само жалити Петра престане, него и за праведно наказаније му то припозна; а и господар одпут Чупића са Срданом опреми у Мачву, да је по сваки начин одметну и преволе овамо у дружтво, па да чувају се живо и чврсто од босанске војске, који обојица тај час и пођу; пак за њима пошаље се исти дан и Петар Молер с нешто бећара и друге војске, и Јовица исти с његовом капетанијом у Црниљево, да чува шанац и друм Цера како и кнежину Тамнаву од Али-паше зворничкога, који је већ у Јадру, и с подоста војске, коју јоште прибира. А са собом на Чачак узме и поведе младе војводе Луку Грбовића, и Симу Ненадовића свакојега с његовом командом, онога с Љига војниц'ма, а овога с ваљевском Посавином, и Цукића с нешто бећара; још повуку и два топа, једнога на Палежу добивенога, а другога им је кап. Васиљ Н.... из села Бајевца ископао те га на Ваљево

довуко и дао, што га је он собом, кано-ти својега при паденију Карађорђа и све Србије, негди притајио и закопао био. Су то два топа дакле, и су двоја кола џебане крене се отале Милош, и оде на Чачак такођер одмах.

А када се поврати Чупић са Срданом од Ваљева, чују гредом, да у неке момчади у с. Скели добријех турскијех коња има, што су они на Палежу добили, те пођу тамо, и купе сваки себи по једнога, и то на јуначку тврду вересију, која је тврђа од сваке готовине, пак их појашу, те у Мачву, Срдан к својему Прњавору, да принађе још дружине, и да чуварка и стражари по Церу и друму од Љешнице, а Чупић отиде у с. Богатић, и отале разашље заповест, да му се ту искупе сви мачвански кметови, да им хоће нешто говорити и казати. Свак је помислио, Бог зна једини шта ће ту Чупић извалити пред њих, шта л' им објавити и наложити; сами Срдан, до јуче ш њиме бивши и о свачему се разговаравши није знао ни сјетит' се могао, шта би друго шћео Чупић народу истоме говорити, него да се одметне и брани од наопакога душмана, како и сва остала Србадија, пак му на ту скупштину и непође. Али кад се ту искупише кметови, и толико још народа уж њих дође, да чују сви шта хоће Чупић, како њихов одпрвашњи старешина, и домаћи чоек, ријетки и далекочувени јунак, а он ти вуџјачити и лисичити започне овако: „Браћо Мачвани! Ви сви знате мене, а ја познајем вас, него ме послушајте, пак се нећете кајати, нећете страдати. Ја сам био

тамо у Њемачкој, и зборио сам с првим и великим људма, пак био сам сад и на Ваљеву, видио сам и тога новог србскога господара, и његову војску, бесједио сам ш њиме о свему овоме послу, и он каје се и сам шта је започео, и нека знате добро и под здраво, да је ништа од њега и од његова посла, нити може што добро и сретно бити од њихове пусте и будаласте памети и работе; што ли говоре, да им је повлад и помоћ од некаква двагри цара ришћанска, и од тога ништа нејма, то је, ја знам, па и вас, како своју родну браћу извјешћавам и увјеравам, све њихова сама самцата гола лаж и превара; него ви мене послушајте, да ми с Турцима угодимо, да нас не дирају, и ја ћу за то дати мојега сина Тома Турчину Синану Јеминићу мојему и нашему доброме пријатељу, и у Љешници од свијех Туракâ првоме чоеку, па нека стоји код њега у залогу за све нас, а да ми нећемо на Турке руку дићи, него да хоћемо сви на хајдуке и бунташе устати, и од њих бранити себе и своје куће и имуће; за то исто да одмах идемо и у Липолист, и да начинимо ту један добар шанац, да недамо Подцерцима у Мачву, а и ни другоме коме, тко би год од оне голишаве и грабљиве хајдучије само пошао међу нас, да нас узмућује и заваћа с Турцима и с честитим царем, којима нитко ништа не може, а то ли ми отрцана просјачад, и с којима ми угодити и живјети можемо, а они сви како им драго, шта су и у што су задробили, оно нека и кусају. Ако ли би нама што и помоћи требало противу хајдучије оне, то ево нам

сами хоће у друштво и војску пристати, нити допуштају другима, који би ради били. Отиду они на Саву, и коначе на скели митровачкој, па сутра дан пођу крајем Саве, ал' нејмадну времена сад оправљати онај шанац, него сретну и отму једну турску лађу (чам), из које Турци поскачу најбрже у свој каик, па да бјеже низ воду к Шабцу, а ови ти сувим за њима, те их пристигну и убију једног, а четверица им утекну с једним рањеним, којега, изишавши на крај, испод дреновачкога богаза, докле их Срби могаху гонити, а даље не, извуку мало жива на бријег из лађе, а мртвога у лађи оставе, па опруже сви заједно наниже к Шабцу; тек однекле им дотужи и дотежа рањеник, којега с пута у шуму заведавши оставе, да се ту одмори, па да сиђе сам, но туда он лутавши залута у шуми, док сустане и ту до вијека остане, него га и ту мртва наскоро нађе Никола Станимировић из с. Шеварицâ, те је код њега и нешто пљачке обрео и ушићарио, да му је задуго доста. —

Овога некако времена пријеђе из Њемачке на Купинову и Петар Молер с нешто мало дружине, и пошто ту при Сави у селу србскоме Скели нареди и остави Јована Русмира родом из Срем. Карловца, а бившега у Ваљеву учитеља, да џебану из оне стране пребавља и прима, и све друго, што би му се поручило, дигне се и сам те отиде на Ваљево, да што може поможе, и да се види с Милошем сад и онди, па да га опомене и онога њихова Прогарског разговора, и да се увјери, сам собом прокушавши га, еда ли је он на оној ријечи? —

што друго преговорити недаду, само док он отрчи на скелу Митровачку, да позове и прими свога сина Тому из Њемачке, пак ће их онда зовнути и скупити, да иду сви заједно куда су рекли и утврдили, т. ј. он и они сви најпре и најприје к Синану а са сином му Томом предрагим јединцем. Тако ти они сви кудко дома разиду се, а и Стојан брже на скелу за сина, но узгред прикричавши, да му из оближњијех к скели сêлâ дођу кметови, који тамо нијесу били, на скелу Митровачку, на исти разговор и уговор, да и њих у то своје намјерење премами и укљешти за мозак и језик, како и оне у Богатићу, а својим коварним лукавством и засебством. Неколика дана проведе Чупић ту на скели узалуд тамо-амо тумарајући и шапћући које с киме од кметовâ, но и врпољећи се и кочеперећи према невољној сиротињи, а у штету и своју и свега осталога србског народа, пак и за највећу и најпосљедњу и вјечну своју несрећу и срамоту, и бруку и грдило, које ће се мало пониже виђети моћи. У то дође и босански везир са свом Босном на Дрину, и то је био исти Рушит-паша, који-но је недавно Уруменли-валијом био, и Србију од Карађорђа примио. Али Чупић обузет својим плановима, рађаше тек о својој глави... па када ту опази међу осталима и Панту Бановца, одмах му закаже, да пошаље брже звати ту и Срдана, ђе му драго траживши га и нашавши; и онај одмах пошаље за њега два момка, који га нађу чак негди у Видојевици (гори) више Лешнице с нешто мало друштва, ђе и опета прежи

и улавља пођекојега Турчина, те му кажу, да га Чупић зове час прије и свакојако, а незнају пити му казују порашта, и он му отиде, а тек да види каква му је и то брезпослица и заумица. Када ли Срдан тамо на скелу Митровачку, а то нађе ту Мачвана калабалук, и Чупић му одмах, што га је звао, неодкрива собом, како је доселе обично чинио ш њиме; али му каже Панто Бановац све, што је дознао, да хоће Чупић урадити, и како је то исто свјема и у Богатићу већ објавио, и они му сви одобрили, примили му план и намјерење, и завјерили се на то, кроме њега једнога, који тамо се није ни десио, а овди га још ништа озбиљски ни упитао није, и, који за њиме тек пристаје да би га што за то његово дјело упитао, или му судружење предложио, те да му пред свјема а јавно и преизоблично даде свој глас и одговор, каквому се од њега неби никада падао; т.ј.: „Да хоће и воли он, како и сваки прави вјерни и поштени Србин с новим господаром Милошем држати се и од пакости и свирјепства турскога бранити, док је у њему и у њему душа и кап крви.“ На које рече Панти одмах и Срдан: „Нећу, Боже ме сачувај, за Чупићем у то ни ја! а неће ни други тко, док увиде и разумједну куда то нишани, шта ли друго и славније остала браћа Срби граде и зидају, о чему ли настоје сви, и како сретно напредују, колико л' им сами Бог у свему и свакојако помага. Доиста је, сад ево виђу, Панто брате, Чупић и оно мало памети изгубио, што је доселе имао, кад је у тако што застранио и убраздио! А

не пада му на ум, нити посумљава, да њему ни један Турчин вјеровао неби, да му јаре дати обећа, то ли свог јединца сина, којим се Чупић заклиње, и воли га од својих очију! Него мути и шепртљи, и лажуња, како-но је вазда са простотом чинио.“ Овако су иста оба чисто-својски, а вјерни Србству и своме новом господару мислила, и судила о томе лудачењу Чупића, које је он држао да су му без икакве сумње и ријечи у руци и на његовој страни и служби; па му се зар чинило и уговарат' их у свој план и посао, да је не нужно, него баш излишно. У то пријеђе из Њемачке то јутро и мачвански прото Никола Смиљанић, те ту к њима на скелу, и како из лађе на сухо искрочи, одмах повади нешто мало барјачића, привије га на један серг и развије, па га у обалу савску на исто мјесто пободе; сви га једва дочекају, и сами мачвански Чупићева дружтва кметови, а свесрдно, с добродошо поздрављавши сви на изред истога проту, а он им некоме кремење, а некоме фишеке раздаваше слободећи их својим благим а јуначним ријечма што игда боље знаваше, док му приступи Срдан и Панто, те га изазову на страну, и предусретно кажу му шта је одиста Чупић заузео радити, и да су му се већ и сви кметови Мачве обећали у вољу му пристати, и слушати га, па нека чини што је заумио, и онди тек очекује својега сина Тому. Тадај ту прото брже савије и остави свој барјачић у исте своје бисаге, па њих у теркију, и ончас појаше доброга мркова, и узме своје двоеторо момчади, што их је сада превео са собом

из Њемачке, те и они окрочи коње, које им је исти прото купио у Њемачкој пред прелазак, кад и себи, и превео их у плов како и својега, пак одјури ка и вихор низа Саву, и посред србскога баира (махала србска) удари, да упријечи и пократи што пута себи, гди га опазе и поћерају Турци, што је варош самопуста била, и никаква Србина ни страже у њој недесило се, да му каже, или да му поможе, те ти он једва у шуму (п....у међу, прозвану) замакне и утече са својом дружиницом, па наоколо Китогом кроз Мачву и Подцерје, те управо господару, којега нађе на Чачку, и ту јави му се, и раскаже му све о Чупићу шта ради, а сам њему тврду вјеру зада, да је Божји, па његов, док је жив и здрав. Господар га одмах врати у Мачву, он тамо да чува Китога друм и бусије, како-но је и прије, и да поздрави од њега и од све остале Србадије народ по Мачви, да нитко Чупића ни за што непита, нити да га тко што слуша и служи, а он сам један што му год угодно и драго, нека ради, па и куда воли, нека иде. Кад ли амо, а то Чупић узео све кметове са скеле уза се до у Богатић, гди се закључи сав онај договор и завјерије, што их дома све одпусти, непошавши како је најприје зборио у Љешницу са сином; што му он још небјеше прешо, него зовне самога Панту са собом, и оде ш њиме у Липолист, ту шанац да начиња противо своје браће Србаља, и да га утврди што боље знадне и могне. Но и ту он тражећи мјесто за шанац све је нешто и друго здухачио и туњао, и са ту мјест-

ним кметовима у потаји којешта шио и порио, и њиркао и журкао, а од истога својег тобожњега друга Бановца све и највећма тајио и крио, те га је често пута и у лугу остављао, да га ту сакривен очекива, него и да недозна куд је, до кога л' је, и за чим ишао тај Чупић. Сва је прилика, да су исти кметови, како Срдана прије, тако и Стојана сада замамљивали ласкајући га обнадеждавањима лажнима, с којима је ту понајвише и шапуто, и који су га одиста радили жива живцата у Турке предавши стопити, и тако себе и Мачву од њега избавити, њим себе и Мачву од гњева и пизме турске заклонити, и тек тим поступком осталу сваку хајдучију србску између себе ужасно распудити, па и од њих да зазиру и окрајају причинити овда завазда, и барем задуго, а к томе им он исти својим реченим намјерењем и сам собом повод у руке дававвши. Стојан је дакле без икакве чуваћности и обозрења њима себе са свим и највећма повјерио, и свој речени план и сујетну мнимост угађао и сазријевао је с Митром Лазићем истога села кметом и с попом Остојом Јелићем; али се је јоште побојавао ш њима тумарити на Дрину к везиру, који је ту већ био с војском стиго и останио се; за то се је и разбијао Чупић од истога полазка неколико дана, или од њих по сто пута тврду вјеру изтежући, да га непреваре и у турским рукама да га неоставе, па да пође, и опета неполазио; које колебање и недоумје његово дотежа и догрди већ и реченоме кмету Лазићу, те му једном и баш у очи опсује и ту

се и опрла, те се Турци како на Палежу тако и на Ваљеву неби могли ни часа ни дана уставити ни одржати, но би побјегли, и толики вилајет одмах очистили, и нама млого муке и труда би се уштедило, што смо имали око њих, а сувише што је међу тијем и колико наше ваљане браће при томе послу око њих поизгибало; осим тога би тако исто и Ћехају-пашу могла ваљевска и рудничка нахија дочекати и разбити га на првоме кроку и конаку, да је хотио тај исти Петар, нити би Ћехаја до Чачка продро, и толико сиротиње попалио и заробио; а и ви, ето вас ту, кaж'те сви по својој души, неби ли ви за њиме онда пошли и устали, како сте и сада с нама и с осталим народом и браћом а за свак своје добро, што-но је и свеобште? Незнате ви, док невидите очима својима, шта је и колико је Ћехаја-паша зла међу нама Рудничан'ма починио, шта ли је у робство наше браће и сестара одвео, колико л' је сисавше дјеце погњављено у колијевкам' од истијех Турака и то уз пут до Чачка, шта ли ту још братске србске крви пролити се мора, док се Ћехаји досади, и док се његова војска одапде покрене и разбије? Него се прођте сад свега тога белаја и кавге међусебне, и залудне освете, доцне је то све! повратит' се Петар неможе! А то је и заслужио, кад је гледао и чувао само себе једнога, а не сав народ србски! Који-по је и њему како и мени а и свакоме старјешини о врату и на души био, како-но ти божји и братски аманет! Већ опремајте се из овијех стôпâ, да потрчимо на Чачак овако бу-

лументом и свом озбиљском слогом, да и оне Турке, а наше вјечне и обште крвнике и мучитеље, разкрхамо, и почистимо из отечества нашега, с Божјом помоћу, како смо ев' и ове одовле, неби ли оно сиротиње и нејачи робства душманскога опростили, и своје што нам је дома још заштићели и сачували од истога! Ово једино нам је, браћо моја, и јунаци србски, на образу и на души свјема, а ништа друго!. — Него хајте и сви спремни да сте, а ја ћу вам казати, тко ће куда и за чим; јербо се и од исте побјегше турске војске сад и одмах причувљиват' мора.“ Ове и овима подобне и сходне ријечи утишају народ, и образуме га, те не само жалити Петра престане, него и за праведно наказаније му то припозна; а и господар одпут Чупића са Срданом опреми у Мачву, да је по сваки начин одметну и преволе овамо у друштво, па да чувају се живо и чврсто од босанске војске, који обојица тај час и пођу; пак за њима пошаље се исти дан и Петар Молер с нешто бећара и друге војске, и Јовица исти с његовом капетанијом у Црниљево, да чува шанац и друм Цера како и кнежину Тамнаву од Али-паше зворничкога, који је већ у Јадру, и с подоста војске, коју јоште прибира. А са собом на Чачак узме и поведе младе војводе Луку Грбовића, и Симу Ненадовића свакојега с његовом командом, онога с Љига војниц'ма, а овога с ваљевском Посавином, и Цукића с нешто бећара; још повуку и два топа, једнога на Палежу добивенога, а другога им је кап. Васиљ Н.... из села Бајевца ископао те га на Ваљево

довуко и дао, што га је он собом, кано-ти својега при паденију Карађорђа и све Србије, негди притајио и закопао био. Су то два топа дакле, и су двоја кола џебане крене се отале Милош, и оде на Чачак такођер одмах.

А када се поврати Чупић са Срданом од Ваљева, чују гредом, да у неке момчади у с. Скели добријех турскијех коња има, што су они на Палежу добили, те пођу тамо, и купе сваки себи по једнога, и то на јуначку тврду вересију, која је тврђа од сваке готовине, пак их појашу, те у Мачву, Срдан к својему Прњавору, да принађе још дружине, и да чуварка и стражари по Церу и друму од Лешнице, а Чупић отиде у с. Богатић, и отале разашље заповест, да му се ту искупе сви мачвански кметови, да им хоће нешто говорити и казати. Свак је помислио, Бог зна једини шта ће ту Чупић извалити пред њих, шта л' им објавити и наложити; сами Срдан, до јуче ш њиме бивши и о свачему се разговаравши није знао ни сјетит' се могао, шта би друго шћео Чупић народу истоме говорити, него да се одметне и брани од наопакога душмана, како и сва остала Србадија, пак му на ту скупштину и непође. Али кад се ту искупише кметови, и толико још народа уж њих дође, да чују сви шта хоће Чупић, како њихов одпрвашњи старешина, и домаћи чоек, ријетки и далекочувени јунак, а он ти вучјачити и лисичити започне овако: „Браћо Мачвани! Ви сви знате мене, а ја познајем вас, него ме послушајте, пак се нећете кајати, нећете страдати. Ја сам био

тамо у Њемачкој, и зборио сам с првим и великим људма, пак био сам сад и на Ваљеву, видио сам и тога новог србскога господара, и његову војску, бесједио сам ш њиме о свему овоме послу, и он каје се и сам шта је започео, и нека знате добро и под здраво, да је ништа од њега и од његова посла, нити може што добро и сретно бити од њихове пусте и будаласте памети и работе; што ли говоре, да им је повлад и помоћ од некаква дватри цара ришћанска, и од тога ништа нејма, то је, ја знам, па и вас, како своју родну браћу извјешћавам и увјеравам, све њихова сама самцата гола лаж и превара; него ви мене послушајте, да ми с Турцима угодимо, да нас не дирају, и ја ћу за то дати мојега сина Тома Турчину Синану Јеминићу мојему и нашему доброме пријатељу, и у Љешници од свијех Туракâ првоме чоеку, па нека стоји код њега у залогу за све нас, а да ми нећемо на Турке руку дићи, него да хоћемо сви на хајдуке и бунташе устати, и од њих бранити себе и своје куће и имуће; за то исто да одмах идемо и у Липолист, и да начинимо ту један добар шанац, да недамо Подцерцима у Мачву, а и ни другоме коме, тко би год од оне голишаве и грабљиве хајдучије само пошао међу нас, да нас узмућује и завађа с Турцима и с честитим царем, којима нитко ништа не може, а то ли ми отрцана просјачад, и с којима ми угодити и живјети можемо, а они сви како им драго, шта су и у што су задробили, оно нека и кусају. Ако ли би нама што и помоћи требало противу хајдучије оне, то ево нам

од сваке стране у помоћ истијех Турака̂, од Љешнице, од Лознице, испреко Дрине од Јање и Бјељине, па и од свеколике Босне, која-но ће сад који час бахнути на обалу дринску и границу србску, пак и преко Мачве у Шабац са везиром својим, и тко ће онда моћи усудит' се противнути њима? Нитко живи од нас! Јадна браћо моја, и кукавна дружино! Та и ја срце имам колико један јунак, и мишицу какву и понајбољи Србин, али што је страшно, и ја га се бојим и уклањам! А што бисмо више зборили, сви знамо и пантимо како смо недавно под Црнијем страдали, пак нам зар овај бијели рудннчки момчуљак што бољи бити може? Или ћемо све лудо и глупо вјеровати, што се о њему а од њега лаже и маже? Него ви мени сад одмах и сви каж'те озбиљом и својски, није ли ово, што вам ја реко за све вас мале и велике боље и најбоље, кад од мира с јачијем глава неболи, па и пристајете ли на све ово што вам ја предложи сад, и за што се нећете ни један кајати, кад сам вам ја за то и душом својом јемац. На то сви му кметови мачвански одговоре да пристају драговољно, нити су чули када ишто боље да бити може за њих, како ето то, што им он казује и препоручује; него да и чини то све он исти, како њега сами Бог учи и упућује, а они ће га сви слушати, и служити му, и народ мачвански сав ће на то склонити, на што пристају и сви они, када је управо боље то све и тако, него сада ишто другачије икако.“ Онда им још рече Чупић, да заовда сви дома иду, и без бриге у миру да пребуду, да се никоме колебнути и од кога год у

што друго преговорити недаду, само док он отрчи на скелу Митровачку, да позове и прими свога сина Тому из Њемачке, пак ће их онда зовнути и скупити, да иду сви заједно куда су рекли и утврдили, т. ј. он и они сви најпре и најприје к Синану а са сином му Томом предрагим јединцем. Тако ти они сви кудко дома разиду се, а и Стојан брже на скелу за сина, но узгред прикричавши, да му из ближњијех к скели сѐлâ дођу кметови, који тамо нијесу били, на скелу Митровачку, на исти разговор и уговор, да и њих у то своје намјерење премами и укљешти за мозак и језик, како и оне у Богатићу, а својим коварним лукавством и засебством. Неколика дана проведе Чупић ту на скели узалуд тамо-амо тумарајући и шапћући које с киме од кметовâ, но и врпољећи се и кочеперећи према невољној сиротињи, а у штету и своју и свега осталога србског народа, пак и за највећу и најпосљедњу и вјечну своју несрећу и срамоту, и бруку и грдило, које ће се мало пониже виђети моћи. У то дође и босански везир са свом Босном на Дрину, и то је био исти Рушит-паша, који-но је недавно Урумели-валијом био, и Србију од Карађорђа примио. Али Чупић обузет својим плановима, рађаше тек о својој глави... па када ту опази међу осталима и Панту Бановца, одмах му закаже, да пошаље брже звати ту и Срдана, ђе му драго траживши га и нашавши; и онај одмах пошаље за њега два момка, који га нађу чак негди у Видојевици (гори) више Љешнице с нешто мало друштва, ђе и опета прежи

и улавља пођекојега Турчина, те му кажу, да га Чупић зове час прије и свакојако, а незнају нити му казују порашта, и он му отиде, а тек да види каква му је и то брезпослица и заумица. Када ли Срдан тамо на скелу Митровачку, а то нађе ту Мачвана калабалук, и Чупић му одмах, што га је звао, неодкрива собом, како је доселе обично чинио ш њиме; али му каже Панто Бановац све, што је дознао, да хоће Чупић урадити, и како је то исто свјема и у Богатићу већ објавио, и они му сви одобрили, примили му план и намјерење, и завјерили се на то, кроме њега једнога, који тамо се није ни десио, а овди га још ништа озбиљски ни упитао није, и, који за њиме тек пристаје да би га што за то његово дјело упитао, или му судружење предложио, те да му пред свјема а јавно и преизоблично даде свој глас и одговор, каквому се од њега неби никада надао; т.ј.: „Да хоће и воли он, како и сваки прави вјерни и поштени Србин с новим господаром Милошем држати се и од пакости и свирјепства турскога бранити, док је у њему и у њему душа и кап крви.“ На које рече Панти одмах и Срдан: „Нећу, Боже ме сачувај, за Чупићем у то ни ја! а неће ни други тко, док увиде и разумједну куда то нишани, шта ли друго и славније остала браћа Срби граде и зидају, о чему ли пастоје сви, и како сретно напредују, колико л' им сами Бог у свему и свакојако помага. Доиста је, сад ево виђу, Панто брате, Чупић и оно мало памети изгубио, што је доселе имао, кад је у тако што застранио и убраздио! А

не пада му на ум, нити посумљава, да њему ни један Турчин вјеровао неби, да му јаре дати обећа, то ли свог јединца сина, којим се Чупић заклиње, и воли га од својих очију! Него мути и шепртљи, и лажуња, како-но је вазда са простотом чинио.“ Овако су иста оба чисто-својски, а вјерни Србству и своме новом господару мислила, и судила о томе лудачењу Чупића, које је он држао да су му без икакве сумње и ријечи у руци и на његовој страни и служби; па му се зар чинило и уговарат' их у свој план и посао, да је не нужно, него баш излишно. У то пријеђе из Њемачке то јутро и мачвански прото Никола Смиљанић, те ту к њима на скелу, и како из лађе на сухо искрочи, одмах повади нешто мало барјачића, привије га на један серг и развије, па га у обалу савску на исто мјесто пободе; сви га једва дочекају, и сами мачвански Чупићева дружтва кметови, а свесрдно, с добродошо поздрављавши сви на изред истога проту, а он им некоме кремење, а некоме фишеке раздаваше слободећи их својим благим а јуначним ријечма што игда боље знаваше, док му приступи Срдан и Панто, те га изазову на страну, и предусретно кажу му шта је одиста Чупић заузео радити, и да су му се већ и сви кметови Мачве обећали у вољу му пристати, и слушати га, па нека чини што је заумио, и онди тек очекује својега сина Тому. Тадај ту прото брже савије и остави свој барјачић у исте своје бисаге, па њих у теркију, и ончас појаше доброга мркова, и узме своје двоеторо момчади, што их је сада превео са собом

из Њемачке, те и они окрочи коње, које им је исти прото купио у Њемачкој пред прелазак, кад и себи, и превео их у плов како и својега, пак одјури ка и вихор низа Саву, и посред србскога баира (махала србска) удари, да упријечи и пократи што пута себи, гди га опазе и поћерају Турци, што је варош самопуста била, и никаква Србина ни страже у њој недесило се, да му каже, или да му поможе, те ти он једва у шуму (п....у међу, прозвану) замакне и утече са својом дружиницом, па наоколо Китогом кроз Мачву и Подцерје, те управо господару, којега нађе на Чачку, и ту јави му се, и раскаже му све о Чупићу шта ради, а сам њему тврду вјеру зада, да је Божји, па његов, док је жив и здрав. Господар га одмах врати у Мачву, он тамо да чува Китога друм и бусије, како-но је и прије, и да поздрави од њега и од све остале Србадије народ по Мачви, да нитко Чупића ни за што непита, нити да га тко што слуша и служи, а он сам један што му год угодно и драго, нека ради, па и куда воли, нека иде. Кад ли амо, а то Чупић узео све кметове са скеле уза се до у Богатић, гди се закључи сав онај договор и завјерије, што их дома све одпусти, непошавши како је најприје зборио у Љешницу са сином; што му он још небјеше прешо, него зовне самога Панту са собом, и оде ш њиме у Липолист, ту шанац да начиња противо своје браће Србаља, и да га утврди што бољс знадне и могне. Но и ту он тражећи мјесто за шанац све је нешто и друго здухачио и туњао, и са ту мјест-

ним кметовима у потаји којешта шио и порио, и њиркао и журкао, а од истога својег тобожњега друга Бановца све и највећма тајио и крио, те га је често пута и у лугу остављао, да га ту сакривен очекива, него и да недозна куд је, до кога л' је, и за чим ишао тај Чупић. Сва је прилика, да су исти кметови, како Срдана прије, тако и Стојана сада замамљивали ласкајући га обнадеждавањима лажнима, с којима је ту понајвише и шапуто, и који су га одиста радили жива живцата у Турке предавши стопити, и тако себе и Мачву од њега избавити, њим себе и Мачву од гњева и пизме турске заклонити, и тек тим поступком осталу сваку хајдучију србску између себе ужасно распудити, па и од њих да зазиру и окрајају причинити овда завазда, и барем задуго, а к томе им он исти својим реченим намјерењем и сам собом повод у руке дававши. Стојан је дакле без икакве чуваћности и обозрења њима себе са свим и највећма повјерио, и свој речени план и сујетну мнимост угађао и сазријевао је с Митром Лазићем истога села кметом и с попом Остојом Јелићем; али се је јоште побојавао ш њима тумарити на Дрину к везиру, који је ту већ био с војском стиго и останио се; за то се је и разбијао Чупић од истога полазка неколико дана, или од њих по сто пута тврду вјеру изтежући, да га непреваре и у турским рукама да га неоставе, па да пође, и опета неполазио; које колебање и недоумје његово дотежа и догрди већ и реченоме кмету Лазићу, те му једном и баш у очи опсује и ту

његову некакву вјеру, која-но већ никако и никоме невјерује, да може слободно и весело ићи на Дрину самоме везиру, те најбољему цареву служитељу, и да му он исти не само ништа зло учинити неће, него да ће га још радо и весело примити, обдарити, и честитим чоеком учинити, како-но ти за прву га од све Мачве главу припознавши, и у њој га још и боље потврдивши самим царским ферманом и бератом. Овда је при томе крајњему разговору био ш њима у истој Лазића кући и Бановац, и само је лежкарио а слушкао сву ноћ такове њихне разговоре и вијећања, него је и ћутао све, и чудио се у себи шта је тим људма наспјело, те се тако јасно и у зајам лажу и варају и упропастит' се настоје и наваљују. У то се и зора укаже, и софру чељад Митрова за доручковати принесу, за коју сви пак и Бановац посједају, и тек што ракйце србну, и по залогај окусе, упита јавно Чупић и својега Бановца, хоће л' ш њим на прудове (мјесто полоито и заскелно на Дрини под селом Бадовинцима, и зове се: прудови) к везиру и он, који-но му брже одговори, да он тамо у Турке жив нипошто неће, нити хоће пушку из руке оставити, док чује игде жива Милоша Обреновића, пак и одмах устане ђипивши од совре, и отиде из куће исте а сам и на своју страну и вољу, но и Лазић га овим ријечма испрати: „Не будали Бановче! Куда ћеш јадан к'о гуска у маглу? Црњи се и ђаво пише, него је; шта ли зла мени учинише Турци, који сам сваки дан ш њима и код њих? А најпослије доћи ћеш им и ти у руке, ако

и нијеси рад, и како ће ти најмрже бити." — На то и њему Бановац обазревши се одгонене: „Хајде ви тако, а ја ћу овако, па што коме Бог да! Тек ми је жао тога Злосрећка (Чупића) што сте га лукавци обезумили и заврзли како слијепога, те ћете га одвести жива у Турке, да се његовом крвљу и мукама давнашњи а самртни душмани насладе и задовоље, који-но су веће познали били па и вјеровали, да би могли они све Кауре прије затријети, нег' Чупића једнога." На то сви па и Чупић устану иза софре, и овај приступи за оним говорити му, који се окрене и постане слушати ове Чупића ријечи: „Па зар ти Панто збиља нећеш више и даље са мном? А што неби у Турке пошао ти, кад идем ја, те још да учинимо велико добро истоме нашем народу и браћи заклонивши њих овај мâ сами собом од робства и крвежа и смутње? И најпослије до шта му драго дошло, зла никаква теби, везир неће учинити, ако би мени баш и Бог зна шта хотео, нигди и пигда слуга неплаћа за господара! Пак и за својим слугом и млађешином не поводи се господар и старјешина; за то ја волим сад и погинути од везира, него ли слушати и служити поданас онога, који је до јуче мене." — Под овим је ријеч'ма он морао Милоша, како новога господара помислити и разумјети, који-но је истина био некада но у вожда србскога војводом и комендантом, али којему и Чупић властником и господаром нигда био није ни часа, премда му се овда то у његову разапетом и пренадуваном самољубију већ и бивавшим чинило и уобра-

жало. Хеле и опета окрене се од њих Бановац к пође одговарајући му још ђешто и овако: „Ја Стојане тамо никако и ни с киме нећу, ни жив ни мртав; и да сви Срби, што их је гођ у свијету данас, пођу и отиду тако у Турке, ја опета неби! А Бог би дао, и окренуо и тебе истога да и ти неодеш! Куд' ли би твоја грехота, и наша срамота и штета, куд ли би твој глас и траг?... Ни тамо уха, ни амо ноге од тебе истога до сутра бити неће; немогу ти Турци опростити! Докле год су, како и јесу, Турци! Но и осим тога клетва народња па и пропаст и мука вјечита очекује тебе, како издајника, и твојега свагог сродника како сучастника! Пак ово се и сам промисли, наћи ћеш да је овако; по томе сјећај се на чему и својега јединца остављаш, којим се заклињаш! Па сад ми за довијека с Богом! И од мене ти просто све досадање, а одсадање нека ти Бог опрашта, ако узхоће.“ Па отиде већ Панто, а одвикне му и на то исти: „Ја одумити нећу, Панто, макар што било тамо са мном, него идем к везиру колик' данаске; а ти остани ђе ти драго, па када те ја зовнем, да си ми готов и поуздан.“ Обазре се и одвикне му и онај: „Неуздај се више никад ништа у мене, Чупићу! Нити ме тражи ни зови, ја та се веће неодзивам, нити ћемо се ми обојица кадгод још очима виђети; него нам је, знај, ово најпоследње виђење и вјечни растанак! А и проклето и свеклето у свакоме брату Србину и мајчије му млијеко, који неби своме брату Србину и своме Србинству свакако својски србовао!.“ — И тако се удаљи Бановац отале, а Чупић одмах појаши коња

те с кметова̂ неколицином, т. ј. с истијем Митром и с попом Остојом и с поповим братом Стојадином, с Петром Туфекчијом и с Пантом Топаловићем (све из истога села Пе́тловаче), управо и драговољно ка обали Дрине, где их је већ у потаји турска чета очекивала, па и турска лађа за њих дошла била ту, и под бријег увучена, да се невиди, док се до ње одовуда недође, како и Турци што су туд у халузи и по бурјану прикривши се њих пре́жали, само да они дођу и Чупић ш њима, како им је Лазић хабер опремио, пак да се никако немогне нитко из њих вратити с обале, ако би се и придомислио; те како им се прикуче ти Срби, а они кидиши на њих, како вуци на овце, опколи пофатај и све их повежи и оплачкај до кошуље, па кметове све повраћај опета слободне дома, а Стојана само самога у лађу те пред везира, гди га везир ласкавије прими, и ту га при себи ту ноћ на конаку задржи, па га у јутру одмах пошаље у Зворник Али-паши Видаићу на сохрану и аманет, и тако ти нам га до вароши Јање одведу свободна на његову истоме хату; али ту га већ опета свежу, те га везана до у Зворник а на колима одведу, гди га у доњи град у тавницу спрцају, да отале изгледа када ће му сванути, и то посљедни дан живота, како-но му је и добри Бановац спомињо и навјешћав'о. Ту проведе Стојан у синџирима од врата до гњата један читави мјесец дана̂; за то вријеме он улучи прилику, те помајчи Алипашину мајку, а да га избави отале и да му главу одчува и заклони, која му се те и

својски обећа, него јој га заклети душмани једно вече по ноћи украду и тајом удаве. и на ђубре га мртва избаце, и она га сутра дан тако угледавши (кажу ако нелажу), оплаче као истога сина свог, и о своме га трошку даде лијепо закопати у ришћанско гробје. Доказује се, и по свој прилици бит'ће била истина, да је за њега исти Алипаша себе а сам собом до мало времена био принужден отровати, кад је везир исти чуо и разумио, шта је он и његовим аманетом и својевољним јесиром (тур. робом) учинио без икакве заповјести везирске; те је одмах свој аманет од њега поискао натраг, или главу онога, који је аманет стопио и погубио. Ет' овако Чупић оконча свој живот и јунаштво.

Међу тијем пак врати се од господара прото Смиљанић час прије натраг, и пође у своје село Бјелотић, гди почне понајлак од истога Чупића људе одвраћати, како и од његовог плана, па он сам нека ради што зна и може, и нек иде куд воли и мари; прото је, како зрелоумни а и због поштености доста и све и у свакога вјероваћни чоек, увјеравао је тудашњи народ, да се нимало неомишљају за оружје прифатити, и Турке бити; а да их се ништа нејмаду бојати, ни страшити каквога песретна послђедка, јер ће скоро и србски покровитељ Рус рат отворити са душманима истим. — Ту му придођу Срдан и Бановац и Ђуко Подцерац сваки с понешто дружине, те их отале прото поведе чувати друм китожки, гди уфате око ћуприје Јереске бусије с'обадвије стране, док заси-

јеку и друм а заваливши га грмовима тако и толико, да га ласно и шалимично никаква војска немогаше очистити ни продријети; још им ту придође и Молер с нешто војшчице, те и нешто логорца туђер украј друма настâлê и оснују; али Чупић ни на што се то необазревши, стрмоглав и сљепимично у бездну себи а собом сатворену отиде зажмирив, и скочи, како је погорјен веће испричано. —

Шта је и како је овда на Чачку било с Турцима и Србима.

Оставши на Чачку Јован брат Милошев с војводом рудничке Црне горе Милићем Дринчићем и с неколике стотинице Србова у неголему, али приутврђенијему шанчићу, чврсто је и бодро чувао себе и своју околину, а све по налогу и наставленију брата својега Милоша; но када почеше Турци још придолазити у помоћ из другијех именованијех предјела, и побојав се да га ту с малином дешенога неби обколили, те се измакне с Љубића к рудничкој планини поближе, и ту се у једној Дубрави недомак с. Бершића засијече, и до три-четири хиљаде војника прикупи, па очекиваше да куда Турци у вилајет овоморавски у харање изађу, те да их добро предсрете, и натраг одпрати. Један срез драгачевски како се најприје одметнуо био, кад и остали, тако се и сада држао, него видећи у Чачку приумложавање Турака сваки дан, а и своје куће понајближе турскога домашаја, смисле у своју се највећу и најближу планину са свим сво-

јим робљем у збјег прикрити, да ту читави и непохарани остану, где-но им се чинило и малином лакше одбранити мложтву и сили турској, него ли у селима разштркани бивши. Тако и учине, и Овчара долину благовештенску напуне сву на ниже до Мораве; пак се стану чувати озго брдом од Чачка, него их малина оружје имавши једва би какав одпор и стотини Турака дати могла. Турци пак вићевши се појаки, а и дангубити све горе за њих бива, дотрајава им захире, чим се они више умложавају; узму још и то за подстрек свој, што су се Срби с Љубића измакли, него ли од њихова страха, те науме најприје ударити у Овчар на онај збјег, и ту одмах и понајближе свашта жива наћи и у Чачак свући. Али да одмаме и друкуда заварају рудничку хајдучију, која да им тај пос'о несмете, и да непритрчи Овчару на помоћ, то пошаљу једну ноћ рано и рано преко хиљаду Арнаутије у Овчар с калаузом Петром Илйћем кнеза Ђоке Протића гучанскога буљубашом, који су се и оба ту мећу Турцима у Чачку застала; него исто јутро у свануће пошљу Турци још и другу малу чету, до сто друга, преко Мораве, те ови у прво село Коњевиће како допану, запале га и похарају, па брже натраг; и тако први глас пукне, да је то учињено, у реченоме селу, који дође мало доцније и до у логор руднички, те Јован Обреновић како тудашњи старјешина подигне све оно своје дружине, и побрза тамо, да им смрси конце, и недадне даље напријед; кад ли ту, али Турци од онога села учинили већ што шћели, и вратили

се; осим тога и горе чује ту, т. ј. овчарски збјег, да је разбјен и поробјен исти дан око подне, па виђевши да су Турци то пријеваром и хитрином докончали, а немогавши им још ништа гомили у Чачку досадити, поврати се отале опета у своју засједу и дубраву, да ишчекује брата и повише дружине. Ал' они до под Овчар планину зором изишавши у село Дучеловиће ударе, и ту само једнога чоека (именом Ђунисије) заставши салетну га, и пушкама на домет, и у достиг убију га; него и те пушке њихове огласе их, те их чују горе у Овчару Срби, и нешто их према Турцима изађе, но излете брже и Турци на планину и ударе на оно неколико Србова, које-но и свега триестину оружанијех бивши, ласно потисну и разагнају, па у долину се к манастиру Благовјештенија свале, и на збјег ударе, те ту по своме обичају Турци фатај и харај, и сијеци кога могли, а чељад србска по својој невољи и ужасу бјеж' куд-које у гору, а највише их опружи низа долину к Морави, гди се понешто и лађице нахођаше одприје; али сад вода у напуну бивши силна и велика лађу је однијела, кад и очи је запосила, те мало тко усрне на воду, и тко је, утопио се одмах, тек и то за примјер послужи осталоме народу, па окрене брж' нетко путањом и гором уз воду, у пространу и шумовиту долину Баницу да умакне, а нетко низ воду; и Турци забавивши се у долини горје по збјегу пљачкајући док амо к води сиђу, мало кога и нађу и стигну, него се упуте за њима уз воду, гди наблизо их бусија иза

једне грдне стијене дочека, те им отале Радован Шибинац убије најбољега и понајпрвога буљукбашу, и неки се зар још нарани, те одмах и натраг узмакну и врате се Турци, како почеше гинути, пак уз исту долину да приберу стоку и остали шићар, и да издиру, док их није тко заколио одозго. Тако учине и они неки Турци, што су напиже низ Мораву не крајем, но гором отрчали, и до над Николу (манастир) доспјевши, али к њој пријећи од силне воде и без лађе немогавши, врате се уз планину натраг, те долином и збјежиштем онијем у своје друштво, па на брдо, и опруже к Чачку; него их сад пристигне којеодкуда нешто повише Србова, и пристај пушкарајући за њима, те им сву стоку отму, и ђекога обране, да се и ту преметне, гди га је ударило, а достина их једва и к Чачку доплету, али робље сво, које су ту пофатали одведу; тек и овда Турци при своме издирању у Чачак, једва којега Србина осмрте, премда их неколцину изране, и под игумном Филимоном троичким, који је млого налијет'о и урињавао, само наране доброга му гривца мркова; ово је владике Алахука коњ био, и тај га је калуђер украо из ваљевскога шанца, те је на њему побјего, јербо је ту и он с владиком у мухасеру запао био; у тога је коња била грива силна, густа, дебела, и до под копита дугачка, био је и лисаст, и у двије унакрст ноге до кичице путоногаст, и великога штркаста узраста; већ ако је некада Ждрал Обилића могао бољи а и дичнији бити. Тек их је још и пјешке гонити морао, док и остала му браћа.

Овако се разпрсне овчарски збјег отале, али се послије у речену долину Баницу млого боље и безопасније завуче и намјести.

Послије тога случаја Јован Обреновић смисли и предузме сваки дан своју војску премјештати, да му никако Турци неби узнати могли ни мјесто логору, ни множтво сабране војске, а ни намјерења и предузимања; с тога истога помицивања и Турци већ несмједну из Чачка никуда понадаље громилом излазити, да онако што учине, како у Овчару, што су се надали свуд с Јованом се тучити, за којега већ никако дознати немогаху гди је, где ли није. За петнаес и више дана тако се ту проведе у миголењу самоме, и у ћутању, док једно јутро исти Милош с реченом ваљевском војском и су два топа освине и обрете се опета на Љубићком брду и у своме шанцу, одкуда пошаље тај час позив брату својему Јовану, који како чује,ончас му са свом војском придође у помоћ и у друштво; гди не само да онај пређашњи шанац приограде и поутврде, него и други мрема њему начине. Тек што су се мало прије дошавши господар и војска одморнули, па тек што су неке наредбе учињене, и свакакви разговори започети били, али од јако дошавшијех беһара неко десетину момчади без ичијега знања, и налога сиђу низ поље до саме Мораве, и почну на Турке пушкарати добрим карабињима и тобољим барутом, те их тако задражкивајући разјаре и уздигну-мал' по мало на се и на бој; изађу дакле Турци к Морави великим гомилама, и уфате по бријегу

ријеке са своје стране дрвље за бусије, и тако бој и ватру развеђају и одуље, што и Србима поприлође у помоћ пјешака товише; али Турци нешћедну само при томе остати, и ту испреко воде се пушкарати, него науме огледат' се са Србима и на сабљу, те им хатлија њихов пријеђе Мораву, па уз поље навали, но и србску озго од шанца сљегавшу већ у поље војску намјери ту и срете, те и лупну се колико боље могли, док Турци усрну на воду, те натраг, куда и гди је тко погодно; јербо их србска сложна и густа ватра ситнога оружја помете и прореди, а гудњава топова које су Срби у поље свезли били, престраши и ужасне их тим већма, што их у њих није имало, а у сиротиње већ јесу и грмкају. За њима нагрне прео воде и Србаља нешто, а гађајући их све у плећи, док их у сами Чачак неспрате, па и пред вратима им шанца и вароши неколико глава одваливши, те и понајпрви то учини Мићић, па врате се опета Срби на своју сјеверну страну Мораве, где-но по бријегу ријеке и заноће, и нешто табље према турскоме шанцу начине, те ту своје топове намјесте, при којима и војску обшанчит' се нареде, и Рајић им се Карађорђев бивши барјактар за старјешину постави. Исту ноћ смисле и пошљу Турци Кара-Мустафу капибинбашу везирскога с једном хиљадом одабрана хатлије и пјешака, да иде у Драгачево тефтиш чинити, т. ј. чувати и таложити ту Србадију, да се и она недигне на оружје, и да им је барем та једна (јужна) страна отворена и под руком. Исто пак сутрашње јутро, од-

мах по његову одлазку чују то Срби, и разумјевши куда ће он, за чим ће, и су колико је дружине, те и господар србски сакупи неке своје старјешине, учине совјет о томе, и одреде да иде за њим Јован Мићић, Аврам Лукић и Павле Штуле сви с једно триста дру̑га̑, па да га тамо негђе или у бусији дочекају, или нападну и разбију што боље и брже могну; иста команда и дружина то вече у сутон пријеђе Мораву повише Чачка, и отиду навише уз Драгачево, и сутра дан приспједу на оно мјесто, гди је он коначио, али му је стиг'о био прије глас, да је за њиме устала војска србска, и тешко њему гди га стигне, те му се дружина препане и посие кудко на четице и у планине да издиру дома, док су живи и здрави; Турцима је тјема за ту потјеру и драже било чути, а да употребе на повод одлазка дома; тако и Кара-Мустафа нејмавши зар што самотан, а бог зна и он вољевши то, тек да изадре оданле жив, одакле, како му се и само казивало напријед, мучно ће их који умаћи, те узме оно мало дружине, што је при њему још остало, ал' му и они совјетују и навалну, да се час прије к својему сенту (страни, завичају) издире, пак ти појашу и пођу ш њиме до четерестина њих, и опруже правим путем преко Старога-Вла̑ како ће к Сјеници и к Пазару међу свој род и вјеру; но и србске чете нијесу куњале, већ се свуда налазиле и тумарале, како што га и предусрете насред истога друма у планини неки Вујо Бјелокаменац из Котраже села драгачевскога су петнесторо Србчади, те исти најпре Кара-Му-

стафу својом пушком посред ћика, да без душе и с коња слети, па му тако и кахвеџију и неколицину још, док претекши од прве ватре задру и утеку на брзине и без обзира. Опљачкавши те Турке, Вујо узме Карамустафину главу, и отиде међу своју браћу Србе, гди је оно вече на поклон даде Авраму Лукићу, како својему старјешини, а он је тај час пошље господару на Љубић. Други дан за тим Аврам са дружином забави се по Драгачеву, док попали куће Петра Илића калауза и помоћника Карамустафина, и другијех некијех удворица турскијех, што нијесу давали осталоме народу одметати се и Турке бити, како и остала им браћа Срби свукуда. Тај је исти дан и главни бој на Чачку догодио се, него да се види шта је и ту, и како је учињено. Срби, пошто у врх Чачка према турскоме новоначињеном и великоме шанцу намјесте и како могли обшанче и утврде топове своје, тако се и узмакну остали с бријега моравскога к брду и својима трима на Љубићу већ ограђенима међу то шарамповима, па очекиваху да и Турци на њих ударе и амо пријеђу, него Турци то још нешћедну. Но међу тијем Србима је дошла у помоћ и Гружа сва под командом Јове Добраче; и хотјевши Турцима одмах и боље притужити, одређено буде господаром и војеним совјетом и договором, да Гружа сиђе на сами бријег Мораве, и на староме броду испод Чачка да начини себи шанац, и то за ноћ учине; но сутра дан Турци опазивши то, ни мало им драго небуде што им се Срби тако слободно и безбојазно примичу, и

слуте их ту до мало са свијех страна шанцима оградит' и утијеснити, да им се ваља или у робство предавати, или од оружја србскога или од глади помријети; него ти науме ударати на Србе, и бит' се ш њима, док се неразбију или једни ил' други отале. Тако ти једно јутро прије зоре, и и мало за поноћи сав турски пјешак дигне се изтија, те по далеко ниже Чачка и гружанскога шанца начинивши мост за пјешака пријеђе понајлак Мораву на Траваричину броду (NB. такога начина мост зове се: магарац, или коза), и у шиб завуче се и прикрије до дана и виђела. Тако им пријеђе и хатлија, и тако се притаји и прикрије, али још пониже и својега пјешака; пак у сами разсвитак удари пјешак њихов на исти гружански шанац силно и нагло и одсвудно, а изненадно, него их дочекају и Срби на живу ватру; но док Србима из брда у поље, за што је подалеко, стигне помоћ једном и другоме шанцу, турски хатлија удари уз поље, како вјетар, и одвоји, па и закружи Гружане од надане им и притрчавше помоћи, на које турски пјешак топрв одсвуда свесрдно навали, него се и Гружани још боље и чвршће одупру, те им ништа неузмогу, до пушкарати се узајамно. Али хатлија одлети уз поље турски свом својом булументом, и пресијече од шанца србску војску, која је немогла поћити у приморавскоме тијесну и нову шанцу, него изишла у поље и у шиб, а недадне ни оној приступити с Љубића пошавшој у помоћ и томе како и доњему шанцу; још разпршти туда и свега србскога коњика, који је измед-

горњега шанца и Љубића разлогорио се, у коме је и сами господар био, и једва главу отале изнио. Тек нешто мало, што се ту није десило, те но је у патролу к Трбушану селу отишло уз воду, и испод Коњевићâ низ воду; ал' и то би тек уклопити се морало, и са стране гледати, а ништа немогавши собом помоћи. Ето тако ти нам се учини ту од наше браће Србаља и метеж и крвеж! Мало нешто уграби к топовима у шанац Србаља, него и оно узалуд, сами су бранике слабашне оборили прсима, немогавши гомилом на малешна и узашна врата уљезти, и тако простругу собом учинивши Турцима, пут им и у тај шанац и к топовима отворе, који одмах и улете и све својом вихорастом наглошћу без опоравка заплаше и помуте, и тако Срби навале сад и по невољи на другу страну истога својега шанца, коју такођер прсима оборе и превале, и нагну без обзира у шиб и врбљак; али та шума злосретна и ситна, нигди се за што јако и тврдо нејма заслонити, а и Турчин пристиго и зајмио по свему шибу и чести како и по равни, те неки негди некога, док у часу преко двјеста србскијех глава одсијеку, и сувише што шанац узму и она обадва топа; јер у њему никога одупревша се ненађу, до једнога при топовима Рајића (Танасија), који викаше залуд на своју дружину: „Небјежте, браћо, но удрите, од Бога нашли! Како бисте топове своје оставили!? Знате како нам је бреж њих! Колико л' нам ваљају свуд и свакада!“ А кад виђе да свак без обзира и кудко навре, па и он викне још и овако: „А оно ћу

ја код њих остати на оба свијета до вијека!“ Сам се он што могао бранио, и некога Турчина пушком дугом, а неке пиштољма, и ножем, оборио док и они њега предоле и раскину јарни, да му се послије и стрва једва могло наћи, и познати, како ни млозини трага ни побјега. Ово је пораженије Србе постигло изненада, или управо рећи, од својега нечувања довољно-збиљскога, а не од силе и мложтва и јунаштва турскога; јербо је давно и зрело речено: „Чувај се, па небој се!“ Али такоме чему опета тко би се надао кад и озбиљом од истога тога Ћехаја-паше, како тупоума и претрома Туркешање, којега је дотле сва ваљатност била варати, обећавати, примамљивати, и лагати, а да би само језиком и кесом разбио исту србску војску и слогу, и који је баш овда сам собом исто нападеније наредио и руковао; но како се то и по њега свршило, овди ће се виђети и објаснити сад за вазда.

Ћехаја паша је од све своје војске останyо, с неколика хатлије, на својој страни Мораве, и отуда доглеђивао плоде своје наредбе и памети; и то понајближе гружанског се шанца бавио, гди за свеколико тога нападенија вријеме пушка је и турска и србска плотоном пламћела и грмјела, особито и за то што су њега истога према себи обоји имали, Турци и Срби, и они се његови храбрили и надимали досадити Србима, а Срби се баш и за то исто учвршћивали одољет' им свјема и свему њихову напрегу и насрту; како и буду сви турски на тај шанац јуриши не само залудни и безуспје-

шни, него се рећи може без уштрба истини, да су Турци овди а одмах плаћали, што су горје на србскоме шанцу исти час узајмили; те им се већ и досади, и оставе га и почну прелазити Мораву натраг, како им је већ и хатлија почео, нејмађавши више у чистоме пољу ни сјећи кога ни гонити ни пљачкати. У тај мах Ћехаја-паша ишчекујући сву своју војску, да се врати, и да јој честита срећу, и да јунац'ма привеже афериме, примакне се мало поближе к води и к шанцу гружанскоме, па им довикивати стане сам собом: „Рајо! Предајте се и смирите, а негините! Никога вас одселе глава забољети неће од Турчина! Ја вам ћефил, и мој инсаф и хрз! На мој се врат, и на моју душу ослоните, и послушајте ме, те ми се предајте без даљега зла и крвежа!" Пушка србска из тога је шанца већ претргла била, како Турци одступили, али врева и разговор по шанцу се отворио међу Србима рањениц'ма и осталим, те га је мало тко и чуо, а то ли слушао шта једна сама Туркешања и потурица отуда набраја и булазни; док присјети се неки Срб одовуда, и довикне му, да се примакне још ближе, па да говори; јербо се ништа његова збора нечује амо због водене хучње, и војшчане по шанцу зучње; и на то се он примакне озбиљом само сам и на својој кулашини а до саме воде и с онима истијем ријеч'ма к народу: ал' му и сада још Васо Томић Книћанин су два друга под обалу се шаначну до саме воде у врбље прикривши одвикне познавши га да је он Ћехаја-паша: „Хоћемо господару! Хоћемо се предати, а да што

ћемо, и то највољимо теби; него нам ходи честити пашо ближе и овамо к нама, те нас прифати сам собом!“ Тадер и он коњем загази у Мораву, и будући ту каменита и плитка, дође до полу ширине њезине, и можда би је и сву прегазио до њих самијех, да непуче по пушка од иста два Срба из врбљака, Васина па другара му (двије су пукле, што им трећи није пушке им'о), али га прва у котлац погоди, јербо му глава се одмах накриви претурити га, док у то пристигне га и друга, те му ногу сломије, и Туркешања срећом србском и озбиљом немогавши се ни главом ни ногом држати, стрмоглави само мртав с коња у воду, која га занесе и одвезе на ниже, до у један вир а пунан лома, гди га обустави, док и остави; а коњ му напне реп, излети на дво из воде, и управ дома у логор турски онако празан и без госе. Од истога се зар догађаја Срби Гружани сад препану, кад по шанцу пукне глас, да погибе Ћехаја-паша, и вода га однесе, што помисле да ће Турци сад истопрв за осветити пашу својега одсвуда и сви навалити а то баш на њих, који већ једва још имаду пођекоји фишек, нити им тко што може припомоћи, колико су остали Срби смућени и заплашени тога дана несрећом и својом погибељу, те ти науме и нагну противу воље истога свог старјешине из шанца преко поља у брдо Љубићско издријети а к осталој војсци и у тамошње шанце; по и Турци то припазе, а небијавши сви турски ни коњици ни пјешаци Мораву још прешли, те опружи за њима, и пристигну их последње орепке, па онди онога

а онди опога, док и ту мало мање поваљају Србаља, него је у свему боју тога свега дневи, окром што у шанцу још толико рањеника нађу и доврше све, како и остале у пољу, а од истијех би рањеника обично половина преболела и здрава би останула. Преко и тога русваја и несретне несреће опета неколико утјеши и разговори господара и сву на Љубићу Србадију кад изиђе жив Васо Томић Книћанин, те им каза, да је он заиста убио самога Ћехаја-пашу, и у воду је пао, и вода га је однијела, а коњ му натраг утекао; премда су се још о томе неколико и сумњали, и немогли ласпо и одмах за цијелу истину примити, али су се опета прилично разведрили с тога, и остану тако полувесели с надеждицом, да је могло и то догодит' се, и преноће о томе и тако и свакојако мислећи ту сву драгу ноћ; јербо виђаху сви добро, да би им од толико боја и жртви својијех то једно могло што накнаде дати и подмирити. Свак једва чекаше да сване, а да се разбере за пашу, док ал' у јутру изашли Турци на обалу моравску, неколцина их па зову: „Хеј Срби! Је ли, море, наш паша код вас? Мртав или жив, или макар и глава пашина тамо ако је и сама, дајте га нама жива или мртва, а иштите што вам драго!“ Онда се Васино дјело засвједочи, и казивање му се повјерује, те и господар заповиди, да Турцима одговоре, нека пашу траже у Морави, и тако то чувши Турци отиду низ воду, те га одиста у лому нађу, извуку, и у Чачак однесу, па га украј џамије закопају. Него амо на Љубићу није имало сада ни пети део Ср-

баља, колико их је јуче прије боја било; јербо су млозина их од јучерашње салахуковине живи оставши и умакавши, одмах у планине и дома нагли бјежати, несмједавши се на Љубић ни свратити, то ли обуставити; залуд је њих Милош собом предусретао, и враћао, и кумио их и богорадио, да се ту ш њиме задрже и обуставе, и да ће све боље од сада и све сретније бити, кад је Турцима како се чује погинуо и сами паша; уз Милоша је овда за народом трчао враћати га и калуђер Враћевшнички Мелентије Павловић (родом из с. Врбаве), док и добош један у шумару негди нађу побачен, те га Милош брже истоме калуђеру о врат привјеси, рекавши му, да барем у њега протандрка што боље може, и та шала небуде узалудна, јербо се̂ достина их поврађа у шанчеве, и ту се господар и старјешине обдрже; пак се придомисле и пошљу одмах врбовке у нахију и села оближња, те им објаве свуда шта је амо и како је, и да су се Турци сви тешко сневесељели, и клонули од смрти својега паше, а Срби сви охрабрили, но да и они побјегши опета се у војску и међу браћу своју повраћају, како и одпочну, те су долазили, како и отишли, брже боље и сами у логор.

Отадај Турци неколика дана проведу не само у нијемој ћутњи, нег' и у мртвоме покоју и уњихању, никуда ништа већ неодпочињући, до једва се у нека доба осјете поставити себи другога војеначалника, и то Измаил-бега Серезлију, који по свој прилици мало је што марио за то господство у такоме случају, и при таким сумњавним и крајње

опасним обстојатељствама; с тога му буде и Мухамед-бег Сулејман-пашић за помоћника и совјетника одређен, да му је неколико лакше. Њихов пак начин садржавати и ранити своју војску од ту-народњега одредног давања и принашања безплаћне а поглавно нарезаване заире, обичан је свуд у њих да је готово и свагдашањ, а особито при оваким ненадним и мање значећим ратовима; али је недуго сносив оном страном, у коју дође, што у народ исти наскоро удари недостатак и нејмање, пак и за њих саме бива горе од млогога другога зла и незгоде, те се и брже принуђени нађу харати до труна и без разбора, те омрзавши због и самога тога свакоме живу обретну се одмах и остављени од свакога подручија и то с јединoм неодлучном крајношћу, да у пропаст собом а себи тако уготовану свалити се и осунути најпослије и неизбјежно морају. Наведени недостатци свега што живљење чоека и животиње потребује да непостигоше овда исте Турке, мало би што смрт они својега паше опазили, што имаду на то и своју пословицу: „Свако Туре може паша бити!“, него сад и по највећој невољи стану најпрво мислити, и договарати се у исти мах и опремајући се, да се издире већ некуда из Чачка, када су доста увјерени да натраг кроза Шумадију нејмају пута, сав је и свуда народ на њих устао, и тко знаде, би л’ од њих који год Београда видио; а к Новоме Пазару и Сјеници, у турским рукама находећима се, далеко је отале, гди су сад ови, тек им се тај пут неучини толико веома затворен бити, него могу

га прокушати, а да би се како и понајприје састанули туд и с Адем-пашом, који-но се тада чујаше изнад Карановца ђе се по нахији пожешкој и до-по Драгачеву премиче с војском својом, како да њих чува и очекује, а и тамошње Србље забављајући, и карановачке Турке тако, немогав инако, бранећи и заштићујући. Науме дакле, свијећају и закључе прву добру ноћ на своје спасеније из Чачка употребити, и к Адем-пашину индату и сенту наперит' продријети, а увјерени су, да их мало тко имаде туда предусрести, и малине се небоје, што је разбити могу, а од ове при Чачку Србадије да се ноћом изкрадну; јербо им се почела пред очима њиним умложавати, те и свако јутро страшнијом гомилом освитати, пак ако им се испод жи̂та̂ и мрачином ноћном неизмакну, а дањом већ никоји Турчин-чоек ни кускуна (подопаш) неизноси отале. — Из овога се свега турскога поступања и смишљања виђети може засвједочена стара истина, да само безбожни пуки глупи и звјеровно-сурови људи у доброме свом и сретноме стању помамљују се обично, и узгорђују се толико, да никојега чоека за налика и подобна себи недрже; а на против истога у злосретним и мучним обстојатељствама упуде се и смалодуше до тог степена и помисла, да већ на свијету и свијета нестаде и нитко жив неостаде, ако тек они пропадоше, пак им се тада још и понајмања враћа и одплата чини грдном обидом и важном кривдом, а брани тељ својега права и поштења, у њих ти је тај њима озбиљски душман, читави крвник, ко-

нечни затирач, и у њиховој памети вјечити само-кривац и освете изазивач и заслуживач.

На дан прије побјега турскога отале утече између њих једна србска робиња, која је била из Драгачева родом, а снâ Максима Црнковића бившега при Карађорђу капетана; она иста изађе на Љубић и каже србскоме новом а сретном господару, да хоће Турци заиста бјежати, и то наскоро, јербо су се са свим опремили, али куда ће и на коју страну и у који час, то тек незнаде. А Турци баш исту ноћ, и по свој прилици пред зору самога Видовадне устану на јуначке ноге и крену се добро-рано... из Чачка, но и тако тијо и мукло, да и сами свој ход и топот а собом исти они чињаху се нечути, и пођу к Драгачеву а уз Јелицу планину, нити би когођ од Србаља прије зоре и освитка за њихов измак и побјег узнати могао; него неки чачански варошанин Петар Нешковић туфекција, а тада бивши још и кнез варошки улучи прилику, те се измакне из шанца од саме џамије, тумари у мрак баш када су Турци топове кренули и повезли, и негди кроз громиле турскијех војникâ с лозинком њиховом (курт, т. ј. вук, обичнијом у такоме случају, коју су и њему суобштили како кнезу и другу своjему, који-но ће без сумње са свом својом кућом и варошју напријед ићи пред истом турском војском, и калаузит' јој), провуче се и утече, и прегазивши полахко Мораву, па ус поље Љубићско и у шанац србски дотрчи брже. Тај час пријављен и пред господара изведен буде, који га позна, и упита, која је срећа њега из

аждерскијех нската и чељусти спасла и уклонила, и шта имаде о њима објавити, те му и он каже: „Господару! Оставише Турци Чачак, топове најнапријед испратише, па сви за њима уз Јелицу одоше, и ја сам се Богом и срећом у исти њихов мутљавни полазак искрао и побјегао амо, а само да теби кажем одмах, шта би од њих, и куда су нагли, пак их одпраћај како те Бог учи; него је и моје робље и све имућство у њима остануло, и бит'ће пропануло заиста, и све прегоријевам лашње, кад сам овди здраво тебе наш'о, и казао ти тај весели глас!“ Милош на то скине капу и устане од земље на ноге, па рекне: „О фала и слава теби једини који ведриш и облачиш! Кад и то дочекасмо, да и онака сила од оваке сиротиње бјежи!! Нека одлазе и бјеже Турци, куд им драго измеђ нас, био им свуда отворен пут, ал' се никада и необазрели, то ли повратили, док у саму таму и за крај свијета неумакли!! Одсада ће Бог дати све боље и лашње.“ До мало послије дође ту још једна србска жена, која је заробљена била у Овчару и сад се путем у мрак измакла, те и она то исто за побјег турски освједочи; али Милош све и опета Богу благодарећи још ћути и никоме никакове у војску ријечи о томе неизпушта, нити какву наредбу чини, док незаплавје од истока прозорје, и док србске страже и патроле невиђеше и неповикаше: „Побјегоше Турци! друмом Драгачева!“ Овда ти већ и господар брже на ноге и призове све старјешине, па им објави и сам собом, да одоше Турци, него да их ваљаде штогод се боље узможе

испратити, и сам коња појаше одмах. Од овакога гласа и радостне заповијести окрилати сваки Србин, и свак потрчи што икада за Турцима у достиг, и ови с Љубића тек што су до иза Чачка били промакли, ал' у то припуцају пушке у врх саме Јелице, што су туна у бусији неке чете србске Турке чекале, да им недају већ онамо у харање излазити, те да их узбијају, како и сада што учинити поуме, али се ту проспе од истијех Турака млого већа ватра, те и они четници ужаснувши се од млоштва и ненадне силе, коју догледати по мраку не могавши, па и незнавши куда ће и шта толика војска, како ли је амо Турцима, уступе бусије своје, и уклоне се на страну безбројној јачини, те им промину мимо њих душмани, једва неколцина их осмрћена првом сиротињском ватром и плотунчићем. Но и тако једва Турци до у село Ртаре с миром, ал' во их пристигне србски господар са свом својом војском; ту старјешипе турске стану обустављати нарећивати и слободити своју војску, да се бију, и да побију и разбију Кауре и хајдучију, па да рахатују, и да чине послије што хоће; те и пожуре се туна озбиљом Турци неколика топа испалити на Србе, а да их сад и сву њину млозину како и ону мало прије четицу с пута себи одплаше и уклоне, ал' и она иста четица опета је у своју громилу приступила и смијешала се, па им топрв досаћивати причне. Срби пак неки примакну се пушкарати на Турке, и забављат' их, а други пођу село закружити и наоколо бусије и друмове заузети; него и Турци

опазе то, а и преметати се ђекоји почевши, увјере се да им и ту нејма одпоришта, ни останка, до крајњега затира и пропасти, ако час прије не измакну куда су и пошли, јер да су им овда само краци спасеније главици; те ти остави на истом мјесту топове, па опружи што год ко може боље и брже свукуда уз Драгачево, презревши своје и србско робље и сваку шићарину своју и душманску и одбацивши и потуривши све, до живе своје душе и своје голе да изнесу главе. Само великаши Турци с понајбољом војском опруже друм исти, а узевши свак по једнога калауза, од онијех Србова, које су из Чачка са собом потјерали, но и њих повезавши, да им с пута неутјечу, и да они без калауза неостану; у томе је шкрипу и Ђоко Протић из Гуче, к'о кнез драгачевски по случају несреће удесио се. Тај цијели дан не само да су гонили и на достиг били Срби своје крвнике и затираче, који су сви сада већ без обзира и озбиљом бјежати отргли; него су Срби осим и топове своје повративши добили преко тридесет чадора, млого више барјака и сексана, и Ајана једнога у селу Тијању притукли, а и друга им неколика још друкуда, те и Врања-паша им тек у зобници је о чактару објешеној, а још на Љубићу најпрво рањену своју ногу једва сад однио; Срби пак и своје робље враћајући, чачанскијех су грађан-Турака сву чељад, жене и дјецу путем и шумом презрене и побачене дешавали, и заробили. Овда су млозина Србаља доста и Турака живијех фатали, него их мало којега жива одржавали, већ на исто им мје-

сто души покој чинили, а женскиње и слабеж господару на дар доводили, како што је овда и Арсо његов момак и ашчија једну знатну булу нашавши негђе у страни суставшу довео, који му пружи нешто и бакшиша, и онај га нешћене примити а искрено рекавши му: „Фала ти господару! Мени је твојих сто гроша велики дар, него их ти удржи засад и порад кога и чега другога, а ја сам довољан и с оним, што сам код исте кадуне нашао.“ Отале с хаџйна брода предузму други дан србске чете под сваким видом и назвањем гонити, предусретати и бити Турке исте до на границу Старога-Влаха; а особито су их Јован Мићић, кнез Максим Старовлашки, арамбаше Ковач и Туч, и Хајдук-Станко Сријемац сваки са својим четама јупачки одпратили, и млогога доусмирили. Кад ли Турци буду већ према граду свом Сјеници, оставе их србске чете, и отиду натраг, а они над истом ријеком Вапом на једноме огумку курбан Мухамеду принесу посјекавши Ђоку Протића истога кнеза драгачевскога, к'о да им је он крив, што су бјежати и гинути морали. Али је кнез Аксентије мудрије учинио, и пробитачније прошао, јербо је истина међу Турцима с једним још момком својим до у с. Гучу дошао из Чачка, али отале украде се од Турака и отисне се низ ријеку Бјелицу све коврагом и гуштом док изадре до у село Лисице, и ту сврати у својега шурака Илије Јоковића, добра газде, гди одморивши се буде њиме истим отале испраћен преко рудн. Црне горе, те је дома пош'о, и послије међу braћу Србе изишао, и повом го-

сподару кроз нах. београдску са Дрине на Бјелицу к Јагодини ишавшему поклонио се и препоручио, па ш њиме опета пошао, те о народњему послу радити предузео, што боље могао, а Бога фалећи, што је и њему како и свој осталој браћи Србима спасеније даровао.

Из села Краваріцâ сва војска србска вративши се натраг, дође на конак опета у с. Ртаре, и ту господар одмах пусти викара (телала) у војску своју: „Да нитко никаква роба турскога неби куда шћердао, ни сакрио, но да у јутру зором свак својега доведе пред чадор његов, и ту да га главној стражи господарској преручи; који ли би то непослуш'о, и послије у њега роб се нађе, главом ће сваки онај платити!“ И тако ту свеколико робље турско сакупивши, собом изађе господар, те га прегледа свеколико, и распита ђешто тко је чиј, па им јести даде, и страже око њега постави, да им већ нико више од војника недосађује; исто тако и неке рањенике турске, како и своје србске пригледа, и заповиди видарима привити, пак их уз то и разговори собом утјешавајући овако: „Муке оваке и безбројна страданија нит је заслужила србска ни турска сиротиња, и ви ћете колико је сутра у свој род и мјесто сви одпраћени бити; а ја гоним само зулум и зулумћаре.“ До у јутру буду готова носила за рањенике, а женама и дјеци кола, те их све опреми ка Ужицу, и ту их како Турке а Турцима поклони и поштено предаде без паре и без погодбе икакве, теке из једне цигловетне чосчности, и за божју љубав. Овоме се поступку Милошеву не само удиве

Турци, него и за веома обвезане му се припознаду, за које све чује и остала наоколна Турћија, и сами босански везир Рушит-паша, истога времена у Босну на максуп преко Сјенице иђавши; те се и он тијем како и млоги други Турци веома к Србу и Србинству одобровољи, па то послије и дјелом докаже у колико је могао. Отале пак испративши Милош турско робље, врати се са својом војском и топовима опета у Чачак, и ту одмах заповиjести разда слѣдујуће: Најприје брату своjему Јовану препоручи да узме до једну хиљаду војника, и да иде к Ужицу, па тамо више саме вароши на брду Крушчици да начини шанац, и да чува од истијех Ужичана ту нахију, да неизлазе зликовчине харати сиротињу, но да у граду за то вријеме с миром како и остали пресједе; а Мићићу наложи да иде такођер у исту нахију, и да одметне Рујно (кнежина, у којој је Милош најприје војводом био), и да приглаcи у то проту Илију Поповића са с. Субјела, којега је брат кнез Алекса са кнезом Василијем низ једну кулу града ужичкога сломио се, кад су их Турци ужички у почетку исте буне Милошеве с Мијаилом Радовићем бив. војвод., и с Радованом Маслаћем н. рудн. из с. Папратине, а тамо дешенијем по трговини, у град позвали, и у кулу затворили били, па можда и погубити хотјели, да се ови ноћу из куле кроз прозор а на појасов'ма непоспуштају да утеку, гди се она оба крупна и притежка бивши сломљени оставши нађу и погину, а Мијаило како здрава и јака херчуга својега такођер но мање згрухана низ висину куле слетив-

њега Маслаћа упрти на плећи, те га отале жива изнесе. Осим тога истоме Јовану Мићићу препоручи Милош, да пр.зове одмах и кнеза Николу од нах. Соколске из с. Заглавка, а да и они сваки одметну своје кнеживе, и да своје војнике саберу и к Ужицу обколити га и чувати придођу, пак и задаље што Бог да свемилостиви. Спреми се дакле брат господарски, и да пође, али га опета приустави још за нешто, а Мићића одпусти, те отиде он и учини одмах све што је речено, а сувише што и неке окрајње куће вароши ужичке попали, а да се боље и прије Турци у свој град приберу, па онда и шанац, гди је требало начини; у то дође ту на помоћ Мићићу и господарев брат Јован с војв. Дринчићем и с нешто рудничке војске. Симо пак Ненадовић још с Ваљева к Чачку идући од недомак истога враћев је био у Соколску нахију, да је одметне, и на Бауриђу (брду виш Сокола) стари србски шанац да обнови и утврди; него сад к њему опреми господар у помоћ младога војводу Луку Грбовића с његовом командом, који да остане чувати шанац Бауриђски, и сву ону нахију од харања турскога, пак да Симо са својом дружином оданле сиђе под Цер у тавнавски логор, и ту да се нађе и чува. Ту и Авраму Лукићу Милош заказе, да скупи осталу пожешку нахију, и да трчи на Карановац Јелечанину на помоћ, и оне Турке да што боље чувају нечинити вилајету штете, и да их тако утијесне, неби ли се принудили ка предаји или побјегу; но и при свему томе, да добре и јаке страже и патроле по планинам' и друмовима држе,

а да неби од Новога Пазара каква војска се подигла, и ударила изненада у харање вилајета и у Ћелепир. Овда већ и Милош пође са својима до у Црнућу кући својој, гди све војнике дома одпусти, али само да се опреме, и до три дни да му опета сви дођу ту, па да се иде и даље што урадити. Тако се и учини, дођу сви; па Милош испративши најприје брата на Ужице, узме сву осталу војску и оба топа, те сиђе Крагујевцу да се што и око њега промучи и пробаје, али је он већ очишћен био; него ту разумјевши да има до 500 Турака у Баточини обшапчено, пође ончас и тамо, те их одсвуда пристијесни, и за јуриша на њих почне спремати обично-нужне ствари, које опазивши Турци, други се дан сви предаду, а да само изиђу с оружјем, што им буде и допуштено, него да иду право дома у Турску, и преко србске границе, т. ј. из београдскога пашалука, пак им шанац како и друге развали, запали, и поравни, а њих собом и узгред Милош отале преко Мораве испрати, који-но се одмах и опета у Ћуприји задрже, нешто под морање, а нешто и уз пркос и за освету и пакост чинити још Србима, што су их зар живе одпустили поћи. Одавде узме са собом и нахију крагујевачку свуколику, што је већ на дому чиста била од Турчина, па окрене на Пожаревац све; на с. Ливадици и с. Орашју пријеђу Мораву, па када се тамо појави тај нови а сретни господар с толиком дружином, устане туда ш њиме одмах и мало и велико на оружје и у војску, ка-ноти једва чекавши сватко, да се мучепија избавља,

или да умире бранећи се од зла. До Пожаревца накупи се србске војске на дваестину хиљада, и то са свакојаким оружјем, а понајвише са вјернокрсним кијацима, са џебаном одбране желања и с крајњим и највећим јунаштвом престат' живјети, ол' се спасти посве и освободити. Не много пак прије долазка те србске војске на Пожаревац стигао је био Турцима у помоћ од Видина један делибаша, како је прије казано; премда је за дочекати га и у планини голубачкој разбити спремио се био са добрим дружтвом Стеван Тодоровић Добрњац (трговац и житељ села Добрње у нах. пож.), и ту га је у бусији чекао неколика дана, како и Марко Абдулић с Власима (Румунима србским) што га је у Звижду прежао, али га ни један од њих ни очима није видио, што их је обојицу преварио и надишао посред највећијех планина Омоља к Пожаревцу предријевши, кудијен му се питко није надао, пити га је чекао. Сад исти дакле Стеван Добрњац са моравском кнежином, и Абдулић са рамском, како и остали сви пред ону србску војску изађу, и честитају новоме србском господару срећу на оружју, и пристану са свјема својим четама у ту голему дружину и озбиљом чувену и слављену војску србску, желећи а и паштећи се послужити свога новог господара у свему и свачим радо и весело потада.

Овди се Милош од њих свијех ту мјестнијех извијести о стању Пожаревца, и о числу Турака, што су ту; па када разумије, да их ту преко две хиљаде има, и да су толике шанчеве и шарампове

начинили, осим онога око џамије, где имаду и један топ свој, и да су се наумили ту до посљедњега бранити, а индат из Уруменлије чекати, тако и он закључи ни најмање неоклевати, него час прије на њих ударити, и пошто год стало да стало разбити их ту све, и прогнати отале. За то и дигне одмах други дан сву војску и примакне се к самоме Пожаревцу, па што је ту потље и како се догодило изјављава сљедујуће тога описаније.

VI. Причање.

Шта су овда учинили Срби с Пожаревцом, с Карановцем, и за тим шта друкуда.

Ова је србска војска три дана се превозила преко Мораве, и Турци у Пожаревцу нијесу за њу ништа разумјети могли; јербо је свијех тијех данâ силна киша падала, да их је мрзило и помолит' се кудгод из сухоте и куће своје без крајње муке и нужде, а и к њима у чаршију нитко већ из окружнога предјела нит' је смјео ни марио доходити на подворење. Али кад четврти дан прелијепо вријеме настане, како-но ти пролеће се развија, него и толику србску војску изнад и около свога Пожаревца угледају Турци, пуно брдо србскога пјешака, и у пољу такођер доста и добра србскога коњаника, не само да се зачуде одкуда је сад опета то свеколико, него се и препану озбиљски млозина њих, особито неки од њих, што су и одприје са Србима војевали, па свашта и видли и претрпјели, да би већ неради били сад изнова е тако што доживјети. Но како је дознао везир београдски, да се Милош са свом војском кренуо на Пожаревац, то брже и он са свјема Турцима својима опета изађе и удари на Болеч, и по

довољноме боју а из слабашна шанчића потисне Србе у шуму, за којима и немогавши а и несмјевши у погон, а и себи тако пут ка Смедереву растворивши отиде у Гроцку на конак, но и ту никога ненађе, и Срби му исти за њим приступе ко' патрола или пратња; одатле пак он ноћивши порано дигне се и полети к Смедереву, у којему само што преноћи, па зором узме све Смедеревце са собом, и одмах удари на логор србски у Јабучју, гди опета и те Србе распуди, али пошто је доста боја и мртвијех било, кад му је ту и његов млађи син Осман био рањен у лијеву руку. То све учинивши наскоро и собом везир, и колико сретно, толико мање полезно и плодно за се и за своје, догледа и увјери се да сада он већ нејма куда нит' има с киме преко Мораве у помоћ Пожаревцу, кад му и ту мал' несмрсише конце, а тко, до једна шака хајдучије, која је данас прсла, да се сјутра опета и већом сабере гомилом, па и појави ђе би најмржа и најдосаднија бити могла. Врати се дакле отоле исти Скопљак-паша својему Београду, сам он с хатлијама сухијем путем, и то све покрај Дунава, но и сина у четокаику рањена возећи и чувајући од бусије и напада србскога. Него чувши за тај везирски поход из Београда Петар Молер, који се на Забрежју тада бавио, те из Њемачке штошта ту пребављао (пошто се на Скели према Купинову тај потајни пријенос укварио и обелоданио, кад су Срби ноћу нехотке барут свој запалили у њемачкој страни), брже се дигне с једно пô другом стотином бећара, те низ

београдску нахију за њим, али га нити ће стигне ни срете, већ је промакао био натраг, пак и Молер опета смедеревске Србе охрабривши, и у Јабучје наново их повративши, отиде уз Мораву к осталој војсци србској, гди се она још превозила, те се ту и он са својима превезе, и како вјештога ратника Милош га позове, те и овај отиде на Пожаревац; с Молером је ту био кроме осталијех знатнијех Србчића и поп Сава Купиновац, и Јаков Попов Јакшић Панцирлија, а у виду и у чину војенога комесара. Али Смедеревци Срби видећ' и чујући да толика војска србска иде и врви одсвуда на Пожаревац, и спазивши да и сами везир узтумарав се незна куда ће прије главурдом ударити, те сад и они њему и Смедерева Турадији да се освете за онај удар и распуд на Јабучју, што боље узмогну; за то дакле нешћедну ни мировати, ни благовати, нит' у Јабучју дријемати, него се дигоше и ударише па исту варош, и сабише све Турке у град; пак засједу по вароши и у чаршији с војском једном Павко Сараорац, а на ушћу Говеђе-баре Стојан Ћирковић из с. Крњева исте нахије начини брже боље малешно једно шанче, и баш овда прочувши и нашавши закопан бивши ту негди један топ Карађорђев (кубуз од осам окâ калибра, и кȁра му пуна фишека ш њиме и читав лавет, премда се никако дознати немогло, тко га је ту закопао; али фала му тко је год!) — те га ископа и у то своје шанче намјести, да га и Турци како и Срби и чују и виде. Наскоро за тим а повише тога шанчета изнад Језаве и ње-

зине ћуприје у кукурузе запанувши Срби ударе четом једном, и заплијене сва смедеревска говеда, више од двјеста глáвâ, и неколика уж њих Турчина примлативши; исти тај отим стоке грађанске био је за Турке велики и чутки удар, како и Србима, особито на Јабучју од њих разпуђенима рајска услада и обрада. — У Пожаревцу пак једини делибаша како Анадоли-газија и Србима невјешти новљак, буде сам својом храброшћу разадмјен и напрштен толико, да како угледа неколика србска брзокоњика, од своје војске напријед подалеко измакша, и приближавша се к Турцима и њихову најгорњему шанцу, бившем у Шутиној бари (тако се зове она махала Пожаревца), одмах закрочи хата, па излети пред њих како муња на витежки срет и поздрав, но за њиме и читаво јато и рој делијâ у натјеч; и то све она неколика Срба дочекају и поздраве кубурама први, него им ништа малим числом учинити немогну, ако је и храбро, а и помоћ им је далеко још, те их Турци сплахају и поврате, ал' када им понајбољега друга убију; овака је ту прва жертва био млади и многонадеждни Србин Јово Вукомановић писар и шурак истога Милоша, тек и остале Јовове дружине одатле једва измакне жива половина, тако их је био јарни делибаша предусрео, салетио и призајмио. У то се примакне и сва србска војска, коју је у реду и паради предводио сам собом Милош, и на коњу испред ње пролазећи говорио, да га свак чује: „Видите ли, Срби, како Турци нашу браћу сретају и сијеку?! И то пред нашим очима,

и код нашега оржја и јунаштва! Но и ми Турке ударимо слободно и сложно, а ја ћу напријед! Није до разтезања и скањивања, него сад одмах да нас познаду и ове делије турске, како су нас познали неки дан и они на Чачку, на Ваљеву и Палежу Турци!" То и друго штошта изговоривши војсци кидише управо на делије с голом сабљом, и око њега свита (доглавство) његова, и за њима друга војска; па кад се измијешају с Турцима подвикну и једни и други, а и Милош танко гласовито: „Делибаша! Кам' ти Ћаја-паша? Селам ти је по мени спремио, чекај Срба, па да нејмаш куда, до стрмоглав с хата у Мораву." Међу то су већ грухнуле кубуре, и сабље сјевнувши цактати почеле, те и зуби шкрипкати, а и прштати јуначки мозак из костију. Делијâ је сад истином мањина било, него су Турци, т. ј. природно-изучени ратници, и од истога дјетинства заклети душмани ришћански, па с тога, и са вјере своје к самијема себи, особити јунаци, те се ту не само узапру Србима, него и у војску србску мимо Милоша и његову свиту јуриш учине, и предузму је сјећи и разгонити; али се окрене и Милош за њим кроза Србе своје, бијући делије у плећи, а вичући на своје, да се опораве и охрабре: „Куд' их се уклањате? Да од Бога нађете! Та што сте се смели и побркали? Но удри свак! Удрите и ви Турке, ка' и они вас! Турчин гине, ка' и други чоек! Нејмамо куда кући ни један, ако мејдан овде уступимо; наше ће нас жене преслицама, и дјеца наша дрвљем и камењем потући, и право ће имати, ако их овди неодбра-

нимо.“ Овима и оваковим ријечма, а понајвише живим примјером истога Милоша, и Паштрмца, и Јове Добраче и Молера и Цукића и другијех старешинâ и јунакâ Србовâ поврати се храброст и пренесе присебност у свакога Срба прсима, те се одапре свак на карабиљ а с дешена мјеста, и обори се незалудна ватра на исте делије, који се такођер и одмах преметати почну, пак и назадне хукове мало час приузму, да би који претекао жив; али сада већ и Срби мах уграбив и отевши насрну за њима, и у шанац их спрате, којега тај час и бити обсједну, да и преко два сâта ноћи одуље неки пушкарање на њих. Међу тим се и логори србски намјесте, и на брду више Пожаревца остани се Молер, на друму пак у Ресаву и Ћуприју сам вожд Милош; још и трећи логор се постави и намјести од стране моравске скеле на друму Смедерева; и тако сутра дан до пред вече узмирују Срби, пак одпочну на исти делијски шанац јуриш, и непрестану ватром док непринуде самога делибашу тога да морадне побјегнути сам и крадом од својијех делијâ, ту чудно у тијесно западшијех; но и он једва са голим животом изадре отале сад у други свој код џамије шанац; па и то Срби некако и одмах припазе, те још боље и сложније насрну на оставше његове делије по kућерцима у шанцу бившима, и помлате их ту све задешене, до који-но им у брзине утеку како и делибаша, којега и једну чизму на сред пута у блату спанувшу нађу, те се и њоме засвједочи, да му је тај скок и бјег ваљао главе и калпака. — Но како

је часком прекрећива срећа војничка опази топрв у јутру и увјери се тај упорни и поуздани Јосин-ага, кад угледа ђе су Срби по његову шанцу читав Бит-пазар (тур. ријеч) (Tandl-Markt) отворили, те продају његове и његовијех делија хатове и рахтове и оружје и хаљине међу се, вичући а из свега грла: „Ко да више за делибашина хата, или капут, или кахвени такум и проч.?“ Делибаша пак лавски разјарен како умакне к џамији, потргне сабљу на исте Пожаревлије Турке, за што му нијесу прискочили у помоћ, него гледају како делије гину, па ни мукает; а кад му Тахир-ага и остале ерлије (варошани) одговоре сложно сви, да они у тако страшноме случају свој шанац опразнити како ни с малипом оставити нијесу смјели, што имају и самијех апсеникâ Србаља толико, да би им ласно могли досадити, и шанац освојити, те мртва глава до краја и одмах. Сад опета и за то кидише делибаша с голом сабљом у тавницу, ђе су они Срби варошани били затворени, да их све изсијече, и тако да освети њима своје делије; али му и то не само недадне Тахир-ага и други сви како-но би он, и сви његови привrженици ради били учинити од јадникâ тијех, него му забране и зврчком кључити којега гођ од њих, разјаснивши ту преко запетијех пушака, да их они држе ту како аманете до своје нужде, која им се већ, што и он види очи ако има, приближује, а да за њих одкупе себе и своје робље, имање, и да свјема изпуст отале некуда у Турску на селамет себи ка' и њему докопају. Ет' овако се и једва утиша, и

одуми, што је наумио био учинити тај турски арслан (лаф), и то по самој и јавној невољи, што је без никакве снаге и дружине своје остао, која би му обично послужила у томе, и одобрила му све воље, како-но ти своме пуномоћну началнику. Сутра дан зором опета ударе Срби са свијех странâ, и по свој вароши, те све Турке из њиховијех тврђевиницâ (до 11 их је било) истјерају а у један велики код цркве, и у други око џамије шанац, па их ту све топрвце и озбиља притворе и облете. Црква је била гди је данас чесма чаршијска, и велики крст; ту је око цркве био турски шанац, и осим тога су на њојзи Турци кулу од брванâ били начинили, те су и ш ње одозго и понајвећма били и грдили око шанца Србе на домет метеризњачама. Но и Срби непрестанце јурише чињаху на њих, и то их стотинама мртвијех стане, а без икаква даљега успјеха, до што су их то већма стјешњавали, те се ш њима поизближега пушкарати примакли, да се барем у зајам осмрћавају, како што им Срби осим осталијех и једнога понајбољега нишанџију (шицара) у врх цркве и куле убију, који се озго поизмолио био, да боље гађа и погађа, него у томе тренутку и помолу и мртав слети доље, и на тле сам собом немилички како врећом грухне. Ово угледавши они од џамије Турци пregну одмах осветити онога свог важнога бојца, и кидишу на Србе из шанца својега сви јарно и нагло; но и Срби њих дочекају чврсто и сложно, те и кроме другијех убију им једнога, па мало час и другога барјактара, који-но се међу Турцима свагда њиховим

собственим и природним јунаштвом одређују, избирају, и постављају, и отуда велико значење и влијаније у своју војску причињавају. Турци тако све то мање успјешни, и преко надежа штетни опета се повраћају у свој прицамијски шанац, када већ немогли ни онога свог осветити, а некмо л' удаљити Србе и одагнати од својега прицрквенскога шанца, како су наврли били. Ал' ево што им се још више догоди, када пред вече буде, и пошто им се тајваздан око самога шанца тога бијући Срби примакну тако близу, да тек на један сложни халак у шанац им поскачу, и у самој цркви задешене све прсима голим окруже, и затворе им пушкарнице грлићима својијех пушака, па и друге њих око исте цркве на двору оставше, што немогли побјећи у онај џамијски шанац, опросте часком живота и мучења; још причну одмах једни Срби подкопавати баш и своју богомољу, а други јој греде и ступце подсијецати, да узмогну брже и онима у њу затворенима досадити, који-но још кроз рупе пушкарне старе и нове прòвале помаљаху своје пушке, да бију Србе, но које им Срби ђешто и отимаху, или барем карике сребрне с пушака им смицаху, како и шибке им пушчане што издираху. Него како им се је црква и џамија у зајам одбрањавала, по близости и намјерењу њихову, то им остане још за тај дан Турака нешто у самој цркви, окром прицамијскога им шанца, у којега озбиљостно још ни дарнули Срби нијесу. Хеле исто вече господар и вожд србске војске учинивши с некојим старјешинама војени совјет и до-

говор, да се што брже и та два шанца очисте, те одмах и заповјест објави свјема војницима, да у свакога рукама осване по добар проштац или по један прућа сноп (ово је боље) па тако и зором да се на Турке и њихове за́творе јуриш учини, и да̀ се непрестане од боја и на́срта, док се неочисте. Ту поћ све се опреми, и у јутру како је урсчено, готов осване свак, пак се разреди војска и упути, да опета једни чувају и прокопавају цркву, а други пушкајући да се примичу шанцу прицамијском, па када буду к шанцу истоме и од ручнога каменохитца ближе, да поскоче и полете Срби у један мах, те да се часком и у томе шанцу око џамије обретну, а да и њу како и цркву приону одмах просијецати и подваљивати. Ово би такођер Срби брже довршили били, да нијесу презрели чуваћно приступити од велике кахве турске, која је изван тога шанца, но близу и преко пута џамије била, па и Турака пунана, који сад оборе неколика узасобна плотуна на оне Србе, што су већ у шанац уљегли, и око џамије приопули чепрљати, да је шалимично а озбиља преодоле и освоје, и да све пофатају живо, што се у њој находи. Ту погине сада подоста и ваљанијех Србова, а још их се повише изра̀ни, тек опета се упорно подрже ту међу двије ватре, док им најпослије она ватра и бој из кахве горе, него л' из џамије, недодије, те се отале сви поизмичу од џамије, и у шанца ровину (хендек) запану, гди се одрже опета ваздан, и ту заноће и освану Срби без јела и пића, него с ватре одвише; ово су понајвише бећари

(т. ј. безкућници) били, који су, како ту овда, тако свуд и свакада, у србскијех старјешина обично доглавцима служили (гвардиста, или свитник), а у србској војсци како фрајкори сматрани, и почешће за авангарду (предњу војску) или за арјергарду (заплећну војску) употребљавани бивали, и, што-но ријек, каднокад и надеждом изгубљеном (verlorene Hoffnung bei Attaken) и живим фашинама при јуриш'ма на шанце служили су, како безсмртни и нерањиви опјеванци негдашњега времена. — Фала овди некоме бећарском капетанчићу Јоксиму Ваљевцу, како и другом најбољем јунаку. С јутра пак зором и кроз мрак пошаље исти нови вожд оним Србима у турскоме хендеку ноћившима једну мјешину ракије, и неколика тестета фишека, па онда готову осталу војску подигне, и од свијех страна почне своје сложно и сплотно примицати к истима шанцима, те их у црквенскоме Турци ни дочекати несмједну; јербо су им они запавши од јуче око те цркве већ ту ноћ и цркву провалили, и у олтар увукли се, те се по њој пушкарају, и Турци их призајми па ишћерај на поље, а они се на улазку опри, и мложтвом пуцања узби опета Турке, те потекар уљезни у цркву, и тако узајамно неколика пута исто јутро чинили, док и ти Турци најпосле неколика плотуна оборивши узасоб из цркве, а да мало задиме повише око себе, па излете на јуриш сви скупа, те побјегну тамо у шанац при џамији, гди-но их Срби једва дочекају вићети све заједно у такоме шкрипу и тјесноћи. Приближујући се к томе турском и највећем и

најјачем а најпосљедњему шанцу, па обкружујући га тâ сваколика србска војска свуда је међу собом урећивавшега вићала, и слушала овако им говорившега Милоша: „Браћо, и јунаци Срби! Бог нам помаже, и срећа нас предусрета и служи, но удрите и навал'те сад сложно сви, да и ово овди мало Турака погњавимо или живо пофатамо; јер ни времена ни поштења, па ни мјеста ту није, да се толика наша војска задуже бави око то мало шанца, која имаде и подаљега и већега посла и осим овога, док се налази још по Србији којегди Турака, којима такођер ваља пут безобзирни дати, како год и овима. Но који би сада прости војник или старјешина несмио или нестио јуриш учинити свесрдно кад се повикне: „„Јуриш на шанац и на џамију! Тко је год Србин!““ нека се одмах сад из дружине ове уклони, па врати у логор, да ми неквари осталу војску, која ме хоће радо послушати, како и досада, и с којом ћу ја у име Бога ударити ту, и свукуда, где ми год узтреба, и с којом надам се свима одољети.“ И њему се на то једногласно а узгред одговори: „Хоћемо сви, господару! Како ли небисмо хтели! Тко ли ће нас други одбранити, ако нећемо ми сами себе? Теке ти, господару, мрднути недај никоме, ни у страну а то ли натраг, ако би се који сад овди затезати усудио, или узмицати почео! и проч.“ Што ли више пак, и саме топове своје примакну Срби ту, и табље им брже начине, и намјесте их, да и њих сад истопрв како ваља и важно употребе, што досада нијесу могли њима лубардати штедећи варош

и варошке Србе, који су с чељад'ма и с имањем својим између Турака помијешани били; а ево и боље за Србе, што сада већ нејмадну ни џебане Турци за свој топ. Ал' 'во и Турци овај за се ужасни посљедњи те смртоносни удар опазивши предупреде, и недадну србскоме топу ни овда пуцнути на њих, него ти повичу из својега шанца, да се хоће предати но кнезу Милошу, ако је ту; ово кад чују Срби и њихов господар, устави се сва војска, и одговор им се даде, који желе, т. ј. да је ту Милош собом, и да он исти свом том војском сад управља и народу заповиједа, но ако мисле предавати се, да ништа недвоуме и неомишљају се, него да их неколицина к њему одмах на разговор изађу. Тад опета упитају Турци, да ли је ту и Димитрије Милошев терџоман и ћехаја, и ако је ту, нека он међу њих на вјеру најприје у шанац дође, да се Турци од њега извијесте и увјере о чему желе и питају; јера знаду да Милош њега свуд уза се води, а и Турци га добро познају. И на то се Срби сагласе, и господар одмах спреми Димитрија, те га пошље у шанац Турцима на хрз (т. ј. образ, или чест) грађана Турака с препоруком, да их добро испита, хоће ли се и како на који начин предати, а да погодбе ш њима никакве сам он и тамо међу њима непрекида, ни утврђује, него да се врати казати њихово предложење своме господару. С таким налогом Димитрије отиде у шанац међу Турке, и док се он тамо позабави, и попроразговори, а то амо у србску војску дођу из Смедерева два понајглав-

није Турчина како посланци до србскога новога вожда и господара, које он исти прими лијепо и пријатељски. Та двојица Смедеревца донесу овако предложење господару србскоме од стране свега Смедерева, да они, смедеревски Турци са сиротињом србском рата и кавге нехоће, и да пристају на све оно, што год народ за себе у цара изради и сврши; а међу то да нипошто њихова пушка на Србина пукнути неће већ потада, него да воле вилајету и своју чаршију отворити, и само град како царски аманет чувајући мирно се и људки владати са сваким међу се и око себе; но да им и Срби кажу, хоће ли тако и они ш њима поступати, и на то пристати; пак ако би они то хотјели, да им Турци на то и своје таоце а у руке и на ријеч Милоша (рехиме, или заложенике), између сёбе даду за вријеме тога немира и ратовања, колико год би трајало, које они сами виде и увјеравају се, да то ништа није уздигло се противу цара, него противо зулума и зорбалијâ Турака, у које они себе нити мијешају, ни признају, ни ш њима хоће држат' се, ни војевати." Ови глас Милошу како и осталим Србима врло повољан и угодан буде, а особито што је у такоме часу, када могу и пожаревачки Турци ту их вијети, и чути њихове мисли и предложења, те да се не само себе постиде, него и прије да се склоне на уговоре и захтевања србска. У то врати се међу Србе из турскога шанца и Димитрије, и донесе глас, да Турци Пожаревлије хоће се предати но јединоме Милошу, који-но је како Мухур Сахибијом још уз

опомлањску предају, постављени кнез, тако и царев чирак и хизмећар, те како им што и обећа, да ће то и учинити тако; него да их отале са свим оружјем и с топом испусти у Ћуприју, и да им за пратиоца до тамо даде његова Димитрија. На та им се одговор пошаље прикратак и појасан, да они оставе Србима топ и све остало беглучко, па с оружјем запојасним и с дугим пушкама и с пуним фишекћесама да изаћи и отићи могу здраво и мирно куда воле и желе, и да ће их тако Димитрије до у Ћуприју испратити; па још на исти уговор изазову Срби послије и Тахир-агу с неколика ерлије, нека они то све чују собом и од самога кнеза Милоша, па да уз то виде ту и Смедеревце оне, и да чују они овијех о томе послу и рату мишљења и разлоге, а како их се њихова браћа гнушавају, барем притварно. — Те се тако и тај исти дан спреме Турци пожаревачки, и пошто даде исти делибаша свога последњег и најбољега, бијела како лабуд, хата србскоме новом господару и сретноме вожду Милошу на дар и поклон, отиду с Димитријем до у Ћуприју мирно и поштено, који се отуда такођер прилично обдарен врати међу Србе и своју браћу. Овда ти се и Смедеревцима одговори, да би господар србски сам собом врло рад био примити то њихово предложење, него је напријед увјерен, да тај примир и уговор неће шћети народ, како преогорчен и на сваку свакоме освету дигавши се и наоштривши ни часа ни дана одржати ни попазити, па да падне на његов образ какав труп, или на

душу му некакво грдило и мука да се разтовари, није рад никојако, нити би то нипошто кабулио; за то им он совјет и наук даје од себе, и то сами пријатељски, да се исти Смедерева Турци још тако и до самога обштега помира држе одбранително, у граду свом а да сами недирају ни у кога напоље окром ако би тко на њих насрнуо. С овим буду они узгред и неколик' задовољени, па дома безопасно враћени, али мало што утјешени, а још мање им њихово притворно или дволично мирољубије овда буде уважено; застали су се били без икакве пиће и пријехранка они у својему граду с нешто још каменога пексимета, пак су се тако били придовили наврмено примирит' се с рајом, да навали у чаршију свашто и сватко, док они накупују што им чега и колико треба, па да се потекар могну, кад узхоће затворити, и тим лисичјим лукавством обновити, умложити и подјачити своју замрлу снагу, и триумфу приобикше мусломанство.

Сада већ и Пожаревац једва од истијех Турака узевши, очистивши, и њихове све шанце поравнивши, и у нахију ту како и у друге наредивши старјешине Милош добије времена, да се и досадашњему позивању на предају Карановца одзове, и да на одбрану притужене Мачве и шабачке нахије потрчи, пак испотек да се настане и припреми, чиме ће се и како Уруменли-валија с његовом силом дочекати, које-но и сами гласови страх и ужас разастираху. Али ту још и ово се са својима прије одлазка Милош договори, да Петар Молер собом пође к Адакали, и да прокуша од Сали-аге Ре-

цепова брата који топ и цебане купити, ако не у савез присласити га и склонити, што су надали се и донагађали, да ће онај то једва дочекати, како осветољубиви Арнаут, којега је брат Рецеп-ага већ у Рушчуку по вољи Султана и по заповјести великог везира био удављен. Оде Молер за тим послом до у село Мишљеновац на ријеци Пеку, гди га стигне књига са Дрине од Симе Ненадовића, да им брже у помоћ дође, јер везир се сам собом и са свом Босном к Бадовинцима спустио, те се он отале вратити морадне, а и могне, што је ту нашао био у близу негде и Павла Цукића, па њему каже и наложи поћи к Адакали за оним послом, за којим Цукић и отиде, али ништа немогне свршити, јербо се онај Турчин у таково што несмједне сада упустити нипошто.

Предаја Карановца.

Карановачки Турци, како-но ти затворени у свој град, никуда све љето непомоливши се на поље, од нека доба, које својим нуждама, које опудашњим Србима, нађу се притијешњени тако и толико, да су искати почели предају, а да оставе град у руке Србима, и да буду пуштени мирно поћи са србском испратњом и под свим оружјем својим у Турску иза границе србске; него и они другоме ком нијесу хотјели се повјерити и предати, до самоме Милошу, који је још и друкуда посла имао, и к њима досад немогао доћи, но и тим задржањем својим те безнавлашним, њихову је предати се вољу, и то баш њему истоме, а и невољу

бавити се ту задуже, приумложио, те су га и већма и озбиљскије звали и тражили. Па како им сад приспије с Пожаревца Карановцу, куд је најприје и одмах окренуо, и кад им се укаже с млогом и уредном војском својом, без почаска му се предаду, и поштено, како су се и надали од њега, испраћени буду. Овди је било неколико и Адемпашине војске, који је био знанац и пријатељ Милошев од пређашњега времена, и којему сада Милош по свом благоразумију непропусти овом приликом тајно по некоме свом и његову чоеку и поузданцу послати усрдни поздрав, подкрепљени тисућом златицâ пешкеша, но и с тешком молбом да се он барем прође својему досту и србској сиротињи досађивати, ни четом, а то ли војском; и то, Бог да, те не само небуде посве узалуд, него му и одговор напише, у којему и овако попјевајући од прилике, а поиздубљега срца и чујства ка' принамигне му:

„Држ' се Бане за врбове гране! и пр.

Није дакле истина, што неки казују, да је Адемпаша овај први стих Милошу инако написʼо, т. ј.

„Држ' се бане за јелове гране!"

Него је овако, како је овди у реду, и које ми је освједочио исти читатељ онога писма Адем-пашиновога:

„Држ' се Бане за врбове гране!
Јела расте у небеске стране!
Коси Бане како си почео,

Тек од кише причувај одкосе;
Ја ћу пјеват' и веселити се,
А Бог дао, те свако пјевао,
Тко радио право и поштено."

Из ове неколике ријечи види се, да у истоме Турчину још је имало живе и неизчезавше, ако ће бит' и кап србске пријекосовске крви и чујства; него преко свега тога остане још она војсчица његова на граници србској, што-но је и одприје свуда насртала, а немогла све љето продријети опета у помоћ Карановцу, те измакав се сад из домаха бодром и чуваћноме Радосаву Јелечанину тамо у неки даљи краичак, и Драгачевски кутак, који је другим неким србским старешином но и мање и слабије чуван, попали најпослије и оплијени два-три сеоца, и то кад је већ умирена Србија и већил царев у Београд примљен и остањен, пак се дома тако и тад он исти са шићаром врати. Милош предавши Карановац отиш'о је и на Дрину, али да се исти он и ту овда пригодио, Адемпаша би по свој прилици то исто учинио прије својега одлазка дома, зар да тијем прикрије у својих Турака своје к Милошу пријатељство и обећање веома му недосађивати, а без тако мало чега он опета неможе; ово и отуда бива то јасније, што је у истој војсци и харању онијех села собом Адемпаша био, и то тако урадити сам је он и језиков'о и руковао, пак се дома, приудовољивши тијем неколико и своје Турке, измакао, и како рек'о мировао послије, али кад је већ и морао. —

Но ако је он то и тако и за то баш урадио, тек све је и свакојако беззаконије његове тобожње политике, што се управ и варварством назвати смије. —

Истога времена различна и штокудашња дјејствовања.

Међу тим Јагодинци Срби охрабре се и саберу се такођер а на исто Бјеличко табориште до седам хиљада друга, па науме јуриш учинити на саму Јагодину, да је пошто му драго збришу и очисте од непријатеља, премда је у њој а двојином готово више Турака било него је у тој војсци Србаља, те како их опазе излете пред њих у село Буковчу, и ту се јуначки побију, и добро узајамце избију, да је доста грднијех рањеника и погибалаца с обје стране остало, пак се вратили оставши живи и здрави одкуда је ту тко и дошао, Турци у Јагодину, а Срби у шанац на Бјелицу. Иза тога опета до пешес дана у Мајурско поље појави се Темнићска србска војска, и пред њима главним старешином Милета Радојковић из села Катуна; овди је било њих свега до четириста Срба, и за то су изашли, да пресијеку састанак Ћуприје и Јагодине, гди је у оба та мјеста по неколике хиљаде Турака имало; у Јагодиниречени Ћеримпаша са знатним числом, а у Ћуприју већ је, осим бившега појака гарнизона, и Марошлијна (Урумели-Валије) хртница и предњица војска почела долазити, и то све хатлија. Са брда Гиље, гди је турска те појака стража, до пет стотина пушака,

у шарамповку своме била опазивши ту Србадију где у чисто и пространо Мајурско поље из шуме пониче, у којој подозревши, да их још млого више имати мора, брже то дојави у Јагодину своме паши, који одмах спреми Харап-Селима делибашу (бившега дотле у Крагујевцу муселима) су три до четири хиљаде делије и Јагодинца ерлије, те их пошаље тамо пред оне Србе. Али Срби то и тражившн дочекају га баш онако усред поља, и све пјешаци бивши опру један другоме плећи у плећи па карабиљима удри гађај на сваку страну око себе насрнувше како зоље Турке, и тако се отегне бој, јер ту Срби окружени буду одсвуда Турцима, па и да су шћели нијесу се већ могли ни с мјеста помаћи, то ли живо и здраво измаћи; а друго што и Турци неодступно наваљиваху видећи Србаља према себи малину, и надајући се ту их све до мало час покупусити. Још и осим тога Турцима притрчи до триста пјешака из поменуте карауле у помоћ, па до мало појаве се и ћупријски Турци у томе пољу, и дођу такођер помоћ дати својим Јагодинцима, те се оживоти бој и својски загусти за пет пунијех сахата; но колико су год насртали Турци својим мложтвом и јунаштвом, опета Србима и њиној сложној и честој ватри ништа неузмогну, те најпослије и пред само вече оставивши млого више мртвијех него Срби, прођу се боја и отиду натраг, но и својега делибашу посред образа деспога рањена поведу, којега је по свој прилици још у првоме поздраву пушака ранио неки србски

ратник одмах му сам и пјешке на сусрет с дугом пушком изишавши, те по имену Милослав Браљинац.

До неколика дана за тим случајем придође и умложи се у Ћуприји преко тридесет хиљада Марошлијне хртнице војске, и тек дан један одпочине, па дигне се сва и удари, како-но је повише казано на ресавски у с. Миливи шанчић, којега разбивши, и село спаливши, и кога од Србова ту могли уфатити посјекавши или у робство поведавши; пак се врате у Ћуприју. Отале опета и то други дан одмах већа их се пола уздигне, и пет топова повуче, па изнад Ћуприје на брод Сињи-вир ударивши прегазе Мораву, и туончас три топа испале, па крену се и ударе на србски логорчић без шанца код Дебелога Дрвета, гди је био исти Милета с оно мало војске измако се, и ту се одмах побију; по истоме селу Трешњевици запанувши за ограде Срби, у бусији ђоја такој, одупру се неколико Турцима, него теже претеже, та и мложтво душмана одоли Србима, и разбију се ту, те куд који могне умакне; и да није по срећи србској велике и густе магле било, ни један Србин тај отале ни за огласника жив изишао неби. Тако исто и у селу Својнову једну одвојену команду (за 500 т.) Турака дочеко је и старац Пејко с двојеторо момчади у некој градини а од рђава прошћа, те пропушкарају се за два са̂та према тој свој турској гомили, и убију им два Турчина и једнога коња, док једва Турци опазе и увјере се да су ови сами, ни да их на какву

тајну бусију намамљују, те кидишу на њих, а ови узмичући к брду и шуми, а и пунећи и бранећи се, но док Пејку застане у пушци зрно, и Турци пристигну, па њега у комаде изсијеку, а она оба утеку здраво. Млоги Србљи немогавши од Трешњевичке гибељи утећи јавно са животом притаје се пуцањем, и заклопе се мало у шуму и маглу из вида, пак опета умијешају се с Турцима, који отале управо к планини Јухору на збјегове србске опруже, те тако ти узгредно и они смијешани Србљи ш њима иђаху да се шуме и планине дофате, јербо их Турци непознаваху, те им и без ријечи у дружтву путовати допуште; а Милета с дваестеро момчади мрдне мало изнад села у страну и маглу, те се покрај пута у једну поточину савре и прилегне, и ту се ућути и прикрије, док та сила проврви, а и док се магла дигне, да се по њој незатумари куд се неби радо. Но када се предњи Турци тамам на брда преседлицу стану помаљати, а магла се прикупила, па и пространа и за Турке свакада страшна и опасна шума се укаже на све стране без краја, али ти Никола Мандрда са дваестину момака на сред пута и врха Јухора их срете, који је на помоћ својима пошао био, како је пушке и плотуне чуо у логору ономе; те ту брже у бусију запане, и то прије него га Турци опазе, који путоваху и тако све се омишљајући, док се и ватра мала по жестока и вјерна опучи просипати на Турке и то учеставно, а из шуме и невида, те и попадају они прваци на мртво, а остражњи сви помисливши, да су сада топрв на

стране велике србске војске и бусије наљегли, па тек на глас онијех испаливши своје пушке, и димом се мјесто магле обневиђевши нагну одмах натраг, те тако собом а своје поплашивши и разбивши побјегу низа страну путем и странпутицом, а Мандрда за њима и викај и пуцај, док се и они у Турке помијешани Срби опораве, и присјете, па и они одмах како који кога могне удри премећи свим натрагом до над исто село, и до чистога поља и равнице. Али млоги Турци прсну и по шуми; и залутају без трага, те их неколицина ударе и низ исти поток, гди је Милета сакривен чамио, а још незнао шта се горје са чувеним пуцањем урадило; но кад је угледао те Турке туда тумарајуће сјетио се, да је ш њима тамо и озбиљом некакво се чудо пригодило, па их дочека и све помлати, те освети неколико и он свој побјег и зâвир. У овоме би сметежу и разби́ћу Турци јамачно и оне своје топове изгубили били, да их нијесу за собом у ономе селу с нешто (резервне) војске оставили за осторожност и крајњу потребу своју; али ту већ из шуме Срби на њих ударити несмједпу, како год и Турци што зазираху од шуме, те се одмах и у Ћуприју поврате, а тек што им се ни ту нестојаше више заовда. Хеле још неколико дана иза тога ненадна разкршаја и жене су србске находиле по шуми Турке, фатале их, смлаћивале, и мртво-живе од глади у логор Бјелички и у збјегове доводиле, где им је обично исписна чињена, а да већ ни себи ни другоме ком на досаду никада више они барем небивају. Пред истом

турском војском био је овда у томе случају знатно-извјестнога Карафејзије син Алибег сераскиром.

Али док је овуда се тако чинило, на Дрини се опета запоћело друго којешта догаћати. Од Чупића из с. Петловаче како се растане речени Бановац поће у Поцерје к Црниљеву, гди је србски логор и шарампов имао; него чује гредом, да је у врх горњега краја села Липолиста Срдан Илија с нешто дружине, те и он к њему побрза, и ту му све попаситно каже, шта је Чупић зборио и и учинио сам собом. Отале одмах и обојица поћу к Црниљеву, него се врате с пута што сретну по више села Варне у Подцерини неке србске старјешине, војводу Петра Молера, капетана Јовицу Милутиновића, и кап. Гаја Дабића, и младога Боја Антонијев-Богићевића, с кјема је до једне хиљаде војника имало, те се ту сви судруже, и отиду сви заједно у Мачву, да је одметну, и у Липолист опета стигну исто вече на конак. А Турци босански још небијавши прешли на ову страну Дрине својом војском, и за то се баш сутра дан ти сви Срби подигну одатле к Дрини до у село Бадовинце; једно, да их виде одонуда Турци, и да несмједну ласно амо пријећи уканити се; а друго и за то, да ослободе и спасу повративши онај србски збјег у Мачву и дома, који је био силом својијех кметова турскијех удворицâ у мећувоће (острово) Старачу завро се и сакрио. За извршење овога посла одреде и оставе туна буљубашу Игњата Белића из с. Црне баре с једно педесет момака, те он тај исти дан превезе сав онај збег на лаћама, и до-

прати га к другим србским збјеговима, што су амо у Китогу прикрили се; па и он за осталом војском отиде, која се с Бадовинаца одмах кренула, и пошла на конак у село Баново-поље, одакле сутра дан сиђе на митровачку скелу. Са скеле опета нареде и одвоје Срдана с неко педесет голаћа (и овако су беһаре звали) на свој крај к Лешници, остала па дружина ова отиђе сва низа Саву, те у село Дреновац на конак, а тако сву Мачву обшестарујући, и за лакше одметање спремајући је. Још исти Србови зором и одавле пођу к с. Белој реки, где сретну и другу србску војску, коју је водио бивши дотле, од Карађорђева паденија, харамбаша Марко Штитарац, и ш њиме удружени војвода Милутин Петровић (Хајдук-Вељка средњи брат) и капетан шабачки Милосав Бакал, и Узун-Мирко; ш њима је такођер до једне хиљаде другâ, што беһара, што Шабчанâ, Подцерацâ, и нешто Мачвана било. Овди се сви тако саставши окрену отале у с. Клење, да ослободе и одметну још и тудашње Мачване, који се и од Шабца побојавају, то ли са Дрине Турака; те ту сви по једноме воћњаку расположе се, и сазову тудашње кметове и сав народ из збјегова, да их увјере и обнадежде сретним поступцима осталога Србинства, и да их охрабривши тако сами собом преволе одметнути се од Турака, и пристанути са својом браћом. Али се ту о томе одуље преговори и разложења више од два сâта, и никојако нећедну се склонити кметови и старци, да се одметну како и остали Срби, но све изговор један те један, да су они у чељу-

стима душману, па док само на страну мрдну из рајалука, прождиру их у коријен затријев Турци; јер никакве невиде јаке и потрајне заштите и одбране. Ово је чињено баш некако у очи Петрова дне, кад'но је већ и лето преузело било, и тежка врућина више од два мјесеца трајавша земљу изсушила, те се је испуцала од жара, и голокуд (дубровачки: кукуруз) ма л не изгорио, а он је туземска највиша подпора, што се непознају посве добро с кромпиром; у то се запођеде један прам црна облачка од крај запада, ма га нитко на ум неузимаше, док једно Мачванче (од прилике двaестогодишњаче и чини ми се да му је име Аврам Станојчић из истога села) стојавше дотле поред Симе Милутиновића голаћа (т. ј. бећара, и Сарајлије), и узајамце ш њим рукама загрљени а слушајући старјешинске разговоре, прозбори му: „Доста ме пута већ упитујеш Симо брате, што се Мачвани толико затежу и нећкају одметнути, на које ти ја ништа одговарао нијесам, али сад погледај онај од запада облачак, и чекај готова посла, како ћу ја учинити с божјом помоћи, да за час пристану с вама Мачвани сви.“ Пак одмах сними своју капу с главе и пође, те стаде пред исте сједеће старјешине, па их замолне свесрдно, да му допусте неку реч'цу проговорнути, а то сви му радо учине, те ти он пред њима свјема и за све одвали овако: „Господо србска! У нас је овуда по свој Мачви одавно већ велика суша, као што и ви сви видите; него вашом срећом, који се за нас трудите, ако нам данас Бог свемогући дадне кише,

колико за добру росу, сваколика ће Мачва без ријечи и без икаква изговора с вама одмах пристати, на оружје устати, и с вама како и досада живјет' и мрijети." Ово изрекавши окрете се брже к народу, па га упита јасно и гласно: „Браћо Мачвани! Је л' да хоћемо и ми сви ш њима, тек ако нам својом и нашом срећом ова браћа како и божјом вољом још данас и кишу допијели буду?" И народ сав гракну па то из једнога грла, да хоће; те се тако прекиде оно безкрајно надговарање, и замукоше сви противници како зађевени, а народ се стаде одмах смејати, веселити и пјевкати, а речепи момчић докопа Симу за појас, и тако стане ш њиме играти и подврискивати, колик' да је све жеље дожелио, док непрође ни по часа навуче се и прекрили онај облак сво небо, и почу се мукла грмљава, учесташе муње и свјетлице, па стаде врцкати пођекоја кап воде или крупка града, док се просу силни а ситни на час лед, па га преузе те пљушти чиста љетна киша, како-но је сам Бог дати може. Сад се разтури сав онај збор и коло, и свак пожури се наћи кабаницу, али Аврам са својим другом остане на истоме под голим небом игралишту, тек набивши на главе гуњевс, и опета се загрлив саставе главе, па овај разговор међу се поведу: „С. Ај одкуда те Бог научи, Србине мој, те онако јуначки рече, и погоди? Аврам. Нијесам ли ти мало прије напоменуо малешни онај облачак, а за што сам ти га напоменуо, сада ћу ти казати: Ја сам још у дјетинству мојему слушао од наших старијих људи, да у Мачву обично кишу доноси за-

падни облак, и о томе сам се досада и сам увјернуо често путâ; па како сам онај облачак углед'о, за кога ти наговјести, падне ми на ум, да онако речем и предложим, како-но сам, старјешинама и народу, па што Бог да, нека буде, и ето је Бог вољу вашу и жељу нашу благословио, и даровао нам, за чим наша сва младеж чезне, ако су се наши неки старци на то и затезали, од којијех и ми остали нијесмо смјели зуба обијелити; а ево су и у мене, види, под гуњем пиштољи готови, к'о и твоји, које само сада смијем помолити, кад овако бû, те смо сви за једним послом и у слоги; па и да видиш одмах могу ли на овакој кишовини плануги и саставити." Тад' изтрже обадва по једном руком, запе и скреса, те недаде један другоме изговорити. На то му рече онај: „Добре пушке, и у добра друга, него чувај и штеди Србине фишеке, чудно нам ваљају, а мучно се и скупо добављају." Ал' му на то и Аврам одгонетву овако: „А да имам их ја још преко сто тестетâ у једној шупљој клади, гди-но ми је и моја шâра, и за које ми све нитко до тебе сад незна, и које сам све чувајући по Китогу козе, а бијући веверице и лисице, кад немогао и неслали ме још на Дрину према душману србскоме, па и од оца крадом их продајући понабављао, а тек да их, злу нетребовали, кад ми се хоће и узтреба имадем; још и боље и правије да ти кажем срце моје, од како сам и неодавна (од Карађорђа пропâда) познао што је зулум турски, и што је своја слобода, смислио сам био свега се кућарења проћи и одрећи,

па у хајдуке отићи, да се само Турака, ришћанскијех крвника̂ сит натучем за свога живота; него фала Богу кад овако виђо и доживје! И тко је ово започео, Бог му помогао! Сад се има за што и живјет' и мријети!"

Е тако ти ту и та сва громила и дружина заноћи весело, и осване здраво и мирно, тек већина их до под кошуљу мокри, што су због тјескобна села на пољу ноћити морали, те их је киша ту сву драгу ноћ млавила; у јутру пак поране главари, дигну се с истом војском, па и тудашњи Мачвани узевши већ који пушку, који сјекиру, те у Китог на велики друм, којега одмах и добро засијеку на више мјеста̂, и утврде бусије, гди засједну чувати се и чекати везира са свом Босном, за којега, да хоће туда и брзо ударити, чули бијаху од капетана Петра Херића (од ваљевске Посавине части кап.) нађенога ту с протом Смиљанићем у бусији с понешто свак своје команде. Ал' неудари Турчин тијех дана̂ у Китог, чује зар за ту тврђав и за̂сјеку, него смисли ударити потајом и ненадно уз Дрину, пак испод Цера, те надаћи сву војску и бусију србску, и надклопити сву нахију шабачку, гди да их срете низ Влашић и Брачинац (брда) Али-паша Зворнички, који да udари отуда из Јадра преко Цера, те низ Поцерје обоји заједно к Шабцу на помоћ да продру, и тако ту своје да силно подкријепе и спасу, и потекар из града својега с Хаси-рајом да се попроиграју. А ево како су Турци били на то и боље спремљени, т. ј. кад су Мачвани сви а изненад и преко не-

чије и воље Турака се одметнули на клењској скупштини, и са својом браћом у све загазили, отлду одмах у Турке неки мачвански кметови, те исти: Митар Лазић, Стојадин Јелић, Ђорђе Новаковић, сви из Петловаче, и Ћирко Николић Прњаворац; ови дигну са собом и свак своје село и своју чељад, пак их чак иза Љешнице одведу, и тамо у збјегу Турцима их на аманет и за плећима безопасне оставивши пођу сви речени кметови преко Дрине везиру, и заишту од њега помоћ и одбрану против хајдучије, што и он једва дочека, обећа им и даде, али да и они сами с истом војском турском иду, и да је порад себе и своје добро чувају, и што паметније и вјештије руководе. Али се и то дочује одмах у тај србски логор и бусију, те и Срби о томе поразмозгају и нађу, да их Турци мложином својом могу нападнути на сва три речена мјеста о једноч, а могу их још и друкуда заварати одмамивши, и ту опета ударити, за што је малина ту србске војске, а и то једва тко наоружан како ваља, па да се располове и да пођу једни под Цер, а други да ту остану, било би још слабије и на оба мјеста; него смисле и закључе поћи сви под Цер, да чувају Подцерину, која је сва на дому, нико у збјег неишш'о, а Мачва је свакојако сва у збјеговима, ништа јој велике досаде учинити немогу Турци, ако би туда и ударили, и Мачванчад ће их неколико сретати и пратити, како су вјешти; па и Турци ће, помисле ови, само нагнути кроз Китог да у један душак промакну Шабцу на помоћ, а

Мачву за себе свакојако уштеђивати, како-но ти који се желе, и узајам најволе. Ал' опета Срби при свему томе оставе ту на друму истога кап. Ерића, и проту Смиљанића у бусијама с добром стражом, која да би Турке дочекала и пропратила поздравима пушака, колико само да јалово и мукло Турци неби прошли кроз Китог, којијем су свагда страхујући али гинући ходили дотада; пак се већ и напријед разумијева, да би се они Шабца брже ратосиљали, што би у граду их свакй недостатак дочекао, а с поља Срби одмах и чврсто заокружили, како-но ти им наскоро и буде, тек на другом мјесту, а поприје Шабца. Иста пак србска војска под Цер отишавши у једној долини међу селом Радовашницом и Петковицом заклони се, и по неким гудурама и поточинама Срби по између пута и планине Цера бусије уфате, и ту стану чекати Турке, но и киша једнако млавјаше. Осим тога одреде Марка Штитарца ш његовом командом, да иде чувати Брачинац, да непровале Турци отуда у с. Кривају, него се до часа разумједе и увјери, да тамо Брачинfamчки и Влашићски друм чува Црниљевачка војска, и тако Штитарца обуставе, и пошљу га у с. Петковицу заједно с Милугином Петровићем, са Срданом и Милосавом Бакалом, те тамо неколика дана, како и ови амо попроћуте, и стражу добру чинећи а и предњу војску и бусију, која непремјено да се побије и подржи према Турцима, што би год их ударило на њих, док им у то притече на помоћ и она из долине војска. Но и Турци дочувши за ове амо у

Цер отишавше, а и дознавши да их је у Китогу мањина, и тек остануло једва што; те опреми везир, исти Рушит-паша својега подручнога Мараш-Али-пашу Иђитуглију (родом из града херцегов. Никшића) с једном хиљадом одабране војске, у коју му је осим те пошло било самијех Никшића триста јунака, те ти нам он прешавши једно јутро прије зоре Дрину на скели Јање вароши босанске, узме пут к Љешници, и ш њиме и пред њиме она четверица мачванскијех кметова, који-но су се обећали, својом вјером заклели везиру, и Бога му јемца дали, како и своје робље што су заложили, да му хоће вјерни бити, и ту му војску калаузити, повраћати јој и предати сву Мачву, коју је само смушена и бездушна хајдучија узпомамила и преварив и надсилив одметнула; још да ће они тој и другој свој војсци турској свакојако и пут у Шабац отворит' и очишћети. Марош дакле ш њима и са војском својом дошавши к Љешници, нађе недомак ње у крај пута по шибу и пољу онај мачвански збјег, те се ту приустави и рече им а с коња: „Јадна рајо! шта ћеш ту? Већ хајде са мном дома свак! Ништа се небојте од хајдука, ја ћу их сада све разпудити, пофатати и посјећи, да вилајету и доброј и мирној раји царевој недосађују; пак ви рахат сједите сватко у својој кући а на својој баштини, и само, колико се узможе, икрама и хизметца Турчину чините, како сте и доселе, а нитко вам од царскога забита ни једном танком длаком досаде, изијета, и зулума учинити несмије, док је гођ Бога на небу и че-

ститога цара на земљи, и док је царевијех арслана и веһила међу рајом и фукаром." И тако их све отале крене, и пошље их у своја села и куһи, а пред собом напријед, па и он с војском својом сад у Подцерје нешһедавши а и несмједавши, но и прикривши свој пута избор, те за оном четверицом кметова, калауза и напрсника својијех, па кроз Китог и у Мачву, који га до у село Дубље мирно и весело доведавши уставе да ту преноһи, него да одмах ту и шанац начини, и за другу војску још ка' и за џебану да поручи, ако непремисли с том истом војском ту стајати, док Мачву поврати на предају, и док је приблазни и утиша; али му и то кажу ти калаузи, да би му је и преко тога све љето ту пречувати добро и најбоље било с нешто војшчице а у томе шанцу, па он собом и с нешто те војске своје ако би онда и у Шабац отиһи хотео, могао би, нити би з горега било. Мачванима се пак још с пута тога свуд гласови разашљу, и напријед однешени буду, да иде међу њих царев паша, и везира босанскога веһил с војском, да их све одбрани од хајдучкје, и да их узме и заклони под свој скут, него да сваки пред њега истрчи на друм, да му се поклони, и да га дочека, тко год није хајдук и хаинин; а тко недође пред њега сад, он је тај, и паша һе га наһи, уфатити, и дати му, што је заслужио, ја колац, ја конопац, а сад им свакоме од реда све опрашта. На такови глас и поруку окрену се Мачвани одмах сви, нетко по вољи, а нетко и по невољи, к Турцима и томе паши, да и оно мало србске страже у Китогу на

друму с протом и Херићем бивше од својијех се препадне, и морадне се с мјеста измаћи у шуме потају, него и опета прикрадце нешто поздрава пушкама узгред учинивши, да придаду и бриге и журбе Турцима, који како стигли у Дубље, и народ им од Мачве слепимично главом у крило ту их предусрете сада, те одмах им и шанац ту начињати помогне, којега до сутра дан прије подне како-тако и доврши, да су већ у њему се Турци могли учинити рахат, по њихову обичају, и жељи. Ал' како је паша почео тај шанац ту градити, одмах је, а особито чувши оне у Китогу плотуне, по совјету истијех кметова од њих једнога, те баш Стојадина послао к везиру преко Дрине, да му Љешничане све и час прије у индат пошаље; него везир недадне му ни једнога чоека више, одговоривши му, да Мараш уза се има доволно војске, и да му тамо за сад повише нетреба; јер ни он (везир) није преко свијета. С е таким се одказом врати Стојадин само сам, и побрза дневиноћи к својему Марашу, али га исти Љешничани патролирајући сукобе и уфате при својој вароши, и то другу ноћ његова повратка од везира, па га испитавши тко је, и за чим је, а кад чују да је к везиру од паше за индат шиљан, упитају га: „Па камо ти тај индат?“ Нејма га за сад, јер га неда везир док небуде му озбиљске муке.“ Тада и они њему: „Кад нејма индата, нека није ни за индат послата!“ Па њега иза рогова пуц јатаганом, те га ту поручају лисице, гаврани, вучад и црви. -

Србске старјешине по Мачви, Подцерини и Тамнави знавале су а и дочујали, пак и надали се овда, Турци да ће како на Дрину сиђу и пријеђи је, и ударити ширимично у Мачву и особитим гомилама; једни испод Цера, други друмом китожким, а трећи низа Саву обично и најпоузданије, што им је свагда при руци и помоћи и заплеће њемачка страна, зар к'о неутрална (међушна) те одсвуда и сви к Шабцу продријети, и све у робство и плијен одвести. О томе су старјешине исте и сваки напонасе, а и скупно и повише пута одовуда србскоме господару писали и објављивали, предопомињући му и то, да они немогу с надом успјеха опријети се таковој сили без његове помоћи. Господар им је на то све одговарао, да они чине што се могне из добре бусије, а што неби се подало тако, да се уклањају од онога, и да само чувају себе и своје подручје (команда), док им он са божјом и обштенародном помоћу прискочи, а спрема се и скоро ће доћи, како-но је послије из Карановца одмах и дошао, те када је требало најбоље. Међу тиме пак и скоро неуспављивоме труду и очајаној храбрости приложи се озбиља и Свемогућца рука, те на Чачку влакном једним помоћи своје одоље и порази ону силу вражију, пак одмах и Пожаревац, и друга мјеста по Србији, тако се исто турскога јарма и бича избавивши свободна постану, те сада топрв Милош могне жељу и подринскијех Србаља испунити, и у помоћ им како Богом храними побједоносац притећи. Скупи дакле он сву рудничку на-

хију, и пође кроз ваљевску, коју такођер сву дигне и сиђе у шабачку низ Тавнаву, гди још боље утврди бусије по Церу према Зворничкоме Али-паши, који је у Јадру још дреждао, и тобоже прежао да ће-год изненадно Срbe оштети и нагрди; у истоме га пак путу недомак Црниљева сретне књига с извјестијем, да је част нека турске војске под командом једнога Херака паше Дрину воду прешла, у Мачву дошла, и на сред Китога крај самога друма у с. Дубљу шапац начињати започела. Разумјевши то Милош побрза и ускори несвративши ни у логор црниљевачки, то ли к Шабцу, те у Липолисту се како у првоме мачванском до Подцерја селу обустави, за одморити своју, и прибрати к себи војску и тумјестну, и гласове да о свему саслуша, пак да учини према обстојатељствама најблагоразумније уредбе и заповијести. Ту је ш њиме био и брат му млађи Јован и Мелентије Павловић игуман Враћевшнички, а Милошев и друг и пријатељ и совјетник; још је ту ш њима из Црниљева и млади војвода Симо Алексић Ненадовић са својом командом дошао, а ту их све предусретне Петар Молер и Срдан, са оно мало своје дружине. Тијех дана бјеше прешао из Њемачке и студенички архимандрит Мелентије Никшић, али без свега браства својега, тек са својим секретаром Јовом Мијоковићем, и ту се први пут новоме господару Србије пријавио и представио. Вече је већ било, и Милош како вожд и господар одјах'о је коња у сред села под један велики раст (грм, дуб), и чучнувши прислонио се уж њега, док му

се у селу негди конак распреми. Међу то Милош с истим игуманом Мелентијем, који такођер ту до њега причучио бјеше, нешто се разговараху само њих два. У то и Молер дошав, и с коња сјахавши приступи одмах господару, и поздрави га: „Помоз Бог! И добро нам дошли господару!“ Но исти Милош занесав се у онај разговор, ништа му на то неодговори, те и он се измакне, пак се тамо-амо испред њих како стражар почне шетати. А кад се тај шапот њихов поодуљи, и Молеру чама притужи, а и подозрење поникне, што се неповоди разговор ш њиме о војеним пословима, који су овда барем понајпречи, тако изнова приступи к Милошу и рече му: „Господару! Није сад време овди шапутати с једним чоеком, и Бог зна о чем, а ћутати о послу обштему; јербо се у Дубљу једни Турци укрепљавају, а други у Бадовинце из Босне Дрину прелазе, већ ми кажи, неби ли добро било, да ја с коњицима свјема сад овај час на Дубље пођем, и да оно Потурадије што се изван шанца по селу и пољу разба́шило, изненада и бахом а ноћу растерам, и помлатим, и да тим шанче оно учиним слабије, пак ти у јутру с пјешаком дорани, те га затари, и поведи Мараш-пашу куда ти је драго.“ На то њему одговори Милош: „Добро, брате! Хајде узми свега коњика, и мој брат Јован, са рудничким, ако треба нека иде с тобом.“ Ова је искреност и безоколишност великијех патриота и славних мужева, та славено-србскијех витезова достојна; него ни један ни други од њих оба ова још постизао није, што им је и обојици

студенички Мелентије архим. одовда баш готовити почео, т. ј. подмуклу междусобну најпре омразу међу њих, пак послије и јавну вражду, која и сама из оне с временом зачиње се и нарађа. Исти студенички архимандрит Мелентије Никшић био је пак хитри и остри умом, али не надалеко и кроза сву ствар и предмет проницајући чоек, те га је и поприје могао тко на то предуготовити и настројити још тамо... негди, док није ни у Србију прешао био, како што је и сва прилика, да је он о Молерову плану трое-четверо-началија правленија још у Фенеку (ако не и у Бечу —) предизвјештен био, и тога начина владања лакше-причињиву зловредност и неистоветност обштенароднега желанија, и млого већу затрудност, и разноструччно разслабље, која чешће и обичније неуспјех свијех послова у држави напорађају, или барем свакојако замршај и успор узрокују; те ти је он одмах и првом приликом чрез Мелентија игумна Милошу то све изјавио и објаснио, а о чему је већ и сами Молер на Кличевцу виш' Ваљева с Милошем и вторични разговор имао, и од њега на то готов'-одрешни и крајњи одговор примио, да је та ствар барем заовда непријемљива остала, и начин управленија при своме началноме виду и облику без икаква даљега доклепавања, и заподирања продужи се, окром истога Никшића. Овај дакле или по фанатизму, да Молер како извјестни мрсипетак неузме у свему врх па и равновјесије народнега правленија, или овај сам како честољубац и власто-волитељ, да себе зар истога тако и понајприје

и понајбоље препоручи у милост и у довјерије новоме господару србском, којега је за толико проста и невјешта држао, те се је надао у њега испословати све што хоће и воли за се, и за своје црнце кад му напомене ту сад онај план и умисао из Прогара и с Ваљева Молеров, који овоме није већ (по мисли Студеничанца) ни на уму ни у крај памети бити могао, код е толико другога и свакојако важнијега посла и труда, што је сав и свуда за њим стајао, и чекао њега за подпомоћника и довршитеља. Ако ли га је Милош баш и упамтио, и замјетио, види се да није за то, да ономе тога плана представљатељу бар сада злом некаквим поврати и досади, а још мање да га се препадне, и да га себи за сапреника (соперника) признаде, јербо је то преко свега добро Милош знао, и собом а о себи увјерен био, да се послије Карађорђа, и по истога побјегу ономе, нитко у Србији заслугама ш њиме поредити неможе, нити важношћу мјерити; а још мање би га тко превазилазити нашао се из народа, кад-но се заслужној достојности свуд и свакада иста премудрост, благочестије, уљудност, како и сама простачна пукост преклања, подлаже јој се и гови јој.

Пред само вече буде тај дан, и киша удари, како је Бог дати може, кад хоће, али Молер дигне коњаника свега, те кроз Китог на Јереску ћуприју где их срете прото Смиљанић, и одмах их поведе, премда је неко доба ноћи, с оно мало својега пјешака управце турскоме шанцу, одобравајући им то и он, да одмах ударе, и барем оне око шанца

разбашене балије да помлате и распуде, што но ће и онима својим у шанцу задати доста страха и врпоља. Када се пак овда Срби ти привуку тако мучке, нађу ту још два србска знатна војсковође и важна витеза Николу Катића, из с. Рогаче нах. београдскс, с неколико својијех (до 20 друг.) сељака, и Симу Катића Прекодринца бинбашу голаћскога с једном стотином друга бећарије, па и с коњицима је сад и оно неколико Молерова и Срданова пјешака ту дошло, те га се учини нешто повише. Сада их одмах све упути и разреди прото Смиљанић и Симо Катић, како мјесту вјешти, те ударе халаком и ватром из пушака на Турке свуда, помлате их нешто, а друго се брже у шанац збјегне, тек им сјенице све у пољу опљачкају и попале, и они Србима обране грдно и кроза средину каблића Ђуку Подцерца, који једва жив остане; али се Србчад и к шанцу примакну, и стану пушкарати једнако до дана, а коњаника поведу мимо шанац на страну и подаље од турскога хитца, гди би могао мирно преноћити. Мрачина је била велика, без престанка киша, но и пуцњава из шанца и у шанац непрекидна; докле тек о једном у коњика србскога удари жап (пански страх, т. ј. внезап), зар што ни виђаше, ни знађаше куда се вођаше, те спучи бјежати натраг одкуда је дошао, и једва се једвице обустави код исте Јереске ћуприје. Од свега коњика тога Молер остане овамо са десетину момака, и са оно пушкаравшега друштва, које за то није имало времена слушати ни знавати; још је ту при Молеру, заостао био и

Сава Николајевић поп купиновски, па притрчи им прото Смиљанић упитати шта то би од коњика, и да се ослободи и поврати, куда ли ће он сада у мрак и у луг, а на такоме мокру времену. У то им се и Јаков Попов Јакшић врати сам од оне ћуприје, па још из пунога грла пјевајући поруски: „Oj марушка, мила душка, голубушка и проч." а да види одашта се побјеже, и да га тако пјевајућега чују Турци, па да помисле, имаде и Руса међу Србима, тко ли га познадне од Србаља да му се радује, и себе да крјепи, уздајући се да је ш њиме и остали коњик повратио се, како што се и досјети прото Смиљанић, те изађе пред њега, и рече му, да отрчи одмах натраг дозвати опета коњаника свега, јер овамо нејма пишта чега би се бојали, и од кога би бјежати морали. Јакшић га послуша и врати се опета уз друм али ћутајући, да неби помислио тко би чуо, да се препаде и узмаче примакши се Рус и Срб с војском топрвашњом, и да се неосјете Турци, ђе је међу њима неки метеж и мутљава noћас; а кад он тамо на речену ћуприју, ту их нађе све још у скупу стојеће, и каже им да су залудни плашили се и жапали, кад нејма никакве опасности, него све добро и сретно, и да оно голаћи србски на шанац подврискујући пушкарају, колик' да Турцима више немира и ужаса придају; него да се исти коњик врати к шанцу слободно, и да у село исто пођe и почине ноћас обилно и згодно, које-но је и од шанца далеко. Још им рече, да ће он, како и мало пре, опета само сам напријед ићи а попје-

вајући, па они нека наслушке иду за њим. Тако и буде, и он пође како је рекао баш и сам напријед, још мимогред им прозборивши, да ће се и сам себе сваки сутра стиђети, који ту сада остане, кад види да се није имао чега плашити, а да што би који чинио, кад би озбиљом страшно било; те ти већ и они један по један крену се и пристану за њиме сви у остало друштво, гди ноће у једно и мирно слушајући тек србскога голаћа пушкарања и подврискивања, но и турско мукло и готово-нијемо одглашавање.

Зором дође ту и Милош одмах други дан с осталом војском, и најпрво нареди, да се позову Турци на предају, нег' они нешћедну се предавати, док их један траје, а овај онда заповиди начињати домузарабе, и осим тијех да сваки други пјешак себи по добар проштац избере, који ће пред собом носити противо шанцу, а да други пјешак иза њега, како из бусије у Турке пуцати једнако може, док се уза шанац прислоне, и о једном у њега ускоче. Ово до подне буде све готово, и тада се разреде одкуда ће тко ударити, па заузме сваки свој крај и мјесто, и очекиваху само знак од Милоша, који је био, да облети велики србски барјак, којега је Паштрмац носио и сада, с коњаником око свега турскога шанца чаркајући по неком кубуром у Турке, пак обигравши до на прво мјесто један обшти плотун да обори пут шанца, и тада пјешак србски од свијех страна да јуриш предузме на исти. Учини дакле тако коњаник, и пјешак одсвуда пришпичи шанцу, и мазгале му

својим пушкама или прошћем затвори, а голаћи почну преко браника у шанац одмах и ускакивати, како ти што је одмах ускочио Тешан Подруг, Петар Чарко, и Шарић Бошњо; тако ти је и Милић Дринчић управо на једна врата од шанца ударио, и њих тај час освојио и запријечио собом, да дочекује једног по једнога Турчина, под своју мишцу и сабљу; али ваљевска нахија узбечи се и застане, те одмах неприступи к шанцу самом, на које излети пред њих храбри војвода Симо Алексић на зеленку хату, и повиче им: „Напред! И за мном те браћо! Ако Бога знате!“ Па потргне кубуру, и залети се те је преко браника у шанац међу Турке скреше, тако и другу; а за њиме само једини ваљевске вароши капетан Милислав, а нитко више, које обојицу Турци у косоме повратку од шанца кроз њине из мазгала плотуне летјевше погоде и оборе на то мјесто мртве, устреливши Милислава са десне сисе на плеће лијево, а Симу с деснога пазуа на пазуво друго, и опета неудари, та злосретна ваљевска војска још, докле год их нестане Молер с нешто коњика сабљама бијући нагонити, и кад угледају на бранику одсвуда Србље прескакивајуће у шанац, и пошто већ турска пушка неколико умукне, а вика: „Медет!“ одпочне, тад ударе једва и они, него већ сад и браника одсебашњу (т. ј. напремашњу) страну грудима поравне, те се помијеша Срб и Турчин, и почну се од ножева топрв како ваља коврљати главе, док и Турци надру, к'о вучад с лежишта, кроза Србе кудко, а да само главу когод њих отале изнесе. Дринчић

међу то једнако их је на вратима истим дочекиво и пресијецо, и огумак од лешева начинио, док и њега зрно у затиок, по својој приличности а нехотицом србско, зврчивши преметне на то мјесто без дува, како и она оба. Овда већ поиспразнивши шанац Турци прсну ђекоји по трњу и лугу, а Срби за њима и коњик и пјешак, те их удри дотамањуј и фатај живе, који кога може и хоће; тако и паша исти без капе и обуве кроз војску србску неприпажан због дима те непознат промакне, и у прву гушту под један велики раст, који је ситном и густом шумом обрастао био, завре се и прилегне, да ту чека сутон и стишање гњева каурска, којино му се учини, да је гори и жешћи и од самог турскога; пак да се полахко извуче и прокраде ноћу како год жив до на Дрину. Паша је био ту по свој прилици самдруги умакнуо, и уз грм се припојио, те ослушкивао, што се око њега пољем и шумом ради и збори, више њега пак био се је испео један Турчин на исто дрво, зар како његов доглавник, да пази одозго боље и на даље, и да њему доказује, а међу рашље да се сакрива; но Срби га и ту догледају, и то голаћи, Подруг Тешо са својом дружином, с оба брата Чараковића, и с Илијом Коренитом, ту већ у десни образ примившијем у дар зрно, и ништа још нехајавшим (онај је с Гласинца родом, а та три Јадрани), те исти Подруг дигне своју пушку на око, и тек образу је прислони, а Турчин онај озго те низ грм од гране до гране док на земљу трес, куд му потрчи Јово (млађи Чираковић) да га опљачка, гди

нагâзи сад и пашу, који ништа од оружја неимаше, до сабљу о врату, а Јово му већ дугу своју пушку припро у прси, викнувши: „Предај се бре! Ол' погибе сад!“ И он рекне само то: „Неудри, предајем се, а паша сам ја! Но ме живога поведи Милошу, аманет ти божји! Па ћеш од њега имати добар бакшиш.“ Јован заиште преко запете пушке, да му сабљу скине с врата, и баци пред његâ, пак и кесу с новцима; а кад му и то учини обоје онај, тада Јово узевши сабљу и себи преко рамена објесивши на врат, и кесу му ставивши у своја њедра, шчепа и своју пушку десном по сриједи, а лијевом зграби пашу за браду, и у друштво га, који ту своје пушке пуњаху и чекаху га, извуче, пак им каже, да се тâ Туркешања за пашу издаје, те га по његовој ријечи и молби одпрате сви и преруче своме господару Милошу, који га радо и љуцки дочека и прими, а Јовану пет ћесарских дукатâ бакшиша даде, али му само сабљу одузме, и одмах је паши поврати. Милош на коњу бивши близу шанца дочеко је пашу, и пошто је овај био пред њиме већ, тад притрчи некакав геак и шчепа полућурак, који бијаше још на паши, да му га скине, и за себе удржи и понесе, а Милош му викне: „Остав' то, недирај у чојка! Имао је тко узети то и прије тебе.“ А онај ти ни пет ни девет, по дугу пушку своју запни и опри Милошу истоме у прси, ово рекавши: „Та зар ви старешине да све опљачкавате, а сирома ништа?!“ И Бог зна шта би тај шупљоглавац још учинио био, да му Паштрмац, барјактар Милошев у исти мах не-

притаче пиштољем а с коња те у чело, док ти се опај одмах ту и претури и утиша за до вијека. Осим паше пак тога Срби још преко осамдесетину Турака живијех уфате*), и Милошу доведу и предаду, за које и неки понешто бакшиша од њега получе; али одмах на то Милош и заповијест изда, све главе да се погибшијех Турака к чадору његову донесу; кога је ту при пољу и разбојишту под једним грмом дао сада разапети; јер му се замолио исти паша, да му то учини, те да види тко му је његов сродник погинуо, тко ли је жив остао и утекао, и нађе својијех осмине главе, и самтрећи у робству, како-но се до мало час узнало. Преко тога му рече Милош, да он ту и своје остале ствари и хаљине у Србаља познаје, који сада на гледање паше навале долазити, да му се поврађају све, и то се њему све истражи, и пронађе и одкупи Милоша вољом и кесом, пак му се и поклони, како најприје што му је и сабљу, и тако начини га он пашом опета, како је и прије био, али му хазницу Бог да прости, развукли је и размакли војници, па тко зна који. — Осим свега тога још узгред и ово се догоди ту: Неки витез Бошњак из Јањине вароши придринске родом (у Босни), по имену Хасо Дрвеница, врстник и сравник знатнога Оруџића Меха пред полазак Мара-

*) Примјечаније. Ту је уфаћено 83 Турчина жива, међу којима су четверица рањена била, те их пошаљу на видарину својима у Шабац, нека се о њих огледају. Ово је из Журнала Панцирлије Јакшића. —

шова одреда из везирске ордије био је од везира Рушита учињен пашом, зар да ш њиме његови земљаци радије пођу и војују, и да он Мараш-паши помоћником, и у невадном случају намјестником буде; дакле и уз истога Дреницу одјели се и пође до триста другâ Турака Јањаца и Бијељинаца, него тај исти паша стигавши на Дубље прије онога боја, ту и главом с осталима пропане, а и од команде му свеколике шта је ту договило се, види се и само дјело доказује из описанога разбитија тога. Уз остале ту пануврше Турке изпогибају и они мачвански кметови, што су их ту довели, свиколици, а бијући већ и они своју исту браћу и вјеру. Тек ту се по разбйћу нађе и кмет Митар Лазић веома рањен и мало жив, којега рече Милош преда се донијети, и упитавши га штошта за Турке, даде му кола и пратњу, те га кући његовој однесу родбини својој, гди се до неколико данâ скончa, и Бог му се смиловао!. — Од Србаља пак и преко тога свега једва и дванаестина (истином рекавши) мртви остану на мјесту побојишта; тек су међу њима десила се ту и тројица понајваљанија и знатнија Срба и витеза, како ти: Рудничке Црне горе војвода Милић Дринчић, и ваљевски војвода Симо Алексин из Бранковине, још и осим овијех и оваквијех неколико, јест и ђекоји сељак Србин, од који неки је и дома рањен понешен, путем умро, или немогав се излијечити, најпослије скончао. Ет' овлико је дакле свег такова славна и богато-полезна и вјечнопамћива сљедсвијама својима побједа исте Србе станула. Овај се бој 14а Јулија исте године догодио. — (Јакш. Жур.)

VII. Причање.

Посљедствија истога боја дубљанског.

Милош, како свеобшта народња глава, у коју су све очи србске већ упрле, и послије овога пресретнога догађаја дубљанскога, немогне се ни ту за дуго бавити, рад бивши, а и обстојатељства га принуђававши, да и што више и боље но и брже испослује и докона. За то брже и зрело смисли, па оштро заповиди, да сваки од тудашње војске старјешина мора поћи одмах на своје пврашње мјесто, гди је био прије боја дубљанскога, и да се свуда чврсто чувају бусије и богази, а најбоље друм китожки, кудијен би могли и вољели Турци ударити за продријети к Шабцу; ал' у Турке сами они на по се да ништа недирају, и нехржкају, нека њих на Дрини, ако би баш и на ову србску страну воде који прелазили, и ту се останили, и тако да им ови тек у харање села̂ и збјегова̂ излазити недаду, а на бусијама да их свуда чекају. Оно пак неколико заробљеника Турака предаде за сад и препоручи проти Смиљанићу до друге ш њима уредбе, који-но их одмах са Дубља поведе у своје село Бјелотић, и ту их у својој кући а сам собом разговарајући чувајући и гостећи како

најбоље пријатеље неколика дана предржи. Почем још а над свијем тим крајем Подриња и шабачке нахије остави и јавно препоручи Милош опета Молера, да га сви слушају и питају за свашто ка' и дотле, дигне се из Китога са пашом и с оно своје и ваљевске војске преко села Дреновца к Шабцу, гди остави нешто ваљевске војске и нешто бећарâ под командом Петра Фоца и Милосава Бакала бивше, да град озбиљом чувају, а да се Турци на поље непомаљају из града без ризика и страха. Одмах дакле и на очи господареве начини се нешто мало једва зачепрљанога шанчета на турскоме више велике и дугачке ћуприје баиру према самоме граду; још се у њему посади брже и велики свилени барјак војводски ту одређенога Луке Грбовића, и војска се у њега одвоји, па и бећари штокуд уваокол' разположе се по гудурама и развалинама сагорјелијех кућâ турскијех. Виђевши Милош, да се Срби радо и скоро ту према граду останише, рече им довести од Смиљанића и оне Турке, зар и на јад и за примјер Шабчанима, и за дик и храбрење ту остајућим својима, него, сва је прилика, и за даље некакво намјерење, док их све и ту чувати и таин им давати препоручи, а до налога и одреда од њега за њих другога, како ће се и то послије до мало виђети и доказати. Тако и ту наредивши Милош све што је боље знао, дигне се са истим својим пашом и осталом војском у црниљевачки шанац и логор, одакле сутра дан опреми својега брата Јована са реченом војском рудничком, да иде скорије на Јагодину помоћ и

слободу придати тамошњим Србима и логору бјелличком, који су истином чути могли шта је већ амо на Дрини и у Мачви од овијех Турака било и учињено, него исти отуд пишу и јављају Милошу да чују и од Уруменлије како се са шездесет и више хиљада некоји велики везир на Србију спремио, и већ долази који дан у Ниш. Хеле у Црнињеву се Милош мало позабави одморити се ћоја, ал' паши своме како и себи по један чадор давши разапети, па ш њиме неколика дана вољно ту и на миру попробесједити; а међу то и тудијех да се о свему тудашњему војске и народа стању србском и турскоме поизвјести од својијех; да и нужне наредбе учини, да неке старјешине туда утврди, упути, а и неке изнова постави, како-но је и у ваљевску нахију одмах поставио на мјесто погибшега војводе Симе Алексића истога Гаја Дабића за војводу и старјешину над ваљевском Посавином, и како што је с тога мјеста и Шабац чувати остављеноме Луки Грбовићу диплому војводску написао и послао под својим именом и печатом коју му је исти написао, што и сад ев' ово. При томе пак и преко свега осталога збора и разложења с истим својим пашом предузме Милош свакојако увјерити га, да исти он и сви Срби овда барем нијесу на цара својега устали, а на царевину турску ни толико, него на зулум и на свакојаку кривду зорбалијā и јарамаза Турака, и њиховог дружтва, који-по већ непознају ни Бога, ни душе у себи људске, и ни свијести добре, а то ли на добро помисла и умисла и наума; злоба, вра-

жда, пакост и кивња од њих против ове сиротиње тако се и толико умложила, и увеличила, да је сваки Србин прегао већ и погинути прије, него ли оно у напријед икада и од кога још сносити, што је досадај од истијех зликоваца Турака. На оваково Милошево увјеравање и сам паша тај наведе доказателство, те собом испитано, а овако и предутврдивши га: „Ја што сам видио собом овај народ сада, нијесам знао какав је и докле је; нити би на њега и сламку потегао био, да сам му нужду и невољу овако узнао како и његову врсноћу и јунаштво; а ево ти Бог јемац, Милоше, да већ ја од сад никада за свега живота мојега на ову сиротињу србску ни зла помислио неби, а то ли када руку и оружје подигао! Сад ја видим да овај народ колико је узловрећен уцвијељен и преогорчен свакојако и од свакога, толико је он сав од реда сврсебан и великодушан и храбар и сложан и снажан, како и колико икоји посебни и појединити прегалац и витез. Ја што виђу то и знам, а што знам то и вељу, и збориђу како ев' овђе теби, тако и свуђ и свакоме вазда, па ми вјеруј комено је драго, да цар зна у Стамболу, каква је ова сиротиња, он би њој заиста све поклонио, што би му се гођ замољела, па каква је твоја уредба и војска још док би чуо, млого би боље одселе пазио Србе и миловао, те колико ни један у свему својему царству народ и рају. А могао би Бог јаки то и дати, да ово све цар и чује и узна, и да сваку невољу и несрећу с овога народа и сиротиње уклони од сада за вазда, тек само ако

међу вас и у ваше послове који краљ са стране свој прст неумјеша, те да вас необезуми опета и донле, да на својега цара руку дигнете, како-но сте уз Карађорђија и Москова до јуче, па камо вам сад и један и други?! Како на њих озбиљом цар загрмје, они ти собом у крај свијета, а ову сиротињу отисну за се у чељуст и нокте арслану, па што бй бй!. — Него ти господару и кнеже Милоше, нећеш уздам се, а и немој нипошто и поникада онако заманитати, да се превариш упропастити себе истога, своју душу и образ, и ову ваљатну и врлу фукару србску; јер ево се свакол̂ика већ самоме теби о врат објесила; и по Богу никога нејма и незна до тебе, а ти је мореш заиста учинити сретну и честиту, ако послуша мене, те приону цару за скут у Стамболу, цару за скут! Вељу ти овда и вазда цару се и моли и тужи! Цара и очими и мајчими! Цару и служи и дај све што узиште, и преклањај му се до црне земље! Љуби му ноге и папуче, а и саме стопе куда шета! Цар нити је гладан, ни жедан, ни го ни бос, к'о јучерашња потурица, па нити ће ти заискати ни узети када што без душе и свијести; а и немогу ти сви Турци толико зла учинити, колико може добра сам цар, кано-ти божји већил на земљи, те над свим царевима и мйлетима; па ти је и млого лашње цара ублажити, њему једном угодити, и одобровољити га к себи а и к овој сиротињи, ако би што и љут и срдит на вас одкудгођ јоште био; него ли надбити и затријети све око себе Турке, које-но знаш, и виђо си сам собом, млого више

имаде, нег' у тебе на глави, а и у мојој бради влакана косе, и који-но сваки дан настају и рађају се, како иста из земље трава. Почуј ме, а и вјеруј ми Србин' Бане и витеже! Како ти цара за скут, и цар ће тебе под свој скут, пак се никога небој; и ту тако ак' узумједе чувати, и цару се поволно владати, те тврдо и вјерно мировати а све држећи се истога њега, доиста београдски ће везир, како и који му драго други према теби слуга бити. За то непропусти ни ову прву згоду и прилику, него најбрже изјави ету своју и сиротињску вољу и жељу баш и овоме истом босанском везиру, он је велики у цара чоек, и све ти учинити може и хоће, што му се замолиш; тек што боље можеш увјери га, да ти с овијем свеколиким народом једнодушно својега у Стамболу цара и највoлиш и њега тражиш, а да се њега све једнако држиш, и да се њему самоме а собом за све и сваке и свачије муке и неволе тужиш и плачеш, и да Бога само за милост и здравје цару, а цара за приглед и облакшање своје молиш, и да ћеш га молити до вијека, док ти год неузна и неизвида ране и грдне бољетице, које-но су све тој сиротињи без царева знања и допуста задаване.“ На ове и овакве бесједе све и њему Милош најпослије а ово рече: „Да је он (т. ј. паша) у њега (т. ј. Милоша) од сада мусафир (гост) и дост прави (пријатељ), и када му је драго, ‚може слободно поћи, одкуда је и дошао; јер је све његове и сиротињске и жеље и мисли, како и све обште невоље погодио! „„Па за то исто нека си од овога

часа вољан и слободан овди међу Србима како и ја исти, а куда и када узхоћеш поћи, ја ћу те собом испратити, како што боље и љепше могбудем; и да тек е такове кадгод Бог јаки цару а цар нама даде и пошаље паше и везире, аге, оџе, и кадије! Пак да никада у вилајету никакву од сиротиње и цареве раје овакога чуда и покора и узнемира небива, ка' ни кривде и невоље." Но и паша му топрв са свега срца и пунима уст'ма на томе зафали, и опета се обећа за вијека својега свуд и пред сваким његове поступке и наумија, и сиротињске муке и невоље, како и србаљске врлине и правице очевидно и јасно показивати, оправдавати, а нарочито и најприје у истога свога везира, којему је дужан отићи, и у којега се он узда наћи моћ и вољу послушати га, и потрудит' се одлакшати овој фукари у свему и завазда." Овако им ту заједно прође и то вече, тек у новој и озбиљској пријатељности, с правим ујемченим согласјем, и при подпуноме и самочистоме довјерију и својскости. Па тек што свак у свој чадор спавати пође, ал' ти доспије Милошу писмо са Бјелице из логора јагодинскога, куд-но му је и брат Јован одмах по Дубља боју отишао, да је одиста дошло млого нове војске у варош и шанац Ћуприју, а друга још виша у Ниш је стигла и стала се одморити, у којој је собом Уруменли-валија по имену Али-паша Марошлија. Него да ови у Ћуприју доспјевши његови људи и војска још нигди неударају, нити се на то спремају за сад, до што изазивљу се по стражама на вјеру и разговоре, и

сви озбиљски разпитују за Милоша, и траже га како народњу прву главу, да се ш њиме самим разговоре најпре, пак да одмах мир од цара послани дарује се и обзнани србској биједној и престрадалној сиротињи, и да прекину се и затару сви досадашњи зулуми, а и да се накажу и прогнају из исте земље сви зулумћари и зорбе, каконо и сам цар воли и мари, и на што-но је истоме љубимцу и поузданцу својему и пуну ферманом својим утврђену власт и моћ дати неизоставио, уз које све и војску му је вовјерио, да њоме поможе али праведној страни, и да порази свакојако злост и кривду, чије драго и колике год биле. Но за то баш а и за све друго биваћније да и Милош побрза на Бјелицу, јер он, како Уруменливалија, дошавши амо неће залудан чекати, а ни с киме другим каква сношенија и споразумија предузимати, осим истога њега, за којега је све добро чујао, и добро разабрао. На то им ту ноћ одпише Милош, да је он рад што скорије тамо доћи, него да неможе прије, док не искуси шта хоће и босански везир, који такођер лијепо и пише и говори, и показује се да би волио умирити србску факир-фукару на најбољи начин, него да Бог зна што друго учини, премда на та нејма царскога пуномоћија осим обичне препоруке тишину пазити удворну и надворну једнако у своме и у окружним подручјама, него се опета узда и тако баш моћи услужити својему довлету. Из овога се види, да је Милош упоредно пред очима држао чуваћност и полезност обшту, пак је и дужан био искушавати

собом и добро узнати шта овај везир са Дрине управ и озбиљом хоће, и каква су та његова предложења мирна, пак да пођe чути тамо и онога на Морави, и којег му се свиде боља и сходнија, да их прими. А када сјутра осване дан, и Милош отиде у пашин чадор на кахву, гди он паши дарује лијепи неранџно-жуте боје ћурак, и добра лабудаста хата, осим што му је и његово двоје служчади (чибукчију и кахвеџију) такођер окоњио и заодио, њихово им што нашо одкупив од својих војника; пак му рече, да се приготови поћи на свој дом и вилает, и да ће га он собом до близу Дрине испратити. На то и паша му радосно одговори: „Ја готов с тобом и на твоју ријеч кудагођ хоћеш ти! А валаха и ти са мном ако ћеш и у везира прео воде поћи, јамачно ти ни трунка зла бити неће, него поштење и дочек, што икада икоме; везир ме тај заљубио, а и сви су готово босански капетани моји достови и капи-јолдаши, а особито везирев делибаша Харап Серчесма, који-но би један за мене у везира све израдио и умолио.“ Ово Харапа име кад чује Милош пораспита за њега, и дозна и увјери се, да је то баш онај његов таковски предавац и добротвор и побратим, и рече му, да га поздрави, и да му божји амапет учини ову србску факирфукару, и преизмучену и у крајњој нужди нашавшу се по јавној невољи својој, кад во га је сами Бог и добра срећа сиротињска ту донијела и удесила, та гди-но се већ напријед знаде, да он у истога везира све израдити може што зашђедне, а теке да

је право и поштено захтевање, како-но је таково и садашње србско и побратимско; још да му каже и то, ако би он свога побратима Милоша узети хотио на вјеру, да би овај дошао к везиру собом, а да га уваниjести о свему послу и о узбуни народа, и да га увјери о србскоме к цару поданству и покорноме рајалуку, а да је сиротиња устала само на зулум, за који ца̓р и цареви људи ништа незнаду, нити су за то што криви колик' ни сама, трпивша их док се је могло раја; па да се ш њиме истим и самим поразговори а и просовјетује како да се и чиме умири и задовољи та србска сиротиња раја, и да га везир опета поштено и здрава одпусти у народ: али ово све собом побратим упитавши везира, да му озбиљски хабер или књигу пошаље, хоће ли доћи, и гди ће га побратим дочекати и прифатити, где л' и кад ли овај к њему отићи а с неколика теке Срба и кнеза. Особити овај аманет и надобичпо-вјерно довјерије к својему побратиму, како и к тврдости карактера везирска, тако и к истоме Марошу јуначки-својско уважавање и ослоњање, силно и озбиљски тикне овога у срце и у душу, да се обећа Милошу и то све колик' за себе учинити, и сам призна и објави му, да му је сада истопрвце мило и драго, што је и заробљен у њега био, кад је узнао, да још имаде те по читав народ поштениjех и добриjех људи, а и кад је познао и својим очима видио самога најпрвога и највјерниjега царева рајетина и слугу, те и сам за се и за своје домаће, барем по толикој несрећи својој и чудноме за-

виђноме страдању, може се и особитој срећи и благовању к чему отуд и право има надати, како и самој великој милости и помоћи божјој, а за то, што ће се наћи посредником утјешења и прибавником бољега живота толикој и такој фукари, која-но је и по томе права царева раја, што царевске већиле и хизмећаре тако поштује и на њих се ослања одмах послије Бога, мислећи а недвоумећи, да су и они, како-но је цар, и како је србска уцвијељена неправдом сиротиња, и његов Милош исти, свачијему, како својему, добру и задовољну живљењу ради, а особито издавна и млого на правди попрестрадавшима. Овом приликом још се паша замоли Милошу и за оне своје остале заробљенике, да их одпусти како и њега, па ће му бити више довацијâ у Бога (молитварâ), на које одговори му Милош: „Бог зна могу ли, а и смијем ли то учинити од Србаља?“ На које опета му паша од прилике ове мисли прирече: „Та ти си од онијех људи сам којим-но Бог помаже, што л' је њима тек по ћуди, то већ нејма да с' неможе!“ Те обећа му се и то учинити, него само испод руке а и до који дан други пошто њега одпусти; јер да несмије иначе јавно и одмах ш њиме у једно, могао би му тај час народ и војска рећи укорити га и попријетити му, за што да он сам и својевољно заробљене Турке, вјечне душмане ришћанске, тако без никаква одкупа и промјене прашта и одпушта, те кад имаде и србскога робља у Турцима и данаске а од некада још, па ни може живјети, ни мријети, нити га одпуштају за

севап, нит' га дају на откупе. То изказавши му на његове очи даде написати и послати тајни налог под Шабац истоме младом војводи Грбовићу, да оне заробљенике он тако чува, како могу побјећи у град међу Турке, кад узхоће, и ту тајну једноме од њих да одкрије, нека знадну приликом се ползовати, али без његова јавнога повода и без очитог му одпуста, па како је то извршено, нека се и овђе пристави.

Срби, како вољни војници, опазе у дан два, да тај њихов војвода па и остале старјешине њихове посве се безбрижно чувају од нападенија из града, те се и они један дан разтуре и сами куд ко, тражити у празној готово чаршијци својој леба, меса, вина и ракије, а неки негди по згориштама и какве пљачке, или дебелога хлада, те и у истоме назови-шанцу војводскоме никога неостане, до изван њега два стражара и то само на једној страни, који су такођер више куњали него чували, што је и њих обште небрежење заразило; тај ти пак тренутак опазе и допрежају заробљеници, те нагну правце преко нешироке долине ка граду сви сложке и што брже, а отуда их угледају Турци грађани, па сјетивши се да су то исти заробљеници, те излете громилом пред њих, да их прифате; но кад чују од њих, да је шанац посве празан, и да су се Срби без никаква од њих страха надалеко разасули, а они ти нам јуриш и у шанац србски, где ни она два стражара недесе и недостигну, него самосам велики војводски барјак (још покојноме војводи Миловану Грбовићу од Карађорђа му дани)

нађу пободен и развијен насред шанца, и за серг му једнога хрта привезана, те га узму са хртом у једно; осим тога пак немаловажна шнићара покупе и однесу преко триста гуњева и торабâ војничкијех, и још једно малешно бећарско барјаче, и то сво разпрандусано, само што је спомеком знатно, и ка' за сретно држано, јербо је на Мишару од Кулин-капетана добивено. Јакшић Панцирлија пак десивши се самосам у својој недалеко бившој комисаријатској квартири чује то и повиче: „Амо те о браћо! Ев' удариште и осрамотише нас Турци!“ На то изметне и неку кубуру, док му притрче чак испреко Камичка (поток) са србскога баира неколика Срба у помоћ и на одбрану, него пристигне испражити по неку пушку на Турке само коњаник и кмет палежски Алекса Стефановић, и уж њега пјешаци Мали Бојо (ужички хајдук), Алекса Божић Београђанче, и Ристо н. Бошњак (Сарајлија), али Турци, што докопали, све однесу, и све у њих пропадне.

Сад се пак Милош придомисли ту баш дочекати тога свог налога и пашине молбе извршење, а да свијем удовољена пашу и новога му пријатеља одпусти; па кад му брже о томе глас долети, узме одмах једну стотину коњаника и пашу, и сиђе к Шабцу, да о истоме и узгред увјери онога, и саме Шабчане да убједи познати како Србин са Турцима, својим неумитним крвницима, поступа; и накопаче се у Џаминим јабукама (име ливаде), па сутра дан истога пашу на очи шабачкијех Турака отале испрати још са пет стотина гроша оха-

шлученога, те к буљубаши мачванскоме Илији Сердановићу с налогом, да га и он проprати и прерuчи Турцима у Љешницу како аманет царски и везирски, одакле ће већ отићи моћи сам и слободно преко Дрине у своју војску и к своjему везиру. А Милош ту остане под Шабцом чекати за који дан на своју поруку глас и одговор везирски чрез побратима; него му се одуљи вријеме, а и дочује да је и Вујица Вулићевић војвода смедеревске нахије управ од Карађорђа послан дошао и прешао недавно, и у своме га дому и роду очекује с неким важним пословима и наставленијама за народ и обште-србску ползу; осим тога зажели му се часком тркнути и до на Јагодину, и тамо виђети својим очима шта је и како је, и својима дати неколико и упутствија на различне случаје; а ту рече, да му ови за њим хабер од Рушит-паше или књига буде нешаљу, но да му они општински одговоре само то, да је он отишао на позив изненадни к Јагодини, и да ће што скорије узможе доћи на везирску ријеч и вјеру, него да је замолио и он везира, да његова војска међу то неби сиротињи досађивала харањем и палењем. Тек што Милош к Вујици и к Јагодини отиде, а то други дан по његову одлазку дође му од истога делибаше књига по жељи његовој и везирској вољи написана, да му слободно на јуначку везира вјеру и на јемство свога побратима дође, и момак је делибашин до Срдана донесе, па у Љешници на одговор причека, и прими га од речене руке и садржања, тек и опета су турски необуздањи вој-

паци гомилама и преко воље везирске штокуда у Мачву за пљачком и ра̑ном како у Ново село и у Засавицу нападали, но и Срби их свуда успјешно призајмљивали и одбијали. А Милош узевши неколико хатлије бољега отиде низ шабачку и ваљевску Посавину, те у београдску нахију сиђе, и како Скелу (село) прође, чује да у с. Жељезнику имаде шанче и логор србски, и он ти управо тамо међу њих, гди нађе осим другијех старјешинâ и кнеза Пају Сретеновића или Лисовића (по селу му је то презиме) скоро пред њим с неколико другâ из Земуна у Вишњицу сишавшег, и ту дошавшега. Истоме се кнезу Паји како и друштву му, особито својему Јокси Милосављевићу, ш њиме такођер прешавшему, веома обрадује Милош, и одмах узме кнеза Пају и Јоксима и још некога по избор чоека уза се, а Вићентију Станковићу (из Остружнице) како намјестнику Катићеву, и осталима заказавши да се отале никуда напријед к Београду непомичу, што је ра̑ван и голѐт, а они слаби, него да се у своме шанчићу и под шумом придржавају до бољега времена и прилике, пак отиде брже и даље куд је наумио, те удари упријеко ка смедеревској нахији, док и Вујицу озбиљом нађе и увиди, ал' поближе исте, и то у Болечу.

Дотле су већ и Багрдана шарамповчић Срби очистили били ев' овако: Како се очистио Крагујевац сиђу н. кр. Лепеничани на Багрдан смедеревској Србадији у помоћ, те одмах прво вече ударе јуришом на шанац тај, у којему је био један бинбаша турски са повише од стотине сејмена, и ко-

јега самога у шанцу кроз палисаде нађе некога Србина пушка, те га по добру мјесту погодивши претури без кврка и цврка, тек се и опета то вече измакну Срби од шанца, ништа му више заовда немогавши, па сутра дан к вечеру изнова се и побоље опреме ударити својски, да га баш пошто било и стануло почисте, ал' у њему ни зука ни вука, то ли којега Турчина, исту се још ноћ полагано извукли отале и стругнули што боље могли, али су имали ту задешена својега пријатеља Петра Крџалију кмета из села оближњега Ловаца, који-но их је умео провести вјешто мимо липарску бусију а низ ријеку Осаоницу па к Морави те уз њу к Јагодини и Ћерим-паши на хожђелдију и селамет. — Ал' кнез Ђорђије Парезан, тад и вођени старешина, дигавши се са села Жабара и окружја му Србовима, те на брду Липару пресјеко друм јагодински к Београду, и佳 пградио бусије и прокопе до у Мораву, да му никаква сила турска истога времена туда неби продријети могла, како и Ћерим-паша што се није смео заканити с туд ударити, јербо је и на ближему до Јагодине селу Буковчи, која је већ и попаљена била и то од своје браће Србаља, што нијесу шћели устати на оружје, како и остали, дотле већ ограисао био, и доста Турака изгубио, пак се опета морао у Јагодину вратити. На Буковчи пак у ономе се крвавом случају особито добро владао и показао буљубаша Марко Маринковић из села Брзана, и тадашњи капетан Радован Радошевић из села Жабара гонећи са својима и млатећи душмане до саме Јагодине.

Сад с Вујицом разговори се ту Милош о свачему, који му каже поруку од Карађорђа и од себе совјет, да са Султаном и у Цариграду погодбе, а све молећи се и на зулуме се и зулумћаре жалећи, предузима и чини, гди ће му и руски Елчија моћи при руци и у помоћи, те и радо, бити, и на бољи начин мир учинити међу Србима и Турци; који-но би сада барем од свега најбољи био за све Србље. Суобшти му и то, да је Карађорђе у Хотину, како чуо за ову буну србску, одмах к себи сазвао све старешине своје онди налазеће се, међу којима је и сам био, и ту им је предложио, да би добро било послати једно прошеније оданле самоме цару Александру, који је сада већ у Паризу, и у новој слави, да би се смиловао и помогао барем овда млогострадалноме народу србском, што-но се опета и од љуте невоље сад узбунио, и ако му он непомогне сада, то јамачно пропада сав и посве; него да се избере од њих један, који ће у Париз отићи, и цару то изручити, а он (Карађорђе) рекао би да исти Младен Миловановић за тим иде, које буде од свијех одобрено и он је прије његова овамо полазка већ па петнајстину дана у Париз отишао. Пак и њега да је у Србију оправио с таковим наставленијем, каково је њему већ изјавио; и да му је одкрио, гди је у Тополи закопао до дванаест хиљада дуката у једној кумбари, које да извади како дође, и да их даде куму Милошу, нека их употреби на потребу и нужду народњу, док Бог дадне што и више помоћи одкуда, о чему ће се и он тамо и отуда ста-

рати, колико год узможе више и боље. Исто све од Вујице саслушавши Милош, упита га још и ово: „А да што мисли Карађорђе, хоће ли овамо, и када ће, ако неће сада? Ово се наново рат отвара, и Бог зна како ћемо се и кад умирити, а он би то све барем сада, по толиком страданију обштему и своjему, боље и вјештије знао и могао, него ли ја и ти, и други који, кад и Руси и Турци још њега и тамо боље познају, но другога ког му драго Србина.“ „Сада се у овоме послу и времену ни у кога више неуздај, до у Бога и у се, и у своје кљусе, рече му Вујица; јер тко зна би л' Руси Карађорђа сад евамо и пустили, да и хоће доћи; него ти сам собом настани у цара турскога и његовијех већила, те на који год божи а могућнији начин умири с Турцима ову праву и јадну сиротињу, како-но је и Карађорђе исти, знаш и ти, могао, да је знао што знаде сада — па да би одселе коликогодер и Србија душом одахнула; што ли у томе послу помоћи однекуда и са стране буде и појави се, и с тијем ће бити боље и брже испуњена ова жеља мира.“ Хеле оба њих ту се још које о чему поразговоривши, а имено: незна ли Вујица да имаде ђегођ остављене Карађорђем цебане и топова, које би могло најприје и највише требовати; јер тко зна хоће ли турска толика сила и њихова звјерска ћуд и пизма Србима дати мира икаква икада, док једни друге незатамане; па ода тога ништа нигђе Вујица незнавши, ни казати штогод умјевши, отиду заједно њих оба, и тек Анто ш њима писар Вујице, те одмах у Тополу,

да ону барем кумбару ископају, коју никако немогну нагазити, што су је велике града зидурине обрушене преклопити морале, и које-но се брез подоста народа очистити с мјеста недадну, а ни времена ови сада за тога истраживања нејмавши, те ти они, пошто се собом читаву ноћ и дан промучивши копкајући ништа ненађу заовда одиста, пак и неупотребе, премда се у Бесарабији послије зуцкало, да је иста кумбара ту овда нађена. — Него и одатле такођер заједно у бјелички логор отиђу, гди застану осим остале војске и рудничку и брата Милошева Јована, но и везирске доста у Ћуприји војске, пред којом је поглаваром везирски делибаша био, и који је уза се имао како тајнога совјетника Ћурчибашу, везирева љубимца, по имену Хаџи-Јордана Кајсарлију но Христјанина чоека; ова обојица у Ћуприју дошавши налог су имали, и по њему звали на разговор неке србске старјешине, да им све кривице свачије и своје узроке бунтовања покажу, и на кога су руку дигли. На први тај састанак срочени у манастиру Јошаници дође из Турака поменути Ћурчибаша, с нишким владиком, и ш њиме два-три агалара Турчина; а од Србаља послан буде Јован Милошев брат са Димитријем ћехајом и терџоманом својебратским и сада својим, и ш њиме кнез Милоје Тодоровић из села Црнче, и калуђер Неофит из манастира Николье (што је у Овчару), тек им наложено буде, да је ту већ дошао и Милош, нипошто неказивати тим Турцима. А када ту чују и разумједну турски посланици од истијех Србаља и од брата Ми-

лошева, да они на цара ни поумили нијесу дићи руку и оружје, него на јарамазе и зорбалије, којино неће да знаду ни за Бога ни за цара, ни за вјеру ни за душу; пак им окрену све зулуме редом казивати, које кад они чују, и сами се од тога безмјерија и поганства згаде, и устиде се своје браће и вјере, свога владства и јунаштва, и кажу им утјешавајући их да ће то све они своме везиру доложити, а он ће самоме цару, који за то никад ништа незна, него је и сам везиру томе (њихову) свој царски ферман дао, у којему је написао, да он Марошлија у мјесто цара својега сав повод и кривицу и неправду вјерно извиди, пак да праведној страни поможе, а криву и злобну да примјерно накаже, ако ће то бити и сами везир београдски. Уз то им докажу и ово, да овај сав њихов разговор и Милошу најбрже опишу и пошаљу гди био да био, и да му објаве да ће до десетину дана и сами везир у Ћуприју са кусуром војске доћи, и одмах њега потражити на разговор и договор, само да се он ту нађе онда, па ће све добро бити, и самоме Довлету повољно, јербо ће рад бити везир одмах по састанку и договору с Милошем и нешто своје војске и ћехају свог у Београд мирним начином послати, а да само тако истоме Довлету најбоље препоручи ову сиротињу. Срби им на томе зафале, и кажу да ће му све обзнанити, али ништа обећати немогу, хоће ли моћи он амо тако брже доћи; јербо је на Дрину према Босни отишао с војском, гди је и сам босански везир са својом изишао, пак ће се међу њима по свој при-

лици бојеви отворити чешћи и већи а свега љета; већ да њихов везир то како прекрати, ако би га онај из Босне шћео послушати. И за то их утјеше Турци ови и тај Ћурчибаша, казавши и обећав им, да ће опи то своме везиру одмах доложити, и од своје како Довлет-већилске, и од србске како цареве праве раје стране молити га, да ономе у Босну пише, премда је при њему још Мухурсахибилук, и да му објави престати од боја и од свакога на цареву рају нападања; а онај је већ од сада у томе барем о Србији послу и налогу свакојако под командом овога, и мораће га послушати. Срби у своме предлагу притврдивши те посланике, а највише Ћурчибашу молбом и обећањем неколикога и награждења од благодарне а крајње измучене сиротиње христјанске, испрате их лијепо и поштено у Јагодину, па и они се врате у логор свој и све покажу Милошу, како својему господару, што су они Турцима, и Турци њима говорили, и на чему се разстали. По свему томе смисли и закључи у себи Милош, да свакојако на ријеч и вјеру Рушит-паши најприје отиде, и да ласкавим молбама и доказом своје и к њему како и к свакоме цареву већилу покорности упозна га и са невољом и нуждом србске фукаре, и да му објави и све зулуме, како и овоме сад, те ће по свој прилици и надежди за који дан уставити се од нападенија, док види барем шта ће започети Уруменли-валија. И тако ту остави брата свога и Вујицу, и све остале ту нађене старјешине, и закаже им да утврде тај шанац ту што боље се може,

тако и бусије на Липару; па и војску одсвуда к себи да прибирају, али у Турке да ни пошто недирају, већ ако би Турци силом навалили куд напријед ићи, да их дочекују, и да им никако недаду продријети док један Србин траје, а да им одговарају: „Ето вам нашега господара Милоша! Он је на Дрину отишо, тражте и зовте њега, па ш њиме што учините на то и ми сви пристајемо.“ Ако ли би прије његова са Дрине повратка дошао, и захтевао исти везир кад у Ћуприју дође собом, да му се учини одмах тај знак привржености, и покорности од стране србске, те да му се нека његова команда војске драговољно пропусти друмом у Београд, за моћи цару одмах што добро за рају доложити, и тим већма истога београдскога везира како највећега зликовца и узрокователља исте србске побуне и нужде обштинске представити и својскије окривити; а они да пропусте до десетак хиљада Турака слободно у Београд и без њега, теке да се Турци утврде од везира, да ни у кога и ни у што путем недирају, јер би могли раздражити Србе, (који да су све око њих по бусијама до Београда теке их пратећи и стражећи) те сви поизгибати од њих путем и шумом, за које да им се напријед каже све, нека знаду куд иду, и како им се владати ваља, да никога после некриве, ако што сами започну наопако; пак у Београду нека их је више чамогладије! -- И Бог је милостив, а и зима ће стиснути зубе. — Отале с нешто мало свога доглавства коњичкога Милош одиста на Дрину похита и отиде. До мало

дана за тијем стигне у Ћуприју и сам везир Марошлија, и како му се ласкаво и покорно представе и покажу Срби, и на његово се милосрдије и чоечност и врлину ослањати докажу дјелом и словом, а он ти једно јутро пошаље к њима у логор истога Ћурчибашу, да им оружје заиште, на које Вујица извадивши свој пиштољ иза појаса пружи му га и рече: „Носи то везиру, и кажи му, да му ја сутра собом долазим, а да ме он убије мојим пиштољем истим. С таким одговором врати се онај брже к везиру, и каже му то, а везир одмах читав кат хаљипа, по истоме опреми Вујици, с препоруком да се она ријеч за оружје заборави и неспомиње више, кад је до тога стало. Тако инди Вујица затим прве недјеље обукавши све оне дароване хаљине у цркву са дружтвом отиде и свесрдно Богу благодаре сви сложно а на томе првокорачном успјеху? — Према Марошлији, па и свему Турству.

А када Милош стигне у Мачву, и у Китогу недомак Шабца на великога друма бусији нашавши Молера у логору и с неколико војске, дођу му ту и остале старјешине на добродошлицу и на разговор и заповест; највише пак за то, што чули бијаху, да хоће и он сам и жив у Турке и к везиру, како и Чупић, да иде, пак да се од њега истога увјере о тој истини. Сад ови сви чувши то и од њега самога, да му свакојако ваљаде отићи к реченоме везиру, а порад једине обштинске и народње ползе и успјеха и оправдања, ако л' њега везир задржи или погуби, опета у народу имаде и

и другијех људи за то старешинство, па неће народ с једним чоеком пропанути; ал' баш и за то почну и напану ови сви совјетовати и молити га, да тамо нипошто неиде он собом, како прва и најважнија глава народња, већ да му пише што зна како ваља, пак да му, ако није баш инако никојако, другога пошаље од њих некојег у мјесто себе на разговор везиру; још му и Молер напомене: „Како су Турци јучера са Чупићем урадили, који је такођер у њима неке своје те поважне пријатеље имао; пак ево нејма га већ данас ни жива ни мртва, и тко зна, гди је сада, шта ли ће се ш њиме у Зворнику и најпотље догодити; а с тобом би зар друкчије и љуцкије, који-но си им већ устао и почео разбијати војске, убијати њихове и живе фатати паше? Али се вараш, да би теби у њихове руке запавшему, иколико помоћи могло то, што си им пашу овога и оне сужњеве живе одпустио? Та зар незнаш, да Турчину ћитап и вјера његова не само допушта, него му и заповиједа досадити каурину макар и на вјери, и преко заложника, или барем, ако неће вјеру погазити задавши ми је, а оно хоће други који драго и сваки, нарочито пак у оваким обстојатељствама.“ Тако и свакојако још сви су му на изред говорили и разбијали га од истога пута и хода к везиру, и без јемца и без таоства, како што је и прото Смиљанић и поменути Мелентије студенички ту се догодивши, па и сами барјактар му Паштрмац одговарао га је, да неиде тамо, и овако својски а озбиљски: „Ако ти је, господару, живот омрзо,

с првога грма можеш врат сломити па умријети прије воље божје, а да чак тамо неидеш; ако ли навреш и отидеш, како ми се види да си већ прегао, то ти се и само вели, што ја неби рад никада и никојако, да си највећа будала под небом, јер носиш сам своју главу Турчину на шиљак." На то исти одговори: „Али Паштрмче, ако Бог да, те ја одем и вратим се здраво и весело, тко ће онда бити та највећа будала, ја ли, ти ли?" Паштрм: „А! онда не ти, не, будала бити, ал' не ни ја, него ће везир бити и остати највећа будала под небом и до вијека, који те испусти." На то и сврх свега још му и писар Јово Мијоковић приупомене ово и овако: „Господару! За име божје узми на разсуждење, да си ти сада већ оглашен и познан свуда за вожда и господара свега овога народа и возстанија његова, па тако ласно и безопасно неиди у Турке сам собом, нити се сада усуђуј онако, како што си им се негда само војводом бивши предавао без бриге и страха; онда је Турцима велика полза очевидна била, да те у себе жива имаду, ал' сада им се ти чиниш више крив, него сви остали Срби, што су гођ на оружје устали противу њих. А и свакојако Боже сачувај, да теби што буде сад овога времена, или се поболио, или умро, тко зна како би се и куда ово све окренуло, за ким ли би народ обрнуо и пошао, би л' га изабрати погодио, и би л' твога брата тко што послушао, и па што би све изашло; него се ти најбоље можеш између нас разговарати и мирити са Турцима, пак ћеш и највише и најбоље учинити моћи

за све и за себе истога остававши међу нама.“ Али је Милош још прије свега од почетка возстанија овога сам у себи био и смислио и закључио, да само зулум и зорбалије уклони з душе, пак опета цару царево како и Богу божје без околичења давати, те мирно живаркати и кућаркати; такови му је исти совјет донио и суобштио и сами Молер како је из Њемачке прешао, наводећи му јавни па и најсилнији узрок, што Турци још ни с киме рата нејмају, к томе што су и Срби овда без свакога средства остануми послије обште несреће и страдње. А недавно и пред ово све писао им је преко Молера и прото Ненадовић из Беча, и то по налогу сјеверника покровитеља србскога (како и свијех немоћнијех и преугњетенијех) да Срби очистивши зло и злобнике између себе, поникако на Султана руку и оружје недижу, него да се ш њиме одмах и како се може понагоде и умире, па ш њиме и под њиме до времена и времена... што како да пребуду; јер да се ни пошто и ни у кога од њих баш сада непоуздају, кад-но им таман и сва три-четири скупа ни најмање помоћи немогу; него да се свакојако умирују Срби и њихов нови предводитељ Милош са Турцима и Султаном како год боље знадне и могне, макар би дати морао и десетога чоека на жртву приублажења Турчинству, или се и новцем одкупљивати угодили; а предупредно да је и одмах, русински велики цар чувши за ту србску побуну, курјером послао својега чиновника Лазара Павковића к Султану, с равномјерним опоменом, да са србскога народа

свако угњетеније дигне, и умјереност му поклони, које и сама правда и њихова трактата погодност и пријатељственост изискује, осим тога му је и при томе ласкавом отношењу дао и са стране и к'о испод руке допријавити, да је и Бенингзен (руски на то из Хамбурга враћени генерал) са четерест хиљада брезпослене војске, а на самој његовој останио се грапици! — Пак је истином тада и сами Ћесар како знао и марио такођер истоме Султану писао за србскога стања побољшање, а и како-но и његов проти и Јефти на прошеније одговор ево гласи, који-но се овди умјестним и само-необађним бити показује. И тако:

По препоруци срца и духа србско-својега и по совјету крајње нужде и бољетице самртне начини дакле прото ваљевски једно свеобште прошеније у Сријему с Молером својим другом, и с некима још једнодушним патриотима, пак и с другијех а поважнијих Србова подписима и печатима за њих Молером истим начињенима, закључи га у Купинову 18а Декемв. 1814е године, па и около идући, али у Беч приспје, и одмах га преда руском министру, па по наставленију истога начини још таково и остерскоме императору Францу первоме Јануарија 5а у 1815е године самоме почетку, и сутра дан 6а Јануарија получи од генерал-ађутанта ћесарева Врбне одзив и обећање личнога одговора од Његова величества на првоме саслушку (аудијенцији), и то ево како је, препис нека покаже са истога оригинала:

Euer Hochwürden gebe Ich mir die Ehre, zu eröffnen, das Seine Majestät der Kaiser Ihnen und dem Jephta Sawitsch sobald als möglich Audienz ertheilen werden, und werde Ich nicht ermangeln, Ihnen den hierzu bestimmten Tag nachträglich bekannt zu machen.

Ich ergreife diese Gelegenheit, Euer Hochwürden die Versicherung meiner besondern Hochachtung zu wiederholen.

Wien, den 6ten Januar 1815.

Wrbna.

Hrn. Nenadovitsch und Jephta Savitsch.

А ево тога и превод србски:

Вашим високим особама примам себи за чест открити, да Његово величество Ћесар вама ће и Јефти Савићу како узмогне аудијенцију одредити, и о дану на ту одређеноме ја ћу вама предупредно јавити.

Употребљавам ову прилику к вашим високородијам' увјерење мојега особитога високопочитанија повторити моћи.

У Вијену 6а Јануар.ја 1815.

Врбна.

Гг. Ненадовићу и Јефти Савићу.

Истога прошенија содержаније било је то, да он, Австрије император, како Србији најближи сусјед и одавни благодјеј, а сад и вјечнославни спобједитељ обштега Европи душмана, и на сиротињску србску нужду и безконечну страдњу погледа, и да им у Султана изради зулума одлакшање, и чо-

вечније живљење, а да ће му свагда и у напријед србски народ благодаран и услужљив бити како и до тада што је бивао њему и његовим предцима. На е таково до два дни прошеније получе они устмени од самога ћесара Франца те овакви одговор; и ту је ш њима био речени Димитрије Фрушић (тада у Бечу србски новинар), те им је преводио с њемачкога на србски, а њих обојица су, прото и Јефто, само слушали и чули, што ев' овди сљедује:

Јутром у два са̂та дана отишавши у двор до мало час и пред цара изиђу, где му се поклонивши упита их тко су они, и шта траже и просе, и ови му кажу да су србски емигранти (т. ј. једва-побјегавци), и да су га молити дошли, да он с прочим својим великим союзницима учини милост и Србији, а да је спасу и заштите од крајњега варварства и удручења, кад спасавају и сву осталу Европу, и цијело чоечество заклањају и чувају. Цар им Франц, трљајући помало длан о длан, одговори овако: „Све ја то знам, да Срби и неправедно трпе, и трпити морају до времена; вас пак увјеравам, да сам ваш пријатељ био, јесам и остајем. Ја сам вас помагао брашном, житом, сољу, старим гвожђем, и прочим потребама, и добрим совјетима, те словом и дјелом, и све сам вам оно чинио, што се је год могло посредством мојим чинити. Увјер'те се о свему мојему к вама доброхотству и тијем, што сам вас у државе моје примио, и од онаке ватре заклонио, а да ћу и одсада вама тако чинити, то вам обећавам; али добар немогу стати, хоће ли ме послушати Султан, но и опет мислим, да ће мене

пре, него икога другога императора послушати, јербо сам ш њиме у најбољем пријатељству; а да вас њему од стране конгреса препоручимо и предузмемо, то засад неналазим за добро и совјетно, за што ће помислити Султан, да му заповједати намјеравамо, а то сада нијесмо у стању *) и могућству, па тек би већу муку и зло народу србскому приузроковали; ја пак незнам, тко би радији био, ви, али ја, да вам помогнем, него ћу му ја пријатељски опоменути за вас и представити, тек и то добро знам, докле име Србин и Турчин сушчествује, то се двоје неможе сложити, и пак ћу ја од моје стране што узмогу љепше и ласкавије представити, тако и од стране компилука и од стране христијанства опоменути све за вас, и несумњам да се од Султана послушати нећу, но хоће ли њега паше његове послушати, то незнамо; а и ви сами знате како је то у Турака, па што ћемо засад, кад се што боље за вас учинити неможе. Ја би заиста најрадији томе народу помоћи, народу велим, у којему толики моје државе интерес пребива, с којим сам се ја толико годинâ лепо слагао, и с којим на вјеки лепо и добро живјети желим; моја је жеља заслуге у мене србскога народа собом оправдати и наградити, а и моје заслуге у њега јоште већма умложити, сада пак за тога није вре-

*) Примјечаније. Надали се Алијати и предвиђали, да ће избјећ' Бонапарт опета, и у Францију примљен бити, па тек за то једино могли нијесу онда султану, што вели ћесар, заповиједати, како-но је и било истога времена.

мена; ал' свакојако увјерите народ о моме к њему доброме срдцу, о мојему посредствију и соучастију, и о мојему торжественом обећању да ћу Султапу за побољшање вашега стања представити, и молити га, како најбоље будем знао, да вам спасеније учини. Моје ово пред вама обећање чућете заиста до мало времена, а желим и радићу, да га и у стању вашему осјетите. Утјешите се тим, и побав'те се ви још који дан овди, ја ћу вам што буде казати. Прошћајте!" —

Овако не само да је искрено и својски ћесар Србима а за Србе изговорио, него је одмах и писао Султапу за њих, и његов је нарочити курјер, кад и онај руски за тим послом отишао у Цариград. Исти су дакле Србови, давши прво и најпрво прошеније Русу, добили упутствије како је већ опоменуто, да таково исто предаду и осталим сојузницма по једно, па да њима пријаве онијех одговоре, и тада ће им решително и Руси одговорити моћи; него им ова два цара барем што год и писмом учине, и Прус к обојици своје устмене и друживне приложи молбе, али Англез не само што помоћи необећа, него их к Русу напути, да им он, говорећи, поможе како једнородац, јер је њима та земља и с неруке, а и што су с Турцима у миру, каже им исти Кастелрсаг,*) те су турски пријатељи, па би Турцима баш и за то Србе издати морали, него то само за хатар Аустрије цара учинити нећеду, тек и Срби да од Аустрије

*) Англезски тад у Бечу пупомоћник.

даље никуда и никога нетраже, а ћесар ће то за њих у Цариграду ласно израдити преко својега Интернунција, којему њихов англезски посланик тамосушти ни у чему неће по свој прилици, па ни томе србском прошењу чрез ћесара у истога Султана (побољшање стања и живљења) противан бити. Али збиља преко свега тога чуда, и вашега пожртвованија (придода им опета исти Англез, „камо вам Рус? да вам сада барем, како-но је управо и дужан, поможе!" Но и укоравајући га најприје сојузничеством са Србима противо Турака, послије покровителством над истима, док и најпослије пожртвованијем у своју ползу читаве и ослобођене Србије, и једне нације: „Пак што неби сада он то учинио, и помог'о вама, кад може он то и од по муке барем овда?!"

Ово је све одмах писано и собштено из Беча од проте и Јефте Молеру, а да и он дојави то у Србију Милошу, како-но је и послао био исто протино извјестије тек у неку малу алигорију замотано на кнеза Петра у Тврдојевац, који га спреми одмах у Црнућу по некоме Добривоју (бившему протину момку), ал' тога у прелазку кроз комад београдске нахије, негди уљехају кнез Аксентија пандури, и писмо нађу, и у Београд однесу везиру, од кога се Милош једва послије опрао и одрећкао; но и опета се Милош о томе свему предизвјестио, и окром давуџијања кнез Аксентијева и Ћехаја-пашина, чрез друге из Земуна у Београду боравивше пријатеље, како-ти чрез Николу Мариновића (Херака, Требињца), и Ђорђа

Јовановића (Бановчанина Сремца, прозванога по имену свога принципала Шпиртом) Спирту и проч.; а препоруком истога, који-но је и оно уфаћено писмо био амо послао. —

Ова сва подрађивања и домагања сазнававши и суображавши Милош, толико се духа и срдечне слободности преиспуни, да му је, отићи у ту босанску војску сам собом и к везиру истоме, одавније себи познатоме, учинило се не само нестрашно и неопасно, до и дично и слободно, пак и полезно, што ће везира и све остале његове и босанске Турке у њих (ка' и за њих ђоја што је најбоље) својим прибјегавањем и умилостивљањем к себи како и к сиротињи србској смекшати, те и самога Султана тако само за се и за своје намјерење и мирољубије и правдоискање ублажити, приближити, и склоњивијега учинити, ако би се заовда баш и гњевнији и одрвеченији показао и нашао. Овди је она србска стародревна и проста, него и зрела и благоразумна пословица сву велику важност у себи имајуће и садржавајуће истине разјавила и освједочила, да: „Умиљато јагње, и двије овце посисава.“ —

Међу тијем разложењем о Милоша у Турке полазку, или останку, дође чреза Срдана Милошу глас, да се чује, ђе иду и долазе од везира у Љешницу Турци, како-ти: његов побратим делибаша Серчесма (Харап) са стотином делијā, и капетан Градачца Мурат Османбеговић, и сами његов сужањ-паша Мараш, и ту очекиваће га да дође к њима па и к везиру. Милош дакле сад и озбиљом

се опреми, узевши у своју свиту са собом краг. нахије кнеза Матију Тополца, газду Мијаила Оташевића собом се наметнувшега, и драгачевског Аврама Лукића старога кнеза, како и газду Николу Симеуновића из с. Бабине-Луке нах. ваљевске, и Ђорђа Разлоглију писара, и Димитрија својега ка' обичнога терџомана; још у своје придворне поведе Вула Глигоријевића (посинка) за чибукџију, а Јову Пазарца за кахвеџију, и Богића из (с. Гловца тад', а сад) Крушевљева нахије пожарев. за доглавна момка, и другога још таквога Илију Божурца из с. Божурње нах. крагујев. Осим тога свега избере и узме уза се још и два мачванска кмета: Јанка Црнобарца, и Живана Врачарића. Не могав га дакле нитко уставити и одвратити од истога к везиру босанском полазка, те сви, ка' и он што, а понајвише препоручив се свемогућца милости и призренију, предположе надати се наћи у Рушит-паши ону сродну му и јуначну човечност и наклоност к свачијему добру, а то ли к правди и безазлености, како и к својој истородности, коју-но је и прије дјелом доказати радио, предавајући те исте Србље, пак је и сада напомиње и повторити је да жели показује. Тако Милош и овим својим ревнитељима и совјетаватељ'ма само још изговорка и ово: „Ја, браћо, сад засада, никако другачије учинити немогу, него везиру томе по мом обећању и на његову ријеч и образ отићи, и главом у крило његово панути, да би знао и погинути, доста сам добра од њега видио, а никаква зла, па што Бог да и овда; уздам се дакле овим поступком и оваким ко-

раком и у Бога, и у цара, и у свега свијета оправдати и опрати не само себе, него и сву ову нашу сиротињу, да нетражимо ништа друго, до једино људскије и самосносније живљење, а бранимо се из очајанија те од крајњијех и нечувенијех зала и пакости; ако ли би мене Турци, како и Чупића, задржали, оли баш и погубили, то сам ја и онда сву моју дужност навршио и удовољио; тада ви одмах поставте другога којег знате старешину на моје мјесто, пак у напредак радите опета, како вас Бог узучи, те све што видите, да је за обште стање и живљење угодније и боље а ето вас има, фала Богу и овакијех и далеко одличнијех; повратим ли се ја жив, и то је знак те велики и веома јавни, к'о и крепки доказ и увјер нама свјема, да су, по вољи или по невољи нашему одлакшању и сами властнији и паметнији Турци ради, како и ми ови исти; пак ћемо се млого лакше, вјештије и брже упутити и опоравити моћи по тога сазнању, а овом само приликом и случајем домажноме.

На угод ев' овда дође све низ Дрину до под Шабац у србски логор неки доње-морачкога манастира игумен Тодосије самтрећи, послан од старога црногорскога владике Петра, да и он види и разумије чисто, ко је и шта је у Србији изновке почео, и колики је успјех већ учињен; он ту никога од главнијих старјешинâ ненашавши, што су отишли Милоша испратити преко Дрине, те ту причека, док Молер врати се, и ш њиме разговори о свему потребноме, пак се одмах у Црну гору поврати с тим најнежељенијим за старога владику

гласом: „Да се није још у Србију повратио Карађорђе на своје мјесто, и да је овај србски побун и рат, прије умирен, него се и започео што.“

Ето тако дакле сприопремљен отиде Милош преко села Прњавора са једном стотином особите испратње коњаника србскога, пак прошав и кроз с. Петковицу пријеђе у манастир и село Чокешину, одакле одмах пошаље чрез Илију Срдана тудашњега буљубашу к везиру од своје стране Оташевића, да му јави, ђе му иде Милош на ријеч и на разговор. Онај оде до везира, који радостно прими га, па га одмах и поврати с неким по имену Дервент-делијом (Пиријом Рудничанином) опета к Милошу одговорити му, да је он наредио и послао пред њега у Љешницу истога његова побратима и друге агаларе ш њиме, који ће га прифатити, и довести к њему. И тако у Љешницу сутра дан дође исти делибаша његов како-но је и чувено, и ало дојављено, с једном стотином својијех делија, а ш њиме капетан Градачца Мурат-бег, и сами Ибрахим-паша Мараш, те и Милош к њима у Рапитовачу под Љешницу, вративши својега коњаника, отиде са својом одабраном свитом и доглавством; тај исти дан пријеђу и Дрину на јањинској скели превезав се, па изађу и на Брањево к везиру, гди је овај за који дан још а са важнијом хампом својом и војском улогорен сједио и рахатовао, а тек неку част војске своје под Бијељину на Дрину послао, да тамо шанац на обали самој, пак и ћуприју, за војске прелазак у Мачву, преко исте воде начињају. Ту сад и побратим побратима на свој

конак под чадор, и у свој покров јуначки прими, па га к вечеру истога дана пред самога везира изведе и представи а са собом упоредо и под оружјем. Како пак Милош пред везира изађе са својом свитом, и с побратимом заједно, упитати једва дочека везир, и то веселим гласом и шаљивом вољом: „Те то ли ти је тај твој побратим Милош, за кога се мисли и говори, да је колик бор, или барем колик' овај мога чадора стожер (који је у сред чадора пободен, и сав од самога сребра био)? еда ли су му коњи крилати, па да нејма никаква пута ни посла којега он свршити није кадар, ни да има случаја, у коме се он собом недогађа?“ Одговори му делибаша, да је то баш онај чувени Милош и његов безцјени и вјерни побратим, а и Милош овда извади сам своје оружје и стави га тад пред везира, пак целива земљу пред њим, и сеџаду на којој сједи, па скут од хаљине, и натраг се измакне, подвив руке стане, и говорити му одпочне: „Ми смо сви царева раја, и твоје слуге! Него честити везире! А велики девлетски већиле! Богу једином и теби самоме на вјечни аманет ја и сва србска фукара! Нас је само прегрдни зулум и неизказавна невоља узбунила и подигла на оружје, да се од зликовца и зулума његова бранимо, а ми смо сви сад и вазда твоја и царева раја, само нас поради твоје душе и образа од зулумћара заступај и чувај, а честити цар ти је дао, те можеш и све чинити, што год је и Богу и цару мило и угодно, што ли је њима противно и мрско, на то се исто и сва србска сиротиња плаче, и до неба јауче и тужбује; сада пак чувши србска фукара

тебе, честити везире, овди у Босни а и на границу дошавша, како довлетскога веђила, и ка-но ти познатога себи доброжелатеља, и милостивога бранитеља и добротвора, одмах је к теби мене како својега новога старјешину опремила, да ти се у име свеколике наше сиротиње поклоним, и тако да теби на мјесто цара ја собом а за сав србски народ освједочим и докажем нашу покорност, и да Срби нијесу Хаин-Каури, ни хајдуци, те све за коца и конопца, како што нас крвопије нашеназивљу, и у цара нас, на цареву дивану, и код царскијех веђила опадају и зацрњују; него смо права и послушна раја цару и царскоме свакоме веђилу, за то пак и правду и одбрану тражимо и просимо у тебе и у цара од сваке напасти, од зулума, од кесеџлука и даилука, пак онда на моју душу ако би се немира од нас имало и чути. Ал' овако под зулумом већ Срби никако живјети неможемо у царевој земљи; а грехота пред Богом, и срамота од људи и каура комшија, да турска фукарфукара код својега цара и његове земље, на којој од старина живкари, сад од једнога зулумћара бјежати мора, и селамет себи тражити у другоме царству, и на туђој земљи." То и тако штошта још изговорившему и везир одговори прилично: „Довлет нехоће и неда зулума чинити никоме, а ја га и презирем и мрзим и гоним, како год и лаж и притворност јарамаза и зулумћара што се у мене нити прима нити пролази; посудност и мирноћа моја су душа и образ (т. хрз-чест), а свако ти ме опета зло, како ти: пакост, кривда, и зорба (насилије)

могу страшно разгњевати, и противо себе уздигнути, па од мене им је свакад узочасни белај и огрaшје, јербо што је зулум то и земљу опразњује и људе разгони, а ни цару празна земља нетребује. Сиротиња је србска млого добро учинила, што је тебе одабрала и к мени послала, а ти Милоше млого си још и сам уништожио претекав зала, и штете различне, што си сам собом к мени управо и тако слободно дошао сад. — Цар ће исти ово све, како и Мухур-сахибија нови, наскоро узнати, па благо и теби и србској факирфукари, а тежко зулумћарима свјема по свој турској царевини, како и вашима самим; сад узми твоје оружје, и пођи на конак, па рахат одпочивај.“ — И тако се то прво вече разговорив разиду и разстану.

А кад буде у јутру зовне Милоша са дружином везир опета на свој диван, и међу осталим разговором и увјеравањем свакојачним својега к србској фукари доброжеланија, каже им и ово, да он како Босна-валија хоће од своје стране самоме девлету за србску факирфукару све писмено изјавити и доложити, и узда се измолити моћи не само проштење ове побуне, но и у свему одлакшање, и свега зулума затрење, како и самога зулумћара мазилук или сургунлук: „Та томе је свему крив и узрок Скопљакпаша, којега сам ја ономлани сам онди поставио, надајући се бољему и паметнијему владању и послу од њега, пак ме је данас ево преварио, засрамио и огријешио; него ви мене још нешто ваља да послушате, а што ће бити за вас боље и љепше, за мене јаче и очитије, и у цара

самога примаћније, т. j. да та сва фукара србска своје оружје, како је прије недавно, тако и сада мени предаде, па онда ми да се ослони на душу и образ мој, и ја ћу јој тад одиста у цара све израдити моћи, што год јој треба, и што ви још ни сами незнате и несјећате се. Исти пак тај глас о предаји вашега мени оружја, и друге даље тужбе и прозбе, ваља између вас неки одбраници да однесу собом, и цару самоме да то све предложе од имена србске факирфукаре, а ја ћу их на то све и боље и вјештије поучити, одавде спремити, и тамо их на моје капиђехаје препоручити, који-но ће вам и то израдити у цара, да ви таковијех посланика у Стамболу при цару свагда одсада држати можете, и онди на ђутуку да вас у цара самога бране и одговарају против свакога зла и зулума и клевете и пизме, која-но вам, ето видим и сам, баш у живац и у душу такоше, те сте сами очајани рат отворили а са празном и торбом и руком, како ето и сав остали свијет што вас и ваша страданија окром једнога девлета, и види и познаје." На то и Милош му опета одговори овако: „Ја, истина је, да јесам од скора свега народњег посла овога управитељем од исте србске сиротиње постављен, али ни од чијега оружја нијесам господар ни властник, до само од јединога свог, и то ти дајем данас и свакада, како и јуче прије твоје ријечи и поиска; а да ти кажем, хоће ли народ србски на то пристати, те сад и одмах своје оружје предати, које према глави му треба и стоји, ја незнам, нити могу знати, док неотидем натраг

да га сазовем и упитам, па што ми одговори, да дођем ти казати; тек међу то је нужно и ово, да учинимо на граници овој баришик (примирје) за једно мјесец дана, док би се одсвуда главнији људи сазвали, прикупили на једно мјесто, где би ја им одредио, и док би се договорили, о свему томе захтевању твојему.“ Опета везир одговори му и на то а овако: „Баришик да учинимо! Него ће га доста бити двадест и један дан; ама ти Милош да останеш овди код мене, а да напишеш на вилајет писмо једно ти од себе за то све, што смо зборили, пак да га по истим овим кнезовима пошаљеш у народ, који да му га прочитају, да све народу разтолкују и објасне, и да га увјере да ће му најбоље добро произићи отуда, ако то послушају, и да ће им све бити што сиротиња жели и тражи, а да зулуму како и зулумћарима већ ни трага међу њима неће остати, то им се ја ујемчавам!. — Пак да нам од сиротиње амо дође писмени одговор с подписима и с мухурима поважнијих људи од вилајета, и нека нам ови исти кнезови, или други који ту књигу овди донесу, и те одабране људе с истом књигом да у Стамбол опремимо ја и ти ев' одавде, пак и одтуда њихова посла свршетак, или одговор довлетски да причекаш ти ев' овди са мном заједно, и при мени; пак о свему те србске сиротиње стању и живљењу да се обојица и својски у напредак постарамо, и договарамо. А за у Стамбол шта ће они и како ће и с киме тамо свој пос'о радити, то је све, како сам рекао, моја брига.“

На томе зафали му Милош и с дружином свом, него му и то узгредно а својски пријави, да он ту код њега никако преко три дана остати несмије пошто је жив, за што је тако народу казао и обећо се, да се задуље бавити неће, него му се вратити и објавити везирску вољу и разговор, од којега се нада сва наша сиротиња свакоме свом добру и заштићењу; а да се није тако заклео и завјерио народу, неби га он између себе ни пустио амо, и ако неодржи своју ријеч у народа сад, већ ти нејма куда он ни својој кући, а то ли у вилајет собом и тако преварени; јербо ће србска пренамучена сиротиња и њезина велика нужда и страшна за њу времена одмах другога на његово мјесто поставити, који ће Бог зна како и куда закренути свим овим послом и сиротињом, а њему истоме послије неће нитко ни једну ријеч вјеровати ни послушати, да би најбоља била. „Осим тога ваља ми за исте људе, који се у Стамбол иђи одреде, неколико и трошка саставити, пак се ни то без мојега личнога народу предложења и одобрења ни примити за сада неће, а то ли порезати и дати. Него је најугодније, опета наводим, што сам и мало прије рекао, што-но је и најпоштеније за сав овај посао, да ја отидем, како сам се и зарекао, натраг у народ, и да му ја собом а од ваше стране све ово предложим, што сте честити везиру, ви мени говорили, пак што ми одкаже, то ћу вам доћи пријавити, те ћете поуздано знати шта је и како је, и ту за све опета ћемо се договарати моћи онда и боље; тек само ваша војска међу то ври-

јеме, да неби примирје његођ рушила, и сиротињу разјеђену и озловређену препадала, и тим све у невјеру и очајаније бацила, док ја отидем и дођем, како вам велим.“ Нетко пак, овда баш улучив прилику, из присједника дивана везирскога, и по свој прилици Видаић-Топал-паша, који-но је већ у рукама и Чупића имао, та се поуздао сад и тога диграбити, рече на то и нашким језиком те навлаш, а да све и собом разумије му Милош: „Тко је још икада чуо и видио, да кујрак из кљусе у луг омакавши повраћа се у њу опета и својевољно.“ Но и Милош с рођења својега спреман свакоме одговарати одмах му и на то препријечи: „Честита господо турска и босанска! Ви сте докони а и силни, па можете свакојако разложити и напомињати, да од горске дивљачи неможе никако бити питомеж, и у томе ћете моћи имати право; али је мени највећа и брига, и нужда и аманет божји сиротиња, која-но пишти у свакој невољи, како црв под кором наложене и разплашћене главње, и мени је препоручено да од лијепе и кротке питомине дивину недаднем никиме и никако претворити, веће да чувам како своју душу царева рајетина да небуде принуђен постати хајдуком, чему би наши душмани особито ради били, а и чиме су нас крвопије наше и зулумћари досад у свакога опадали и потварали, те своје нам закрпе пришивали.“ Пак им придода и то: „Ако ја с вјером немогбудем поћи од вас натраг у народ са свим мојим друштвом, како сам и дошао на вјеру, то је знак и појав да нас изгубити хоћете; али

знадите и добро разсудите, да ћете сами себи млого више зла учинити, јер ми ћемо свакојако и без вашега притруса негда мријети, нег овакијех момака какови су ови са мном у србској земљи још имаде преко педесет хиљада, пак и кнезова овакијех какви смо ми такођер хиљаде има неколике, и самијех Милоша имаће, ја их знам до пет стотина; а ви сад можете с уставком нашим учинити и поновити сиротињи србској све оно, што су гођ дахије београдске починиле, тек опомените се и оне старе просте али зрело истините ријечи, да: „„Од зла и опака рађења и пизмовања свагдар бива то горе и све горе дорађивање!““ и немојте се варати, да ће вам се икада више предавати србска сиротиња, ако ви нас овди задржите сад, па да ћете нас и медом и шећером залагати, она ће опета и одмах поумити и вјеровати, да се добру свом већ никад никаквоме неимаде падати од онога и онаквијех царевих већила, који јој њезине старјешине при себи задржавају, и од ње разстављају, кад јој они највише требају, и који-но су к вама на божју вјеру дошли, а за ваше колик' и за своје добро мир и угод старају се; него ће а због тога намишљенога задржања нашега сиротиња, да ништа друго неузмогне, надријети сва у Њемачку и без обзира и без повратка, и то ће учинити морати од зулума и страха турскога, и од прежестоке пријекости ваше. Па сад ето виђите би л' вам то ваљало, а ми смо у ваше руке и сами дошли, те што Бог да нама, и наша правда; ово вам ја тек напомињем шта може шта ли мора

бити и догодити се по такоме поступку, него што најбоље знате смишљајте шта ћете с нама овди а и с оном сиротињом тамо, коју ако нигда нитко непригледне, а оно хоће сами једини Бог и причувати, и научити, и упутити у заклон и завјетрину, кад он пази и његује црва и мрава и лепирка, како лафа и орла, и агу, и пашу, и Турчина како и Каурина, тек што добри и опаки, пред њим нијесу једнаки.“ Сад и Рушит-паша сам упита шта је Видаић с оно мало ријечи проглавио, шта ли му је Милош толико баш одгонетао, и кад му Димитрије Милошев предузме изказивати то све, које и делибаша ту бивши слушаше, и већ уразумјевши пријетњу Видаића к Милошу из оно мало његовијех непуштати га злорадијех ријечи, одбрекне му ту и одмах: „Док је мени мојијех петнестотин’ делија мој ће побратим долазити к мени где год усхоће, и полазити здраво и весело кад и куда му драго!“ Ово исто делибашино изречење потврди везир и то ев’ овако: „Ја од како сам забитом још никада никоме задану моју ријеч и вјеру нијесам погазио, и све ми је сретније и боље за руком ишао сваки пос’о, него ли да сам што преко вјере и мимо ријеч своју чинио, пак нећу ни сада ни посад за живота мога; него кнез Милоше ти си наш мусафир, хајде па конак у својега пријатеља и сутра ћемо довршити наше разговоре, пак да иде и гледа свак свој посао за чим је ко, а ја ево сад шаљем два у мјесто једног татара (улака) да кажу доље на Бадовинцима свој мојој војсци, да у Србе нитко ни сламком за уречено вријеме

нетикне, пак и ти ћеш тај глас однијети твојима." Ово Милош једва дочека, и рекне му: Док ја собом одавде пођем и к својима отидем, могли би поприје и баш на вријеме тај глас исти Татари однијети у Србе, него да њих оба заједно и Дрину пријеђу и управо к војсци нашој у Китог отиду, и ту им да објаве исту везирску милост и примирје, и од мене поздравље, да сам здраво и добро и да ћу до дан-два им доћи весео; а ја сам им већ рекао, кад сам пошао амо, да никоји Србин за своју главу недира у поједнога мирно ходећега Турчина, окром ако би каква војска ударила, да се од ње бране, што год боље узмогну, док сам год ја овамо, код вас, и док неучинимо што боље и угодније за све општински. Ја ћу ш њима и нашега кмета Јанка Црнобарца послати, честити везире! Ако је то само с вашом вољом, нека су Татари посве безопасни." И то везир све одобри, те одмах два Татара с реченим Србом пошаље како у своје Турке на Бадовинце, тако и у Китог међу Србе, који баш онако мирно и здраво, како-но је Милош предрекао и оду, и дођу до сутра дан, и прије одласка Милошева.

Трећи дан кад се оджутри призове к себи везир самога делибашу својега, и каже му, да Милошу он све од своје и његове стране насамо суобшти и препоручи ово, т.ј. да Милош гледа и настане и свим се силама попашти умирити ту озлојеђену сиротињу, а да ће и он од своје стране са свим усрдијем и могућством свој труд и добру ријеч приложити, где би требало, за исту сиротињу,

како и за њега самога; осим тога му јави, да иде од Уруменлије нови Мухур-сахибија с подоста војске Марошлија Алипаша, што је дотле био Уруменли-валија, но и с ферманом довлетским, да зулум укине, и зулумћаре порази, пак да се Милош одмах и к њему овако умиљавно пријави, како је и овде, и нека му такођер све зулуме и зулумћаре изброји, и у одбрану и помоћ сиротињи против свега тога, да зове и умољава истога Мухур-сахибију, како најмогућнијега, који-но ће то такођер једва и дочекати нешто по својој доброти, а више и највише по налогу цареву, да праведну страну поможе, и да му рају пречува помилује и ублажи, за које невољу и нужду већ и сам цар чути је и разабрати и увјерити се морао; а да ће и он своје Бошњаке удржавати од нападања колико узможе, тек и он, ка' и Срби, знајући напријед да босанске потурице неће се дати посве од истога удржати, пак и Срби да своје бусије свуда и чврсто чувају, док је год ово турске војске на Дрини, и где их год узмогну дочекивати, да их добро причекују и тобоље испраћају, док приспије и од Мухур-сахибије наредба, да он врати и одпусти ту босанску војску, и да у Травник на своје мјесто мировати отиђе, како-но и сам воли и жели. Ово све испоручивши Милошу Рушит-везир чрез истога делибашу својега тај му се дан до пред вече ни вјешт неучини, него се с осталом Босне господом о својим пословима и понајвише о погађању намјерења са Србима довлетскога, и мухур-сахибијскога ш њима будућег поступања, при којему свему исти

Рушит-везир опомињаше и предвјешћаваше, да ће тешка мука и пропаст бити зулумћарима, док само добри Марошлија чује од раје ове све жалбе и зулуме, које су они овди од овијех кнезова чули и наслушали се; овим је он и своје босанске цариће умекшати и препанути настој'о, и неколико је тога постигао барем за вријеме уроченога примирја. А кад у вече буде, сазове он и свој диван, и Милоша са свом дружином његовом, да им одпуст смилује се дати, а зором да одлазити могу сви заједно, како су и дошли, пак им одпочне зборити још и ово: „Милош кнез! Ти сутра зором одлазити допуштење имаш, и то с твојим друштвом с ким си амо и дошао, а све што сам ти говорио и препоручио упантио си, но и ја ти опета повторавам, да ми поздравиш србску факирфукару како дјецу од отца, нека мене послуша, и нека се умири, и нека оружје остави, и ти мени да дођеш тај хобер казати, па да видиш и ти и сви људи на свијету каква ћу вам и колика добра учинити, да ћете ви сви а и ваша дјеца говорити: „„Бог да прости онога, тко нам рахатлук (вољност) поклони и утврди!"" Кажи народу и то, да колико је он од Бога теби своме началнику аманет, толико је и мени; а и ти ћеш уздам се похитати вратит' се к мени с добрим гласом и успјехом, но и с противним слободно ми, к'о и сада, дођи, ништа се бојати нејмаш; јер ја знам да један ти неможеш све нагнати силом у оно, што неби народ сав хотио, него би све добро било, да који год овди од истога ти друштва остане код мене, чрез којега

ћу ја међу тијем од тебе писма и хаброве добијати." Док на то Аврам одвали херачки, али својачки: „Честити везире! Доћи ће ти Милош заиста и опета, учинио што у народу или неучинио од препоруке твоје; а ја ти на мјесто његово ев' овди остајем залогом и јемцем, и проста ти глава моја, Милош ако ти опета и наскоро недође!" На то пак и везир одмах приклопи: „Милоша сам ја сада први пут видио, а тебе знам још с Врачара, кад си ми се ономлани из чачанскога краја први предати дошао, те и волим, да ми ти сад и овде при мени останеш и будеш." К томе се и сам Оташевић истакне: „Да и он радо и весело с Аврамом туна остаје, и за Милошев опета долазак животом се јемчи!" И то везир прима, док и Милош већ својима, случајно се остати превољевшима, принуђен се приложити нађе још за толмача и писара Ђорђа Разлоглију, и она обадва кмета мачванска у дружтво и у послугу, ако би што имао везир писати Милошу и јављати народу, да имаде по киме, ал' да и овај чрез њих за оне ту при њему остајуће, како и за више штогођ и боље разумјевати могне. Пак веће а за тим свијем и сада једва се Милош једини с везиром истим опрости и разстане, ал' ипак с обичним варварству и скотству поћудним... и приличним рабољепно-велељепним одпустом и поклоном, који-во тек нужда и невоља крајња чини, ал' глупа и адска надмјеност не само радо и гледа и прима, него га још од свакога изискује а да само то већим унижавањем себи подобника уздизати себе могну, и низкошћу се на-

слађавати јединoм. — Још ту Милошу на бакшише саме везирским гавазима и агаларима његове свите, а и другим сторичним млађешинама недостане новца својега, те од истог Аврама Лукића сто ћесарских дуката узајми оччас, пак се и тога белаја избави и одкупи, али опета и једва тек до својега истога побре на конак и одмор стигне. У јутру пак зарана устане везир и рече делибаши, да он собом донекле из ове војске пропрати Милоша, пак да га давши му једнога поузданог делију, к Бијељини упути, и да га онај преко готове ћуприје у Бадовинце и до Китога одпрати, пак се врати. Тако и буде: Милош опроставши се за све и пољубивши последњи пут с преважним Аврамом и с осталима Србима својим испраћен буде вјерно и поштено донекле својим побратимом, који му при растанку још и ово ал' натајно и за свагда искаже: „Ево ти, побратиме, пут нови, којим ћеш боље и посве мирно проћи и отићи, него би, којим си ми дошао; јер су те Љешничани (Турци) уочили, а и наоштрили се због Дубља и њихове скоропогибше онди браће, и овим путем мој и твој дост (пријатељ) Дервент-делија тебе ће пропратити, и коме буде одговорити за тебе у путу, да си мој дост и мусафир; али ово најбоље и без шале упамти, да одсада на вјеру ни мени већ истоме нигде и нигда недолазиш, ако би те баш ја исти и звао и молио и слободио! Па сад ми завазда з богом, и нека ти је, побратиме, сами Бог у помоћи, а ја би теби рад како истоме себи, и желим ти свако добро и срећу на оружју и у томе мучном

но јуначком послу, за своју сиротињу и завичај' тек никако и никада незаборављај што ти је побратим присовјетовао." Недомак Јање разстану се, и Дервент-делија отиде с Милошем до на дринску ћуприју, испрати га преко ње и до близу Китога, пак примивши од Милоша неколико дуката бакшиша врати се натраг, а Милош полахко у Китог, и од прве страже србске, коју одмах деси, и која му се неизказано обрадује, узме два момка, те га допрате до у велики србски логор у Китогу на јереској ћуприји остањени; ту се учини свеобште весеље, кад га угледају здрава и весела његови ту остављени доглавни људи и пријатељи, који су се млого брипули за њега и бојали му се животу, како и своједму; пак му кажу, да га писма и поруке србске и турске к Јагодини зову, гди ће већ бити дошао и Уруменливалија, и у Ћуприји (варош) га чека, куда-по је и Мелентије Враћевшнички до сада стигао, и Бог зна отуда ће оп и амо брже а за њега истога. Ово све од њих ту Милош разумјевши покаже и њима, шта је он тамо, гди је био, свршио, и да ови примирје вјерно чувају, него и при свему томе, да су на опрезу, да их неби турске пљачкаџије ђегођ преварили и нагрдили; пак се дигне одмах и отале а с оно своје туна га дочекавше свите и пратње, те к Шабцу, да и оне Србе тамо собом овесели и охрабри, и да им закаже исто примирје набљудавати а тек одбранителпо стојећи. Кад се у поље шабачко из Китога Милош помоли, те сам собом поизмакав неколика коракљаја преда том својом

дружином, опазе их одмах Шабчани са града и опале у њих један топ, који међу исту Србаља громилу, за својим господаром иђавшу ђулетом тресне у ледину, и сама сила тога ударца међу њих треснувшега преметне коња и коњаника једнога од њих, него никакве штете више небуде ни томе коњу, ни томе ни другом чоеку ком у дружтву; па и Турци више ни један топ неиспале, што им се полахко уклоне Срби не само из домашаја, него их већ из вида изгубе, и кад пријеђу тамнавску на дну поља ћуприју, нађу и ту србску стражу и јаку бусију, одјашу дакле да се мало поодморе и разговоре, док ал' ето им од Јагодине Мелентија Враћевшничкога с једним татаром Марошли-Али-паше, послани су тражити заједно, и наћи и позвати Милоша истога к њему; овди се њих тројица изведу на страну, и о свачему поразговоре, док му се и све препоруке суобште, пак се одмах отале и тако у једно врате и пођу преко Уба (варош) до у село Дихиће нах. беогр. на конак. Ту им исто вече дође и други хабер, те немлого повољан преко свега мирољубија, да је већ пропуштен ћехаја-бег од Јагодине, и да је са шешест хиљада војске чак до близу Београда прошо, и то Милоша млого забрину, што није могао чисто доузнати на који су начин и уговор пуштени Турци. Отале сутра дан отиде до у Црнућу Милош и к својој кући, да је обрадује и обиђе, и да се снабђене штокаквим потребностима, особито новцем, пак и оданде одмах написавши у Бјелицу писмо, да ето га иде им до који дан, и послав га по својему татару, други дан и

сам собом опружи за њим, тек узевши још уза се, а позванога мимогред, и ту му дошавшега кнеза Аксентија из с. Чибутковице, који је досадај све дома ћутао, и ничему се вјешт нечинио.

Док је Милош на Дрини се бавио амо су бјеличке старјешине и Јован му брат започели били с истим везиром, како је он у Ћуприју дошао, сношенија, и на сва његова питања одговоре и договоре; у име тога је са Бјелице к везиру одмах био послан ипа кнез Милоје Тодоровић из с. Црнче нах. јагод. и ш њиме поменути калуђер Неофит из манастира Николье, који му и устмено и лично све зулуме и поводе буновања сиротињскога и свеочајаног, испоказују, на које им он собом и свој ферман покаже, и њима објави, да је он тим опуномоћен од самога цара зулум уклонити, како и зулумћаре затријети; него им присовјетује, да они један арзоал туна и одмах од себе и у име све србске факирфукаре напишу. (Овај је исти арзоал собом Анто Протић Вујичин писар тада написао, како је боље знао; но му је понајвише исти везирски ћурчибаша опета казивао и диктирао у тај арзоал мисли боље, лијепе начине изражења турскога, и важније пунктове. Фала му и озбиља и за свагда!? — Јербо га је и на турски он превео, да га и везир тај, а и сами цар одмах собом прочита и разумије.) У коме изјавивши такођер и опета свака чињена им зла и пакости, а и од кога је што и коме учињено по могућству назначивши, па да онда и тако и за то и самога цара препонизно замоле, да им буде свемилостиви к'о и скори бла-

годјетељ и покровитељ; и како буде тај исти арзоал готов, Марошлија ти га ончас и с та обадва Срба и са својим татарагом у Стамбол опреми, нег' и прије тога пропуштивши већ Срби његова ћехаја-бега с нешто војске у Београд, о чему он такођер истога пута пријави цару од своје стране ту особиту и свима Стамбола, велике капије и турскога дивана члеповима, и Хак-Мусломанима преугодну и понајмилију вјест и новину. А како Милош собом на Бјелицу дође до дан-два, и хабер пошаље везиру о своме доласку молећи га за опроштење што се толико задржао, и наставлење од њега иштући, како ће се у напредак владати он и сиротиња србска, и у кога се имаде што вјерно и својски поуздати; на то и везир му одмах и радо пошаље својега ћурчибашу, којему за највеће увјерење и свој теспи (бројанице) даде однијети, и Милошу га у руке дати, да му га он собом и слободно дошавши донесе, како и учини он прво јутро, и с тим везирским послаником отиде правце у Ћуприју к везиру, који-но га преласкаво прими и особито дочека. Ту се њих двојица на ново разговоре о свему, па и својскије и озбиљскије посовјетују, и везир му рече, да и он сам од своје стране а у име све сиротиње србске потекар арзоал један собом напише, а на сами довлет, у којему да се сва злочинства од зликоваца народу почињена изколикају, и да се њему истоме на та сва силно заплаче и пожали, те да овда цар тијем свјема злоупотребленијама и утјесненијама конац смилује се учинити, а како и цар и добротвор и бранитељ

сиротиње, која сва и свакада за царско здравје и племе Бога је и молила, и молиће. Оваково вторично написавши прошеније ту и одмах, још за паметно се нађе, да се одпут оно и пошаље, а да тако и тиме они се посланици србски мало прије отишавши потврде и оснаже у Стамболу, те да тим поводом и на самога Султана боље и скорије све подјејствује, на то буде инди одређен и особити посланик, те исти кнез Ћира Јовановић, из Смедерева, и Милош пославши за реченога Ћиру, да му дође брже из логора смедеревскога, преноћи ту и друге ноћи у Ћуприји код везира, па сутра дан опреме онога у Стамбол, ал' још на његове очи стане се и везир спремати да са свим у Београд иде како србски покровитељ и заступник, па и послан буде Вујица Вуличевић Азањац (нах. смед.) са ћурчибашом да уз пут к Београду конаке за везира и његову војску предуготовљавају, а и да сву Србадију из бусија са друма тога уклоне. О истим лијепо и вјерно предупређивим наредбама србским овом истом приликом тај везир непропусти цара извјестити од себе и по дужности; пак ти овда већ и Рушит-паши у Босну пошље везир овај својега татара, уз којега рече Милошу и свог једнога прогласника опремити, те и одређен буде Анто Протић Вујичин писар, и њих обојица узгред у Смедереву да објаве најпре и Турцима и Србима мир и помир, пак у Београду тако, гди је још Марошлија свом ћехаја-бегу и тај налог послао, да одмах од Скопљака изиште и ослободи и дома одпусти Милошева брата Јеврема и остале све кне-

зове и кметове из хапса, пак у Шабац и Китог исти глас мира однесав сам везира татар отиде и преко Дрине, те га и тамо изручи, и они се остану спремајући одлазити дома у Босну, а и овај одмах натраг. Него ти још неколико дана задржи се и Рушит-паша, док је начињену ћуприју покварио, и уклонио у Зворник на оставу и на обично њезино мјесто и стајалиште; но и доста куге већ у истој се босанској ордији појавило бивши, те је млого умирало пак и они србски заложници кн. Аврам и Оташевић туна од ње се скончају, тек остали њиховога друштва одпуштени су овда сви здраво и мирно у Србију. Неки су Срби онда говорили, како што и досад млоги вјерују, да је ова обадва кнеза Рушит-паша по укору и осветоискању исте босанске господе, што га је Милош преварио, те му опета недошао, како је обећао, удавити дао, пак огласио да су од куге помрли, а и то да је учинио, кад је чуо, да је већ Марошлије ћехаја на Врачар стигао; и оне би остале све Србове од истијех друштва такођер смакнути морао, да их није речени татар и глас живе застао, и одпустили их по заказању и ријечи својега везира. Све је ово најсходније истини.

Милош пак овда узме одпуст од Марошли-везира, да иде готовити а и пригледати све што треба разрезивати и доносити из вилајета за војску његову и цареву сада путем, како и у Београду послије да ни за чим, што је Бог дао нестане. Радо и обдаривши га везир капутом одпусти; а Милош изишав на Бјелицу нађе ту и проту

Ненадовића, који је топрв сад из Беча долазио, и који му одмах ту и устмено каже сва наставленија и обнадеждивања Свето-сојузника, особито која су му внушена и сообштена и у другој двадестога маја истога љета код ћесара аудијенцији; који-но им опета је совјетовао, приобећавајући им помоћ своју, а да се умирују са Султаном како боље и прије могу, што им се препоручује заовда и од рускога цара Александра чрез његовога статсканцлера графа Капо-д'-Истрију. Сад Милош одмах и проту истога и кнеза Милоја и кнеза Павла Поповића (нах. београд. из с. Вранића) такођер старога и паметног старјешину за кнезом Аксентијем и другима још неким кнезовима и старјешинама одреди и опреми, да прате Марошлију свијем путем у Београд, и тамо да се при њему нађу док и он досцједне; а Милош му је и собом и узгред у Јагодини први конак, отишавши од њега већ наредио био и учинио, па и одавде сад одмах пошаље хабер и кнезу Ђорђу Царезану на Липар, да и он војску с пута уклони, те у Баточини му други конак, и трећи, где зна и узтреба, да приуготови, како-но и свима старјешинама нахије смедеревске и београдске што буде заповиђено, да путем истим и до самога Београда редом учине му мирне пролазке и дочеке, а и конаке што се угодније може. И тако ти Марошлија на Врачар изишавши дан-два поустави се код Ташмајдана и Батал-Џамије при своjему ту остањеноме ћехаји, пак једва од Скопљака и у саму варош он трећи дан собом уљегне, и у Хаџи-Рицала (у Фоџине

јер му је ово унук), понајпрвога грађанина београдскијех Турака за сада конаком се намјести, то за који дан, док му и Милош дође, да очима види, што ће овај од његова и народњега мучитеља крвника и зулумћара Скопљак-паше учинити ка-но царски векил, и сиротињски пријатељ; премда се онај из града на овога ромежити стао, и тек јоште да се није Србаља побојаво, који су му већ укрвници, а с Марошлијне су стране, како и он што је њихов с првога у Србију корака, Бог зна би се почео бити с Марошлијом, и Босну звати у помоћ, те нов дахилук уздићи барем за неко вријеме? — Док би му опета Срби доскочили, како и пређашњима. —

Из Ћуприје пак Милош како на Бјелицу отиде, остави ту истога брата Јована, да још тај шанац чува, докле год везира Марошлију нечује у Београду са свим, и на мјесту самога Скопљака, па и овога из Србије прогната. Још одредивши ту и речене кнезове или-ти старјешине, како-ти Вујицу, и проту ваљевскога, и кнеза Ђуку Јагњилца и друге, да попрате везира тога и његову војску до Београда, и путем па и тамо при њему и на руци му да се нађу, док и он им придође; а сам одмах пође и отиде у ваљевску нахију, и на Палежу с Молером се нађе и састане, те се ту својски а о свачему за напредност народњу посовјетују, и по нужди и необходности разрежу туна и захиру, и стоку, и дрва, и сијено на вилајет, а да се то све носи и тјера из те к'о јоште поживље нахије у Београд Марошли-везиру и његовој војсци

за таин, и ту се он исти око тога посла задржи сакупљајући речене потребе из вилајета, и одправљајући све у Београд, гди је већ и сами Марошлија дошао био, те се и у тјесноти нашао од Скопљака најприје, па и у досади од ајана и бегова, који га предузму сваки час и дан, особито почевши у свачему опажати недостатак, и оскудност, питати: „Камо ти Милош, који те амо посла и умами, пак ти га сад нејма ни на очи? Него и тебе и нас ев' овди у празно мјесто уљезти превари, а да скапамо и од саме глади, то л' од зиме и другијех невољâ, а он отишо те купи војску по свој Шумадији, да нас овди све метне још у мухасеру, па да ни један одавле ноге неизнесемо." Овако досађујући му често, и укоравајући га лахковјеријем принуђаван је бивао сваки дан, а и дневно повише пута к себи звати речене дотле га допративше кнезове, да их упитује камо Милош, куд је отишао, и шта тамо за толико чини, те му амо већ недолази, како је реко и обећао; него га превари и овди домами па остави без никога и ништа." Сузе су му, грохнувши како грашке, низ велику бијелу браду се рониле, то им говорећи. А они би му одговарали утјешително и онако како-но је, да има Милош, како најпрва старјешина србске сиротиње сад у вилајету доста и помучнога посла: „Док пореже и сакупи што за твоју војску потребује, како што и сваки дан вам ето долази по суву стока свакојака, и низа Саву лађама јечам, брашно, мед, масло, сјено и дрва и проч.; пак ће он подмиривши све потребе и амо к њему доћи, а што има везир

од себе му казати засад он да му пише и тамо пошаље, или да њима каже шта хоће честити везир од њега, па да му они објаве и напишу. А када везир једнако не престане звати га да дође, а тек очима својима да га виде његови, штово су од страха премрли, да их ту неопколи Срб-Милош с војском, тада му кажу и ови кнезови, те исти прото ваљевски Матија Ненадовић, да: Милош и што би дошао к теби, неда му народ, а и несмије од зулумћара и зорбалија, који су још у Београду, и који по чаршији на твоје очи убијају и рањавају Србе (како се и бјеше догодило исти дан, те су гађали и убили Турци једнога Срба), који вас и њих послужују, и знај Ч. В.! да ти ни доћи неће, док ти у град на своје мјесто, како прави везир и царски веһил несједнеш, и док оног који је ово све закухо и приузроково неуклониш с онога мјеста, на коме је, а није за њега, нити престаје од зла и опачности своје, кад ето ни Милошева брата Јеврема на твоју исту (која ти је царска, како и сабља, и ферман), riјеч па непушта из тавнице.“ И овда се везир Марошлија озбиљом заплаче и рекне им: „Превари мене Милош, па неће доћи, него да они чују и узнаду и њему одпишу, да: „„Никад ништа добра неможе бити, нити се што боље израдити и дожељети, док Милош амо к мени недође!““ Ако ли се боји од кога, то нека узме он својијех хиљаду момака, и ја ћу му хиљаду мојијех делија послати, пак онда слободно ш њима да му може доћи; него ви му свакојако пиш'те да час прије дође за своју и си-

ротињску срећу, и све друге послове да остави већилима својим, а он само сад овамо да дође, те да оправда и осветља и себе и мене, и да окриви и обелодани збиља-кривога. Пак опета пошаље Скопљаку искати Јеврема да му га без чуда одпусти, јер му ето Милоша с војском на врат, и он сами, да му је дужан помоћи; те и тако једва испусти живог Јеврема.“ И ови му одмах напишу све, како им је везир плачући говорио, и да њега свакојако и на добро позива, на које с Вујицом и Антом и брата му Јеврема у Остружницу к њему пославши, везир собом још и особитије чрез посланога с тима и ћурчибашу својега тајно даде поручити све, нашто га зове, и шта ће Милош амо зборит' и радити, како ли се владати и за колико забавити, а понајвише за ово: „Да Милош каже још и овда пред свим његовим агаларима, ајан'ма и бегов'ма, и пред самим капиџибашом царевијем, којега му је цар дао за свједока и за извршитеља суда над осуђенијем, чија је он и народ србски раја, и тко им је додијао толико, чиме и како, те су се морали узбунити, и то све да слободно пред њима свјема изговори на његова и свакојега питања, која би му се учинила, што боље зна и може, пак и другога везира да захтева, и њега истог ако ће, све ће му се учинити, и повољити, а да само више и даље зла и крвежа и ратовања небуде.“ Ово примивши и разумјевши Милош о свему се томе с Молером најпре просавјетовавши и ту њега оставивши за сваки случај да се нађе, одпише везиру, да ће скоро доћи к њему, ал' не-

урочи када ће и с киме; него се и опета до два-три дни спреми, па тек с дваестину момака изненадно рупи у Београд једно вече и у кнезовски конак међу своје најприје, и ту како сјаше пошаље одмах за ћурчибашу, те се види ш њим и рече му, да отрчи везиру казати, да је он дошао, и ето га одмах к њему како-но га зове и захтјева. Овај је глас учинио неизказавну радост свјема Турцима Београдско-Марошлијевим, а њему особиту и највећу кад су и Турци један другоме честитајући узајамни муштулук искали: „Мужде! Мужде!! Ђелди Милош! Машала!“ повторавајући. Везир пак Марошлија био је на конак пануо у куће Хаџи-Риџала, него је он већ пак отале на онај простор собом био прешо амо у ове друге истога куће на мјесто пазарно (пијаца), и сад је исти собом заповидио свој војсци својој у громилу и параду изаћи, и свуда фењере и машале (букље) зажећи, пак му поручи доћи са кнезовима осталима. И овда се опреми топрвке Милош, ал' поведе кнеза Ђуку Јагњилца, кнеза Павла Поповића (из с. Вранића нах. беогр.) и проту Ненадовића, и Димитрија својега толмача, те сви заједно с оружјем у појасу, и неколико поизбраних момака, као Вула чибукџију посинка, и Симу Паштрмца свог барјактара, и Вучића и проче; него им још у конаку своме прото прикричи и препоручи, да други нитко ни ријечи није проглавио пред везиром а на дивану његову, до јединога кнеза Милоша, а он ће како га Бог научи, јербо, други се уплећући, могао би њега смести, а сам неопоравити и неугодити ни

како-но би он, то ли пак што боље и паметније. Тако и пођу свега њих до једно стотину душâ, теке већ и фењере запаливши а и с гавазима везирским; ал' када тржиштем кроз ону булументу војске турске наљегоше, то их све Турци насрћући вијети Милоша поизраздвајаше и обуставише нeђе некојега међу собом, или зар то и навлаш да их непусте свеколике тамо у конак везирски, те ти једва њих четверица кнезовâ и Димитрије промакну и упуштени буду к везиру Марошлији, где их он на дивану, испуњеноме безима и ајанима своје војске, дочека с хошђелдијом, и рече им посједати, те ови пођавши везира скуту, и подвивши ноге на шилтета (по турски особено почествовање) према истоме везиру, и капиџибаши посједају, и сваки Турчин по чибук при устма држећи, ал' дима ни прамена непуштајући, а ни ријечи за неколика тренутка нитко непрозборив, док ти Србима по у једном филџану нешто слатко и млако а ограшно попити донијеше, пак онда их сам собом упита Марошлија: „Је Милош кнез! ти ев' овди сада пред свим диваном кажи право, тко и за што и чиме подиже рају на оружје и у хајдуке, па да на цара војштите, а једанпут вам је цар све опросио био?“ Овако њему одговори Милош: „Честити везире, и царски вјерни и прави већиле! Тко годер ти је казао, да се раја похајдучила, он је сам хајдук; тко ли ти каже, да је раја ова на својега цара дигла руку и оружје, он га је дигао сам својом руком на исту рају, пак и на цара, чија-но је раја, и осим што чини он сваки зулум, који се

тек једва измислити може, него и сам он а сваки дан теке на правди Бога, и то да заплашава све, по неколика жива Срба на коље, како-по печенице, нанизује, пак и свјема је својим подручнима не само допустио, до и заповидио, куда год који кроз вилајет ходи и пролази, нека чини што хоће, и да узима од кога што воли, што ли боље нађе, и ондај топрв да бије свакојега, ког и срета и стиза путем; а тко се коме случајно и по невољи успротиви што, тогај одмах по врату ножем, и главу му на шиљак те к њему донијети, а да му оп собом за то и бакшиш даде. Сиротиња је ово све трпила, у надању, неће ли за то све чути цар, те зло прекратити, ако не искоријенити, како и сваку пакост и пизму к својој раји сам собом угасити и уништожити, која-но је свакада знавала и сада знаде и вјерује, да такова злочинија небивају по вољи и заповијести царској, нити би једно јединцато подобно зло раји учинио прави царски веһил, и вјерни царев слуга, какова је без броја и без мјере починио нама србској фукари онај, који теби каже, да смо ми Срби онакови к цару, какав је он и к цару и к царевој раји; а иста раја и факирфукара својом муком и трудом обдржава и храни свакога жива око себе, и тице, што-но ријеч, у гори, теке да јој нитко никаква зла, сметње и кривде нечини.“ Неки је туна сад поп Стојан Нишлија везирев терџоман био, но и опета је виш' њега и Димитрије Милошев стојао, те пазио, да онај што непреиначи оли неизостави и незгријеши; за то и везир му је овда једном реко:

„Пази добро, Стојан, шта говориш, јер видиш тога виш' тебе ђе стоји, да ти неда слагати." Него и опета настави Милош даље и овако зборити: „Ова иста царева раја и србска сиротиња ни у вријеме Карађорђа није на цара поумила оружје подићи, него је то учинила на зулум дахијски, и на зорбу и јарамазлук њиховијех млађешина, који за уго-дити боље и већма својим опачним и дивјачки злима старјешинама свашто преко мјере и превише налога чинише у њихово име и одговор, а сви јед-нако и сложно и навлашно цара својега и његове рицале, како и све остале добре и паметне Турке вараше, и заслепјаваше, да је раја крива, и што је жива, и на њу сваку лаж износише, пак и сва-кога јој душманом учинише за то само, што је устала од њиховога свакојачна зла свој голи жи-вот бранити, а за цара својега колико и за се од-бранити се, кад-но се и за врело гвожђе прифаћа онај, који се у води топи и дави; сами видите, да ништа сиротиња ова учинила није противнога, на што није крајњим злом и нуждом преморана била. Та и ев' ови ми Срби а и ови наши домаћи Турци како смо у једној овди земљи од постања својега, и како смо се зауједи и позавађали и укр-вили, тако све и гледамо један у другоме свак својега крвника, јербо је нетко некоме у овим и пређашњим размирицама брата, нетко нечијега отца, стрица, сина ли убио, или окљастио и обогаљио, или робом одвео, па га невратио, ће се никако погодити намирити и заборавити неможемо; залуду је нама обојима свеколико цар од себе опростио,

и залуд нам вели, да и ми одселе у миру и слози све љубавно живкаримо; сврх тога нам је немогућства још и Скопљак-пашу Мухур-сахибија оставио за везира, који је такођер с нама толико времена ратовао, и озлоједио се и укопистио, те нам и сам више о злу и мисли и ради, него би који други, с нама доселе посла неимавши; осим тога још свега овде смо ми на граници чудној, па у Бечу или Петербургу добош како удари, сви га ми одмах чујемо и чути морамо, и како Христјани а свакојако под зулумом Турака находећи се тај час помислимо што-но и желимо, да ето нама помоћи на ове наше душмане, и ето нам спасеније од свагдашњега зулума и гњавежа и глобљавања и злопамтења и гореврађања; а наши Турци помисле опета, да њима ето на врат каурина, да њих бије и затире за хатар наш и на тужбе и молбе наше, пак онда и прије тога ичега они унатјечце предузми бити нас и убијати, где који којега и срета и стиза, те и ми њих како боље можемо, и тако ти нама и обојима другога лијека нејма, нити га имати може, доваља да ови наши Турци припознаду сами својега цара, и да га за све слушају како и ми, па да рају чувају како и себе, од свакога свог и туђега злочинија, или да цар, сазнавши сву ову истину, дигне између нас ове наше укорјењене душмане и крвопије, и некуда их од нас премјести далеко, или барем да им над главом како и нама постави правога свог и силнога и вјернога везира, који да недаје никаквоме и ничијему злосрдију мâ и области, па да зорбу и

зулум затире и прогони, али тако исто да и свако и свачије доброчинство пази чува и подиже, нити да суди и пресуђује тужбе и тербе по некаквоме хатару, него по чистој божјој правди, и како би себи самом, тако и правоиму свакому, а не ако је Турчин то већ он над кауриноме имати мора од суда страну и правицу, ако ли је Србин, т. ј. Христјанин, и раја је, па за то једино мора му на суду по шеријату турскоме кривица припанути кад и највише и најјасније право имаде, пак удри по нама, док и ми како људи доста претрпјевши дотрајемо трпјењем, нити већ више можемо тога сносити нити хоћемо, ако неће бити и у вас нама како у другим царствама, гди кад се даде Богу божје, и цару царево, нитко се никога не боји, јер нејма изван и осим тога за што нитко никога ни страшит' се ни бојати. А ми дај и осим Бога и цара још свакоме Турчину што год хоће, и све што имамо, пак смо им топрв опета криви, што смо тек једва једвице живи. Најпослије пак молимо и то, да нас честити цар наш дигне одавде и пресели сав народ србски тамо некуда од овијех душмана далеко, па тко невјерује да ми нијесмо хајдуци, и да смо права и вјерна царева раја, а оно нека тадер види, кад нам се у цара испроси и даде тамо у цареву царству негди у Румелији далеко од овијех наших укрвљеника један комад празне земље, где и ми сви а са свим одавде премјештени доказати можемо, да ми Срби знамо и у миру живјети, кад нас нитко никаквим злом и неправдом негњави, неутјешњава и противо себе не-

наоштрава, те иштући и настојећи свим силама и приликама наше главе и живљење осмртити, пак о једном нас и све наше за свагда прождријети. И ово, за што вас молимо, ми сви највољимо! За то и ни један Србин, одкако му је кућа изгорјела ономлане, а млогоме и сада овога љета, још ни колибу није за себе начинио, нити мисли ни мари ту живјети, јди му нејча ни мира на правде ни одбране; сваки нас је под растом још, и на колима нам је, или на самару жена и дјеца и наше прње, и тек очекујемо и разгледамо поћи куд му драго из ове несретне земље, па нека остане све сама пустиња и празнина душманима и крвопијама, да виде и познаду како ће им без ове сиротиње и раје бити, на коју су толику хучку и клевету подигли. Овако је ово све, честити везиру! како ти казујем ја, а и ти да се увјериш о томе собом, можеш послати кога хоћеш од твојијех људи у вилајет, пак ће то све тако и чути тамо и очима виђети, да је све и свак опремљен и готов на пут без икаква инашто обзира, да идемо сви скупно и сами собом тражити својега цара, и од њега по комадак земље тамо негде испросити, но и прави суд, који ће нас од зулума и зликоваца бранити, јер се већ овако, трпјети никако неможе од сада, како смо и што досад прекужили, и прегрмјели. Истина је и ово, да је имавао и међу истим нашим укрвљеницима пођекоји паметни и зрели Турчин, и душевни чоек, који осталијех зла некабуље, и опомиња их да ни пошто неваља што раде они с нама, нити може на добро изаћи до

посљетка, и да ће за њих бити најгоре; али га они муртатом или најмање кауром називљу, и ако непогине он е такови од њих, а он је и другчије свакојако пропао, јербо га огласе за одпадника од својега Хак-Дина, те га презру пазити и слушати дома и дјеца и чељад његова, док и свијет промијенити принуђен буде. — Ет' овако бива и награђује се све од зла горе и тогоре, када зло узме и преузме мах и власт и снагу, и то је само половицу несреће отуда; него још и свако добро чезне сахне и дотрајава у исто вријеме, што га је и било, докле га и посве нестане и сјеме му се утре, пак онда ти је, тко може кога, ето му га, што му драго од њега!? — А то је таман оно, што највећма неваља, и што-но свакоме живу најприје дојади и прегрди, и што-но читаве земље опустошава, што и понајвећа царства потреса и прекреће, и што цијеле народе уздиже побуњује и пресељава с краја на крај свијета овога.“ На ово све одговори му везир тај: „Ако ли вама довлет пошаље и стави овде другога доброг и правосудна везира, којиме да би ви довољни били, пак бисте ли одавде куд онда ишли?“ Никада и ништа нигде више ни боље ми небисмо тражили осим доброга везира и вјернога царева намјестника; јербо би се од њега свакоме својему добру и правди надали, а никакво навлашно зло и обиду и биједу он неби нам наметао ни чинио.“ И на то везир опета овако: „Е, па добро је то! И право је! Тако и треба, и тако ће да буде одсада! Ја вас увјеравам, и кажем вам ево, да ћу

писати сад ови час довлету, да за вас таквога везира нађе и пошаље.“ Ал’ Милош и на то одговори одмах ев’ ово, како-но ти предуготовљен: „девлет је, и наш честити цар, нама већ заовда и нашао и послао жељенога и одбранога везира, и ми смо га одмах познали и прифатили га међу се како-но ти правога царева већила и правосудца, и ево га међу нама дјеловодца, и то си ти, честити паша Марошлија, сва узданица и дика и одбрана наша.“ А везир му на то: „Добро је то све, што збориш Милош кнез, али ја немогу међу вама остати, јер имадем ја други свој максуп; него ћу вам наћи јамачно доброга и правдољубива другога чоека за везира, и у пара га вама измолити.“ На које и Милош му опета и укратко ту и помисо пресијече: „А ти нас поведи све са собом, јербо иза тебе овде ми остати нећемо, па где и докле будеш ти, нека и нас при теби. Ја ти више и боље нит имадем, нити знадем казати, до још ово и осим онога: Ако ли нас оставиш сад ев’ овде ти без истога себе, то ми овчас прелазимо сви у каурску земљу и државу без обзира и повратка.“ Пак ућути Милош, а и везир позамукне, док осталим својима прозбори: „Е, господо! Вићосте ли Милоша? Чусте ли шта говори? Имате ли ви који њега што упитати више? А ви питајте!“ Пак ућути он, и сви; док само капиџибаша те за све одвали: „Хаки вардр Милошун!“ То јест: Право има Милош. Овда већ и везир к Милошу окрене се овако: „Хајде Милош на свој конак, и хабер учини свим Србима, да ће све од сада у напредак бити боље и спо-

сније, како и довлет и факирфукара жели и милује и воли и тражи; за то више бриге и страва већ нитко да нејма, сутра ће се одмах вићети одпочетак поправка и годета.“ К томе му још придода Милош, а да неостане ништа неуглављено: „Честити везире! Дужан сам ти још и ово казати, да ће све добро моћи бити за народ, и угодно ако већ никад никаква од ваше турске... стране поговора небуде за оружје наше, које при појасу имамо; јер ми без њега останути никако нехоћемо, кад смо га носили за пређашњијех добријех везира, што га неби носили и посада? А ево нам јутрос хабера са Дрине, да Бошњаци прије полазка својега дома за својим везиром, опета су нашли прилику, те ударили једна булумента низа Саву на Засавицу, да одмаме све србске чете из вилајета онамо, а друга их булумента удари правце у Мачву, да она барем окрајна села поробе и оплијене; него им се наопако догодило, што на Засавици разбију оли наше Србе, ал' ту ни роба ни плијена, а онамо сами су на Сусији погинули. Него ће овог и овакога посла Србин барем са Бошњаком топрв одсела имавати, а ето ћете и ви, честити везире, наскоро вићети! Па како, да ти силах дамо?“ И везир му на исто баш овако решително одговори, те овда за вазда: „Ја немарим, ако ћете и топове у појасе заћести, оли на раме упртити; јера сам увјеран, ако вама никаква зла небуде од мене, да и ви од мене мировати хоћете, и оружје носити само за дику вашу и моју; а ваш душман и мој је, и царев. Што ли је Скопљаку

помогло узимање и на силу изгонење оружја, када није знао и хотио људскије се с народом у осталоме свему владати? Него хајде и успокојте се сви како за све тако и за оружје.“ И тако се то вече разиду здраво и весело, а све понагодив и умиривши. Сутра пак тек осване дан, и Скопљак везир, по примљеној ту ноћ од Мухур-сахибије заповијести, спреми се и у Врачар изађе са свјема својима, и пут му се даде у Румелију до даљега опредјеленија своју судбу ишчекивати; а Марошлија одмах с великом парадом у град пође, гди му је пред првом градском капијом по турскоме благодаренија обичају исти Милош својом руком и ножем неколика овна (до 12) у курбан заклао, те је преко њихове крви у град и у сарај уљегао везир, и од ча̀са тога, како у својој кући, и каконо је обећао, стане и одпочне везировати што је боље знао. Како дакле испрати Скопљака, и то по молби Милоша истога живот му опростивши, почне Марошлија и своје војске мал' помало одпушћати, да и до неколика дана при себи није више никога имао, кроме своје тевабије, и по капијама свјема, градским и варошкима неколике стотине сејмена за обичне стражарње. Овда везир тај обдари па опреми дома и Милошева брата Јеврема. По вилајету пак а у сваке нахије касабу (варош) буде одређен од истога везира, него са согласијем Милоша кнеза по један муселим, и од стране србске при њему да буде по један окружија онога кнез, а да заједно њих оба суде и пресуђују свакоме Србу и Турчину, те све у обојичном договору и по здра-

вога разума правди, и муселим сваки да се за све односи к везиру, а кнез примуселимски врховном вилајетском кнезу Милошу, пак овај с везиром у свеобштему поразумију совјетовању и сношенију да буде и пребива, теке с тим особито рјешителним заклученијем, и за то, како и за будуће вријеме угодним, да се у никоји вилајетски пос'о и службу већ никад никакви Турчин немијеша; пак још и без пасоша везирског и србскога по народу и земљи да такођер никоји Турчин ходити неможе, и ако се који гдигод без тога обога уфати, да се има право свезати, и у Београд к везиру на жестоко наказаније довести и предати. На то се исто, како и за све друге обштенародске послове, сад од стране Србаља, и то с одобренијем везира, одреди обштенародња канцеларија и постави се, да у Београду потада пребива, те се и одмах близу цркве у обштинску неку кућу немјести. Осим царскога пак данка, и везирскога и вилајетска трошка, давати су обећали Срби још заовда и спахијама њихово, али да сами собом и то један пут у години доћи могу сваки у своје село, и ту све своје приходе за три дана сабрати и отићи, па за дуже ако би посједио који, то да сједи о своме самом трошку, а не о сеоском, како-но је одприје свакада бивало, и како што су то сами себи спахије предписивали. Још и све ђумруке и скеле по Србији удрже Србљи овда завазда у својим рукама, и тек што београдску скелу и ђумрук (царина) истоме везиру за само његово вријеме уступе, и то из једине благодарности к њему за његову чоечност и правдо-

љубије, доселе им указано. У ту пак нову србско-народњу канцеларију за членове буду постављени Вујица Вулићевић из Азање, како кнез од смедеревске нахије, и скоро тијех дана прешавши из Њемачке, а бивши одприје совјетник Павле Поповић из села Вранића како кнез од нахије београдске, и Петар Николајевић Молер како кнез преко-колубарски од ваљевске нахије, а и кнез Милоје Тодоровић, кад из Цариграда дође, да им буде за сочлена; секретаром им се пак одреди Јово Миоковић бивши дотле писаром у архимандрита студеничкога Никшића, и два му се приложе писара у помоћ, Лазар Поповић из реченога Вранића, и Гаврило Вићентијевић из села Роготе нахије соколске, а обојица ова у истоме Београду при професору и директору Миљку Радоњићу саврšивши србску гимназију поисприје новога Србије паденија заведену бившу. Ту се још одреди и намјести за комесара и Јаков Панцирлија, који да прима из вилајета све огревне и питателне потребе, што су обично прије везиру даване, пак и овоме још заовда, и за његовога ту пребивања обречене, и о томе онај да тефтер и рачун води, који канцеларији да саобштава и предаје, када узтреба или се поиште, а она Милошу, како врховноме кнезу, који је дужан понајвише у народу се бавити, и о свему томе јасна изјавленија имати. Овда тек и Срби све своје шанчеве поравне, војске разметну, и сваки се у свој домаћи живот и мирно стање поврати доста довољан, а још бољему се надајући. Тек што пошаљу истопрв Срби кнеза

Пају Сретеновића од стране своје и везирске у Цариград с извјестијем и увјерењем, да се Србија умирила, и Султана к'о и његовога намјестника припознала, и да народ србски Милоша како своју домаћу богом изабрану и намјештену главу, хоће да обдржава, док је од ње трунка и влакна па и кошчица која! — Но и то цар да зна, и да им га потврди, којеног је овда признао, и утврдио пристањем.

Ето с оваковим се успјехом и по толиким трудима мучностима и жртвама закључи и оконча Србима те за србски народ, а на изјављеној основи, ово многознатно и вјечноважно, хиљаду осам стотина и петнаесто господа Христа спаса љето.

Додатак први.

Када већ Марошлија собом у Ћуприју дође, и с кнезовима и поглаварима србско-бјеличкима угоди мир, и својега ћехају пошаље с неколико војске у Београд, чује то свак живи по Србији, но и зачуди се како је то могуће било тако ласно и скоро погодити се и увјерити с Турцима, како вјечно-заклетим душманима каурским, а удвојно србскима. Чује дакле и разбере то све, шта је и како је, и Павле Цукић, који се тада у пожаревачкој нахији бавио како понајглавнији заповједник, и на Раму штошта из Њемачке од војених потреба пребављао, и ко подпуни властник у себиодређеноме, по плану и уговору Молера, четвр-

тинском подручију и државици, те размисливши колико је знавао, на што ће изаћи моћи до краја та самопосебна неколицине Србаља угодба с Турцима, пак му се никако несвиђе, да је тим и тако иколико што за Србију добро и паметно учињено, куда ли је чак и гди његовога намјерења и желанија бјелег и циљ, а још ни корака читавог крочено није до к томе. За то ти он и науми сам собом, и закључи у себи једноме, немогавши се овда о истоме послу са својим једномислеником Молером састат' и посовјетовати, те нагне и навре то свеколико утишје и приумирење разпраскати, пак истопрвке рат и војну отворити Турцима истима, међу се по Србији раздвојенима, и тим самим већ ослабљенима, како што и сваким недостатком и скоро наступајућом зимом угрожаванима, пак и ласно и убрзо сав окрут, хазну и џебану Марошлије у руке своје докопавши окренути одмах и витежки решително на сваку страну против унутрашњијех како и напољашнијех душмана Турака, и тако се само правоме и озбиљском успјеху и ослобођењу обште-народњему вјерно донадати а својим га природним даром јунаштва домогавши стећи, и задобити. Он је ово по собственим чувствовањма разсуждавао, и по јединој својој вољи и жељи закључавао и наумљавао; него се према своме намјеравању слаб веома опажавши малом свитом својом и доглавством, јера су тек бећара неколика десила се при њему, а у другој нахији обренувши се, која за њега и његово име једва је што кадгод и начула, пак се немогав на се и на

своје ослонити и поуздати, да њу исту могбуде окретати за собом куда год узхоће, та предузме и накупи до педесетину цигана и њиховога знатнога бинбашу Јанка к себи преволи, пак одмах и копља даде сковати, и на свакоме упоред а пониже шиљка прва слова својега имепа и презимена П. Ц. покрупно изверугати, те тако њих већ и саме собом окоњене наоружавши подигне, и ш њима пријеђе Мораву повише Пожаревца с намјерењем да се појави у нахији крагујевачкој, и то баш у кнежини Лепеници, гди му је и постојбина (у селу Крчмарима), и да њу за собом окрене; пак ће то лакше и сву нахију исту, за којом ће обично већ и сва Шумадија и Србија, како тијело за душом повести се и поступити. Али у Багрдану он својом несрећом, а србске сиротиње зар срећом намјери кнеза Ђорђија Парезана с повише дружтва, јоште сами од злочинаца друм чувајући, који га настане питати куда ће с таком војском и оправом, и шта он хоће сам осебице, кад је сва Србија већ умирена, и на много бољи начин останула сад, него су је он и њему подобни оставили, кад су поприје побјегли у Њемачку. На то Цукић опомене га, да се тако пред својим старешином незбори, него да се он обује у памет, па да извршује што му он буде налагао и заповјед'о, и то баш одмах с мјеста да поручи у оближња села, да се народ сакупи ту, имаде му он заказати нешто. Но упита га овај, камо му на ту власт и заповедање од господара Милоша писмо, да му га покаже, које он како кнез тог окружја дужан је виђети и про-

читати, пак се увјерити и послужити га што уз-треба и узхоће. Али му Цукић одговори, да је он сам и писмо и господар, како истим присебнима, тако и њему и његовима; него да му час прије на-род сазове, а да небулазни. На које и кнез Па-резан кратко а разговетно њему одгонене: „За тебе таквога господара имаде нас ев' овде довољно, и кажемо ти да из овијех стопа одлазиш одкуда си дошао; јер ако те народ још чује и прискочи, нећеш ни ти баш исти кускуне изнијети, а то ли којега твог циганина одавле извести! Еда ли ми-слиш, Цукићу, ми незнамо шта ти хоћеш са тим и другим твојим друштвом? Немира и бунтовања и рата, Цукићу, нећемо више ми, доста га је и одвеће било сиротињи овој! А тко тога жели и воли, у кући га имао, пак се о себи забавио! И ако ми невјерујеш, да ово сав Шумадије народ мисли овако, а ти причекај овди, док ти зовнем ове оближње само, пак ћеш одмах виђети куда ћеш и како ђенути се и проћи." Ово изговоривши му кнез тај, отиде међу своју осталу дружину, а Цукић остане у механи под хладњаком чибук пу-шећи а пијући ракију до у поћ; па у сутон и мрак појаше, и озбиљом се отале врати преко Мо-раве одкуда је и дошао. Ал' ни тамо већ нигде не-смједавши у вилајету мјеста згријати, отиде у ма-настир Манасију са својом дружином, и ту се предузме за Мухасеру спремати, свашта из вила-јета навлачећи ту, докле га и Турци чују, и до-кажу Марошлији, који је топрв био дошао, и ре-чени први посланици србски са Бјелице к њему

долазили и поклонили му се, и он их већ обојицу од народње и од своје стране у Цариград пријав (рапорт) и арзоал (челобитна) однијети послао самоме Довлету, да је извјешћен и увјерен како су му Срби права и мирна раја, теке да им је пренесносни зулум од за̂бита досадашњега у душу такао. Но како је Марошлија једнако по њихову одлазку за Цариград у миру и тишини остануо и држао се; тако је и сваки дан са бјеличким старјешинама србским, и до Милошева долазка једнака и непрекидна сношенија држао, и за то се к њему од Србаља највише овога времена и често пошиљао Анто Протић Смедеревац (Вујичин писар), како-но ти знававши турски а и грчки језик добро, те је повише у Ћуприји код Марошлије налазио се, него ли у логору међу својима на Бјелици. Е тако ти га овда једном исти Марошлија упита, какав је то у Манасији особити господар ,и на што се он, према коме ли сад опрема тамо; а када чује од Анте, да је оно један само похајдучени војвода, који непристаје на овај обшти умир са Турцима, пак се одвојио на страну од свијех Србаља, и онди се затворио, а да се, док је жив, никоме непоклања и непредаје; али му је залуду сва мука, кад нитко неће ш њим од вилајета да пристане, окром неколика циганина што је преварио и прибрао к себи, а он ти му одмах и овако проговори на то: „Ево вама пет стотина мојијех војника, и два топа, те га ви отиђите оданде извадити, па к мени га довести.“ Али му Анто и љепше одговори: „Одређен је већ, честити везиру!

наш један војвода с нашом војском на њега, и онај ће му се прије предати морати, него му се узапријети смјети; а и ја ћу к њему до тамо поћи." И отале Анто к Вујици у Манасију отиде, који је већ са Бјелице од новостављенога совјета, у који је сад и прото ваљевски доспјео из Њемачке, опуномоћен и послан био, да Цукића истога свакојако изгуби. Анто му сврх тога сад прикаже ту и везира Марошлије совјет препоруку и жељу, али Вујица у томе поступи како је он за најбоље бити нашао. Него ту се најпре недесио Цукић собом у граду, до неколико његовијех људи, на које Вујица није хотио ни кремена омрчити, него их зазвао тај час на предају и милост, и они му одкажу да ништа учинити немогу осебице, док им недође њихов господар из Рама, куда је отишао био, да џебану из Њемачке себи и својима препоручи набављати. Овда и Вујица испод града крај потока остани се причекати га, и преговорити да се тога свега прође на лијепи начин, и да се примири како и сви остали Срби; док одозго са врх брда низ долину к манастиру и граду стане ти хӯка и праска, попјевка и пушка грмјети, те се и у град Манасију то све разбашити уљегне и свали. Поуме и осјете се ови амо, да је то главом Цукић, али се одмах и савршено доувјере, да је то баш он собом и са свом силом својом, јера тек што уљезе и одјаха у град, затвори му сва врата, на кулу изађе пушку докопа и сам собом одпоче гађати први у Вујичину војску, те се ту одуљи бој и пуцњава тај дан до мрака, да су се сва брда и планине

околне разлијегале. У неко пак доба дана и боја, и то к вечеру саму падне Вујици на ум, да се отрчи у Ћуприју до Марошлије изјаснити му ствар и посао тај исти са Цукићем, а да неби он што посумњао и преумио, него да се увјери о маловажности одметникова одпирања и противи, но и о постојанству и вјерности осталијех Србаља и народа свега к њему и к цару; те и спреми одмах својега писара Анту с триестину кметова к реченоме везиру, који-но и пођу отале сви заједно ш њиме, али придоцнивши а приближујући се у толику силу турску поиспрепадају се ти кметови, те изостану један по један задријевши у мрак некуда и у шуму кадкоји, до један цигли што с Антом остане и отиде правце у Турке и к везиру, по имену Јанко Мирковић кмет из ресавскога села Грабовца. Извјестивши ова двојица о свему амошњему послу Марошлију врате се сутра дан опета к Вујици, који већ бијаше са Цукићем у разговоре ступио, те је и пушка од обе стране престала. Него и Цукић немогав се одпут на Вујичину вјеру и ријеч предати, разтегне договоре за неколика дана, што му је и писар његов Н. Н.... у врх једне куле испевши се убјен одозго стрмекнуо, те и прско, с којим се је он о свачему совјетовао, па му је сада ш њиме и решително разсуждење и смишљање пропало и учезло. Хеле најпослије, а по млогоме посредовању Анте истога, и преко разбијања и одврaћања чауша му Перице Цукић пристане, преда се, и отале изађе к Вујици на вјеру и на душу, којино му живота опрошћење, одведавши га до

тамо жива, испроси на Бјелици од совјета и од самога господара, који је ту сад са Дрине већ дошао био, и који му је не само простио то буновање, него га и старјешином оставио и држао потље опета међу првима, докле год он изновке а сам собом није заманитао умишљати, палаврити, пропињати се и усиљавати бити оно истопрв, што је и најприје са Молером заумио био. —

Додатак други.

Истога 1815а љета, како је више опоменуто, Срби су постарали се одмах, с почетка возстанија на оружје противо самртнијех душмана својијех, наћи за се и отворити врутак амуниције и сваке друге војене потребе; и то је угођено било у сремачком селу Купинову према србијском селу Скели, из које су били такођер одређени поуздани и вјешти људи, који да ноћу и крадом тамо прелазе и од пријатеља и сувјерника својијех примају барут и олово и оружје свакојако, ситно и крупно, вруће и студено, какво се тек добављати могло за добре и готове новце, пак амо то све својој браћи у помоћ да преносе и додају. Сријемци, родом и вјером Срби, како и ови амо у Србији, кад би што икада могли, радо би својој браћи свакада помогли, тако и овда Купиновци прифате се своје престрадалне браће и њихове препоруке, на то се закупу и завјере њих неколицина, и одпочну им сваки на своју страну тумарајући тражити налазит' и куповати свашто испод руке и чрез прија-

теље, што је год овима у Србији потребовало. Поп купиновски Никола Ђуричић и његов син поп Сава (Сиријанским језиком: старац), који су а понајвише Србаља и амо превезли отуда из Њемачке у почетку исте буне србске, и овога се посла прифате с осталима својим пријатељима те за љубав Србинства и његове правице и ослобођења; па кад би по неколико барута и олова ока саставили, поручили би амо у Скелу, и ови би одовуда потајно прелазили, и крадом би преносили. Овако је на свакоме згодном селу и мјесту низа сву србску границу Саве и Дунава чињено у свакоме подобном случају, пак и овда, теке негди мање, а негди више, али ту на Купинову и тамо погорје на Забрежју понајвише и понајсигурније. Него се догоди једну ноћ при томе преношењу једна несрећа, која би топрв особито-великом учинила се и нарасла, да су Срби рат овај с Турцима одуљили мимо исто љето; јер би им се купиновски пријенос посве затворио и прекратио, а ево зашто и како: У очи самога Ђурђева дне око поноћи пријеђу обично неколицина Србаља изречене Скеле у ону страну и натоваре се у селу, што који носити могао на плећима и рамен'ма праха и олова, и натраг врате се здраво и мирно; па кад буду ка гувну некога Купиновца Рајића, ту посједају одморити се; но један од њих небојша посадивши се на своју врећу барута, напуни лулу дувана, и узме кресати, док једна жишчица врцне и до вреће, те плане и букне толики барут, и њих неколицина разлете се у дим од ватре, а други опрљени што најгрозније бити

може, остану по равни разбачени ка одрани брави. Таку ватру морадне опазити наравно и село, из којега скоче људи сви, помисливши да им се случајно упали село с некога краја; а када притрче на то мјесто, нађу и увјере се, да су то учинили очајани Србијанци преносивши крадом барут, што нађу од њих једнога још мало жива, и к'о пањ огорјела, и јоште чварећег се и пиштећега, него му се већ ништа помоћи немогне, до што часком и он ту пропане и сконча се како-по и дружина му. Сутра дан капетан села по имену Трстењак (Шокац) по дужности службе сазове сво Купиново, и стане испитивати одкуда се носи тај барут, и тко им га набавља и додаје; али му нитко ништа неумједне а и нехтедне казати, до што рекну: „Мож'да су Сервијанци, који су овде у селу нашему по квартирима својој браћи куповали и додавали, а други нејма тко, нити за кога то чинити.“ Онда и капетан предузме све крајње мјере, и зађе по свим кућама у којима су Србијанци боравили, те свуда премећи обњухавај и тражи по избама и таванима, по сјењацима и свињцима, и куда год се могло помислити, да се што сакрије; него узалуд и напразно небуде ни толико тражење, кад у првој до поменутога и злосретна гувна кући, у Павла Касапа нађе се одмах неколико сакривенога барута, пак у другој Обрада Белановића под собним прагом закопан један топ изнађу, и у истога башчи у коврагу proњушкају и један чадор, и на питање капетаново, шта ће њему барут, ништа му први неодговори, до прећути, и рамен'ма слегне, а други

му за топ и чадор одговори: „Да је он то и обоје превозећи отуд амо Сервијанце за леб и превоз од њих узео при њиховоме ономлањском страданију, и пренио и ту сакрио, нејавивши само власти, а да му се у царевкну без никакве крајцаре плаће неузме, и да га што за то и окривили неби.“ На то им капетан исти рекне опета: „Та ја знам одкуда је то све вама, и видим на што је и за кога је; то сте ви све испод руке покуповали, да својој браћи у Србију додате, који су се сада противо Турака уздигли, па да се имаду чиме ш њима бити и од њих бранити, и то сте право имали, јер ако неће свој помоћи чимгод своме, а да тко ће већ икада коме, те се и никад ништа никога за то небојте, ако ће вас и покарати старији, ал ни глава с тога неће вас ни једнога забољети; пак и слободно ми се признајте, ни о мени што двоумте, Србијанци су моја браћа, како и ваша.“ На ове и овакове гладке и срдачне ријечи ослоне се и ослободе она два, и забораве се сјетити оне пословице: „Служба, није дружба“ — те у шали и смијеху проклажу се и признаду све оне његове помишљаје, а он ти их обојицу облацкај и салети да му кажу, тко је и други ш њима у томе, за што није могуће, да су они у то загазили сами; док и они, већ нејмавши кудкамо, кажу му и за Јовицу Адамовића арендаша тунашњега, и за истога попа Николу и сина му, да су им они не само удружници, но и поглавници и руководци свега. Ово када од њих саслуша Трстењак, а он ти обојицу њих, па и арендатора ш њима затвори, а на попа

се врате натраг, и да за њим нетрче, могао би који погинути од Србаља у које он сада бјежи, и који га ту скривени чекају, те она двојица вику за њиме подигну, да се на чардак чује, и они са чардака испале за њиме неколико пушака у вјетар и само изговора и дужности ради; а поп на другу скроз острово страну прошавши дозове Срба једнога с чунићем, те га у Скелу превезе. Исто се тако и његову сину попу Сави од некога пријатеља докаже, те и он у Србију гди је могао и десио се, пребјегне одмах. Али онај капрал буде за то и опета дегредиран (лишен) из службе срамотно и на свагда; његовијех пак дванаест солдата, што су заједно ш њиме на томе чардаку стражари били, узме регимента под испит и суд, и осуди да сваки од њих по шест пута тамо, а шест амо кроз триста момака шибу поднесу. Она пак тројица када чују, да толики солдати таку жестоку каштигу добише, а да што се мисли од њих учинити како од највећијех у томе случају криваца, те се рјеше и узму отров, и у тавници једно јутро мртви освану, које после и мртве на точкове помећу; а по њиховој смрти до три дана свакојако им дође пресуда од хофкригсрата, да се сва тројица разстрељају. Овлико је дакле коштовао купиновски барут истога љета; али право и стара пословица вели: „Пошљи луда на војску, па сједи одмах те плачи.“ Или: „Од невјешта и планина цвили.“ И: „Небојшу најприје курјаци уједу.“

Додатак трећи.

Особитô и пространије обозрење заслужује и овај догађај, који сљедује овди.

Јеврем најмлађи брат Милошев, како-но је у овој повјестници на своје мјесто казано, да је отишао био прије почетка истога бунта, и пред прољеће с неким џелепом волова на скелу остружничку, овди се неки дан позабавити морадне чекајући муштерију из Земуна, којој је хабер био послао за свој и стоке му долазак, него се онај купац нешто задржи, те му амо никако не дође, ни одговор му какав пошаље; зато ти Јеврем појаше коња са циглим својим момком, те једно вече сиђе у Београд, гди ће ноћити, па сутра дан собом у Земун отићи, и капарну муштерију своју потражити, стоку му изручити, а новце примити подпуно, и дома се брже вратити по налогу брата својега. Али Турци тек што га опазе да је дошао, и узнаду да је он брат Милоша Рудничкога кнеза, тај час оду и јаве га Ћехаја-паши и Сулејман везиру, који ончас пошаљу по њега четири гаваза, те га са свијем дигну и у апс одведу, па у горњему га граду пред Диздар-капијом у понајтврђу тавницу стрпају, а то баш у ону, у којој је негда онај славни Грк Ригас са дружином његовом затворен био; пак ти му тај час и у томруке ноге, и гвоздену с подланице широку гривну на врат метну, па синџир кроз њу испод грла, који је обично на једноме крају томрука тврдо закован, а на другоме се закатанчи; али ти се неможе чоек ту ни дићи, ни

окренути са стране на страну. Кад Јеврема тако ту намјесте Турци, пошаљу одмах и за његов ћелеп у Остружницу, те и њега са свијем момцима који год се нијесу побјећи осјетили, кад угледали Турке како и ортака му, а и писара Ристу што доћерају у Београд, па људе у тавницу исту како и где и Јеврема што су, а волове у доњи град спрати, па кољи те једи, док их је трајало. Хеле ту Јеврем са дружином својом више од мјесеца баш једнако у тавници и у томруку проведе, једва што најгрђега љеба с понешто воде к себи примајући, а тек још у носу душу држећи, па и Бога молећи да само на колац не буде жив ударен, него другу какву год смрт да му час прије одреди и пошље, коју му већ и сама ослабљелост, како и турска обична пријетња и угрожња предвјешћаваше и ускораваше. Тако ти нам га дакле изведу једно јутро пред исту тавницу, гди га на ћуприји џелат очекиваше, са голом у руци палом да га посјече; али док је коме среће, није штете, у исти мах ето ти му самога Бина-Емина главом, те га ту одбрани, заштити и одржи му живот, преиначивши памет и ћуд и самога Скопљака-паше својим разлозима и својом важношћу, а најособитије ев' овијем: „Ласно је чоека погубити властнику, али га послије не поврати нитко, а може се млого тражити и потребовати тај чоек, па и Турке му свеколике а и њега истога поскупо станути." И тај Турчин овда Јеврема, е тако избави од смрти, али га не могне узети к себи у конак свој како је рад био на аманет, а да није више и дуље у хапсу и син-

ћиру онаковоме; не дадну му га, и не повјере му га остали Турци, како и везир, ако је он исти био туна и поважнији царев чоек и Стамболија, како и надворни совјетник Султана и дивана његова; него ти га опета у исту тавницу на исти начин стрпају, само што се допусти, да се од реченога Бина-Емина сваки дан понеки сахан јела доноси, и тако ту Јеврем проведе то све љето, док и Марошли-пашин ћехаја не дође с првом војском у Врачар, који га одмах по налогу својега везира заиште од Сулејман-паше, али га онај ни под који начин педадне из поката и зуба своје-арсланскијех, а тако ни остале ш њиме бивше ту затворене. А када дође до неколико дана и сами Марошли-паша са свом војском својом у Врачар, и на Таш-мајдану код својега ћехаје одјаше, такођер и он пошаље одмах к Сулејман-везиру писмо и своју вољу да му одмах Јеврема са свјема осталим хапсениц'ма србским одпусти, и к њему пошаље; али Сулејман исти ни његову ријеч не послуша, те га и опета не отпусти, докле-год Марошлија неколика дана још у залуд ш њиме о том и о којечему другоме не попробеседи, и док му не буде принужден попријетити и пригрозити својом и србском војском, а највише Милошевим гњевом; зато и за друго којешта и сами Марошлија собом приступи поближе граду, премјести се конаком својим у варош и у старца Фоче, бившега дахије београдскога, кућама и дворовма код његова унука по имену Хаџи-Рицала засједне, и војском сву варош напуни, пак истопрв стане искати од Сулејмана речене

Србље и брата Милошева из хапса пустити. И тако једва једвице Сулејман везир отпусти безвредно свој лов и жртву, који кад изађу на бијели свијет, дигну се сви заједно и отиду с Јевремом к врломе Марошлији, којему исти Јеврем у име свијех благодари, и обећа му се његово добро и брату својему Милошу изјавити, и за узајамну га добротворност и пријатељство умолити к њему и свјема његовима; а онај му пак честита срећу новога живота, и рече му отићи на конак те одахнути душом, пак му опета у јутру доћи. А кад буде у јутру, а то зором исти везир Марошлија Јеврему послао на дар једнога хата под свијем окитом турским, и један кат хаљина турских што љепше имао, па топрв и један црвени капот од саме саје чохе, па га тако к себи у свој той промјени позове на разговор, паче ли на виђење и угјешење и ублажење, куда му Јеврем и отиде сав прекундачен, и на ономе хату истоме, те по жељи самога Марошлије и с неколика његова гаваза те к њему у конак на благодарност за то све; овди му обећа још и вторично зафалност и признање свагдашње истога брата својега Милоша, који се овда негди у вилајету још бавио, и за којега најбрже к себи позвати отпуштајући Јеврема кући препоручи му да преко Остружнице удари неби ли тамо ђе срео и нашао Милоша, да му каже к Марошлији-везиру најбрже отићи, а све друге какве му драго послове оставити за сада; ако ли Милош не узмогне одмах доћи, то да му исти Јеврем опета врати се казати причину за што не може онај доћи.

Тако и буде, и Марошлија опет Јеврема и својега ћурчибашу пошаље брже и брже к Милошу с аманетом божјим да му свакојако и најбрже дође; те отале Милош укани се већ једном с неколико својих момака из Остружнице к својему и обште-србскоме благодјеју и заступитељу Марошлији у Београд на позив и поздравље, па Јеврема тoпрв сада из Остружнице пошаље дома у Црнућу да тамо међу тим кућу руководи и своје здравље обнови у тишини домаћој и слободи својој, како и у ненадној слави својој и обште-народњој, за коју је он исти својим животом јемствовао, и толико страданија и страха дуговременога претрпио, док се је и сам а понајпотље свијех и то једва и свемучно избавио, те своју кућу и родбину видио наново, и посјетио завазда ев' овда.

Конац
Тројегодишње србске историје.

Овди придодају се и неки документи исторически, т. ј. пријеписи (копије) матичнијех (оригиналнијех) прошенијâ, која су србски посланци кадкоји подавали у Бечу великима христјанским царима, и то по природноме њихову реду, штилу и језику, како-но су онда писана и подавана, па и како их је мени лани преручио исти Г. Давидовић у самим првим макулатурама, којијех су већ понека израженија и њему самоме из опомена учезавати почела. —

Августјејши Монарх

милостивјејши Государ!

Нижеподписани под благоутробним заштиштенијем Вашего Императорскаго Величества находјаштисја Емигранти сербски, усуждајемсја с сим смирењејшим прошенијем, в призрјенији страждуште в Сербији братије наше, Вашем Императорском Величеству пристати и всепокорњејше милости просити.

Понеже да народ сербски заоставши в Сербији злејше страждет, и у кратком времену са свим, оружјем турским истреблен и у рабство поведен, бити хоштет. Причина тому, мислим, Вашем Имп. Величеству извјестна јест.

Истина да народ сего љета паки возбунтовао бјаше, но причина тому јест, что Турци по малом времену пришествија својего начали народ они глобити и имјенија их отузимати, оружје истраживати, и њеке поглавите људе сјећи и на колац натицати; на које народ возбунтује и себе у вјаштшу погибељ постави.

Сад убо Турци, војскоју Сербију наполнивше, паки начали оружија истраживати, имјенија отузимати, и све почти бивше чиновнике совокупљати, во арест постављати, и мечу предавати; о којем чрез граничнија команди Вашем Имп. Величеству извјестњеје бити может; који поступци Турков јасно

доказујут, да намјереније Султаново јест Сербију конечно огњем, мечем и рабством опустошити: које и сами Турци прифатно сказујуште свидјетелствујут.

Того ради бједњејши и љутје страждушти народ сербски, чрез нас нижеподписане, припада благоутробију Вашего Императорскаго Величества заштиштенија просити: что би поне (ако не иначе) милосердствовало, с прочима превисокима сојузници, Султана увјештати, да отсуду своју измјени и бједњејши народ онај от пљененија и гибели поштеди.

Народ онај који свагда на позиваније Августјејшаго двора аустријскаго готов био јест оружје против христјанскаго супостата двигнути и кров своју пролити, да неби са свим погинуо и у пљененије турецко обратио се; кољено-преклоно смирењејше просит чрез нас нижеподписате, и припадајет благоутробију Вашего Императорскаго Величества. За которују милост и заштиштеније ниње страждушти народ, от рода в род Вашем Имп. Величеству благодаран и привержен будет. Који и називајетсја в глубочајшем страхопочитани

Вашего Императорскаго Величества
милостивјејшаго Государја

В' Земуње, дне 30. Нов. (12. Дек.) 1814.

Предањејши и смирењејши народ сербски в лицје смирењејших рабов:

(L. S.) Мелети Никшич, архиманд.
(L. S.) Матеј Ненадовић, протојер.
(L. S.) Петар Молер.
(L. S.) Павле Поповић.

Ваше Императорскоје Величество!

Всемилостивјејши Государ!

Низуимјанујеми за нињешње времја под кровом Е. В. Императора австријскаго находјашчисја сербски емигранти осмјелилисја, в крајњеј нуждје својих под Турками оставшихсја братији, ово ими умолени и уполномошчени, овоже из собственаго сожаленија Вашему Императорскому Величеству притешчи, и кољенопреклоненијем просити, что би благоизволили, Султану всемилостивјејше представити, војеже би судбу нешчастних их братији ублажил и с нами аки подапици и платежници својими а не јакоже жертвами озлобленија турецког поступал.

По нешчастном паденији Сербији в оном за прочују христијанскују Европу тол' спасителном годје 1813 подпаде јединаја част, ово собственоју својеју силоју, овоже всемилостивјејшим представителством Вашего Императорскаго Величества почти освобожденних, но изливенији ради вод и многих дождеј в државн австријскија изселитисја не могших, Сербов на ново под иго Агарјанов, котори иногда с тјемиже тирански поступали. — Серби все дјелаху что подапик једин царју својему отдавати долженствујет. Они вcја бремена, вcја кон-

трибуцији, неслиханија и разнија реквисицији, и третицеју умноженија точно отдаваху.

Поздњеје зачаша Агарјани приватних лиц' искати и многија их велможи на кол' набивати под извјетом, что праотци их при всјаком поводје христијанских сил државалисја, и что би и они опет им приступили, когда би случаји тако с собоју донесли, јакоже и в австријско-агарјанстјеј, и росијско-агарјанстјеј војни освидјетелствовали. Число убијених велможеј велико било, но и сије безчеловјечије, једини токмо Сербин им и прежде обвикнув, редким постојанством, но не и с равнодушијем претерпје.

Но Агарјане и сим недовољалисја. Жажд их к отмштенију против Сербов, иже за освобожденије своје от тиранскаго деспотисма борилисја, и всегда страни христијанов придержалисја их политическија мњенија в призрјенији их битија, ашче Серби на њ востанут вооружавшисја; а можно, что и их на једином слусје основаноје гаданије что им сојузници брањ објавити будут; все сије побуди Агарјане повседневно болше и болше војнов в Сербију приглашати, веси пљењати, всја велможи окивати, в твердини влекут их давити или на кол набивати, а имјенија их ограбивајут. Во сње всјак о животје својем трепешчет, ниже честњејши христијански свјашченици, ниже сребреновласи старци, ниже слабија жени и чада лише пошчадјевајутсја так, да Агарјани многократно богомерзским позоришчем многих на кол набијених, всује милости просјашчих Сербов в Бјелиградје и Нишје равно наслаждајутсја, причини дајај, что би им иногда

вредити могли, и что сицеваго христијанскаго народа должаје жива оставити немогут. Посљеднаја извјестија вједомо творјат, что вес зовома Марнова с иними њекоторими всја своја жители изгубила, ови убо маомеданскоје вјероисповједаније пријати принуждени, ониже, сему противјашчисја, мечем усјечени, ни осмољетних чад не шчадјејут Агарјани так, да их безчестно в наложничество, аки дјевици, употребљајут. Какоје безчеловјечије! Какоје безчестије Христијаном! Ашче всја сија јединим точију мјесјацем продолжатсја, то Сербија 600.000 христијанских душ имушчаја неслиханим свирјепствијем Агарјанов житељами испразднитсја. Агарјани уже закључили, всја Серби без всјакаго призрјенија вјека и пола дотоље истребљати, докоље и имја сербское неугаситсја. Что же ниње бједному Сербину дјелати, по или маомеданскоје вјероисповједаније пријати, или мечу турскому жертвоватисја, или в гори отечества својего избјешчи, и там болше гладом и стужеју умрети, неже ли главу своју турскому мечу подложити. Једино јешче, јеже народ от посљеднаго паденија својего, и от воспријемленија махомеданскаго вјероисповједанија отврашчајет, јест сладкаја надежда она которују В. В. на прошеније народње депутатом нашим у Брухсену Јулија м-ца сего года В. В. врученоје, и ними објешчат благоизволило Ваше Величество да народ сеј в нуждје својеј заборавити и оставити небудет. Се жалостноје состојаније, в немже ниње Сербија находитсја, но и сије бједноје состојаније јешче бједнијим сотворилосја, что страждушчи народ в тврдом

уповaнији својем ослабљати принужден, ибо на толикија прошенија у Вијени на В. В. отправленија оскорбителнаго токмо за народ сербски рјешенија до днес неполучил.

Тако удручени и нешчастни они сини народа, посредством нас к ногам Вашего Императорскаго Величества припадајушче милости просјат, что би Султану всемилостивјејше представити благоволили, јако да судбу благопримирителних Сербов ублажит, и от богомерзских оних дјеланији престанет, которих природа человјеческаја гнушајетсја, и котораја Владјетељу не приличествујет, јемуже љубиму, а не страшиму бити љет јест. В крајњеј, истребленије народа цјелаго угрожајушчеј нуждје просјат наша братија посредством нас онују доброту, и оноје великодушије и правдољубије, јеже Ваше Императорскоје Величество к ним самим завјешчали, аки покровитељ, а које и к прочим европејским народом с прежде неколикаго времене так монаршески показиваjете. Их, так и наша надежда јест покровителство Вашего Величества! Правда что Ваше Императорскоје Величество и иними конгресними дјели није отјагошчени, но вcја таја дјела уничтоженија једипаго народа не касајутсја, и всја отложитисја могут а истребленије Сербов восποсљедујет, ашче дјело сербскоје на краткоје времја отложитсја. Помилујте Ваше Императорскоје Величество удручених Сербов, которих покровителствовасте. Человјекољубије, Христијанство, и правдољубије за их просјат. Слези Сербов точију благаја десница Вашего Величества отирати может. Глас

правдољубија доволен би бил, војеже би всја христијанскија књази побудити, что би не дозволили, да народ једин варварскими и кровију Христијанов омиватисја хотјашчими руками угаситсја, и в посљеднем својем издиханији без всјакија помошти оставитсја. Услишите Сербов! Сердце књаза, јакоже Вашего Величества, нам помогнет, и Султану реченаја представити будет. Потомци сербски Росију благословљати, и Ваше Императорскоје Величество превозношати будут; народ же ниње непросредствено смерти и угњетенија освобожден стопи Вашего Величества лобзати будет! Он, посредством нас, својих полномошчников, уповајет на Бога, на Ваше Императорскоје Величество, и на праведноје прошеније своје оноју надеждоју јејуже Ваше Императорскоје Величество народ сербски питајете. И так скорија помошчи ожидајушчи остајемсја

Вашего Императорскаго Величества
Всепонизњејши раби.

(По свој прилици оний су, што на Ћесарском, и на овом прошенију подписани бити морали, па и за то у овој копији никога нејма).

Великоможњејши и Всемилостивјејши Монарх!

Велики Бог роду човјеческому благодјетелно намјереније престола Вашего на побједу обшчаго врага милостиво благословил јест: от опасности Ваше царство избавити самаја небесна судбина вами јест пособила и своју богату милост даровала что би и ви угњетенија освободили и бједнија полученој милостију помиловали, к стопам Вашего Императорскаго Величества прибјегајушчија. — Народ сербски ниње у величајшем страданију горко плачет и пишчит, ибо Турки јего сјекут, пљењат, на коли побијајут, вјеру их измјењајут, и всјаким насилијем безчеловјечним јего умаљајут; и из всјех турецких дјејствији видно, что Турки умислили јего истребит; того ради сеј страждушчи народ чрез нас низу подписатих у Величества Вашего просит покрова, просит милостиво избавленије, или поне от настојашчаго страданија облакшаније.

Всемилостивјејши Монарх! У Вашему сербскому народу неугасите надежду от Величества Вашего в нему посјејану: покажите Ваше Великодушије и Вашему народу сербскому; здјелајте сему народу Вашу царску милост и Ваше царско завјешчано отеческо попеченије что би мимо толикија народи при Вашему покровителству преди Вашим

очеси он једин непропал, котораго Турки варвари уж истребит умислили: Прославите Имја Ваше а над сим народом Вашему престолу приверженому и всегда вјерному, котори и на будушчија вјеки престолу Величества Вашего как својему благодјетељу с потомци својими всегда будет вјерни и непоколебими столп вјечних благодарностеј. — В чем остајемсја у надежди милостиваго отвјета дожидајушче, и јесми

Вашего Императорскаго Величества

У Земуну, 8а Декемв. 1814а года.

Вјерно-Всеподањејши и покорњејши
Серби из Сербије:

(L. S.) Петар Николајевић Молер.
(L. S.) Павле Поповић.
(L. S.) Павле Цукић.
(L. S.) Мелети Никшич Архим.
(L. S.) Матвеј Ненадович, протојереј.
(L. S.) Павле Сретенович.
(L. S.) Гаврил Николајевич.
(L. S.) Јовица Капетан.
(L. S.) Максим Војвода.

(Она прва оба прошенија, по свој прилици, сочинио је Јово Миоковић, бивши тада у Студ. Арх. Мел. Никшића секретаром, и у Бечу ш њиме; а ово треће види ми се, да је штил истог Жутога Гаје, бившега великосудскога секретара, који се овда такођер у Беч међу остале накотурао, да је који злосретни кукало на броју и пред очи царевâ повише од стране сербске). —

Ваше Сијателство

Превосходитељњејши и Милостивјејши Господин!

Грозњејшеје страданије и истребленије народа, в Сербији сушчаго, принуждајет нас нижеподписане всепредањејше Ваше Сијателство молити.

Понеже народ сеј уже во величајшем смјатенији и гибели от Турков находитсја, ибо Турци с многим воинством пришедше, начали сут разнаго виду насилија народу творити; сјешчи, на коље натицати, и разними муками томити, жени и дшчери насиловати и с дјетми в рабство отводити, гдје ничто чути њест кромје плач и горкоје риданије; во оно времја когда цјели христијански род по всјем царствам веселијем и радостију исполњајетсја. — Во времја когда Благочестиви царије собравшесја о шчастију цјелија Европи бдјат и промишљајут.

Того ради с смирењејшим прошенијем припадајем и кољенопреклоно Ваше Сијателство молити дерзајем, что би о народу сему; којего шчастије и јего потомства, јакоже и прочих Европејских народов, от мудраго расположенија и доброти сердца Вашего Сијателства, зависит; попеченије имјело, и благодјетелним ходатајством у Всемилостивјејшаго Императора, кому ми всепокорњејше прошеније под 12м сего мјесјаца о том прислали јесми,

и прочих превисоких сојузников милост испросило, нешчастни народ сеј с Турками примирити, и от конечнија погибели скорјејше спасти. За које не само он, но и цјелоје јего потомство, за превисока благодјејанија Вашему Сијателству благодарја во вјеки пребудет. При сем скорјејшија милости ожидајушче в смирењејшем страхопочитанији пребивајем

Вашего Сијателства
милостивјејшаго Господина.

В' Земуну, 8га Декемв. 1814.

Во имја цјелаго народа сербскаго предањејши и смирењејши раби Емигранти сербски:

(L. S.) Јовица Капетан.
(L. S.) Максим Војвода.
(L. S.) Петар Николајевич Молер.
(L. S.) Павле Поповић.
(L. S.) Павле Цукић.
(L. S.) Мелетиј Никшич архим.
(L. S.) Матвеј Ненадович протојер.
(L. S.) Павле Сретенович.
(L. S.) Гаврил Николајевич.

(И ово је истога Јове Миоковића сочиненије.) —

Ваше Величество

милостивјејши Государ!

По многим препорукам народа в' Сербији страждушчаго и уже во отчајаније пришедшаго, усудихомсја ми нижеподписани всепредањејше Величество Ваше просити:

Понеже нешчастни народ сеј, бољеје јединаго года от Турков побјежден, разними озлобленијами томитсја, јакоже отјатијем имјенији, арестованијем, губленијем, насилованијем и отниманијем жен и дшчерej, и прочими разними обидами, која јестество човјеческо превосходјат: Ниње же со многим воинством пришедше, начали многија погубљати, цјелоје имјеније отнимати и грозити что намјереније их јест, цјели народ уничтожити и в' рабство повести. Да сије истино воспосљедовати будет, јављајетсја из всјех дјејствиј турецких, и народ в величајшем страсје и трепетје от дња на дењ ожидајет конечнаго истребленија.

Того ради в глубочајшем страхопочитанији припадајем к ногам Вашего Величества; сожалите о бједњејшем народу сему, и с прочима превисокима сојузники содјејствујте јего од настојашчија гибели избавити и с Турками примирити. Удостојте превисоке милости Ваше народ под тирјанством

турецким стењашчи! народ, који не точију в сије времја, но и от многих стољетији под игом неудобносимим стенет и безбожно тлачитсја. Уставите гњев и злобу разјарених Турков готовјашчихсја бједни народ сеј конечно поглотити! Собољезнујте о невиним чадам, которaја вскорје, јакоже скоти на торжишчах немилостиво продаватисја будут. Промислите милосердно за спасеније бједнаго народа сего! За које он одолжајетсја от рода в род опомињатисја милости и скораго заступленија Вашего Величества, и во вјеки благодаран бити. При сем, ожидајушче високија милости и скораго заступленија, пребивајем в смирењејшем страхопочитанији.

Вашего Величества

милостивјејшаго Государја.

У Земуну, 8а Декемв. 1814а года.

Смирењејши и всепредањејши раби во имја цјелаго народа сербскаго:

(L. S.) Петар Николајевич Мол.
(L. S.) Павле Поповић.
(L. S.) Павле Цукић.
(L. S.) Мелетиј Никшич, Архиманд.
(L. S.) Матвеј Ненадовић, Протојер.
(L. S.) Павле Сретенович.
(L. S.) Гаврил Николајевич.
(L. S.) Јовица Капетан.
(L. S.) Максим Војвода.

(И ово је чије и предовно сочиненије, него ми се бити чини ово писано на прајзскога краља).

Euere Excellenz!

Unterzeichnete, gegenwärtig unter dem milden Schutze Sr. Majestät des Kaisers von Oesterreich sich befindende serbische Emigranten haben sich erkühnt, von ihren, unter den Türken in der äusersten Noth seufzenden Brüdern gebeten und bevollmächtiget, eine unterthänigste Bittschrift an Se. Majestät den Kaiser von Oesterreich (de dato Semlin, den — December 1815) durch den Erzpriester Mathias Nenadowitch zu senden, und Höchstdieselben demütigst zu bitten, in wofern Se. Majestät Sich armen, von allen christlichen Mächten gänzlich verlassenen und von den Türken barbarisch gemisshandelten Serbiern allergnädigst annehmen, und bei dem Sultan verwenden möchten, damit Er das Schicksal jener Unglücklichen mildern und seiner ihnen bereits gegebenen Amnestie treu bleiben wollte.

Eingedenk des hohen Vertrauens, das Euere Excellenz bei Sr. Majestät dem Kaiser durch Ihre ausgezeichnete Dienste sich erworben haben; eingedenk des grosen Einflusses, den Euere fürstliche Gnaden durch Ihre Talente auch bei andern christlichen Mächten besitzen, wagen wir Unterzeichnete im Namen unserer bedrängten Brüder eine un-

terthänigste Bitte auch an Euere Excellenz und fürstliche Gnaden zu richten, und Sie kniefälligst zu ersuchen, Euere Excellenz möchten Sich bei Sr. Majestät, Ihrem Herrn, gnädigst verwenden, und unsere obbenannte Bitte in Betreff der Vorstellungen an den Sultan wegen der Milderung des Schicksals der Serbier unterstützen. Jene Unglücklichen bauen durch uns Gefertigte auf Ihre Menschen- und Christenliebe, und auf Ihre ausgezeichneten Tugenden, wodurch Euere Excellenz so glorreich das Wohl so vieler Nationen zu stiften Sich bemühen.

Wir bitten abermals Euere Excellenz und fürstliche Gnaden, auch dieser Nation Ihren wohlthätigen Einflus zu gönnen, um deren Existenz, ja selbst um deren Namen es geschehen ist, wenn nicht die christlichen Mächte durch eine schleunige Verwendung bei dem Sultan diese um die christliche Religion und das erlauchte Haus Oesterreich so hoch verdiente Nation retten würden. Segnen wird sie den Namen Meternich! ehren und achten werden die Nachkommen derselben einen Mann, der ihr durch kräftige Theilnahme die Existenz wiedergegeben und durch die gnädige Verwendung bei Sr. Majestät die Morgenröthe ihres Glückes geschaffen hatte. In der vollen Zuversicht, dass Euere Excelienz und fürstliche Gnaden Ihre gnädige Verwendung bei Sr. Majestät dem Kaiser dieser Nation nicht versagen werden, bitten wir zugleich, Euere Excellenz möchten unseren Bevollmächtigten, Erzpriester Matthias Nenadovitsch, dem Euthymius Szawitsch und dem Obersten Stephan Zsiv-

kowitsh, eine Audienz erwirken, bei Sr. Majestät dem Kaiser Sich zu verwenden, und somit unsern letzen Wunsch, die Einhändigung des Schreibens an Se. Majestät, zu erfüllen. —

An

Se. Excellenz den Herrn Fürsten von Winneburg-Ochsenhausen Metternich, Bevollmächtigten Sr. Majestät des Kaisers von Oesterreich bei dem Wiener Congresse.

Unterthänigste Bitte der serbischen Emigranten (wie innen).

Euere Excellenz!

Unterzeichnete, gegenwärtig unter dem Schutze Sr. Majestät des Kaisers von Oesterreich sich befindende serbische Emigranten haben sich erkühnt. von ihren, unter den Türken in der äussersten Noth seufzenden Brüdern gebeten und bevollmächtiget, eine unterthänigste Bitschrift an Se. Majestät den König von Preussen (de dato Semlin, den 8. December 1814) durch den Erzpriester Mathias Nenadoviwitsch zu senden, und Höchstdieselben kniefälligst zu bitten, in wofern Se. Majestät Sich jener armen und von den Türken barbarisch gemisshandelten Serbier allergnädigst annehmen, und bei dem Sultan verwenden möchten, damit Er das Schicksal jener Unglücklichen lindern und seiner ihnen bereits gegebenen Amnestie treu bleiben wollte.

Eingedenk des grossen Vertrauens, das Euere Excellenz bei Sr. Maiestät dem Könige durch Ihre

ausgezeichnete Dienste Sich erworben haben; eingedenk des grossen Einflusses, den Euere fürstliche Gnaden durch Ihre Talente auch bei andern christlichen Mächten besitzen, wagen wir Unterzeichnete im Namen unserer bedrängten Brüder eine unterthänigste Bitte auch an Euere Excellenz und fürstliche Gnaden zu richten und Sie kniefälligst zu ersuchen, Euere Excellez möchten Sich bei Sr. Majestät, Ihrem Herrn, gnädigst verwenden und unsere obbenannte Bitte in Betreff der Vorstellungen an den Sultan wegen der Linderung des Schicksals der Serbier unterstützen. Jene Unglücklichen bauen durch uns Gefertigte auf Ihre Menschen- und Christenliebe, und auf Ihre ausgezeichnete Tugenden, wodurch Euere Excellenz so glorreich das Wohl so vieler Nationen zu stiften Sich bemühen.

Wir bitten abermals Euere Excellenz und fürstliche Gnaden, auch dieser Nation Ihren wohlthätigen Einfluss zu gönnen, um deren Existenz, ja selbst um deren Namen es geschehen ist, wenn nicht die christlichen Mächte durch eine schleunige Verwendung bei dem Sultan diese um die christliche Religion so hoch verdiente Nation retten würden. Segnen wird sie den Namen Hardenberg, ehren und achten werden ihre Nachkommen einen Mann, der ihr durch kräftige Theilnahme die Existenz widergegeben und die Morgenröthe ihres Glückes geschaffen hatte. In der vollen Zufersicht, dass Euere Excellenz und fürstliche Gnaden Ihre gnädige Verwen-

dung bei Sr. Majestät dem Könige dieser Nation nicht versagen werden, verharren wir im Namen jener Serbier

Euerer Excellenz

Semlin, den 8. December 1814.

Unterthänigste

(L. S.) Максим Крстић, војв.
Maxim Krestics, Wojwoda.

(L. S.) Јовица Милутинович, капет.
Jowitza Milutinowitsch, Kapitain.

(L. S.) Јефта Савић.
Jefta Sawitsch.

(L. S.) Мелетије Никшић, архиман,
Melenthius Nikschits, Abt. v. Studenicza.

(L. S.) Матеј Ненадович, протојереј.
Matheus Nenadovitsch, Erzpriester.

(L. S.) Петар Николајевич, мол., војв.
Peter Nicolàjewitsch, Mahler, Wojwoda.

(Ова је оба њемецка Давидовић исти саставио).

Vestra Excellencia!

Infrascripti hoc tempore sub auspicio suae majestatis Imperatoris Austriaci existentes Serbici Emigrantes, a suis sub Turcis nunc sub oppressione summa gementibus fratribus rogati, et authorisati, supplicationes suas Principibus alitis, et quidem suis majestatibus Austriciae, Russiae et Prussiae de dato Semlino 8va Decembris 1814 per Reverendum Dechanum Mathiam Nenadowits mittere, suasque majestates flexo poplite rogare ausi, quatenus aliti Principes pauperibus et ab omnibus Christianis Potentiis penitus desertis, a Turcis vero barbara ratione tyrannisatis Serbis auspicari, et Sultano repraesentare vellent, ut sortem infelicium Serborum leniret, et eos, quam pollicitus, amnestiae convenienter, tractaret.

Nobilem Anglicam nationem tamquam unicum tutorem, et unicam benefactricem oppressarum nationum non dignoscientes: beneque scientes sensa suae Aet. R. Serenitatis, Principis Regentis, amorem erga humanum genus spirantia, quibus tam gloriose catenas Europeae oppressionis frangendas adjuverat, et perpetuae paci fundandae indefesse collaborat: non detinemus, nobilem nationem Anglicam et Sereniss. Principem Regentem, nomine nostrorum fratrum

humillime rogare, quatenus Serenissimus Princeps Sultano repraesentare vellet, ut Serbos ac subditos et non ac victimas vindictae Turcarum tractaret, uti eos nunc tractat.

Anno nempe 1815 maxima Serborum pars jugo Turcarum denuo subdita dubiam suam sortem ea cum concredentia sufferebat, quam iis per Sultanum decreta, et per magnum Vezir proclamata amnestia influere potuerat. Serbi omnia danda dabant, quae intra limites relationum existunt inter Principem et ejus subditos. Nec intermittebant extorsionibus Tyrannici Principis satisfacere, satis utpote praeteritis tentati atque assuefacti omnes contributiones, horrendas requisitiones inque tripplum adaucta tributa singulari cum patientia penderint. Tardius Turcae requisitiones in privatos aggressi et plura notabiliora individua paloviere, laqueo suffocare, praetextu usi, quod ii ipsi aut eorum majores ad quamcunque vel minime datam ansam Christianorum partes secuti sint, ut id in Austriaco-Turcico et Russico-Turcico bello fecerant. Magnus erat numerus stante pede vel per ipsos Turcicos vagatores palo victorum seniorum, longe major illorum, quos Turcici magistratus includendos et judicio condemnatos suspendendos aut palo viendos et cadaveribus horum infelicium integras duas plateas Belgradini et Nissae ornandas curaverant. Nihilominus et haec non nisi nimium adfectus Serbus rara cum constantia etsi non plena cum indifferentia sustinebat.

Verum tamen vel ex ipso vultu prodita condolentia Serborum vindictae cupidinem Turcarum De-

spotarum suorum exacuit. Fors et ipse eorum politicus respectus quoad politicam suam in Europa existentiam, imo vel eorum in meris rumoribus fundata authumatio, quod alitae Potentiae bellum contra eos intendant, eoque fine Serbos armaturae sint, Turcas eo crudelitatis permovere poterat, quam natura hominis exhorret. Inde a mense 7bri a. praeterlapsi quotidie copiis Serbiam inundant, rapinas per omnes pagos promiscue exercent, vinculis et reliquos remansos Seniores sacerdotesque ligare et in arces ducere non detrectantur, ubi suspensi maxima vero parte palo victi bonisque suis per exeguentes Turcas orbati, metu ejusdem sortis anxius nunc venerandus Christianorum sacerdos canus seniculus, innocens ipsa femina et imatura Serbica proles . .

. . . .

. . . .

Scopo huic quo ocius satisfacere festinant; sic pagus Ternova cum duobus prope sitis villis suorum incolarum penitus privâtus est: namque una eorum pars coacta mahomedanismum profiteri, Turcas secuta, major mandato huic semet opponens ferro sacrata est; octoennis solummodo infans exemtus in captivitatem abductus atque circumcisus est, posteaquam vel et ille Chistianus adhuc per nequitiam Turcarum stuprâtus fuisse. Quae ignominia homini liberali pioque Christiano! Si maleficia haec aliquot abhinc hebdomadibus eo gradu continuaverint, Serbiae periculum instabit plenae evacuâtionis, sors jam jacta, nationem hanc, quâe de Europa Christiana tantopere merita est, aut eradicare, aut captivitate

terram ipsam desolare, quo numerum Christianorum summe adflictorum adaudere, et exinde instar exactatis planctibus humanitatis semet delectare queant. Haec effigies moesti status hodiernae Serbiae.

Hoc in situ recurrit in Turciae derelictus Serbicus populus ad nobilem Anglicam nationem, et poplite flexo Aetissimum Principem, justitiam serenissimi Regentis et Principis Regii implorat, quatenus Sultano repraesentare vellet, quo is sortem pacificabilium Serborum leniret, maleficia interrumpenda curaret, et ut reliquos subditos suos tractaret. In extremis angustiis totius nationis, cui post decursum aliquot septimanarum nulla opes fieri potest, exorant fratres nostri vestram Excellentiam, eam humanitatem et Anglo propriam magnanimitatem, quibus Excellentissime! vi summae confidentiae Aetissimi Principis Tui, atque eximiarum dotum Tuarum felicitatem tantarum nationum gloriose fundare admitteris. Flexis genibus implorat serenitatem Vestram, ut eam nomine Benevolae Anglicae nationis et Aetissimi Principis, cujus Excellentia Vestra Plenipotentiarius est, gratia sua consolari velit, quatenus humillimas Serborum preces, penes Christianas ad congressum existentes pro possibilitate suffulcire dignaretur. Grata nominabit natio haec nomen Castelreagh, benedicent atque honorabunt posteri ejus virum, qui ei efficaci benevolentia existentiam reddidit. Veneratione et existimatione summa prosequetur nobilem Lord, qui ei Secundus Vilberforce evadet, mercimonio captivorum Christianorum finem imponens, auroram Serbiae felicitatis creavit. Bene qui-

dem novimus Excellentiam Vestram aliis quoque gravibus negotiis perquám occupatam esse; sed omnia negotia haec breve ad tempus differri possunt . .
. . . .

Iterum iterumque rogamus misericordiam Excellentiae Vestrae ergá infelices illos, quorum unica spes nobilis Anglica natio et alliti sunt. Humanitatis Christianorum et justitiae amor sufficerent, quo omnes Christianos Principes commoveret, ut ne sinerent totam nationem per Barbaras soloque sanguine Christianorum manare volentes manus Turcicas excidio deleri atque absque omni ope derelinqui. Haec de Europaea Christianitate vario in respectu merita natio confidit in Deum, in nobilem Anglicam nationem, in humanissima Aetissimi Regentis Principis sensa, fidis in Aetos allitos et efficacem benevolentiam nobilis Lord, et justas praeces suas ea cum confidentia, quam eis aequitas et amor proximi Christianorum Regum, imprimis vero insignis Character Anglicae nationis infundere potest. His promtam opem exspectantes emanemus in nomine ejus nationis in Serbia derelictae

humillimi.

(Ово су прошеније на латински из пређашњих преводила оба наша тадашња новинара, док су га угодила ев' овако; али штета, што ми је на мјестима непрочитовно било, те изостати морало.) —

(За боље објаснење и за савршено истога посла увјерење придодајем ев' овђе и ово што сљедује).

У Тријесту, 7а Декемвр. 1836.

— — — — —

— — — —

— — — — — — — — — — —

— — — - — — — — —

На првој и другој аудијенцији код Ћесара Гна проте Ненадовића био сам толмачом ја.

Ону латинску инштанцију чинили смо ја и Давидовић заједно, и ту је исту инштанцију прота и Чотрић, који су заједно и код Ћесара (ако не обадва пута, али сигурно први пут присутствовали), енглезскога посланика секретару предали, а ја сам толмачио нешто латински, али више француски.

Прајзском пак посланику предали смо инштанцију у канцеларији, и то приватно неговоривши ш њиме лично.

А после него што смо у Ћесара били по други пут, ишли смо ја и прота само у Метерниха, који такођер није с нама говорити могао, него нам је послао у другу собу Штатсрата Худелиста, који нам је молбе примио, и обећања ласкателна дао. Још доцније у љето кад је Солиманпаша у Београду више Србаља погубио, и кад се народ опет подигао, ишли смо обадва у Штатску канцеларију и ту би нам совјетник бивао Штатсрат Пренер.

Инштанцију смо свима готово једнаку дали, из оригинала славенскога преведену, а оригинал славенски прегледао нам је Недоба, који нас је по налогу Капо-де-Истрије научио ићи свима четирма великим Онда-Алеатима. Али нам је право рекао Император Франц, да другима и неидемо, јер ће чути о томе Турци, пак ће онда и његовој речи тешко дати послуху, али прота је морао, како што је рекао Каподистрија са мном и с Чотрићем свуда ићи, премда прајзски није ништа одговорити дао, ни да, ни не; а Кастелриг англезски баш овако нам одмах је дао казати, да смо се ми зло к Англезима обратили, јербо су они пријатељи турски, и пре би нам имали бити на пакост и на издају нашима молбама, ништа мање сожаљујући нашега народа страдање, да нам совјетују аустријскога совјета и помоћи држати се, а Интернунцију аустријском у Цариграду веће сад англезски посланик противна мњенија имати.

— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Д. Фрушић.

Примјеч. Ово ми је зимус у Беч исти мој и србско-народњи пријатељ на моје питање одговорио, и ово ми се с негдашњим Чотрића у Шабцу ми, како и с проте истога недавним у Бабиној-Луци о томе свему причањем срочава и соглашава са свим и посве.

Доизвјестије. Начин и средство, којиме сам ја понајбоље понајвјерније и понајвише постићи могао сва дјела и прикључения Србије народа у обиму овог описаивнога трогодија, приложити ев' овди, судим, неће излишавно бити.

Објавленије.

Показатељ писма овог Сима Милутиновић чиновник мој по особитим порученијама, који по мојој уредби хисторических послова ради по нашим предјелима полази, да испита и попише од најновијега времена све народа нашега и отечества историческе догађаје од оних лица, која су собом у биткама и у другима обштим дјелима и службама присутствовала и соучаствовала. Препоручујем дакле надлежним властима србским, да реченом Сими Милутиновићу не само у струки послова ових од рукопомоћи буду, но и гди год би се пријавио, свуда лепо да се дочекива, да му се конаци и нуждна рана и њему и слузи, и коњма њиховим давати имаде.

У Крагујевцу, 11а Февруарија 1834е године.

№. 425 (L. S.)

Милош Обреновић
Књаз србски.

Т О Л К

особитијех ријечи по буквици.

А.

Атеница, село испод Чачка у Србији, близу Трнаве манастира.

Авала. планина у Србији, од Београда к југу четири сата удаљена.

Авакум, име људско, али није србскога језика, него ваља да ће бити чифутско; теке га и христјани употребљају, а по највише калуђери.

Аврам, име је чифутско, теке га надјевају себи не само христјани, него и сами духовници њихови, пак и прости Срби; и тако је Аврам Лукић родом и законом Србин, Драгачевац, који је био у својему окружију главни кнез јоште за дахијскога времена, пак и у Карађорђа кнезом и совјетником за неколико доба изнајприје, како што је и у Милоша Обреновића припознани држан, док није и дожрео важни за Србинство живот свој.

Ага, или Аа, турска ријеч и значи господин, које они свакоме свом имену на крај пришивају по својству језика и честољубија својега; н. пр.

Ахмет-ага, или Ахмет-аа, тако Исмаил-ага, Зејнил-аа и проч.

Агаман, име бившега ћесарскога толмача у Земуну, који је ту још из времена дахијскога те доста година служио, док и умро; а родом је био Ерменин, пак му је зар и то име њиховско.

Ада, турска ријеч и значи острово, међувође.

Адем-паша, новопазарски Турчин и овога рата војевајући на Србе отлично-храбро дослужио се пашалука, ићитуглија поставши, т. ј. господар са два репа...!? коњска. Него чудновито се види, што Турци нејмају и биртуглије у својему војеноме називу, већ да мисле да сваки Турчинчоек по с једним и рађа се. — По имену началника или руководатеља, зову се чешће и њихове млађешине, те и овде, Адем-пашинци, како и Вељковци и проч.

Азијатско, безуздије, т. ј. тиранство, а безсовјестије азијатско т. ј. варварско; ово и обоје неваља ни на по се, а то ли скупа, али су попајчешће заједно, и чине се у Азији најудомаћенија, за то се по њој и називају, него и друкуда у свјетини пристану и настану, кад и у самој христољубивој Европи не само личитеља својијех, него и бранитеља још имаду и оба страшилишта иста. —

Азрети, турска ријеч и значи, свети, или угодни Богу, и људству; па тај придјевак заслужује зар и Мухамед, што је у свој алкоран сволико богство с неба свео, а каконо и у себе самога своколико људство, кад'но му неима бого-

подобника, изван Турчина, ђено је он први како и највећи. —

Аждер, некакво страшно чудовиште, и чини ми се само другога т. ј. премашњега пола од аждаје; којег је пак језика, ја незнам, тек' што је у нас накућила се и ограђанила ова ријеч.

Азул, турска ријеч и значи, лишен службе; неки реку и мазул и јазил.

Ајлук, турска ријеч плаћа, него војничка, а обичнога слуге плаћа зове се у њих хак. Изговарају и ајлак, тако и све њихове ријечи, које Срби на лук довончавају, Турци на: лак, и лк, до једни бошњачки Турци што на лук изговарају.

Аксентије, име грчко, Срблзи га надјевају и значи Растко.

Ако је тко јачи, но и Бог је свачији. Ово је пословица црногорска.

Ал-коран, турска ријеч, име књиге, која у себи сав Мухамеда закон садржава; коренито зове се коран.

Али, турска ријеч, име чоечије.

Алаванта, у Србаља значи громила људства, и то безреднога, самовољнога т. ј. напрштенога само јунаштвом и решителношћу; а чија је ријеч, ако није талијанска, ја незнам.

Аманат, турска ријеч, но и Срби је говоре.

Амбис, и амбист, што и пропаст или бездна; чија је пак ријеч, ако није србска, немогу знати.

Анадол, Турци зову Малу Азију, зар од грчке ријечи анатоли (восток), како што је и Натолија.

Антоније, име чоечије, и ако није од језика грчкога, није ни од србскога, премда се Срби њиме кршћавају често и радо, како и другим туђима.

Ана, име женско, а из језика је чифутскога.

Анадолија, турска ријеч, значи Мале Азије житељ.

Арнаутлук, турска ријеч и значи Албанија, како и Арнаут, Албанац.

Арсеније, име чоечије, и бит' ће грчко зар, а србско заиста није, премда су га и србски патријарси радо имали, каконо је и војвода рудничкога Качера Ломо Арсеније се звао.

Арслан, турска ријеч и значи лаф.

Аустрија, или по старински Остерланд (Острија) њемачко царство, или како Срби зову Ћесарија, Ћесаровина.

Аферим, турска ријеч и значи што талијанско браво, т. ј. врло.

Ахмет, турско име чоека.

Аџамија, турска ријеч што наше безјак, невјештак.

Ашчија, турска ријеч, што наше кухар, кувар или мађуп.

Ашин, турско име чоека, какоти Ашин-бег из вароши Пријепоља родом, бивши муселим у Брусници.

Ашања, србско име села једнога у Сријему близу Саве воде.

Ајан, турска ријеч к'о негдашње србско жупан.

Б.

Багдат, турска велика и славна варош у Малој Азији на граници персијској, и мал' те није на развалинама Вавилона, него је близу.

Банат, предјел у Маџарској т. ј. околина темишварска.

Баклава, турско име једнога јела, којено је пита од меда.

Баш, турска ријеч и као суштествително име значи глава; к'о нарјечије пак у србскоме народу чује се, и значи потврдително хотење или одказање н. пр. баш хоћу, баш нећу и проч.

Баш-ханума, турска ријеч, главна госпоја.

Балабан, турска ријеч, великан, грдосија.

Бачка, предјел у Маџарској.

Бэјевац, село у Србије ваљевском окружју.

Баново поље, село у Србије окружју Мачви.

Баточина, варошица у Србије смедеревском окружју.

Баришик, турска ријеч, што примирје, Stillstand.

Бакшиш, турска ријеч, напојница, Trinkgeld.

Бесарабија, предјел између Прута и Дњестра (вода), који је узела Русија од Порте по трактату букрештском у 1812м году закљученоме... кад Србију жертвовати морала.

Беч, или Вијен, Вијена, столични град Ћесарије, од бечити како и од вити.

Берат, турска ријеч, диплома или писмо на имање или господство, царем припознано или даровано некоме.

Бешлагић, Турчин из вароши Трстеника.

Безјак, што и невјежа или звекан.

Белај, турска ријеч, бједа, ограшај.

Бент, турска ријеч, јаз јажа, успор.

Бершићи, село у Србије рудничком окружју, и мјесто рождества књагиње србске госпоје Љубице.

Бинбаша, турска ријеч, тисућник, зар мајор.

Битољ, варош у Руменлији, која се зове и Манастир.

Бит-пазар, турска ријеч, значи мјесто пазарно, гди се којекакве старе ствари продају; што њемачко Tandlmarkt.

Бонапарт, Наполеон, обични, па највећи, док и најмањи чоек у историји свијета, робом, т. ј. сужњем скончао се, што нехтео мјером царовати.

Босна, предјел у турској Европи, србским народом обитани.

Богаз, турска ријеч, значи грло; но и тјеснац тако зову.

Борак, село у Србије београдском окружју.

Баљост или баљина, србска ријеч, како и мањост, врлост, мањина и врлина.

Бољевци, село у Сријему на Сави.

Борча, према Београду стража њемачка у банатској страни.

Богосавци, село у Мачви.

Брањево, село у Босни према Лозници.

Брачинац, брдо у Тамноме Церу.

Брусница, варошица у рудничком окружју.

Букурешт, столични град књажества Валахије.

Буковча, манастир у Крајини тимочкој близу Неготина.

Бујрунтија, турска ријеч, указ паше, илити везира којега.

Бјежан, судружина, која бјежи у заклон од зла и грабежа, или од куге, у шуму и пустињу.

В.

Валахија, предјел који се зове у Србаља и Каравлашка.

Ваљево, варош у Србији на Колубари.

Валија, или Валиси, турска ријеч која се придаје свакоме везиру, који једним санџаком управља; а санџак је сваки онај у Турака предјел, који је имао своју самосталност, кад је њима у руке пануо, и свој грб.

Веќил, турска ријеч, намјестник.

Вељко, име србско.

Велики остров, зове се оно у Дунаву међувође, што је више и према Прахова, од Његотина два часка.

Везир, турска ријеч, сваки паша учтуглија, т. ј. од три репа, зове се везир.

Вилает, турска ријеч и значи предјел, а у односном смислу народ; како што и мемлеќет.

Видин, турски град поиспод тимочкога ушћа на Дунаву.

Видовдан, шта је, сваки Србин зна.

Влашиќ, брдо у Церу планини.

Вожд, што и началник.

Врана, брдо виш Ваљева.

Врачар, или Врабчар, поље около Београда до близу Авале.

Вселенско крвопролиће, т. ј. бој у 1813ом году на Липиски свијех сојединьенијех народа на Бонапарта, и на његово дружтво.

Вукоман, име србско чоечије.

Вујица, такођер име србско, тек умаљено је од Вујо.

Вуле, такођер име србско, а умаљено од Вук, како и Вучић; ово име понајвише придају малој дјеци наше баке, да су јунаци ка' и вуци; тако се звао и онај градски војвода у Смедереву Карађорђев, који кад би само се у соби обично раз говарао, прозори би звонкали, и све што је стаклено, звечкало би.

Вукичић Никола, трговац окружја крагујевачког из села Светлића, знатан у буни Хаџи-Продана, што је био срез Лепеницу подигао на Турке.

Г.

Гајтан, турска ријеч, а србски уплетњак; тко ли га зна боље, слободне је воље.

Гаврило, име еврејо-људско.

Гаваз, турска ријеч и значи пандур великога Турчина, паше и везира; као римски ликтор.

Гајо, име србско умаљено од Гаврило; тако се зове Дабић у Ваљеву, а и многи други Срби радо се именују њим.

Гангрц, Бошњаци Турци тако зову Анадолије Турке, који неговоре језиком и устма, него из грла и загушно и крклјавно. Подсмјевно је оно речено.

Гарнизон, ваља да је француска ријеч, и значи зар стражарну војску, која чува град, и у бој неизлази без невоље.

Генералисим, латинска ријеч, и значи највећи пуномоћни и безусловни полководац или нада све началник.

Германија, име земаља онијех обште, у којима теутонски народи живују.

Гиља, брдо између Мораве и Јагодине.

Глоба, србска је ријеч, и значи, силом изтезање блага, т. ј. новца.

Главаш, главати чоек, што је и војводи Станоју придато било, за главатост његову, но и за чудесну грлатост, какванo је већда у Вељка, или у кнеза Максима Старовлашца и у Вула Смедеревца имала; јер се мени чини, кад би Бог дао лафовима говорити, онако би само, а не другачије, могли баш и они.

Госпарити, што и господарити, тек умалителним смислом, илити потоњим начином.

Горачић, село у Драгачеву.

Годомин, поље испод Смедерева (те до моравскога луга сад), и некада зар до Мораве.

Грмач, од грмачити нарјечије т. ј. изненадно, грмач у кућу уљести, што и грмачити, утумарнути.

Гружа, у округу крагујевачком ријека па и срез тако се зове.

Гра́дац, испод Ваљева ријека се тако зове, која ту прва у Колубару утјече.

Грбице, село у Гружи.

Гродска, при Дунаву међу Београдом и Смедеревом варошица.

Гунгула, чија је ова ријеч, ја незнадем, али у Србина се употребљава, и значи што и тињавна побуна.

Гуча, село у Драгачеву.

Д.

Далклчлија, турска ријеч, те значи голосабљар т. ј. онај Турчин, који пред полазак цару а за вјеру на војску, учини тестамент, опрости се са свима, све им своје имање подијели и разда, пак десну своју до лакта руку окрвави о курбан својом сабљом пред куће своје прагом заклани, пак онда и крње сабље своје сам преко кољена сломивши и ту бацивши, узјаше отале на коња, и са голом у руци сабљом одлази, те док првога каур-душмана угледа и срете да посијече, и тако да све сијече, док непогине, јербо је наумио да се већ невраћа жив дома. Али ти су оваkови понајвише Турци против Москова бивали од негда...!? Но и по својој жељи и завјету дома се заиста и озбиља невраћали.

Делија, турска ријеч и значи у правоме смислу будала; но Турци називају тако и своје најхрабрије коњанике, т. ј. делије, због њихове надобичне решителности и наглости добити, побједити или погинути. Овијех делија сваки везир турски уза се имаде обично по једну хиљаду, те су му свита, доглавство и свагдашња вјерна моћ, подпора и узданица.

Делибаша, турска ријеч и значи пачалник илити шеф од делија.

Делијски-решително. Исте делије имаду обичај, којино им је у војени закон претворен, да сабљу обнаживши руку исту којом сабљу држе, на чело метну, и тако полете сви како муња у непријатеља војску, па што буде и како се окончa.

Делиград, име србскога једнога шанца, који је у рат Карађорђев на граници Булгарије недомак Ниша начињен и тако утврђен био а безкњижнога искуства вјештином, да би га мало што уредније, а једва што згодније и утврђеније начинио који драго учени фортификант.

Деренделија, турска ријеч име или придјевак једнога везира, који је истога времена и Босни за везира постављен био од Рушит-паше, на мјесто њега, у којега је онај довле ћехајом био и служио.

Деспот, име чоечије, а значи и звание илити господство, т. ј. кад остане првоначална власт у једног рукама, те све и може и смије из подручија и државе своје употребити у своја намјерења и ползе, пак јој недотјече и нестиже силе и помоћи од свега тога, и опета се неда или неумије проћи напрезања и обуставити у ономе, у чему се нашла и о чему се може без крајњих усилија и преизнура. Мало је нешто изостала ова власт од тиранства, и тим само једним разлогом, што деспотизм (по вољи или по невољи) даје својим паштњама и журњама вид и красу (боју) општинске ползе, а тиранизм

нарочно и навлаш даје свему назив и призрак само своје воље и посвоја; отуда деспот највише и најобичније господује хитринама, и улагивањма и обманима, а тиран страхом и силом и продрзљивошћу. Обојима без трага име и кућа !!!? Барем измеђ' богољубна стада. — А монархизм (једноначалност) по моме умозрјенију јест ово: кад се свеобшта жеља и снага, слогом и довјеријем обштим повјери и препоручи једној глави, једној вољи, једном лицу; но којено себе изван обштега ни помислити неможе, а то ли своје битије и суштество кроме тога за осебично држати; пак и само поради обштега и за свеобште дакле оно себе тако и толико силније и брижније брани чува и држи, чиме већма и озбиљскије љуби и цијени своју свеобштину, којано је и њему како и свјема удовима судружија тога (свеобштности) живот и елемент.

Дивљачки-јарно, т. ј. толико срдито и угрозно, да ни о мнимој прочки и опроштају обштему илити уштеди није ни мислити, а то ли се надати од онакога томе или чему год и другоме мањему, него јединој смрти и поразу.

Диван, турска ријеч и значи совјет, састанак совјетника.

Диздар-капија, турска ријеч и тако се зове у горњему Београда граду једна капија илити врата од истока; а диздар такођер је турска ријеч, и значи старатељ и свега града и градскијех ствари надзиратељ, чуватељ и набављатељ.

Диктаторства дух. Власт без икаква условија закона и предјела илити мјере, тако и без обзира, и одговора икоме и зашто. Паштња етакове власти зове се диктаторство, а начини средства и наумија њена, то су јој дух њезин. Њезина је цјел само у њезину самовољству, којено се једва када мјере и одмора сјећа и опомиње.

Димитрије, име чоечије, ришћанско-грчко; Димитрије Ђорђевић давни момак и слуга и толмач Милоша, родом је из Босне нахије зворничке иза Бијељине, а старином је из Херцеговине; и ено му брата и сродства сад у Мачви.

Дин-иман-дост, турска ријеч из три сложена; и прва значи вјера, друга је закон, а трећа пријатељ. Овако називају Турци своје сојузнике, офензивне и дефензивне т. ј. одбрањатељне и и нападатељне другове своје.

Добрача, села име у Гружи окружја крагујевачког, по којему се зове и знатни Србин Јово Димитријевић, Добрача, што се је у њему родио и ту живи с кућом.

Доваџија, турска ријеч молитвар, богомољац.

Довлет, турска ријеч што наше Величество.

Доглавје, оно је, што је до главе и према глави важно; доглавјем замјењује се кадшто и доглавство, које значи гвардију, илити доглавно воинство.

Доњи крај Србије, то се овди подразумјева источна њезина страна, што је к Булгарији а низ Дунав.

Дост, турска ријеч и значи пријатељ, а у србског језика смислу значи дост, што и доста, тек су-

штествително, н. пр. један дост кад остане, а други кад нестане. Ово је пословица наша народња.

Достлук, турска ријеч пријатељство.

Драгачево, један комад окружја чачанског.

Друм, турска ријеч значи пут, коловоз.

Дубе, турска ријеч што шајке, т. ј. дунавске вођене лађе, мање и веће; а зову се и чете, четокаик.

Дубље, село у Мачви, а зове се тако и великонарасла шума, како и дубовље.

Дубоко, једна поточина на Сави повише Остружнице, и зове се, велико, за разлику од онога што је више Палежа, што га зову, мало, на по пута к Шабцу, а такођер на Сави.

Душман, што души мен' т. ј. гњави; и то је враг, злотвор и непријан. Па мним, да је оно ка' и ово србски.

Дунав, или Дунаво, или Дунај, како-но што га Црногорци а и тамошњи Приморци називљу, јест ријека и то лађеходна, и највећа у свој Европи.

Ђ.

Ђаур, што и каур, турска ријеч и тако зову Турци свакога нетурчина; а хрђаво и грдно значење има у њих та иста ријеч, нити може већма Турчин Турчина обидјети, окаљати, ни разгњевати, него кад му рече ђаур да је; отуда је и:

Ђаурлук, турска ријеч све што год није турско, а оно је поганство и безаконство т. ј. ђаурлук.

Ђенадије, грчка ријеч и калуђерско име.

Ђоја, што: тобоже, канда је, и проч.

Ђул, турска ријеч ружица цвијет.

Ђубек, турска ријеч срце, и тако (шамђул-ђубек-тутун) значи: сиријске-ружице-срце-духан.

Ђукић Петар, војвода у Жупи крушевачкој, погинуо је на Делиграду самоме 1813е год.

Ђунисије, грчко име, и у нас калуђерско; но ев' овди а тако ђешто и другди тијех и таквијех свјетскима пађевенијех имаде.

Е.

Европа, што и Еуропа или Јевропа, једна и то најмања част ове наше земље и свијета; но у којој-но је данас а поизодавна и највеће просвештеније чоечије, него у којој су до јуче и највећа зла, обиде, ратови и крвежи бивали, а за то само, тко ће њоме свом један-сам господарити, и то се још до данас није могло ријешити, тек остаје будућности па велики тежки божји то исто аманет...? Ономе ли, тко јачи буде од свијех душом и срцем. —

Егоизам, латинска, паче ли греческа ријеч, и значи себинство, или јаство, т. ј. ја, мени, моје, кад се то све троје у једно и за свагда и о свему сложи па и свим силама труди, нит' икакву прилику пропушта непрокушати барем употребити је на у и за своју ползу.

Едрене, турски Адрианопољ, а Едрепелија, ондашњик, мјешћанин и рођенац тамошњи.

Ерлија, грађанин, тумјестац.

Ж.

Жељезник, село у округу београдском.

Живко Шљивић, Србин родом из Звижда, гди је до пред паденије Карађорђево и војводом удостојио се бити, што је био ријетки и к'о најбољи онога времена војник и јунак, него већ од нека доба није пјешице могао ни преко улице, што му је кроз обадвије стопале по зрно пушчано дотле и тако пролећело било, да је под истим ранама и умрети морао по пребјегу са Кулича у Ћесарију. Ово је име србскога језика.

Живко Михаиловић, из села Унчара округа гроцанскога; од првога је почетка рата србскога на дахије, па до паденија у 1813ој години вјерно и поштено служио роду и отечеству, те је и капетаном од Гроцке и њезина подручија био, и под командом Чарапића Васе и брата му и сина му Илије стајао и безпорочно служио. Тако је исто у вторичном возстанију 1815 год. радо се обрео међу браћом, и толико се ваљан и поуздан показао, да га је и одмах кнез Милош попазио и за важнога чиновника признао, те у служби књажеској и народној и упокојио се лани.

Живина, перутија, али се зове тако и она страшна људска болест, којој се мучно лијек налази, а и кости огризе, пошто месо до кости потроши;

други се та болест именује и гризлица, пак још негда и ђешто Срби живином зову и разумјевају чељад кућевну.

Жича, стародревни манастир србски и прва патријаршија србска, на Ибру према и повише Карановца; сада је разурина гола, и пуста, гди-но се прича да је до седам Немањића на престо препојасано и помазано. Још једна краљевска кула стоји читава, испод које на уходу имаде с десне стране на зиду сва диплома и правица истога манастира написана, од краља му дарована некојега, коју је дао данашњи књаз Милош чрез Драгачевца проту Јанка преписати, да се боље сачува, док недође у руке и некоме Шафарику, а бит' ће већ и данашњему дошла. —

Жупа, зове се обично копно и питомо мјесто и продолак неки међу планинама; такав је и Крушевца предјел од Кожетина и Козарца, до Јастребца и Сталаћа; него истога назвања предјелчића има још, у Херачи никшићска, и у Црној Гори цеклинска жупа. У Неретви се жупа зове и умнина. Отуда и жупан, или одовуда жупа; у Славонији пак курију или парохију зову жупа.

З.

Забит, турска ријеч властник.

Забрежје или Забреж, село и скела на Сави више Палежа; ту имаде и данас принца Евђенија па и Лаудана шанац, којега су и Срби поградили били; у ваљевском је Посавју.

Засавица, у Мачви једна отока дринска, и међувође тога истог имена.

Заостровак, што и полуостров, т. ј. комад, који се заостровио, илити слути островом бити, што но се још малим за осталу земљу придржава.

Захира, турска ријеч што и наша храна; пеки (шаљиво зар) и амуницију, илити џебану називљу пушчана или самртна захира.

Зауш, кад се лађа на брзаку или на вјетру отме крмилу, те оде на страну, или чак и натраг преко главе; ово се рекне и чоеку, који од обичнога пута људскога застрани у добро или у зло некоје.

Земун, варош у Сријему према србскоме Београду.

Зеко, бивши капетан у шехеру Парашници над ускоцима босанским уз владу Карађорђа, на засавичком је шанцу погинуо 1813е год. са свјема својима обустављајући турску војску, док измакне отале натраг сва остала србска; родио се у Спречи (у Босни), па војевати на Турке амо прешао, а за вјеру и за отаџбину. Истога времена у свој Србији ако је могао бити у висину порастом виши чоек од Карађорђа, и јачи снагом, то је он био по свој прилици, а кад је погинуо, још није више имати могао преко двадесет и осам година.

Звечка, село у Посавју ваљевском.

Зиндан, турска ријеч и значи тавница.

Здухачити, т. ј. особиту неку силу показивати, како и танчину вкуса и знања; ријеч црногорско-баснена здухач, и отуда глагол овај, а мени

се чини, да би се и овако та иста понајбоље објаспити могла, надчоечати? — надобичити! —

Збјег, дружина или село побјегавше од некакве силе и невоље некуда у заклониште и притајиште.

Зорбалија, турска ријеч што и зорба, т. ј. силеџија, прегоњач, илити зулумћар, зликовац.

Зуко, турско име, али је од србскога језика од зучати.

Зулум, турска ријеч пресилије, злоставље, или тогоравање. —

И.

Игуман, старјешина манастира обично.

Изијет, такођер турска ријеч и значи мучепије, мука.

Излам, или Ислам, одкуда је и србска ријеч исламство начињена, значи турски одбранство, изрјадност или славност вјере т. ј. православије или славновјерије; одтуда је и право и дика Турчину звати се мусломан. —

Измет, или хизмет турска ријеч и значи труд, служба; а по србски, измет или изметак значи, одабрани хрђави комад или брав из громиле или од чопора добријех, па избачен и одвојен.

Измаил, или Исмаил, име је турско, и то је било име тадашњега Серезбега, којега је син Јусуфбег послије у Варни на Црноме мору пашом и градоначалником био, и Русима исти град и себе предати морао у најпоследњем ш њима рату.

Изин, или Изун, Изн, турска ријеч и значи допуштење, дозвол.

Икрам, турска ријеч част, почитање.

Инает-казак-ђаур, Турци реку за Русе и тако: упорњак-казак-безвјерац, по преводу ш њинога језика поречно.

Иштира, турска ријеч и значи царски лист или писмо некоме дано за опроштај зала и замјерки код њега, но с печатом и подписом царским.

Иђи, турска ријеч значи два, а бир, један; тако и туг зар мора значити реп, и то веђда арапски, јер овди Турци европејски зову курјук, реп; ето шта значи сад Иђи, туглија, или учтуглија, т. ј. двореп, трореп.

J.

Јефрем, или Јеврем, име чоечије, а од језика ваљада је чифутскога.

Јемин, турска ријеч и значи предјел неки у Арабистану, гди најбоља кава расте, по коме се и зове Јемин-кава; у другоме пак смислу јемин значи клетва или објет, н. пр. Јемин-ала т. ј. кунем ти се богом.

Јежевица, село у Драгачеву.

Јешевац, село у округу рудничком.

Једном, што једнош или једноч, нарјечно једаред и један пут.

Јелица, планина више Чачка; а другда Јелица од Јела, Јека, Јелисавета или од Јелена, женско умалително име; тепавно.

Јол, турска ријеч значи пут, или ровина, канал, претворивши ј на ђ, т. ј. ђол.

Јосик-аа турска ријеч име турско.

Јошаница, манастир у окружију јагодинском.

Јован, име човчије, а из језика је чифутскога; млого и радо Срби га надјевају, зар што је предтечино било; тако је трећему другу Обилићеву име било, тако је и данашњега Милоша књаза средњему брату, тако и Стефана Јаковљевића млађему брату име било, те којино је ништа мањи јунак био од истога Стевана; прича се ђешто још по Србији за те Јаковљевиће, да су они могли али с мајком својом сједавши у вече за вечеру, па до зоре испити до аков вина, или ти једно бурилце крајинскога коњска товара, и сутра дан без икакве сметње своје послове и дужности радити и продужавати. Мићићу је такођер име Јован, који је данас у Србији љубимац и поузданац књаза и полковник од свог окружија ужичког, којино прошца дигне чоека једном руком, па и мозгом неостаје дужан, ђе му год он помоћи може, истинита је дакле, те велика и давнашња и то чак одископашња она пословица наша: „Снага отаљава!“ т. ј. срце чврсто и дух јаки, којено се и обоје до чудесности науком увеличити може, што нам и живи примјери у Европи сваки дан доказују. Жујовић, један газда у селу Јешевцу, којега се у овој историји Хаџи-Продан побјегавши прикојасио, звао се такођер Јован именом, и тим је барем исто име означнио, што се је умјео сачувати да за дочек и одпрат Х. Продана небуде прочувен у Турака и осуђен.

Јупитер, име старо-греческога идолопоклоничкога најпрвога Бога, којему су за престо дали небо, и за оружје гром. Славенски Перун.

Јањичарски толковати. Јањичарлак, то је било гвардејство или доглавство Султана. Ове Катилине мусломанске све су и свачије ствари, добра и трудове подручија турскога прождирати морали, што тражили вољели а и смагали. Оправдавање и подкрепљавање тога и таквога њихова ума и поступања изводили су они све из Алкорана, толкујући га, к'о и она некаква баба свој сан, каконо је само за њих добро боље и најбоље, а свјема другима Турцима и Каурима како и раји њихној, пак ако ће и самоме Султану им и шеисламу неповољно и самопротивно бити све оно, што чине они, ништа и ни на кога гледали нијесу, а то ли што за то и од кога стрепнути маркали кадкада, те док их је и снашао ископ и затир, што је и одавна за њих било. Ето шта је и какво је јањичарско толковање ћитапа, какво ли је у свијету поступање и владање њихово било, чиме ли се и како докончало и завршило.

Јаја, турска ријеч пјешак, пјешадија, војници.

Јагодина, варош у Србији недомак Мораве и Ћуприје.

Јања, име женско, а и једна варош у Босни зове се тако.

Јабучје, шума при дну Годомина поља смедеревскога.

Јарамаз, турска ријеч, поган, неваљалац; отуда и:

Јарамазлук, неваљалство.

Јасакчија, турска ријеч пратиоц, проводник.

Јатаган, турска ријеч нашки што је нож, него велики од рифа дугачки, па у силају обично за појасом ношиви.

Јатак, турска ријеч постеља, но и домаћин ноћивалишта или сајмишта некога друштва, добра ли, зла ли.

К.

Капетани београдске вароши били су онда у време Карађорђево најприје Коста Григоријевић Банаћанин, па на његово мјесто Михаило Костић Хорват из Карлштата; други је Зрнић Н. такођер Хорват из Глине, а трећи је био Јефто Н. Сријемац најприје, пак на његово мјесто Димитрије Симоновић, а Ђурковић над њима послије свјема био је началником.

Кадија, турска ријеч и значи судија, или суђа попримор. и судац по славонски.

Каменица, име села у округу ужичком и рудничком и друкуда још има га.

Карановац, варош у округу пожешком.

Калуђер, неожењени ришћански духовник, и по чину Мелхиседека свештеник, како и Тибетански гилонг. —

Каур, ђаур, кафр и ћафир, што и каурин, турска ријеч значи безвјерца, и то је сваки онај, по турскоме фанатизму судећи, који год није Турчин-чоек вјером и дјелом.

Казамат, чија је ријеч, ако није француска ја незнам; него значи у градовма озидане пећине

за војничка обиталишта, безопасна од кумбара и топова.

Кара-фејзи, турско име чоечије Фејзи, а продјевак му кара, црно; овако се звао знатни онај турски Катилина, пред и у вријеме Пазваногла-паше жививши и харавши сву Турћију европејску до близу самога Едренета и Цариграда, и то с каквим намјерењем дал̂ьим, то сам он је знати могао, и његов руководац (ђаво ли, анђо ли), а родом је био из Брезника, недалек Софије, бугарски потурченик. Оставио је по себи једнога сина, који је такођер путем отца пошао био, али се је морао вратити у остало јато турско, гди је опета довољно се извјестан учинио, и важан показао; а звао се Али-бег. —

Капи-ћехајлак, турска ријеч ходатајство.

Качер, име предјела једнога у окружија Србије рудничкоме.

Караулџија, турска ријеч стражар; караул, стражара. —

Каона, села име у Драгачеву, у Гружи и другуда га има по Србији.

Каик, турска ријеч лађица, или чамац, а и чун.

Карловци, варош у Сријему и србскога у Ћесарији митрополита столица.

Калауз, турска ријеч проводник, вођа.

Калауштина, од исте турске начињена србска ријеч и значи плаћа или замука проводничка, особито у трговини.

Казук, турска ријеч колац.

Капи-бинбаша, турска ријеч капи, врата, но и двор, а бинбаша, тисућник, илити началник страже и гвардије некога великаша и двора му.

Кара-Мустафа, име турско.

Касаба, турска ријеч варош; касабалија, варошанин.

Камичак, умаљавно камен, а има тога имена и поток у Шабцу.

Кајсар, име турско једне вароши у Малој Азији, коју Грци зову Ћесарија.

Капиџибаша, турска ријеч и најприје значи старјешину од страже на некојим дверима двора или града којега стојеће; него другда како и овди значи царевог (Султанова) пуномоћна џелата.

Кеса, турска ријеч и значи тоболац у најближему смислу, а иначе значи у Турака и њихов талент т. ј. суму новаца од 500 гр. које зову: бириһи, и проч. ћесашче.

Китог, име у Мачви луга илити дубраве.

Корсиканац, од Корсике острова у Средоземноме мору испод Франције јужне; име њезинога сваког туроћенца, пак и Бонапартово — те особито ев' овди у овој историји, а каконо и другуда свуд. —

Команда, ваљда је француска ријеч, ако није латинска, и значи нашки управа, влада.

Коџа, турска ријеч старац, али тако и понекога старјешину Турци називају, особито ришћанскога, какоти: коџа-кинез, и коџа-папаз и проч.

Конак, турска ријеч двор, но значи још и ноћиште.

Комендант, управитељ, началник, или властник.

Кочо, од Коста, име чоечије, и тако се звао славни онај Србин, Јагодинац родом, што је пред рат Јосифа Ђесара (1788) сам осебице предусудио се чете купити србске, и Турке по Србије друмовима и сели затирати.

Котроманац, предохранилиште, гди се обустављају људи и роба, што год из кузи подложних земаља долази, док се за одредно време остављања докаже, да су здрави, те да се могу пустити у границу безкужну.

Коста-бег, име млађега, кујунције Димитрија, војводе новопазарскога, брата му; којега су Турци у Островници више Београда уфатили жива те погубили.

Корушац, један врх Кљештевице планине у Србији окружју крагујевачком.

Ковраг, што и травуљаг или коров.

Коњевићи, село рудничког окружја, близу Чачка.

Кулич, старо градиште испод Смедерева на ушћу Мораве у Дунаво, и чини ми се, да је зиђевина принца Јевђенија, него га Турци срушили а самим запушћењем. —

Кумбара, турска ријеч што њемачки хаубица, или србски квока или клокотка.

Кулин-капетан, један босански витез, који је на Мишару испод Шабца погинуо у 1806ом году; Кулин што Mastdarm, и стара је то породица србска, за то је и насљедна у својим добрима; Вакуп (варошица) је његов, и окружина му његовога Кулин-рода беглук илити спахилук.

Кујунџија, турска ријеч и значи рудодјеља, или рудоков; тако се звао и војвода Димитрије Паразац, што је занатом био кујунџија одприје.

Куле-зиндан, турска ријеч и значи под кулом тавница, или заточиште, заточ.

Кнез, ријеч србска, што и славенско књаз т. j. владатељ земље неке, и неколикога људства.

Кладово, град у Србији на Дунаву, којега Турци зову Фетислам по својему језику и томе поводу, што су онди некада страшно разбили Каравласе, и то ће бити по свој прилици онда, кад се прича да је и Краљевић Марко ту био, и погинуо у Крајини близу Неготина у Душанову... селу; које су Турци послије прозвали по својему џан (душа) Џаново; ово се барем чини и показује да је било најмогућније бити му овако.

Кмет, турска ријеч и значи главар од села.

Крачун, име једнога србскога Румуна, што му је сестру био потурчио и за жену себи узео бивши адакалски комендант Реџеп-ага, којега је послијен у Рушчуку, Султан опашивши, велики везир дао удавити, а то за хатар јањичарлака, што је он Србима дахије београдске издао побити у истоме његову подручју Поречу. —

Крагојевац, од Краго или Крагоје. име србско вароши столичне у данашњој Србији.

Крушевац или Крушево, варош у Србији, на Морави под Јастребцом гором; и данас још споменом знатна, што је ту столица била цара србскога Лазара Грбљановића: имаде од онога времена ту само још једна црква читава, коју

је данашњи књаз Милош дао поновити и освештати наново, те опета је пројевала својима у Бога правога.

Крушевка, што и варошка ондашња.

Кр, турска ријеч и значи шума.

Кљештевица, планина у Србије окружју крагојевачком.

Л.

Лајпциг, Липиска, варош и главно мјесто трговачко у Саксонији.

Лазар, име чоечије.

Латиф, име турско.

Лазац, село у Драгачеву на Морави.

Леонтије, име калуђерско, и тако се звао митрополит Србије уз владање Карађорђево бивши.

Лепеница, поток, што кроз Крагојевац тече; по којему и окружје се зове његово.

Левач, један комад окружија јагодинскога зове се тако.

Лисице, нарукве гвоздене овди, а другди значи и звијера лисицу.

Липар, брдо у планини Кљештевици; друго истога имена на друму недомак Јагодине.

Липље, село у окружју рудничком близу манастира Мораваца.

Липница, село између Лознице и Ђешнице.

Ломо Арсеније, бивши војвода качерски у окружју рудничком.

Лозница, варош у Јадру испод горе Гучева близу Дрине.

Лука Лазаревић, родом из шабачке Тамнаве села Свилеуве, бивши војвода и комендант од Шабца и његова округија и Подриња у вријеме Карађорђа, још је жив.

Љ.

Љиг, ријека између рудничког и ваљевског округија што тече, по којој се и њена околина зове.

Љесковац, варош у Топлици.

Љешница, варош у Мачви на граници Јадра близу Дрине.

М.

Маџари, или по њихову језику Мађари, народ господујући у данашњој Панонији.

Махмут, име турско, којим се и данашњи Султан зове.

Мачва, предјел у шабачком окружију.

Мал, турска ријеч значи имање.

Максуп, турска ријеч мјесто службе.

Манџука, нека сорта Турака из Мале Азије.

Манов, такође друга сорта Турака опета у Малој Азији.

Маслешево, село у Лепеници нахије крагујевачке.

Маглич, стари србски град више Карановца под планином Столом.

Манасија, манастир и око њега град у Ресави, који-но је Стефан Високи Кнеза Лазара син ссаградио, и ту боравио у њему до своје смрти, пак у њему и умро, што преданије просто народње приповиједа овако: „Осим исте Манасије

сазидао је он још једну малу црквицу, одатле горе у планини све уз исту долину сахат један далеку, гди је и мало дворчића прибавио; куда би он с понеким својим вјерним другом и совјетником излазио, и понеки дан живота у крајњој тишини провео. Пак виђевши он, да му од његове државе и господства већ ништа неостаје, отеше му је нешто Турци, а нешто Бранковићи, смисли дакле умријети, а да недоживи без нигђе ништа потући се по свијету, или без ништа останути; тако једно вече из Манасије дигне се отићи у ону горњу црквицу и дворчић у планини са два-три своја совјетника, него пред капијом градском изазове к себи началника од страже, и закаже му да и они друзи му чују ово а оштро: „„Ноћас да затвори сва врата од града, и да никога у нутра непушта ма ако би дошао и он сам собом, него да га убије кроз капију и озго с куле, тко би му се год јавио ту ноћ, и ако то тако неучини, да ће он сутра њега погубити.““ Онај то упамти и обећа учинити. Онда Стефан отиде с онима, куд је наумио, пак се тамо некако у нека доба ноћи само сам искраде, и на коња свога, те пред врата Манасије, и промјенив глас викати стане, да му се отвори брже; али онај главар изнутра спреман бивши на такви случај, без ријечи а и без проговора свеколике страже оружје обори у њега и у коња му, те обадва их ту мртва простре; а кад у јутру спазе и познаду дворани му и совјетници шта је од њега било и урадило се, они ти га

брже прикрију и утаје смрт његову од народа, пак ти га негде у велику потају закопају, да га нитко неби од његових душмана могао пробтати; но да то још и боље сакрију, те ти начине и опреме сандук мртачки што љепше могли, и надкрију га скупоценим платнима, па објаве, да је деспот не само умро, него и завјет и клетав оставио, да га укопати однесу тамо у недавно саграђену њиме цркву бјелославачку, коју је Богу на славу озидао, кад је ту на истоме пољу (бјелославачком) последњи пут разбио Бранковићеве синове са турском војском на њега пошавше, да га погубе, и да му на се деспотство и државу преузму, а то по својијех старих пак и по својој собственој жељи и жудњи првоглавнога над Србима господства, које у њима и турска ондашња политика непрезре испод руке и подпиривати а и подпомагати. Тако ти његови понесу празан сандук на колима и под јаком стражом до онамо, гди га одмах сахране и затрпају никоме га виђети недавши по његовој тобожњој преспоруци насмртној, пак одмах и некаква камисјечца нађу, те му плочу од бијела студеничкога мермера добавивши, даду на њој изрезати по њеној плоскоти онај надпис, како и са десне стране на ребарку припис, које је и обоје г. Вук Стефановић К. преписао, и у Даници једној штампати дао, баш онако како-но је онди.

Матија, име чоечије, којим се звао и кнез у Тополи под Карађорђем.

Мазулук или азлк, турска ријеч и значи што наше сврженост или избаченост из службе, т. ј. лишење службе и чина и званија и проч.

Машала, турска ријеч што наше: ха! Бог да прости! Тако и ваља!

Метерник, аустријски министер, и један од највећих у Европи мужева, који су с Наполеоном се мјерили.

Међудневица, оно љетно вријеме зову Срби тако, што је од Велике до Мале Госпојине.

Медвеђа, село у Левчу.

Мерхамет, турска ријеч што наше, милост.

Међа, граница, или што и трњак, и гушта, куд се змије и зецови крију.

Мелентије, име калуђерско, ким се звао и Враћевшнице манастира игуман, који је послије и први у Цариграду за митрополита Србије како рођени Србин а од Грка постављен; он је родом из Груже села Врбаве, недалек од исте обитељи.

Међувође, острово или ада. —

Милутин, име србско; тако се звао и онај из села Гараша газда, што се пред јасеничким Србима началником учинио, те у Клештевици с триста друга свега Ћехаја-пашу дочекао, и да је тек још толико дружтва имао, или барем још онлико фишека, заиста би га и разбио на мјесту истом, него му се морадне с пута уклонити а по дугу и жестоку боју.

Милоје Остружничанин, звао се онај тако, што је у 1809м году на Каменици према Нишу срб-

ску војску командирао, пак издао Ресавце, и зато главом вожду платио.

Милет, турска ријеч народ.

Митровачка ћуприја, према сремачкој Митровици амо у србској страни насељена је варошица истога имена, и ту под њом Засавица сљева се у Саву, преко ушћа које има ћуприја илити мост.

Миладин, име србско, чоечије.

Мироч, планина у восточној Србији.

Молдавија, предјел што и Карабогданска.

Москов-ђаур, тако Турци обично свакога другога народа имену пришивају оно своје ђаур, како ти: Немце-ђаур, Љах-ђаур, Франсз-ђаур и проч., баш као су и стари Јелини оно своје варварос надијевали свакоме другом негрку народу, и чојку.

Моравци, манастир на Љигу ријеци.

Мусломан-Газије, турска ријеч и значи, правовјерни јунаци; Турчин који учини јунаштво према душману, па остане преко тога жив, он је газија, а то је витез и као царев син; погине ли у боју и на јунаштву, он је шехит, т. ј. блажен, или ти пријеко свет.

Мусафир, турска ријеч гост.

Муштрати се, од муштра, што вјежба, вјежбати, увјежбавати се ил' по црногорски зврценцирати, зврценција.

Мусломанство, т. ј. мусломанлак, турска ријеч правовјерије турско.

Мутап, турска ријеч и значи покровац, од козине изаткан, тако се и војвода чачански Лазар звао,

што је тај занатлија био најприје, те покровце прео и ткао, ко и вреће.

Муселим, турска ријеч окружија началник грађански, ко и међувременски кадија или судија.

Мукает, турска ријеч нечему вјешт бити, илити позорљив.

Мустај-паша, турска ријеч име је Мустај, а паша, звание, и ту ријеч Турци додају на крају имена, ко и ага.

Мухач, и Мункач, вароши у Маџарској, прва на Дунаву испод Пеште и Будима, а друга подаље отале у земљи, и градина за хранење преступнијех.

Мула, или **Мола**, турска ријеч и значи књижевник турски, који је готов хоџом постати; кандидат Мухамеда.

Мухур, турска ријеч печат.

Мус-ага, турска ријеч Муса и ага.

Муктиш, турско име.

Мурат, такођер турско име; а овди је спомењен тијем Осман-Капетановић, Градачца у Босни капетан илити бег насљедни, како и други такови по свој Босни племићи, што су год од старијех србских племена и господе потурчени заостали.

Мужде, муштулук, што Срби реку данас: бакшиш, опета турски је; него нашки ваља да је доброгласница, како и хошђелдија турска ријеч што је, добродошница. Ђелди т. р. и значи, дошао, од ђелр, долази и ђелме, доходити.

Марко, име србско, и значи, који мари. Тако се звао Ивељић, граф и генерал русијски, а Србин родом из боко-которскога мјеста Рисна. Он је у Србију, по налогу свога цара и кабинета дошао и скупити повелио Карађорђу последњу скупштину при концу 1812.

Н.

Налет, турска ријеч што клетав, клетва; а србски значи насртај, јуриш.

Нафака, турска ријеч насуштност.

Нахија, турска ријеч окружије, предјел.

Назли-каде, или кадуна, турска ријеч значи, чисменитка госпа, честитка, чисменка, или пека по сарајевски.

Наводањ, што и поводањ, потоп.

Накарада, скнађеност, а у множ. числу накараде Црногорци и Приморци зову, музику, илити све музикалне халатке; тако се у једин. числу зове шаљиво и машина, а у множ. числу опета шаљиво машинерија, накараде, или накарадија.

Недсба, русијски генерал-дипломат у Србији бивши заостао на мјесто генер. Родофиникина, до падениja исте.

Немце-комши, Турци ову ријеч комши, сусјед, кад придаду имену некога народа, те на мјесто својега обичнога ђаура, то је особита милост и љубав и довјерије.

Негве, што и пранге ја мним. —

Неготин, варош у Крајини тимочкој, гди је славни војвода Вељко господово док и погинуо.

Небош, планина, више Трнаве села у Драгачеву.

Никола, хаџија, и војводе Вељка бинбаша (тисућник), звао се Михаиловић презименом, а родом је Сарајевац из Босне.

Ниш, град на ријеци Нишави, а на граници Србије и Булгарије.

Нишлија, турска ријеч што Нишанин, грађанин или житељ нишки.

Нишан, турска ријеч што биљег, белег, белега, бјелег, и црногорско: лишан т. ј. лисасто мјесто.

Њ.

Њемачка, земља; или држава, највећа којано је у свој т. ј. Ћесарија; јер њемачка земља пружила се од Мађарске до Балтијскога мора, или чак и управо до Сјевернога мора и леда, до иза Шведије и Норвегије; па од Русије до Француске.

О.

Османство, од имена турскога Осман, каконо се је звао Султан онај, којино се из Мале Азије први примако и наслонивши се на канал цариградски, на Црно и Марморно море, ту се и останио, у Бруси столицу намјестивши своју. По њему се Турци прозову и до данас Османлије т. ј. Османовци, Османовићи; или по Отман, с у т промијенивши.

Орканство, од имена турскога Султана Оркана, Османова сина, који је први у Европи из Азије са својом војском прешао преко Хелеспонта, и на овој се страни према Цариграду останио и утврдио на силу отевши од Грка једну на каналу тврђав; од истога је имена Орканство изведено.

Ордија, орду, турска ријеч војска, армада.

Обман, што превара.

Орашац, села име у окружију крагујевачком и другди га има.

Остружница, село више Београда на обали савској.

Овчар, планина више Чачка до Мораве према Каблару.

Осудбина, или одсудбина, што њемачко Verhängniss; мени се чини да је, осудбина, још непреиначивије од исте судбе или судбине, т. ј. морање тако бити без промјене, без попуста и без почаска.

Осипаоница, село у окружју Смедерева на Морави.

Оџак, турска ријеч димњак, али замјењује и конак, двор, или чак особиту кућу и породицу, која је одавна за честиту и племениту од помазаника којега припозната за велика дјела и вјерне службе, на које и писма се обично давају. Отуда Бошњаци реку за етакове и оџаковић, т. ј. племић.

П.

Подекваторац, разумјева се Мухамед овди и његови посљедоватељи.

Паша, турска ријеч и значи генерал, а пашалук, његово подручје или обладје, т. ј. неки предјел

који му царство повјери, да га за вријеме влада управља и осмуђује што боље зна и може.

Похасити се, од турске ријечи, хаси, силан, те и што силити се, или посилити се.

Пан, по руски значи наше србско бан, или како што се и у нас чује у ријечи пандур, т. ј. пан, или бан дури, што луди, немислећи ништа на боље и на даље, до што му се рече, то и чини. Но пан у старијех Грка било је неко чудновато страшно-смијешно божество, које би на први појав препадало људе, и то највише пастире, за што је он њихов Бог и патрон био, т. ј. самопростије; но такођер и они познавши га, тек би му по које козле или јагње пожртвовали, пак би се послије и сами својему страху и страшилу смејали. Отуда и онај страх, што се кадпо кад у некој, и то најобичније у нерегуларној војсци ненадно и без јавнога повода и причине догоди, назива се пански страх, којино је чешће у старијех Елин' и Римљана мјеста што и вјеру имати могао, а којему данашњи се ратници ругају и смеју, а највише поуздана стража и вјерна лозинка. —

Панчево, варош у Банату мало пониже Београда према Гроцкој.

Параћин, варош у Србији на друму цариградском недалек од Ћуприје пут Ниша идући.

Паланка, турска ријеч варошица, Marktfleck; него Турци зову кашто и добру стражару кулу ђегођ у планини а на друму начињену, тим именом.

Пандур, момак судски, или сеоскога кнеза и кмета послужитељ у селу за сеоске послове.

Прст притиснути, т. ј. ко незна писати, а ваља на неку артију и свједочбу своју да приложи, то замочи један свој прст у мастило, па до својега имена другим већ подписанога притисне, и то више значи, него и сами печат његов, и ништа мање од истога својеручнога подписа у Турака, пак и у нашијех.

Паштрмац, од села Паштрме, којано је у Гружи, по којој се и Симо Милославјевић илити Амица (познати у Србији) пазивао, што је у њој кућом најприје поселио се он и род му, кад су изнад Сјенице амо сљегли живјети.

Павле Цукић, родом из села лепеничкога Крчмара, био је најприје хајдук, па момак Карађорђев, и послије од њега војводом за јунаштво учињен у Жупи крушевачкој; но како је овога времена застранио против Милоша, и чим је завршио, то се и у овој Историји, а и у додатку њену виђети може. —

Паорија, Срби у Ћесарији зову тако сав руфет или сословије земљедјелско; једнима се чини та ријеч, да је изашла од њемачке Bauer, а мени се види приличније, да је сложена из: па-ори-ја.

Пазар, турска ријеч мјесто тржиштно, или управо тржиште; а значи такођер и погађање, или баш и погодбу.

Петка, село ниже Пожаревца.

Петрија, име женско.

Пексијан, ријеч србска, нег' од исте турске, пексин нечист, начињена, и значи у нас, што у Турака ђаур, чиме Србин зла Турчина обично именује.

Пизма, што и зазор, и злоба.

Пића, што и пишта, храна.

Пирија, име рудничкога Турчина једнога, што је Милошу Обреновићу по историји истога времена млого ваљао — како и овај њему.

Порта, греческа ријеч, што врата, двери; султанов се двор зове висока Порта.

Поемска, што и Пемска, земља, једним племеном славенскога народа посељена; њихов је столични град, што Срби зову, Златни праг, имали су они своје и краљеве, док им није круна по сродству на Ћесара бечкога прешла, и до данас.

Пораити, од турске ријечи раја, то је, што рајом учинити, или подложити кога својој вољи и власти. —

Пореч, остров у Дунаву србски; негда и варош, а сада пуст, и мјесто заточенија различних преступника.

Поп Никола Драгачевац, Пљакин ађутант, и полководац у вријеме Карађорђа.

Посинство, кад ко посини кога.

Поочинство, кад ко поочими кога.

Помајчинство, кад кога ко помајчи.

Побратимство, кад се побратими ко.

Пожега, варош на ријеци Скрапежу у окружију ужичком.

Пожаревац, варош на источноме бријегу Мораве, која се види, да је негда и ближе њега текла него данас, што има и два сахата од њега.

Поцерина, што и Подцерје, предјел испод Цера горе, у окружју Шабца.

Подриње, страна поред исте ријеке Дрине.

План, биће зар француска ријеч, ако небуде латинска, и значи нашки намјер, или наум, или свијећ.

Прус, што Прајз, народ.

Плотун, много пушака о једном испаљено зове се зар по француски тако.

Прото ваљевски, кад се без имена рече, то се разумијева обично Матија Ненадовић син кнеза Алексе, од дахија убјенога.

Пљако, Антоније, зет Карађорђев што је био, и војвода од Карановца и свега Ибра.

Продан, име чоечије.

Причање, што и приповиједање, или повједовање и повиједање црногорски и приморски.

Прћија, из деобе, што коме у део запане, или што се уз дјевојку на удадби да.

Преобразје, преинач, што и реформа.

Прождорчад, што и чамоглад, или чамогладија.

Пругово, село при Морави у окружју пожаревачком.

Пранге, што и букагије, и чини ми се, да ни једна та ријеч није србска, до негве.

Р.

Раја, или рајетин, и рајетник турска ријеч што подајник; у Остиндији, по Ботану и Тибету, раја, значи владац, али сојузник или вазал, обвезаник.

Рахат, и рахатлук, турска ријеч и значи вољно, и вољност.

Ракчић, село у Староме Влаху.

Расиња, или Расија, предјел од Лима до Шаре планине, а између Србије и Албаније и Морачкијех планина.

Радован Грбовић, из села Мратишића, бивши кнез подмаљенски у окружју ваљевском.

Разузурити се, што и расположити се за одпочивање.

Рановци, име села у врх Стига поља, у окружју пожаревачкоме.

Рађев камен, мјесто у Јадру.

Ранитовача, мјесто у Мачви.

Реџеп, турско име.

Рехим или рехум, турска ријеч и значи, залог, таоц.

Ресава, окружије у Србији; кроз њега тече и једна ријека истога имена.

Рибница, село и ријека испод Пореча и Милановца, у окружју ваљевском, има и један манастир и опета поток истога имена.

Рогате пушке, то су европејско-солдатске с бајонетима.

Рушит, или Хуршид, турско име, којим се звао и онај знатни сераскир и мухур-сахибија, илити велики везир, који је примио Србију од Карађорђа у 1813ој години.

Рудник, мјесто у средини данашње Србије, по којему се зове и његова планина и окружје, како и оно што се тако зове по древним и важним рудокопима својима.

Руменлија, Турци зову Маћедонију, предјел који је средина европејске Турћије данашње.

С.

Санџак, турска ријеч и значи земљу, која има свој грб, и која је из своје самосталности у њихову власт покорена; тако ти зову они: Шкодра — или Кpyja-санџак, Семендре-санџак, Босна-санџак и проч.

Сајам, што и сабор, збор; у приморју је низа сав Адријатик обичнија ова ријеч у тамошњих Славено-Србаља.

Сава, име човека и ријеке; а из сиријанскога је језика, у којему значи, старац.

Сарановац, од села Саранова у крагујевачком окружију.

Сан, што и достоинство.

Савинац, у окружију рудничком име манастира Милошем данашњим књазем Србије новосазидана, при којему је и ријека тога имена.

Салија, турско име.

Србија, један славено-србскога народа предјел, који је на јужноме бријегу Дунава и Саве, а између Дрине и Тимока те до Расије.

Селим Ћехаић, име ваљевскога Турчина, који је свог времена ту и понајглавнији грађанин био.

Сераскир, турска ријеч што главноначални т. ј. фелдмаршал.

Серчесма, делибаше Рушит-пашина презиме или придјевак; прави је Арап родом био.

Селман, турско име.

Сеиз, турска ријеч и значи коњар, коњушар.

Сердар, по свој прилици од онога турскога, Серајдар, Hausaufseher; пак је то званије и у обште државно пренешено и барем у Србаља одавно употребљено, и значило је како данас окружија надзиратељ илити економ. —

Селамет, турска ријеч што наше спасеније, или утјециште, и убјежиште.

Симо писар тадашњега совјета народња у Србији, презименом Милутиновић родом Сарајлија, којино је и ово исто списао.

Силистрија, град на Дунаву у Булгарији.

Сијасет, близу што кијамет.

Сојузничество, кад уговоре и утврде завјерије двије државе међу се да се од свакога скупно бране, то је онда сојузничество; у којему и повише их бити може.

Софија, греческа ријеч, и значи мудрост; тога имена у Булгарији варош имаде, и у Цариграду једна стародревна црква, која је прије 1500 год. озидана, и данас је читава, теке поцамијена, но и свега украшенија лишена, и сами мозаик замазан кречом, кромје свода, куд нијесу никако Турци домашити могли.

Султан, зове се турски цар.

Султанисати, од турске ријечи султан т. ј. владати без икаква и нашто призора по самоме својему произволу, и без свакога допита и с киме год посовјетовања о чему год и најприје.

Сум, што наум, или намјер, та што њемачко Entschluss, по црногорски и приморски.

Сулејман, име турско.

Суљо, име турско од истога умаљено.

Свети сојуз, такви је политически уговор, по којему држава за државу садружну и сојузну све обећа се чинити што и за своју суштност и одбрану и заштиту.

Скиптар, што и жезал, царски штап, и знак власти.

Сријем, или по црногорски Стријем, источна страна и половина Славоније.

Србадија, што и Србчад, Срби.

Смедерево, на Дунаву град, и столица деспотска у Србији бивша, данас је окружија својега најглавније мјесто.

Сребрница, варош у Босни, гди су важни рудокопи сребра и другога руда што каква; једна ријека тече кроз њу, но у њој ничега живога нејма, ни рибе, ни рака, ни жабе, што у њој живјети неможе; од свуда су по вароши чесме доведене, али готов' од сваке те воде гуше расту, него у Ваљево сљегавши и ту неколика мјесеца боравивши оне исте гуше изчезавају, пак нигда већ неповраћају се, ако се опета у Сребрницу живјет' и бавити неотиде. Ово су, ја мним, знаци силнога и различна минерала.

Слишан, село у Топлици.

Срма-хамајлија, турска ријеч и значи у чистоме сребру запис, а просто сребро Турци зову, ђумиш.

Срдан Илија, родом из Мачве села Прњавора.

Срез, неколико села у једно подручје састављено зове се тако.

Смиљанић Никола, протопоп у Мачви, родом из села Бјелотића, гди је и живио с кућом.

Стреља, бивши војвода љесковачки, и побратим Карађорђа.

Стојан, такођер име србско, баш ко и Стреља; то је име и Чупића, славнога јунака војводе Карађорђева, родом из Мачве села Ноћаја.

Стратимировић Стефан, бивши митрополит карловачки.

Стамболија, турска ријеч цариграђанин.

Стамбол, турска ријеч Цариград или Константинов град. —

Стари-вла, јужни предјел Србије до Расије.

Стеван Јаковљевић, Левчанин, титуларни Карађорђа војвода и побратим.

Станица, име удовице војводе крушевачко-жупскога Ђукића, који је у 1813ој години погинуо на Делиграду.

Стамбол-капија, турска ријеч и значи, града и вароши Београда врата, на која се пут Цариграда излази.

Станоје, име чоечије, србско-мушко.

Сјеница, име једне мале познате птичице; па и Сјеница је град у Босни на друму цариградском, осим тога и колибицу зову ђешто сјеница.

Т.

Татари, народ у Криму, Казану и Астрахану, и даље по свој средини Азије до Китаја; татар, турски зове се и улак, или курир.

Таин, турска ријеч што наше, оброк.

Таково, село у окружију рудничком.

Таслица, турска ријеч име вароши једне у Босни, на друму стамболском, нашки се зове, Пљевље.

Такум, турска ријеч и значи опрема, или оправа, за нешто, н. пр. коњски, кавенски и проч. такум.

Тахир, име турско.

Тешо, име србско, но излази од Теодора, греческа ријеч. Тако се звао и првога Немање отац, пак и данашњега књаза од Србије.

Терџоман, турска ријеч и значи преводац језика у разговору великијех људи; Турци њему придодају и бег титул, н. пр. терџоман-бег, или беј, т. ј. кнез.

Тефтишлук, од тефтиш, турска ријеч што, гонитељ или отребитељ разбојника у некој земљи; и отуда званије, тефтишлук, отребитељство.

Тевабија, турска ријеч што паше, свита, илити судружина некога великога државнога чоека.

Темнић, срез у окружију јагодинском.

Теовило Палалић из села Атенице, који је био прије у Пљаке Антонија и у суду његово-карановачком писар, па послије уз буну Хаџи-Проданову пописивао и тајно звао све важније Србе да устају тад на оружје против Турака; њега послије у Чачку Ћехаја-паша пропта, и уфати, те их све морао њему поиздавати редом по истоме попису свом, које онај све пофата, па у синџир и у Београд, гди и тога истога одмах и најприје на колац удари, а оне све позадржи дуго у хапсу, док им се, изсјећи их смилује и одобровољи, како историја казује.

Тескере, турска ријеч листак хартије, што цедуља.

Титан, од Титани, у Елина највећег им Бога синови, који су на њега истога рат подигли, што их је он почео био јести, а било их је педесет, и проч.

Топ, турска ријеч што наше, лубарда, т. ј. ломбрда хуком и треском самом, и тек одзивајући.

Топољак, један комад шуме, у којој је понајвише тополе; по томе се звао и онај Пљакин шанац на Делиграду.

Тортура, ваља да је француска ријеч, и значи мучилиште; где су и чиме су још у варварска Европе времена људе подсудне мучили, да признају своје кривице или да одају дружину.

Томрук, турска ријеч и значи, кладе, у које се ноге преступника у тавници уклапају.

Тоска, име Арнаута, који су из Епира.

Топлица, окружије око Љесковца и Куршумлије; постојбина и подручје Обилићева друга Милана Топличанина; а у множ. числу ова иста ријеч узета значи, што, илице, по турски, или бања, опета по нашки.

Токе, што на прсима носе, до данас од негда у Турака и Србаља више дике и накита ради јунаци, те су понајвише од сребра; и често позлаћене; али ми се чини да су оне исте постануле од штита старијех, гвоздена и млого тешка а не дична. —

Тимок, ријека, што раставља Србију на истоку од Булгарије; по њему се зове и околина његова тимочка Крајина.

Трактат, уговор на закљученију мира некијех ратовавшијех међу собом држава.

Тресет, што и пишталина, или погрез, т. ј. блато и бара, којом се чини моћи газити чоеку или скоту, а када загази, али се заглиба, и ако се скоро неизвуче, понори и угрезне и замакне у блато мал' по мало ка' у воду свеколико.

Трстеник, варош у Жупи крушевачкој, но и село у Ваљева Посавини.

Трнава, село и манастир код Чачка у Србији.

Травник, варош и град у Босни, гди обично везир обитава.

Тријумф, греческа ријеч торжество побједе.

Трбушац, коса виш' села Мајдана у рудничком окружију; а има тога имена и села по Србији.

Трешњевица, село у Јасеници крагујевачкој.

Тле, што и земља, н. пр. о тле удрити огом, т. ј. о земљу.

Тутун, турска ријеч духан или дуван.

Турчин, или Турк, Азијат и Мухамеда поклоник и сљедовател, којино управо и јавно никога чоека себи за поредна не држи, тко год није како и он Турчин, или Мусломан.

Ћ.

Ћитаб, турска ријеч књига.

Ћаба, турска ријеч поклониште, а често и наши реку ћаба, како и хаџија, поклоник.

Ћесарија, што аустријско царство.

Ћесар, аустријски цар, зове се тако у србске простоте барем.

Ћелепир, турска ријеч пљачка, добитак, или грабеж, и шићар, штото је опета турски.

Ћефил, турска ријеч и значи јемац.

Ћерим, турско име чоечије.

Ћехаја-паша, турска ријеч и значи по нашему: намјестник, или пуномоћни дјеловодац-паша у некога везира; но може таковим бити и постати и неки бег, или нетко и од простијех, пак му се званије тек придода из милости, а и по уредности. —

Ћор, турска ријеч од куда и ћорав понашено, значи слијеп.

Ћуприја, турска ријеч мост и моштаница; но има тога имена и варош у Србији и на Морави према Јагодини. —

У.

Удиндушманити се, од турске ријечи, диндушман, т. ј. завадити се без краја и конца.

Утаманити, што и затријети.

Ужице, град у Србији на ријеци Ђетињи, а и на граници Босне.

Ушће, или утока сваке ријеке у другу или у море; а има и село тога имена при Сави у окружију београдском.

Умоштавање, што угађање.

Уб, или Хуб, варошица у окружију ваљевском.

Ф.

Фајда, турска ријеч полза или корист.

Факир, турска ријеч бједњак, сиромашак.

Фет, турска ријеч побједа.

Фет-етеџија, турска ријеч (од њихова глагола фет-етме, побједити) побједитељ.

Ферман, турска ријеч султанов указ, или манифест. —

Филџан, турска ријеч чашка за каву, или шоља, шољица.

Фрајкор, или волентир, самовољно приставши у рат војником чоек; тâ ни једна ријеч није наша срб-ска, него су Срби опета имали таквијех и војника, пак званијех за њих своје, т. ј. Самовољци, или Голи синови, или Голаћи, или Бећари; ал' је ово последње чини ми се турска ријеч и значи безженци? — Или од: бечити, бечар, док и бећар. —

Франција, земља и држава у Европи народа француског, штоно га има на тридесет милијона.

Фукара, турска ријеч сиротиња; факир-фукара, који нејма нигђе ништа, илити безусловни подајник, који већ ни може ни смије и снивати о каквоме год својему праву, или што о својој чоечности и битију.

Фоца-Петар, Шкипитар (Арнаут) или Цинцар језиком и родом, и у Србији старјешина бећарски, но и јунак, где год је и кад год је ваљало. Умро је прије неколике већ године.

Х.

Хатлија, турска ријеч коњаник.

Хак-дин-иман-довлет, турске ријечи и значе све редом: праве вјере и закона величество, т. ј. цар, и то само турски, по њихову мишљењу, што бити може такви.

Хак-тала, турска ријеч прави Бог, и он је, такођер по њихову кривоумију и застрану, само турски. —

Хаин-ђаур, турска ријеч упорњак или одметник безвјер, т. ј. нетурк.

Хаџи-рицал, ерлија т. ј. грађанин београдски, и син дахије Мехмед-аге Фочића.

Халва, турска ријеч јестиво турско, од меда, масла и брашна уметено, па пропргано на ватри у тави.

Хаџи-бег, бивши властник у Сребрници у Босни, и то му је с окружјем њеним и насљедије његово и породице му, којано је по свој прилици од старина србска и ришћанска.

Хазна, турска ријеч што и благо, или сакровиште.

Халка, турска ријеч што наше гривна.

Харачлија, турска ријеч што турски данак по народу сакупља, ко главничар.

Хамле, турска ријеч ударац, замлатица.

Хамајлија, турска ријеч што запис, или европејско талисман.

Хандрак, чини ми се србска је ријеч, и значи, гушта, или честа, одакле се неможе ни змија за реп извући, ђено се само јеж, корњача, и зец завире те с муком.

Харем, турска ријеч и значи, кућа женска, што сваки побољи Турчин имаде и мужку особито.

Хаси-раја, или каур, турска ријеч осиљени подајник или безвјер, или одљуд и безаконик.

Хампа, турска ријеч свита, или придруга некојега великаша њихова.

Хаки-вардр, турска ријеч што наше: право има, или: правица је његова.

Херцеговина, што и Херача, или Кутврга по исконашњему, јест један предјел у Босни, међу ријеком Таром, Неретвом, и Црном гором, и Дубровником.

Хендек, турска ријеч ров, ровина, јарак.

Хизмећар, турска ријеч служитељ.

Хоџа, турска ријеч што учитељ, или поп.

Хотин, град у Бесарабији на Дњестру.

Хошђелдија, турска ријеч добродошница.

Хрпа, ово је србска ријеч, и значи што и громила.

Ц.

Цар, од европејскога илити чак халдејскога са̂р, владац.

Цвијети, што и цвјетоносије, празник.

Црниљево, село у шабачкој Тамнави.

Црнућа, село, и последње насеље Милоша данашњега господара Србије у рудничкој гори и окружију, премда му ту и сада стоји кућа и зграде, али празно.

Ч.

Чаралић, овди се разумјева и опомиње син Васе Чарапића старији, по имену Илија, који је онда на мјесто отца и стрица за војводу постављен био од истога вожда, премда је још голобрад био.

Чачак, варош на Морави у Драгачеву.

Чам, турска ријеч, јеловина, јела, пак и лађа дрварица.

Чамџија, турска ријеч лађар.

Чамогладија, што и прождорчад; ово се најприличније може рећи турскоме војнику, безприносну и себи остављену.

Четокаик, турска ријеч шајка, војена лађица.

Чибук, турска ријеч прут, и којим се духан пуши.

Чибукџија, турска ријеч слуга, који се своме аги стара за лулу и духан, за њим носи то све и чибук, и кад му поиште, запали му га, и додаде пушити.

Чибутковица, село у окружију београдском.

Џ.

Џевап, турска ријеч што у нас рјешеније, или одсуда, или црногорски одлука, прекид и проч.

Џелат, турска ријеч главосјек, што њемачко, Freimann.

Џелеп, турска ријеч чопор, или стадо, него теке говеди.

Џенет, турска ријеч рај, или мјесто спасенија, и свега вјечнога изобилија и задовољства, којено

је само Турчину, по турској књизи, вјери и памети обећано, и пристојно, како и навјерно достижно и уживаћно.

Џебана, турска ријеч амуниција, т. ј. војничкости.

Џеп, турска ријеч што наше, чпаг и шпаг.

Ш.

Шам, турска ријеч Сирија.

Шанац, окоп, или обкоп, тврђав.

Шабац, град у Мачви на Сави.

Шамски, т. ј. сиријски.

Шарани, село у окружју рудничком.

Шахин, турска ријеч име чоечије, а и сокола тицу тако зову Турци.

Шапутати, што и шаптати.

Шехит-газија, турска ријеч што у нас, погибши јунак, али у њих реку такоме, свети или блажени витез; јер им је грехота и помислити, да је он после живјети престао, него истопрв дослужио се јунаштвом правога преизобилнога и вјечна живота и госпоства.

Шеислам-ефенди, турска ријеч е тако зову Турци својега патрику, илити папу, који се држи и почитује за правога потомка и сродника Мухамедова, и који је насљедан у Меки и њену окружју, и у истоме вјере званију, и који може и Султана учити и судити, а онај њега не, никада ни у чему и ни за што, него му још годишње даре слати.

Шеријат, турска ријеч и чини ми се биће (codex), законик.

Шишо Петроније, поглавар ужичкијех ускока, или беђара, или голаћа.

Шилте, турска ријеч што и душече, тек на коме се само сједити може, што је кратко и четвртасто.

Шкипитар, што Арнаут, или Албанац; по њихову језику сами себе они тако зову, а шта значи та ријеч у себи, ја незнам.

Шокац, тако се од некуда називље онај Србин који је римскога закона; а шта ова ријеч собом и у себи значи, ја немогу знати, нити је разабрати, тек видим да нејма она у своме значењу ништа хрђаво или подругавно.

Шумадија, зове се средина данашње и собствене Србије, од Колубаре до Мораве; оно пак преко Колубаре те до Дрине зар ће бити она некадашња Мачва; а оно преко Мораве, Баничево или Баничина.

Шупаљ испод ушију, ово је србско изражење потајнога кривца и злочинца, на којега се може само подозревати, али не доказати дјелом и сведочбом.

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

СТРАНА	РЕД		ЧИТАЈ	МЕСТО
1.	6.	озго	огњи	итњи.
15.	2.	»	Букорешту	Вукурешту.
33.	1.	оздо	свршити	свершити.
33.	5.	»	Крагојевац	Крагујевац.
37.	4.	»	један	адан.
39.	7.	»	посљедни	пошљедни.
47.	1.	»	своја	свађа.
64.	7.	»	свјетскијех	свјтскијех.
138.	8.	озго	народом	народм.
157.	16.	оздо	крагојевачка	крагујевачка.
208.	14.	озго	два	лва.
209.	12.	»	им	иш
213.	4.	оздо	му	ку
222.	11.	озго	цвијету	цвијетву.
223.	15.	»	надаһну	падаһну.
223.	16.	»	како	коко.
259.	5.	оздо	дан	дап
291.	3.	озго	Пантом	Пантом.
297.	11.	оздо	према	мрема.
325.	1.	озго	оружја	оржја.
327.	8.	оздо	учинити	учипиги.
327.	15.	озго	ни	нм.
377.	4.	оздо	по	во.
441.	14.	»	намјести	немјести.
443.	12.	»	поглаварма	поглаварима.
445.	2.	озго	те	та.
465.	4.	»	J.	E.
471.	1.	оздо	србске	сербске.
476.	5.	озго	äufsersten	äusersten.
476.	9.	»	Matthias	Mathias.
476.	10.	»	demüthigst	demütigst.
476.	12.	оздо	gemifshandelten	gemisshandelten.
477.	14.	озго	Einflufs	Einflus.